

Peter Hernquists
SJUKDOMSLÄRA
- husdjurens inre sjukdomar

**En handskrift om 1700-talsmedicin vid
Veterinärinrättningen i Skara**

**tolkad, kommenterad samt försedd med tillfogade
samtida illustrationer och en inledande artikel,
OM DJURMEDICIN PÅ 1700-TALET, av**

Ivar Dyrendahl

KUNGL. SKOGS- OCH LANTBRUKSAKADEMIEN

STOCKHOLM 1996

Peter Hernquists
SJUKDOMSLÄRA
- husdjurens inre sjukdomar

**En handskrift om 1700-talsmedicin vid
Veterinärinrättningen i Skara**

**tolkad, kommenterad samt försedd med tillfogade
samtida illustrationer och en inledande artikel,
OM DJURMEDICIN PÅ 1700-TALET, av**

Ivar Dyrendahl

KUNGL. SKOGS- OCH LANTBRUKSAKADEMIEN

Stockholm 1996

Utgivningen har möjliggjorts genom bidrag från
Kungl. Patriotiska Sällskapet
Statens Veterinärmedicinska Anstalt
Veterinärhistoriska Museet

Pärbilden är hämtad ur *Lafosse* (1772) och visar en häst med alla på den tiden kända yttre sjukdomar och allvarigare exteriöra fel. Illustrationer av detta slag har förekommit i djurläkeböcker från äldsta tid ända till 1900-talets början.

FÖRETAL

Peter Hernquist

Peter Hernquist, det svenska veterinärväsendets grundare, har lämnat efter sig ett betydande antal handskrifter som förvaras i Hernquistiska biblioteket i Skara. Flera av dessa har samband med den veterinärskola som Hernquist grundade 1775, där de fungerade som läroböcker i ämnen som husdjurslära, sjukdomslära och trädgårdsskötsel. Ivar Dyrendahl har tidigare tolkat och utgivit handskriften om husdjurslära; nu kommer hans tolkning av Hernquists lära om husdjurens inre sjukdomar.

Denna bok är en fascinerande läsning för husdjursvetare och andra agrart engagerade, som här får en åskådlig framställning av veterinärkunskaperna för tvåhundra år sedan och kan se vad som har utvecklats och vad som står stilla. Mycket har naturligtvis förbättrats, forskningen har gått framåt, och man kan förfasa sig över tolkningar av sjukdomsorsaker och inte minst över behandlingarna utan bedövning, men man kan också bli imponerad av vad djurläkarna redan då kände till.

Imponerad kan man även bli av den inspirerande illustrationsteknik som användes. Ivar Dyrendahl har försett boken med bilder ur andra, ungefär samtida arbeten, och de vittnar om att illustratörerna var framstående pedagoger med den teknik som stod till buds. För oss är bilderna både intressanta och vackra.

Ett smakprov ur Sjukdomsläran

Ofta är det en njutning att läsa Hernquists text. Språket är märgfullt och förmedlar atmosfären från ett annat sekelskifte än det som nu ligger framför oss. Stavningen känns ibland ovan men är ofta ljudriktig på ett för en nutida läsare lite lustigt sätt. Läs till exempel dessa rader om en stackars häst som har drabbats av "lungans *inflammation*":

"*Allmenna tekn.* Matthet, nedslagit mod, afsmak för fodret, kort skakning, utspänd kropp, hetta, förstoppelse eller träck betäckt med slem, hetta, *feber*, stark full puls.

Synnerliga tekn äro röda ögon, bister upsyn, öron nu heta nu kalla. En heta käns under en pålagd hand som snart förgår. Noshinnan och mun äro röda, heta; klart watn rinner ur nosen Tungan betäckt med slem. Flämtar med slaksidan. Hästen Hostar, dock kort och swagt; andräkten beswärlig, törsten plågar, men Hästen kan ei dricka utan bröstbens intryckande, som wändar Honomi. Hästen kan ei ligga, rör under gången på bakfötterna och går beswärligt på framben. Skils från andra på wäderleken och *Constitution*, är *active* kort, hettan starkare än i den *Passiva*.

Ordsaken är kall luft eller kallt watn som drickes då kreaturet är hett och fullblodigt. Den fina uphetsade hinnan tol ei någon kyla, och blodet stockas."

Ser vi inte framför oss en häst i eländigt tillstånd, omhändertagen av en kompetent djurläkare som ser och hör hästens plågor och lider med den! Här stiger fram ur det förflutna en mycket stark och åskådlig scen från den dåtida veterinärens verksamhet, skildrad av en ovanligt skicklig penna.

Ivar Dyrendahl

Ivar Dyrendahl, VMDhc, tidigare chefsveterinär, VD i Seminavel ek. för. samt intendent vid Veterinärhistoriska museet i Skara, är i dag Sveriges mest framstående forskare i veterinärhistoria. Tidigare har han gjort stora veterinärmedicinska insatser, särskilt inom området artificiell insemination, och publicerat ett stort antal skrifter i sådana ämnen, däribland "Seminverksamheten och dess utveckling" som gavs ut 1988 i supplement 20 av Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien tidsskrift, det så kallade Jubileumssupplementet.

Ivar Dyrendahl har sitt hjärta i Skara, och har funnit ett givande område för sin kunskapstörst och forskningslust i Hernquistiska biblioteket vid Veterinärinrättningen. Detta är en verklig guldgruva som innehåller såväl en äldre boksamling som en mängd värdefulla handskrifter, sammanlagt 30 000 sidor. Hernquists egna handskrifter består av omkring 6 000 blad. Dyrendahl har ordnat handskriftssamlingen och upprättat och utgivit en förnämlig katalog över den; katalogen finns i ett dussin

exemplar varav ett i Akademiens bibliotek. Han har också tolkat och skrivit ut många manuskript.

En betydelsefull publicering av veterinärhistorisk forskning är den Meddelande-serie som utges av Veterinärhistoriska Museet och bekostas och distribueras av Föreningen Veterinärhistoriska Museets Vänner. Till dags dato har i serien utkommit 34 intressanta nummer, av vilka Ivar Dyrendahl har skrivit tio. Bland dessa kan nämnas *Försök med intravenösa injektioner vid Veterinärinrättningen i Skara 1822*, *Peter Hernquist och Skaraborgs läns hushållningssällskap, Försök att få till stånd veterinärutbildning i Stockholm före 1821* och *Magnus Hjertbergs veterinärinstrument och 1813 års instrumentimport*.

Fängslad av den veterinära världen i Skara och dess historia skrev han, i Akademiens hägn, först en intressant och kunskapsrik bok om mångfrestaren, andreläraren vid Veterinärinrättningen och tidskriftsutgivaren Lars Tidén. Denna gavs ut 1990 som supplement 24 av Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens tidskrift. Han fortsatte med att tolka, kommentera och ge ut en källskrift, nämligen de brev som Peter Hernquist under åren 1763–1792 skrev till Abraham Bäck, arkiater och president i Collegium Medicum. Denna skrift blev den första som, 1992, gavs ut i Akademiens biblioteks serie Skogs- och lantbrukshistoriska meddelanden. Sedan blev det tolkning och utskrift av fler Hernquist-manuskript. 1994 utgavs *Husdjurslära* och nu publiceras alltså det omfattande manuskriptet *Sjukdomslära i Meddelande-serien*, som därmed har hunnit fram till nummer 15.

Vid årsskiftet 1993/94, i samband med att Ivar Dyrendahl blev hedersledamot av Akademien – ett val där hans veterinärhistoriska insatser vägde tungt – gav Akademiens bibliotek ut en bibliografi över hans samtliga skrifter, vari man kan följa hans spännande veterinärhistoriska forskargärning.

Agrarhistorisk forskning och utgivning

Det som står i förordet till Meddelande-seriens premiärnummer och citeras i nästa stycke är lika aktuellt nu, när nummer 15 utkommer, som då – båda numren är alltså av Ivar Dyrendahls hand. Akademien har glädjen att se tillbaka på en rad agrarhistoriska skrifter med ett mångfacetterat ämnesval. De visar en ambition att lyfta fram moderniseringarnas historia och deras betydelse för det svenska samhällets utveckling.

Forskningen i skogs- och lantbrukshistoria uppvisar de senaste åren ett kraftigt uppsving. Akademien stöder denna utveckling, både av historiska skäl – Akademien har själv påverkat utvecklingen inom de areella näringarna sedan 1813 – och för att kunna verka som en akademi i tiden. Akademien behöver kunna blicka både framåt och bakåt; det senare för att förankra dagens och morgondagens verksamheter i gårdagens kunskaper och erfarenheter.

Nu när den agrarhistoriska forskningen ökar intresset för äldre tid är det viktigt att för forskarsamhället betydelsefulla manuskript och annat material tolkas och publiceras. Detta ger forskningen ökad bredd och större djup och kan attrahera grupper utanför den professionella historikersfären. På ett spännande sätt minskas avståndet mellan ord som skrivits för kanske två hundra år sedan och nuets läsare. Inledande kapitel, kommentarer och register gör det publicerade ännu mer läsbart och användbart. Det är naturligt att Akademiens bibliotek agerar i denna anda genom att publicera äldre utgivna texter med kommentar etc. och historiska arbeten i vilka opublicerade texter ingår som väsentliga bilagor.

En aktuell förteckning över den litteratur i skogs- och lantbrukshistoria som har utgivits av Akademien, antingen ensam eller i samarbete, avslutar denna skrift.

KUNGL. SKOGS- OCH LANTBRUKSAKADEMIEN

Sven-Uno Skarp
Akademisekreterare och VD

INNEHÅLL

A. OM DJURMEDICIN PÅ 1700-TALET

Något om tidig svensk veterinärhistoria, tillkomsten av Veterinärinrättningen i Skara och dess samlingar samt om *Peter Hernquists* sjukdomslära och dess bakgrund. Av Ivar Dyrendahl 5 - 36

Innehållsförteckning 6

B. Peter Hernquists SJUKDOMSLÄRA - husdjurens inre sjukdomar

Peter Hernquists handskrift om husdjurens inre sjukdomar, HS081. Tolkning och utskrift av Ivar Dyrendahl 37 - 228

Innehållsförteckning 38

C. KOMMENTARER

Förklaringar av ord och veterinärmedicinska facktermer, mediciner, receptskrivning, litteraturförteckningar, register. Av Ivar Dyrendahl 229 - 309

Innehållsförteckning 230

Petter Hernqvist.

Peter Hernqvist (1726-1808), grundare av Veterinärinrättningen i Skara 1775 och skapare av det svenska veterinärväsendet. Porträttet ur *Svenska Familje-Journalen* (1868). Förlaga har varit det porträtt, som utförts av *Per Krafft d y*, och som nu hänger i Veterinärhistoriska Muséet.

A. OM DJURMEDICIN PÅ 1700-TALET

Något om tidig svensk veterinärhistoria, tillkomsten av Veterinärinrättningen i Skara och dess samlingar samt om *Peter Hernquists* sjukdomslära och dess bakgrund
Av Ivar Dyrendahl

Innehållsförteckning

Om tidig veterinärutbildning och Veterinärinrättningen i Skara	
Veterinärstudier i Frankrike	7
Veterinärinrättningen i Skara grundas	8
Speciell utbildning	9
Branden 1802	10
<i>Hernquists</i> bortgång och inrättningens vidare öden	10
Om de veterinärhistoriska samlingarna i Skara	10
 Handskriften HS081 och dess tillkomst	
Handskriftens beskaffenhet	12
Datering	12
 Manuskriptets medicinska bakgrund	
Medicin och kirurgi	13
Något om 1700-talsmedicin	14
Kontagiösa sjukdomar	15
Miasmatiska sjukdomar	16
Accidentiella, sporadiska sjukdomar	17
1700-talets behandlingsformer	19
 Sjukdomsbeskrivningarna i HS081	
Sjukdomsförklaringar	24
Sjukdomsbeskrivningarnas disposition	24
Sjukdomsbeteckningar förr och nu	26
 Något om äldre svensk litteratur rörande husdjurssjukdomar	27
<i>Hernquists</i> sjukdomslära i förhållande till samtida litteratur	29
Om <i>Hernquists</i> recept och läkemedel	30
Om språket i HS081	33
 Avslutande synpunkter	34
 Allmänna riktlinjer för utskrift av manuskript i <i>Hernquistska</i> biblioteket	36

Landbrukare öfwerlämnar sin reellaste ägendom uti våra händer. Han fordrar af oss tilbakars insikt, warsamhet, ömhet och ärlighet. Mistänker han någon brist häruti, dömer han oss utan medlidande och ofta utan pröfning. Wi böra deremot söka betaga honom all mistanka...

Peter Hernquist, omkr 1800, HS094.

Om tidig veterinärutbildning och Veterinärinrättningen i Skara

Veterinärstudier i Frankrike

Den första veterinärskolan i Sverige startade i Skara 1775. Det skulle föra för långt att här beskriva varför utbildningen kom till stånd så tidigt och i denna lilla landsortsstad. Avgörande var emellertid, att boskapspesten hade kommit in i landet och att hundratusentals djur hade störtat i denna farsot. Rikets ständer fann åtgärder ofrånkomliga, och efter överläggningar beslöt myndigheterna 1763 på förslag av *Carl von Linné* att sända tre stipendiater till

världens första veterinärskola, som ett år tidigare hade öppnats i Lyon i Frankrike. Efter utbildningen skulle stipendiaterna återvända och gripa sig an sjukdomsbekämpandet.

Claude Bourgelat (1712-1779), grundare av världens första veterinärskola.
Fotokopia i Veterinärhistoriska Muséet

Stipendiaterna kom verkligen iväg och anlände till *Claude Bourgelats* skola i Lyon; låt vara att resan bjöd på en del äventyr. Svårigheter - främst ekonomiska - kom att följa dem under hela Frankrike-tiden. Om allt detta skall här bara sägas, att när boskapspesten hemma i Sverige tillfälligt klingade av, så tyckte Rikets Ständer att utlandsstudierna kunde räcka och drog helt enkelt in understödet. Stipendiaterna ställdes på bar backe långt borta i främmande land! En av dem lämnades kvar i Lyon som pant för skulder och de båda andra fotvandrade till Paris (omkring 60 mil) för att vid svenska ambassaden få pengar till gäldande av skulderna och till hemresa.

Det hela ordnade sig så småningom, och stipendiaten *Peter Hernquist* (1726-1808), *Linné*-lärjunge och filosofie magister, kunde fortsätta studierna i Lyon och därefter i Paris. Han hemkallades 1769 för att i Stockholm starta en djurläkarskola med hästlasarett. Därav blev intet på grund av statlig penningbrist. I stället skickades *Hernquist* att bekämpa boskapspest ute i landet.

En sentida, idealiserad bild av *Claude Bourgelats* veterinärundervisning. I själva verket höll *Bourgelat* inte ens föreläsningar för sina elever - än mindre praktiska övningar. Allt sådant skedde genom demonstratorer. Fotokopia i Veterinärhistoriska Muséet.

Veterinärinrättningen i Skara grundas

För att få ett någorlunda säkert levebröd sökte och fick *Hernquist* tjänsten som *Matheseos lector* vid sin hembygds gamla skola, gymnasiet i Skara 1772, och tre år senare fick han - efter uppskattade insatser mot smittsamma sjukdomar på Kronans hästar vid Strömsholm och Kungsör - dispositionsrätt till prebendehemmanet Brogården i utkanten av Skara för att där bedriva djurläkarutbildning.

Med okuvlig energi, enveten framåtanda och oförtrutet arbete byggde han upp en skola med undervisningslokaler, sjukstallar, hovbeslagssmedja, bostäder för lärare, övriga anställda och elever (till övervägande delen var det en internatskola); skapade preparat och annan undervisningsmateriel; författade handskrivna läroböcker eller kompendier på tusentals sidor - tryckta läroböcker saknades nästan helt. Han undervisade samtidigt som han botade sjuka djur, men han sysslade också med mänskliga krämpor, ty länets då ende läkare bodde i Mariestad, och för en Skara-bo att ta sig dit på den tiden innebar en dagsresa i vardera riktningen, något som måste ha varit mycket påfrestande för en sjuk person. - *Hernquist* drev också ett veneriskt lasarett, där patienterna bara betalade för sin egen medicin - om de hade råd - annars stod *Hernquist* för både medicin och uppehälle.

Speciell utbildning

Hernquist försökte ge sina elever en bred utbildning, alltså inte bara i *Ars veterinaria* utan också på jordbrukets och husdjursskötselns områden. Han undervisade om växelbruk, jordbearbetning och sådd, växtodling, anläggande av vallar, trädgårdsskötsel och mycket annat. Han ville kort sagt göra sina elever till föregångsmän ute i bygderna.

Märklig var hans undervisning i musik. Han var ju samtidigt lektor och undervisade i gymnasiet och hade där utnämnts till *Öfwer Directeur öfwer den vocala och instrumentala musiquen*. Gymnasisterna och djurläkareleverna sjöng under hans ledning flerstämmigt i domkyrkan; särskilda konserter omtalas också.

Genom den musikutbildning som djurläkareleverna erhöll, kunde de bli klockare ute i lantförsamlingarna och kanske rent av få disponera ett klockarboställe. Då hade de en liten men säker försörjning, ty att leva på djurläkaryrket var vid denna tid nästan omöjligt. Dessutom fick de genom klockartjänsterna ett bättre socialt anseende, vilket hade stor betydelse, ty personer som sysslade med sjuka eller döda djur stod mycket lågt på den sociala rangskalan. Mer än 50 veterinärer i Västsverige har under årens lopp också varit klockare.

Huvudbyggnaden vid Veterinärinrättningen i Skara, uppförd av *Peter Hernquist* efter branden 1802. Tuschteckning av *Edna Cers-Winberg*.

Branden 1802

Brogårdens huvudbyggnad, som *Hernquist* uppfört 1777-78, ödelades 1802 av en våldeld, och en mängd instrument, böcker, samlingar och andra för undervisningen viktiga föremål blev lågornas rov. *Hernquist* var visserligen då 76 år gammal men han satte snart i gång med att återuppföra byggnaden. Denna finns ännu kvar och inrymmer i våra dagar Skara Veterinärbibliotek (under Sveriges Lantbruksuniversitet) och Veterinärhistoriska Muséet.

Hernquists bortgång och inrättningens vidare öden

Efter *Hernquists* död 1808 låg undervisningen nere något år men upptogs åter 1810, och drevs därefter energiskt under en följd av år. Sedan Veterinärinrättningen i Stockholm tillkommit 1821, minskade Skara-inrättningens betydelse allt mera, och djurläkarutbildningen upphörde 1889, då man stängde och låste undervisningslokalerna (verksamheten i hovbeslagssmedjan fortsatte liksom en viss klinikverksamhet). - Skarainrättningens Törnrosasömn varade i över 50 år tills en rekonstruktion genomfördes på 1940-talet. Då tillkom en försöksavdelning och ett djursjukhus. Så småningom blev Veterinärinrättningen i Skara en fältstation under det på 1970-talet upprättade Sveriges Lantbruksuniversitet.

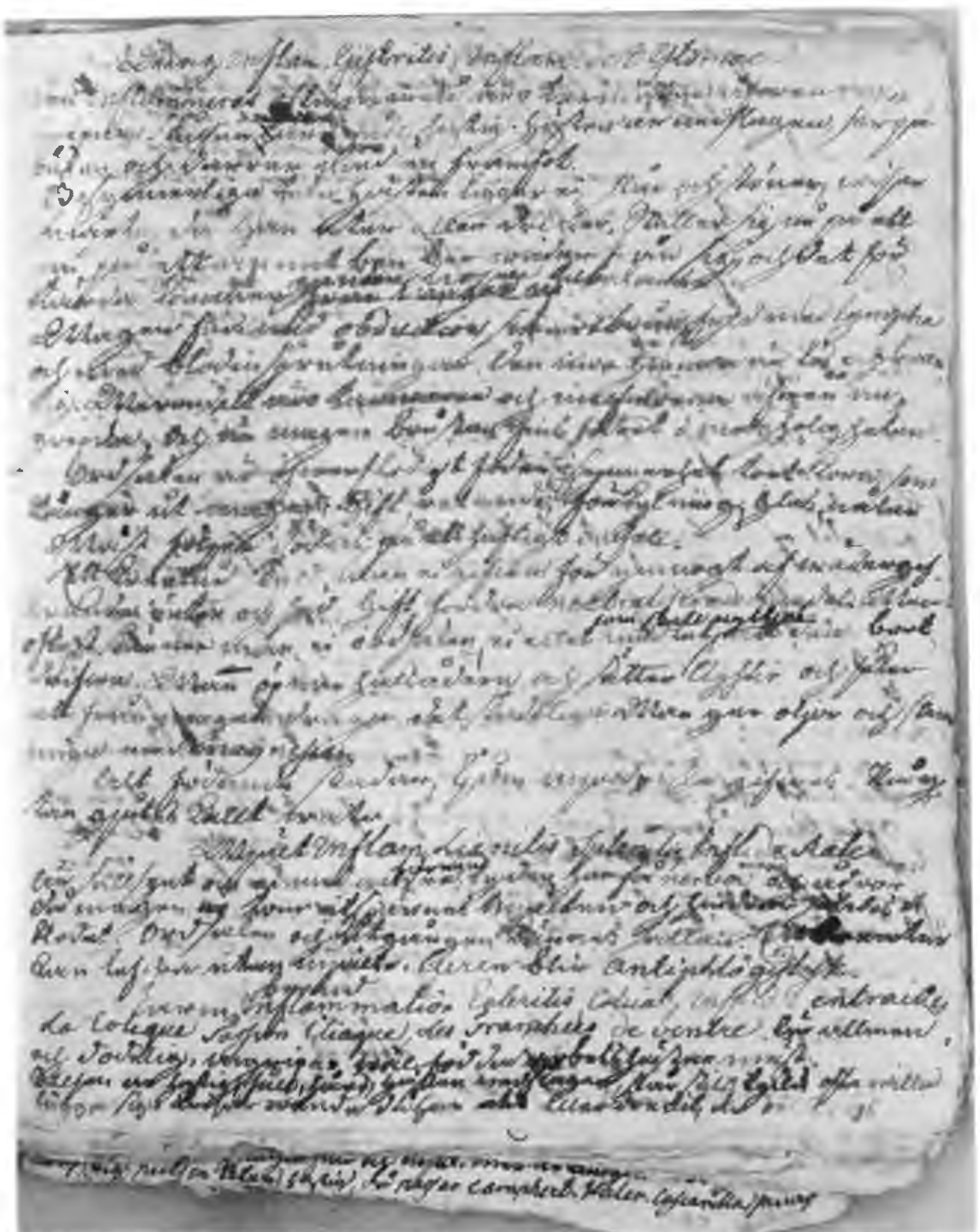
Om de veterinärhistoriska samlingarna i Skara

Trots branden 1802 och rivning av en byggnad 1928 med ödeläggande av där befintliga samlingar finns förvånansvärt mycket av gamla föremål kvar: instrument, boskapsapotek, åskådningsmateriel för undervisningen t.ex. herbarier och handskrifter jämte personliga föremål - ända från inrättningens första år. Någon motsvarighet finns knappast i hela världen; kontinentens veterinärskolor och andra veterinära institutioner har ju upprepade gånger förstörts genom krigshandlingar.

Skarasamlingarna finns i Veterinärhistoriska Muséet, som tillkom vid 200-årsjubileet 1975. Den äldre boksamlingen och handskrifterna förvaras i det s k *Hernquistska* biblioteket under Skara Veterinärbibliotek. En stor del av de gamla arkivhandlingarna finns dock vid Landsarkivet i Göteborg.

Den i Skara kvarvarande handskriftssamlingen ordnades och katalogiserades 1991-92 (*Dyrendahl* 1992). Av *Hernquists* egen hand finns något över 6000 beskriftade sidor; en betydande del är som nyss nämnts undervisningshandskrifter, "kompendier". *Hernquist* skrev och föreläste dem, varefter hans elever hade möjlighet att göra egna avskrifter. Detta var samma system, som *Bourgelat* tillskapat i Frankrike, och från *Hernquists* studier där finns några hundratal sidor med sköna avskrifter - naturligtvis på franska.

En del av handskrifterna har tolkats och utgivits med kommentarer (*Dyrendahl* 1990, 1991, 1992, 1993, *Tidén* 1992, *Peter Hernquist* 1993, 1994); i andra fall har endast tolkning och utskrift skett - sammanlagt av c:a 1000 manuskriptsidor.

En sida i *Hernquists* handskrift om inre sjukdomar. Just på denna sida finns flera rättelser; sådana är annars sällsynta. Några av dem förefaller vara gjorda i samband med skrivningen, men en är gjord med annat bläck och bör alltså vara från en senare genomgång. Observera den tätare skriften mot sidans nederdel - ett drag som är genomgående.

Handskriften HS081 och dess tillkomst

Handskriftens beskaffenhet

Den handskrift som behandlas i föreliggande arbete har i Hernquistiska bibliotekets katalog nummer HS081 och omfattar husdjurens inre sjukdomar - närmast vad man i våra dagar benämner speciell patologi och terapi. *Hernquist* har i annat sammanhang kallat detta ämne Sjukdomslära eller *Classes, Genera et Species Morborum*.

Handskriften består av 5 lägg (häftade med tråd, knappnål eller med spår efter tidigare häftning) i kvartoförmåt (c:a 180x220 mm). Läggan befann sig före handskriftssamlingens ordnande på skilda ställen bland arkivets buntar men kunde genom format, handstil, bläckfärg, papperskvalitet, vattenmärken och innehåll sammanföras till en enhet om 205 beskiftade sidor. Titelsida saknas, och det finns inte heller någon huvudrubrik utan texten börjar helt oförmedlat.

I detta manuskript avviker *Hernquists* handstil tydligt från den vanliga. Här saknas den ögonfåglande skönheten, det intryck av balans och harmoni, som eljest präglar *Hernquists* alster. Arbetet verkar ha tillkommit hastigt och under tidspress. Endast några få rättelser har gjorts, och man får intrycket att *Hernquist* knappast läst igenom sitt opus efter utskriften. Hans rättelser brukar visserligen vara få, men någon mindre ändring eller tillskrivning finns i de flesta andra texter. Som en följd härav förekommer en del språkliga fel och oklarheter.

Manuskriptet är ingalunda lättläst; åtminstone till vissa delar är det närmast svårtolkat. Detta gäller främst sidornas nedersta delar, där *Hernquist* ofta pressat ihop texten.

Datering

Mycket få *Hernquist*manuskript har notering om tillkomsttiden, och någon sådan finns inte heller här. Manuskriptet skrevs säkerligen under något av 1800-talets första år. För denna datering talar främst vissa årtalsangivelser i texten och vattenmärkena i papperet, men också stavningen av vissa ord; möjligen också den nyss nämnda förändringen av handstilen. Åtskilligt talar för att det tillkommit efter branden 1802 i Veterinärinrättningens huvudbyggnad - möjligen som ersättning för något manuskript som då gått till spillo.

De i texten citerade arbetena har utkommit under 1700-talets senare del - alla utom "*Eric Viborgs* Samling 2 Band", som anges i beskrivningen av boskapspest. Om *Hernquist* avser *Viborgs* "Sammlungen von Abhandlungen für Thierärzte und Oeconomen" som utkom i 5 band 1795-1807, så finns ingenting om boskapspest i band 2, utan först i band 5 från 1807. Ett annat arbete av *Viborg*, som möjligen åsyftas, utkom 1806.

Stämmer dessa uppgifter, bör handskriften ha tillkommit under något av *Hernquists* sista levnadsår, 1807 eller 1808. Papperets vattenmärken talar i samma riktning. Ett av dessa märken, som i arkivkatalogen betecknats med BLOM MK, finns i en daterad

M K

BL O M S H O L M

No3

S H

Vattenmärken i HS081. Uptill BLOM MK (Blomsholm i Kråkshults sn, Småland) och nedtill No3 SH (troligen från Stensholm i Hakarps sm, Småland).

handling från 1801 och två från 1807; det andra No3 SH i en från 1805 och sex från 1807.

Man kunde förmoda att den berörda sämre handstilen har med *Hernquists* höga ålder att göra - han var ju över 80 år, men det finns handlingar som åtminstone delvis talar i annan riktning. I hans översättning av *C Olufsen: Lærebog i den danske Landoeconomie*, som utfördes 1807 (200 sidor i folioformat!), är pikturen underbart vacker, likaså i flera skrivelser i samband med tillkomsten av Skaraborgs läns hushållningssällskap (*Dyrendahl* 1991).

Stavningen av några ord visar direkt om ett manuskript är tidigt eller sent. Under tidigare år skriver han nämligen konsekvent siuka, siukdom, senare blir sjuka, sjukdom allt vanligare för att under de sista åren helt dominera. På samma sätt är det med et och at som blir ett och att.

Manuskriptets medicinska bakgrund

Medicin och kirurgi

Fram till 1700-talets sista år var medicinen på humansidan uppdelad i två discipliner: den invärtes medicinen handhades av läkare, som utbildades vid universiteten, medan kirurgiska lidanden behandlades av hantverksmässigt utlärdade barberare, fältskärer eller kirurgie magistrar, utbildade vid Chirurgiska Societeten i Stockholm. Först omkring

M K

BL O M S H O L M

No3

S H

Vattenmärken i HS081. Uptill BLOM MK (Blomsholm i Kråkshults sn, Småland) och nedtill No3 SH (troligen från Stensholm i Hakarps sm, Småland).

handling från 1801 och två från 1807; det andra No3 SH i en från 1805 och sex från 1807.

Man kunde förmoda att den berörda sämre handstilen har med *Hernquist's* höga ålder att göra - han var ju över 80 år, men det finns handlingar som åtminstone delvis talar i annan riktning. I hans översättning av *C Olufsen: Lærebog i den danske Landoeconomie*, som utfördes 1807 (200 sidor i folioformat!), är pikturen underbart vacker, likaså i flera skrivelser i samband med tillkomsten av Skaraborgs läns hushållningssällskap (*Dyrendahl* 1991).

Stavningen av några ord visar direkt om ett manuskript är tidigt eller sent. Under tidigare år skriver han nämligen konsekvent siuka, siukdom, senare blir sjuka, sjukdom allt vanligare för att under de sista åren helt dominera. På samma sätt är det med et och at som blir ett och att.

Manuskriptets medicinska bakgrund

Medicin och kirurgi

Fram till 1700-talets sista år var medicinen på humansidan uppdelad i två discipliner: den invärtes medicinen handhades av läkare, som utbildades vid universiteten, medan kirurgiska lidanden behandlades av hantverksmässigt utlärdade barberare, fältskärer eller kirurgie magistrar, utbildade vid Chirurgiska Societeten i Stockholm. Först omkring

1800, då Collegium Medicum (sedermera Sundhetskolegium, Medicinalstyrelsen) fått överinseendet även av kirurgernas verksamhet, började läkarna i allt större utsträckning också studera kirurgi - något som numera är en självklarhet. Man fortsatte emellertid att utbilda särskilda kirurger ända till 1896. - Sjukhusens tidigare strikta uppdelning i medicinska och kirurgiska kliniker har alltså en historisk bakgrund. - På veterinärsidan utbildades emellertid djurläkarna från första stund i både medicin och kirurgi.

Något om 1700-talsmedicin

Även om handskriften som nyss nämndes tillkommit efter 1800, så är innehållet typisk 1700-talsmedicin och därmed i vissa avseenden inte alldeles lättillgängligt för en nutida läsare, och risken för anakronismer är påtaglig.

Som exempel kan nämnas feber, som ju i våra dagar innebär endast en förhöjd kroppstemperatur, men som på 1700-talet var beteckning på nästan alla sjukdomar som förlöpte med ökad hjärtverksamhet och förändrad puls, d v s flertalet akuta infektionssjukdomar. Det kan tilläggas, att inventarieförteckningen för Veterinärinrättningen i Skara så sent som 1872 inte upptog någon febertermometer! De ganska många uppgifterna i den föreliggande texten om kalla eller varma horn eller fötter liksom om varm eller kall nos, var den tidens försök att subjektivt skatta kroppstemperaturen.

Ett annat exempel på betydelseförändring är tyfus, som i våra dagar är en specifik infektion med tyfusbacillen, men som förr i tiden betecknade en akut feber med nedsättning av kroppsfunktionerna, kraftlöshet, medvetlöshet och inflammationer i inre organ, särskilt tarmen. - Rots uppfattas ju numera som en specifik hästsjukdom med sjukliga förändringar i luftvägar, lungor och hud. Fordom torde rots ha inneburit näsflöde, och *Hernquist* kallar också valpsjuka för rots hos hund, medan rots hos får var en mera oskyldig snuva.

Eftersom man då inte hade någon kännedom om bakterier och andra sjukdomsframkallande organismer, hade man mycket svårt att förstå hur febrarna uppkom och varför de sedan utvecklades i så olika riktning. Om en häst fick snuva, varför följde då ibland en oskyldig åkomma, ibland kvarka och varför utvecklades andra gånger den obotliga sjukdomen rots? Alla började på i stort sett samma sätt och, som man trodde, av samma orsaker.

Rörande sjukdomarnas uppkomst var man fortfarande hänvisad till den s k humoralpatologin, som förklarade sjukdomar såsom följd av förändringar i kroppsvätskorna. Denna lära går i sina grunddrag tillbaka ända till *Hippokrates* (f omkr 460 f Kr) men utformades vidare främst av *Galenos* (andra århundradet e Kr). Kroppen hade fyra vätskor (*humores*), nämligen blodet som stammade från hjärtat, slemmet från hjärnan, den gula gallan från levern och den svarta gallan från mjälten. Vid hälsa befann sig dessa vätskor i jämvikt, men vid rubbningar stockade och förhårdade de sig - en sjukdom, en *dyskrasi*, uppkom. Hälsan kunde återställas genom att vätskorna åter bragtes i jämvikt, och detta skedde med åderlåtning, hankning, kräkmedel, laxermedel o s v.

Hippokrates (f omkr 460 f Kr).
Ur Toellner (1986).

Galenos (130- omkr 210).
Ur Toellner (1986).

Hur det gick till när vätskorna förändrades genom yttre påverkan var höljt i dunkel. På *Hernquists* tid ansåg man att fördelningen av vätskorna i kroppen var den avgörande faktorn. De inre sjukdomarna uppkom genom förändringar i de yttre betingelserna, vilka framkallade en kramp i huden, varigenom vätskorna drevs till olika inre organ, där de kunde stockas och bli förstörda genom jäsning. - Denna förklaring upprepar *Hernquist* vid många sjukdomsbeskrivningar.

Man var emellertid inte bunden av humoralpatologin och krampteorin vid alla slag av sjukdomar, utan ifråga om vissa av dem fanns en kunskap, som inte bara var omfattande utan också förvånansvärt riktig - även enligt nutida uppfattning. För att på enklast möjliga sätt förklara detta, skall här beskrivas tre sjukdomsgrupper: kontagiösa, miasmatiska och accidentiella sjukdomar.

Kontagiösa sjukdomar

Ifråga om vissa smittsamma sjukdomar och farsoter, exempelvis boskapspest, visste man att sjukdomen vållades av något *contagium*, ett slags gift, som direkt kunde överföras från djur till djur, men också indirekt via foder, gödsel, redskap, kläder etc. Sådana farsoter angrep alla individer av ett eller flera djurslag, både starka och svaga. Sjukdomen kunde effektivt bekämpas med isolering: genom att skilja sjuka djur från friska samt genom en konsekvent avspärrning mot hemsökta områden.

Samma spridningssätt var känt för sjukdomar hos människan, exempelvis vid scharlakansfeber och mässling. Man visste, att patienter, som genomgått vissa sådana sjukdomar, därigenom uppnådde livslång immunitet; medan samma individ kunde drabbas av andra sjukdomar upprepade gånger. Hos djuren följde livslång immunitet t ex efter kvarka hos häst och hundsjuka (= valpsjuka). Redan vid 1700-talets mitt hade man följt avsiktligt inympa smittkoppor för att uppnå immunitet; man tog koppinnehåll från patienter med lindrig sjukdom och överförde till friska. Förfarandet, som kallades *variolisation*, var ingalunda riskfritt. *Jenners* upptäckt av kokoppornas skyddande effekt gjordes några decennier senare, och *vaccinationen* mot smittkoppor

kom i gång vid 1800-talets början.

Också ifråga om boskapspesten gjordes bekämpningsförsök genom ympning, bl a ett stort danskt, lett av *Oeder* och av *Hernquist* beskrivet i ett brev till *Abraham Bäck* (*Dyrendahl* 1992, sid 65-67). Metoden fick dock ingen praktisk användning.

För vissa sjukdomar var deras speciella spridningssätt känt. Man visste, att smittan vid *fransoser*, *syfilis*, endast överfördes vid samlag, att *rabies* primärt bara förekom hos hund, varg, räv och katt. Smittan överfördes till andra djurslag och människa genom bett, och det smittande "giftet" fanns i saliven.

Naturligtvis spekulerade man redan vid den här tiden över det smittande "giftets" karaktär. Härom framför *Hernquist* i kapitlet "Smittosamma Febrar" en del utomordentligt intressanta synpunkter. Han talar om ett smittämne, som är så litet att "det undflyr våra sinnen". Han uppfattar det som *insecter* eller maskar, vilka könlöst "kunna hastigt förökas till *millioner*". Han säger vidare:

"Att smittoämnet skulle vara *microscopiska* matskar, som lefwa i ett slem och kunna uptorkas i flera år och under warma och fuchtighet åter wakna up. Detta bestyrkes då wi se, att kroppar döda i Pæsten förlora kraften att smitta, men smittan föres öfwer hafwet med ull och annat. *Insecter* som lefwa på lefwande, gå bort från den döda, så göra lössen mot döden. Denna *hypothes* styrkes än mer deraf, att olja stryken på ytan botar, förmodeligen dermed, att oljan täpper *porerna* på *insecterna*, och den påföljande swetten drifwer ut matskarna. . ."

Varifrån och hur *contagiet*, "matskarna", vid farsoter ursprungligen uppstått var höljt i dunkel, men närmast trodde man tydligen på någon form av "uralstring". Hur denna uppfattning kunde förenas med den förhärskande skapelsetron är likaledes dunkelt.

Otvivelaktigt är detta några första ansatser mot den bakteriologi, som skulle växa fram ett halvt sekel senare.

Det kan också tilläggas, att inkubationstiden för olika smittsamma sjukdomar var exakt känd. Man visste också, att den t ex vid *rabies* varierade mycket starkt. *Hernquist* föreskrev en isoleringstid på 1/4 år vid misstanke om *rabies*.

Miasmatiska sjukdomar

Infektionssjukdomar som inte hade direkt farsotsartad karaktär förmodades uppkomma på ett annat sätt, nämligen genom ångor och dunster från kärr och sumpmarker; man talade om *febris ab exhalatione paludosum*. I sankmarkerna kunde bildas ett slags "gift", en *miasma*, som kunde bli särskilt farlig vid långvarig värme och torka. Då avdunstade flyktiga ämnen och lämnade kvar tunga, farliga ångor strax ovan marken. När djuren betade, drog de in dessa ångor som då kunde vålla sjukdom. I första hand drabbades därvid de svagare djuren, men hade giftet en gång trängt in i ett eller några få djur, så kunde det därefter angripa många - både starka och svaga. *Miasman* hade mer eller mindre övergått till ett *contagium*.

Mjältbrand, som på den tiden typiskt nog kallades sumpfeber, räknades som en

miasmatiske sjukdom, vilket med våra dagars kunskap är lätt att förklara. Vid torka sökte djuren sin näring ute i våtmarkerna, där risken för mjältbrandsinfektion var stor. Sedan något fall inträffat, kunde smittan snabbt sprida sig i besättningen och även utveckla sig till en farsot.

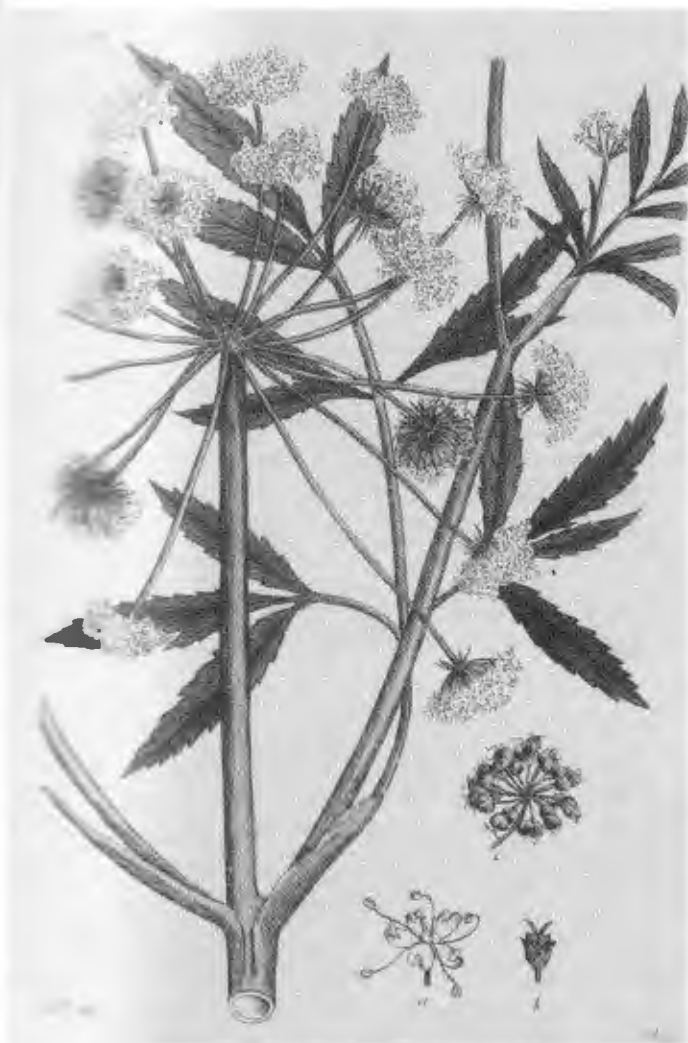
För en nutidsmänniska, som dagligen upplyses om våtmarkernas förträfflighet och nödvändighet, framstår kanske 1700-talets rädsla och skräck för sumpmarker som svårbegriplig. Tyvärr var emellertid denna fara en realitet, och den främsta orsaken

här till var att dåtidens "kvittblivningsproblem" löstes på enklaste sätt: avfall och kadaver vräktes i närmaste sumphål eller kärrmark, som därigenom kunde bli - och ofta blev - en farlig smittkälla. Vid t ex mjältbrandsfall skapade man på detta sätt en reserv av sporer, som bevarade sin smittfarlighet i decennier. - Särskilt under torra perioder med dåligt bete sökte djuren sig ut i våtmarkerna med risk för mjältbrandsinfektion.

Andra farligheter lurade också på sådana ställen. Där förekom giftiga växter, bl a sprängört, *Cicuta virosa*, som kunde medföra bråd död.

Knott, *Simulium*, förorsakade säkerligen inte så få dödsfall på 1700-talet, och än i dag utsätter denna fluga betesdjuren på många håll för direkt dödsfara. Simulium-larverna utvecklas i långsamt rinnande vatten.

Ett annat insektsproblem var malaria, frossa, som vid den här tiden var en svår folksjukdom, vilket man i våra dagar har helt glömt bort. Sambandet med myggor var då inte känt, men man visste, att frossan hade med sumpmarkerna att göra. Samma - och än värre - problem hade man som bekant på åtskilliga håll i utlandet.

Sprängört, *Cicuta virosa*, en av sumpmarkernas giftigaste växter.
Efter Palmstruch (1803).

Accidentiella, sporadiska sjukdomar

Andra sjukdomar, d v s icke kontagiösa och icke miasmatiske, förmodades uppkomma genom yttre påverkan, varvid en kramp utvecklades i huden. Som nyss nämnts trodde man att denna hudkramp drev vätskorna till de inre organen, där de på något ställe kunde stockas och komma i jäsning. Detta kunde resultera i en inflammation i vederbörande organ eller utlösa en feber, en sjukdom i hela kroppen.

Vid olika sjukdomar ger *Hernquist* en rad exempel på yttre påverkan som kan vara orsaken. Han anför bl a dåliga, fuktiga stallar med hårda, ojämna stengolv och dålig luftväxling samt bristande skötsel i form av dålig rykt med åtföljande försämrade transpiration, något som man tillskrev en betydelse, som i våra dagar förefaller obegriplig om man inte känner till den dåtida tron på hudkramp som sjukdomsframkallande faktor. Även betydelsen av försummad hovvård framhävs.

Utfodringen var också viktig. *Hernquist* understryker, att sjukdom kan uppkomma av otillräcklig mängd foder eller av foder med sämre kvalitet, t ex som växt på låglänta eller sumpiga marker; farligt var mögligt eller dammigt foder; bemängt med sand eller sten. - Två ombyten mellan torrt och saftigt foder måste undvikas; rovor och korn till häst i större mängd framkallade sjukdom, likaså stora givor av havre. - Överutfodring, övergödning innebar betydande risker. - Giftiga örter var tydligen ofta förekommande; dessa måste undvikas.

Hernquist uppehåller sig ofta vid vattenkvaliteten. Han är övertygad om att åtskilliga sjukdomar beror på dåligt vatten.

Om man ville undvika sjukdom, måste djuren utnyttjas med förstånd; särskilt gällde naturligtvis detta för hästar. Om man pressade dem för hårt med arbete, särskilt vid stark hetta, följde ofta sjukdomar. Risken var särskilt stor vid arbete på stenig och ojämn mark, och under mycket dammiga förhållanden. Likaså om hästar tvingades hålla urin länge under arbete, eller om könsdriftens tillfredsställande inte tilläts.

Brist på rörelse och motion var minst lika skadlig och sjukdomsframkallande som alltför hårt arbete. Djuren borde komma ut i friska luften en stund varje dag, gärna i samband med vattningen.

Förkylning ansågs vara en av de viktigaste orsakerna till sjukdom. I de mest extrema fallen kunde man driva en svettriden häst att simma i kallt vatten eller ge den kallt vatten att dricka. Särskilt farligt var det, om hästen därvid doppade nosen djupt ned, så att nässlemhinnan blev avkyld. Risken var också stor vid extremt varm väderlek; då kunde det räcka om djuret fick stå i starkt drag.

Hastiga väderleksbyten ansågs sjukdomsframkallande liksom långvarig torka.

Parasitproblemen var mycket besvärliga på *Hernquists* tid, särskilt dynt av olika slag och i olika organ. Inälvsmaskar förekom tydligen mycket ofta, och leverflundorna kunde helt omöjliggöra fårskötsel på vissa håll.

Dunsterna från kärr- och sumpmarker kunde framkalla sjukdom, även om någon *miasma* inte hade bildats.

Sjukdomsframkallande missgrepp gjordes visserligen mest av kvacksalvare, men samma sak kunde också djurläkare råka ut för. Man var kanske inte tillräckligt observant vid diagnosställandet, man använde måhända olämpliga mediciner eller företog åderlätningar felaktigt.

Förvisso är det en lång uppräkningslista som här gjorts av faktorer, vilka ansågs kunna framkalla sjukdom, men den är ändå bara ett kort sammandrag av vad *Hernquist* anför.

Det gällde för honom och andra "sjukdomsforskare" att försöka precisera de orsaker, som kunde förklara uppkomsten av olika inflammationer och febrar - man visste ju inte om något annat; man trodde inte att *contagia* eller *miasmata* orsakade sådana här sjukdomar. Vilka var orsakerna till exempelvis en inflammation i urinblåsan? Vad var orsaken till kvickdrag? Och som tidigare sagts: varför blir en snuva hos häst ibland bara en snuva, och varför utvecklas stundom kvarka eller rots?

Man sökte lösningen genom att systematisera sjukdomarna på olika sätt t ex efter varaktighet, häftighet, symptom. Man utformade teorier och uppförde hela lärobyggnader - särskilt om febrarna - men utan att nå någon närmare klarhet. För oss är dessa teorier fantastiska, krystade och svårbegripliga. Mestadels utformades de av humanpatologer, men djurläkarna sökte efter bästa förmåga anpassa dem till husdjuren.

Inte ens *Hernquist* fann väl dem entydiga och trovärdiga, vilket framgår ganska klart av hans inledande betraktelse till sjukdomsläran. Det är faktiskt den del av denna skrift, som är minst intressant för nutida läsare - vi har en helt annan syn, grundad på senare erfarenheter och upptäckter. *Hernquist* nödgades t o m förutsätta en individuell disposition. Han snuddar vid ärftliga anlag för sjukdomar.

Hur kunde det komma sig, att de vilda djuren, som ständigt utsattes för de beskrivna sjukdomsorsakerna, så sällan drabbades av sjukdom? *Hernquist* framhåller följande skäl:

Vilda djur kan röra sig fritt och anpassa sig efter vädrets växlingar.

De har alltid ren och frisk luft.

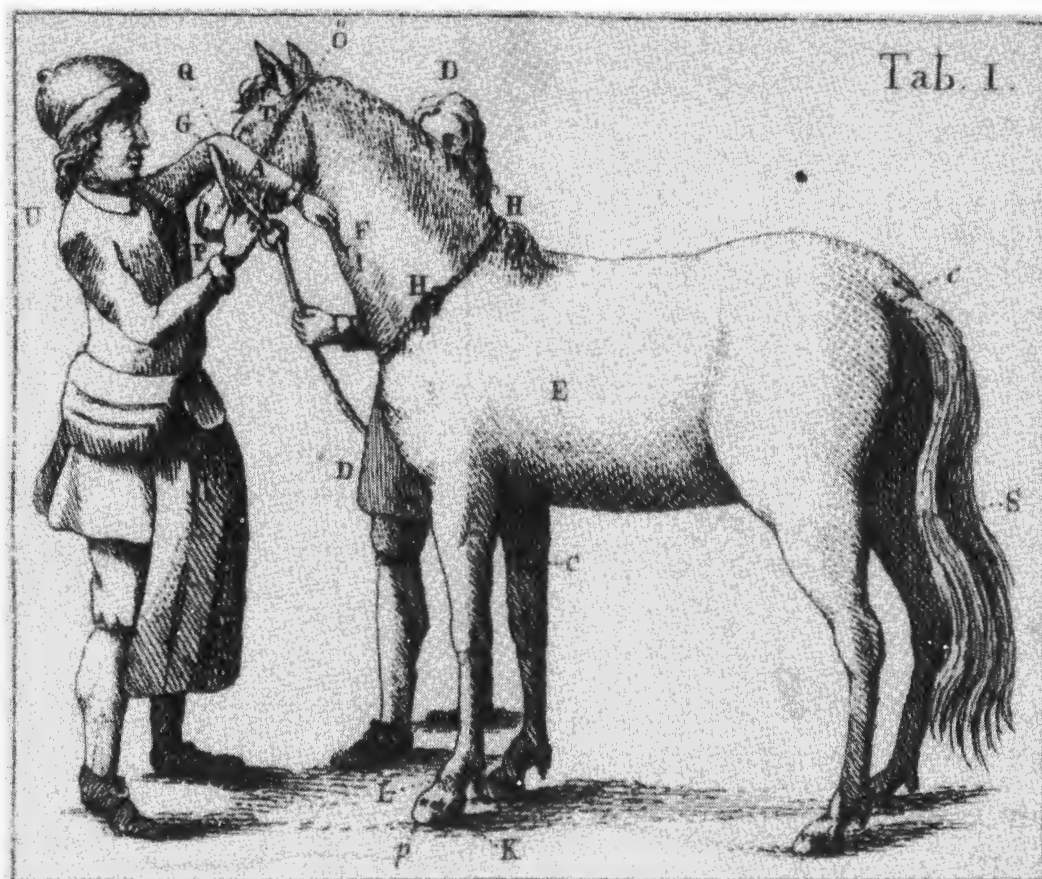
De kan fritt välja sin föda och sin dryck.

En stilla reflexion kan slutligen tillfogas här. Visst har den medicinska vetenskapen gjort stora framsteg, och visst känner vi till allehanda bakterier, influensavirus och mycket annat, men fortfarande anses "förkylning" på fullt allvar som en sjukdomsbringande faktor. Man kan visserligen påstå, att ordet numera användes i överförd betydelse, men detta gäller långt ifrån alltid. Man tror gärna fortfarande på "raka rör" mellan orsak och verkan - inte bara vid förkylning utan också i åtskilliga andra fall. Har vi kommit över 1700-talsstadiet?

1700-talets behandlingsformer

1700-talets behandling av sjukdomar påverkades naturligtvis i hög grad av den dåtida uppfattningen om orsakerna. Behandlingsformerna baserades alltså på humoralpatologins grunder, och även om *Hernquist* i stor utsträckning tillämpade dessa metoder med åderlåtning, kräkmedel, avföringsmedel etc, så kan man hos honom skönja åtminstone en viss modernisering.

Sålunda var han en smula restriktiv med den gamla lärans viktigaste metod, **åderlåtning**, både i förebyggande syfte och kurativt. Avsikten med åderlåtningen var att hindra eller lösa blodstockning och anhopning av vätskor, och följaktligen rättade man stället för blodavtappningen efter den förmodade stockningens säte.

För sitt arbete om åderlåtning av hästar (1778) skaffade *Hernquist* här ovan återgivna kopparstick, som förmodats vara den äldsta avbildningen av en svensk djurläkare eller hovslagare i arbete. Den nedre bilden ur *Garsault* (1755) har dock uppenbarligen varit förlaga, och mannen ifråga är tydligen fransman. Observera att han håller vänster armbåge högt så att hästen inte kan se själva ingreppet.

De figurer, som förekom i äldre djurläkeböcker, visade ofta de ställen, där sjukdomen förmodades ha sitt säte, och andra bilder varest åderlåtning borde företagas. Om två sådana figurer förekom, visar de oftast nästan total överensstämmelse, så att till varje sjukdom anvisades ett åderlåtningställe. Oftast åderläts emellertid i halsvenen, *venen jugularis*, särskilt om det skedde i förebyggande syfte.

Mängden uttappat blod varierade. För en fullvuxen häst anges 6 kvarter (1,8 l) och för en mindre 3 kvarter till ett stop (0,9-1,3 l). Kor och oxar kunde också tappas på 6 kvarter, får på 1½ kvarter (0,5 l), svin på 2-3 kvarter (0,6-0,9 l).

En annan viktig behandlingsform var *clystir* (*Hernquist* skriver lika ofta *clistir*, *Forman* (1798) *klistir*), ett ingrepp som i dag benämnes lavemang. Det användes naturligtvis i avförande syfte, men stundom också för tillförsel av läkemedel eller näring. Vid intagande genom munnen av en eller annan anledning inte kunde ske, t ex vid illasmakande ämnen eller om patienten var mycket orolig. Vid *Trismus*, munläsa, kunde man åstadkomma en livsuppehållande vätske- och näringstillförsel. Med *clystir* fick man också en snabbare verkan av läkemedlen än när de tillfördes genom munnen. Förutsättningen var naturligtvis att vätskan kunde stanna kvar någon tid i tarmen.

Clystir "sattes" med en *clystirspruta* (som bara ifråga om pipens utformning skilde sig från en dåtida brandspruta) och användes mycket ofta. När det i texten talas om en insprutning, så måste en nutida läsare ha klart för sig att det inte är subkutan injektion utan ett lavemang!

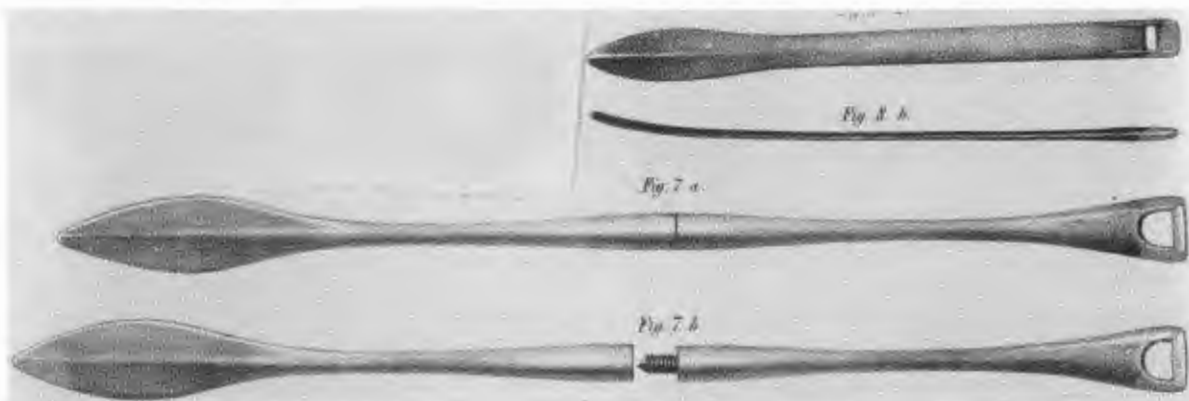

Clystir sätts på häst. Från titelsidan av *Walther* (1658).

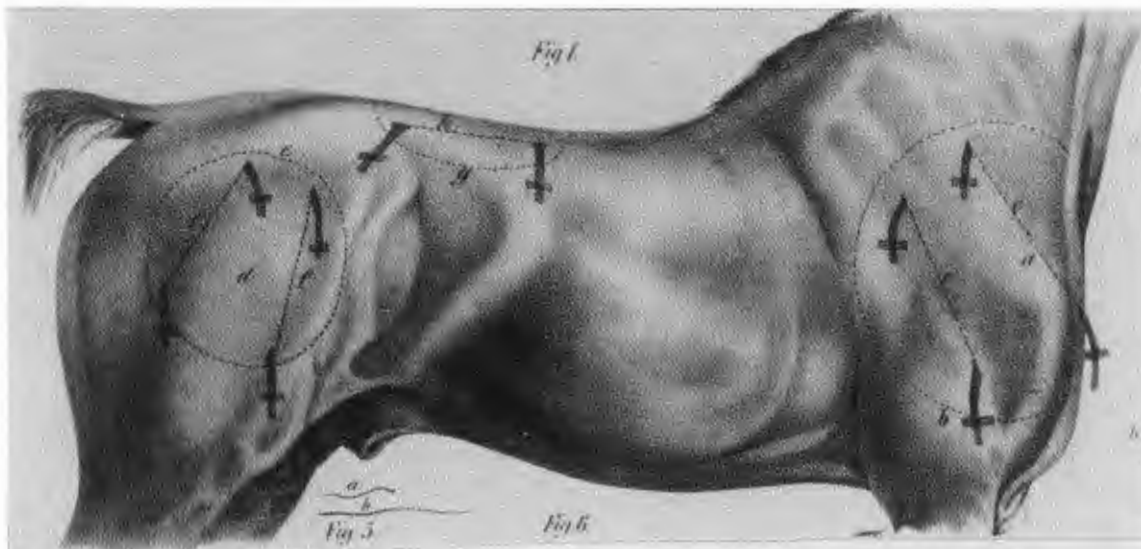
Andra sätt att ändra vätskorna i kroppen var med **kräkmedel**. Hästen kan visserligen inte kräkas, men kräkmedlen hade också andra verkningar. **Laxantia** användes mycket flitigt i gången tid. Dessa och andra läkemedel behandlas närmare längre fram.

Andra behandlingar var hankning, fontanell, scarificering, koppning, blistring och bränning. I föreliggande arbete tillämpas bara de tre förstnämnda.

Vid **hankning** lades två parallella snitt genom huden, vanligen på en handsbredds avstånd, och en "hanknål" fördes in i det nedre snittet, genom underhuden och ut genom det övre (naturligtvis utan bedövning). I nålens öga hade man fäst en "hank" av tagel, skinn, tyg eller annat material, och den drogs med nålen in under huden. I hankens båda ändar bands pinnar på tvären, så att hanken ej kunde glida ut. Efter några dagar följde en häftig varbildning, och genom att man dagligen drog i hanken upp och ned hölls sårkanalen öppen. Ibland kunde hanken smörjas in med retande medel. Den fick i allmänhet ligga i 2-3 veckor och måste naturligtvis placeras så, att djuret ej kunde skubba eller bita bort den.

Hanknålar. Ur *Wagenfeld* (1843).

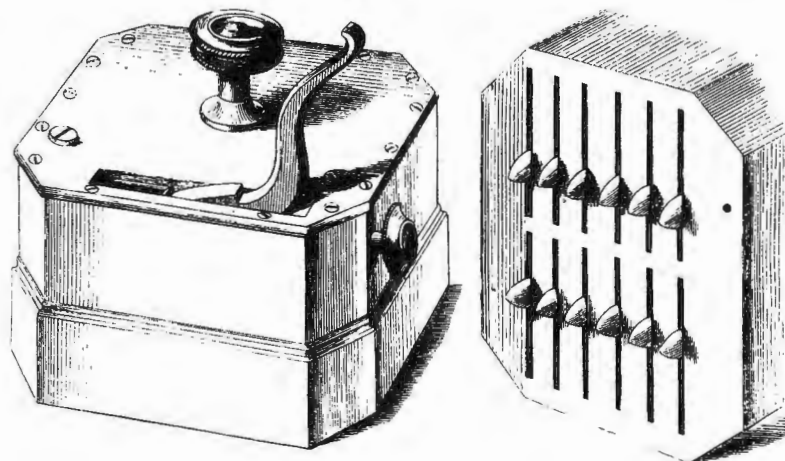

Hankning på häst. Inringat område a skulle vid boghälta behandlas med retmedel och hankar sättas vid b och c. Retbehandling inom område d samt hankar vid e och f vid höfthälta. Motsvarande behandling vid g och h utfördes vid korsförlamning. Ur *Wagenfeld* (1843).

Fontanell var en mindre, mera lokal retningsform. Man lyfte upp ett litet hudveck och lade ett snitt genom detta, och i såret placerade man en ärta, som fixerades där med plåster. Genom byte av ärta och eventuellt anbringande av "fontanellsalva" kunde en ökad grad av retning åstadkommas. Även här följde en stark varbildning, ehuru mera lokal än vid hankning.

Vid **scarificering** skrapades huden med en kniv så att skador av lämpligt djup och storlek uppstod. Retande salvor kunde påstrykas.

Koppning utfördes med kopsnäppare, som momentant fällde ut ett antal små knivar, vilka kunde ställas in till önskat djup i huden. Verkan kunde förstärkas med ett kophorn, som efter uppvärmning hölls hårt mot huden. När hornet svalnade uppstod vakuum, varvid blod och vävnadsvätska sögs ut genom koppningssåren. Verkan kunde även här förstärkas genom lämpliga retmedel.

Koppningssnäppare med 6 klingor. Ur *Wagenfeld* (1843).

Blistring slutligen innebar att man på ett klippt eller rakat hudparti gned in en starkt retande, ofta blåsdragande salva - en metod som använts ända in i sen tid. **Bränning**, dvs åstadkommande av brännsår i huden genom glödgat järn, har också använts i stor omfattning.

Bränning vid hasen på häst. Fig 8 och 9 visar olika slag av streckbränning, fig 10 punktbränning. Ur *Wagenfeld* (1843).

Naturligtvis passade dessa behandlingsmetoder in i humoralpatologins tankebanor, ty de medförde en förändrad vätskefördelning inom behandlingsområdet. Framför allt hanken drog de skadliga och förstörda vätskorna ut ur kroppen. Det framgick dessutom ganska klart, att en hank, fontanell etc påverkade "febrar" i positiv riktning, särskilt om man kunde åstadkomma en kraftig, lokal varbildning. Man visste dock inte, att denna effekt berodde på att den lokala vargöringen också medförde en kraftig mobilisering av kroppens naturliga försvarskrafter mot infektioner.

Eftersom dessa metoder innebar ett mer eller mindre svårt djurplågeri har de så

småningom kommit allt mer ur bruk. För motsvarande ändamål har man på senare tid använt s k fixationsabscesser, d v s på något lämpligt ställe sprutade man in en retande, steril vätska under huden, där det bildades en böld med var, som trots att det var bakteriefritt ändå verksamt bidrog till en mobilisering av kroppens försvarskrafter.

En nyare metod var att spruta in Yatren-Vaccin "Bayer", som hade i stort sett motsvarande allmän effekt ehuru med mycket svag lokal retning - under tiden före andra världskriget en mycket vanlig behandlingsform.

Sedan antibiotika och kemoterapeutika kommit in i läkemedelsarsenalen har man helt slutat använda dessa metoder. Nutida mediciner för bekämpande av infektioner är så effektiva att man inte bryr sig om att söka stärka kroppens egna försvarskrafter. Möjligen kan denna utväg komma att prövas vid vissa antibiotikaresistenta infektionsämnen. Vid en del andra lidanden än infektioner söker man dock även nu att påverka kroppens eget försvar t ex genom diet, motion och stimulerande medel.

Bland fysikaliska behandlingsmetoder föreskriver *Hernquist* ofta hudfrottering, hudrivning med halmviskor, naturligtvis för att lösa den förmodade hudkrampen. Han rekommenderar också varma eller kalla baddningar på olika kroppsdelar allt efter sjukdomens säte. Omslag förekommer mera sällan, kanske mest beroende på svårigheten att applicera sådana.

Hernquist lämnar också regelbundet anvisningar om diet, och hans rekommendationer om sparsamhet med foder kan kanske tolkas så, att patienterna ganska ofta var överfeta. Han understryker husdjurens behov av regelbunden motion. Att han så starkt betonar den dagliga ryktens betydelse sammanhänger främst med uppfattningen att de flesta sjukdomar inleddes med en hudkramp; det gällde att förebygga sådan.

Till profylaxen hörde naturligtvis också att skydda djuren för sumpmarkernas onda ångor och annan fuktighet, samt att skydda dem mot alltför stark kyla och hetta.

Sjukdomsbeskrivningarna i HS081

Sjukdomsförklaringar

I den löpande texten omnämnes i förbigående en del husdjurssjukdomar, vilka knappast är kända för en icke veterinär läsare. Det visade sig vara olämpligt att lämna erforderliga förklaringar i fotnoter, ty antingen måste man då upprepa förklaringarna flera gånger eller hänvisa till tidigare noter. Därför sammanfördes i stället beskrivningarna till en särskild förteckning, som placerats omedelbart efter textdelen. Dessa sjukdomar har markerats med ^s. För övriga sjukdomar hänvisas till noterna och till registret.

Sjukdomsbeskrivningarnas disposition

I de flesta fall börjar *Hernquist* med att ange den behandlade sjukdomens namn,

småningom kommit allt mer ur bruk. För motsvarande ändamål har man på senare tid använt s k fixationsabscesser, d v s på något lämpligt ställe sprutade man in en retande, steril vätska under huden, där det bildades en böld med var, som trots att det var bakteriefritt ändå verksamt bidrog till en mobilisering av kroppens försvarskrafter.

En nyare metod var att spruta in Yatren-Vaccin "Bayer", som hade i stort sett motsvarande allmän effekt ehuru med mycket svag lokal retning - under tiden före andra världskriget en mycket vanlig behandlingsform.

Sedan antibiotika och kemoterapeutika kommit in i läkemedelsarsenalen har man helt slutat använda dessa metoder. Nutida mediciner för bekämpande av infektioner är så effektiva att man inte bryr sig om att söka stärka kroppens egna försvarskrafter. Möjligen kan denna utväg komma att prövas vid vissa antibiotikaresistenta infektionsämnen. Vid en del andra lidanden än infektioner söker man dock även nu att påverka kroppens eget försvar t ex genom diet, motion och stimulerande medel.

Bland fysikaliska behandlingsmetoder föreskriver *Hernquist* ofta hudfrottering, hudrivning med halmviskor, naturligtvis för att lösa den förmodade hudkrampen. Han rekommenderar också varma eller kalla baddningar på olika kroppsdelar allt efter sjukdomens säte. Omslag förekommer mera sällan, kanske mest beroende på svårigheten att applicera sådana.

Hernquist lämnar också regelbundet anvisningar om diet, och hans rekommendationer om sparsamhet med foder kan kanske tolkas så, att patienterna ganska ofta var överfeta. Han understryker husdjurens behov av regelbunden motion. Att han så starkt betonar den dagliga ryktens betydelse sammanhänger främst med uppfattningen att de flesta sjukdomar inleddes med en hudkramp; det gällde att förebygga sådan.

Till profylaxen hörde naturligtvis också att skydda djuren för sumpmarkernas onda ångor och annan fuktighet, samt att skydda dem mot alltför stark kyla och hetta.

Sjukdomsbeskrivningarna i HS081

Sjukdomsförklaringar

I den löpande texten omnämnes i förbigående en del husdjurssjukdomar, vilka knappast är kända för en icke veterinär läsare. Det visade sig vara olämpligt att lämna erforderliga förklaringar i fotnoter, ty antingen måste man då upprepa förklaringarna flera gånger eller hänvisa till tidigare noter. Därför sammanfördes i stället beskrivningarna till en särskild förteckning, som placerats omedelbart efter textdelen. Dessa sjukdomar har markerats med ^S. För övriga sjukdomar hänvisas till noterna och till registret.

Sjukdomsbeskrivningarnas disposition

I de flesta fall börjar *Hernquist* med att ange den behandlade sjukdomens namn,

vanligen med alternativa svenska och utländska benämningar. För att spara utrymme och papper har denna rubrik sällan formen av en överskrift, utan i stället följer direkt ett par orienterande rader om sjukdomen. I några fall har han glömt att ta med den vanligaste sjukdomsbeteckningen, t ex vid kvickdrag, där han anger Trångbröstad, *Asthma*, *Dyspnea*. Det vanliga sjukdomsnamnet har då tillfogats inom hakparentes []. På liknande sätt har i en del fall numera brukliga sjukdomsbenämningar tillfogats. Om moderna beteckningar förmodas inte helt motsvara beskrivna sjukdomar, har något av *Hernquists* namn upprepats inom hakparentes. Dessa sjukdomsnamn har sedan använts i läkemedelsförteckningen för att anföra de sjukdomar, vid vilka läkemedlet i fråga föreskrivits. Mera härom under förklaringarna till nämnda förteckning.

Hernquists fortsatta framställning genomföres efter ett tämligen enhetligt mönster. Dess olika avdelningar börjar oftast på ny rad, men i utskriften har dessutom tomrad lagts in för att underlätta läsningen.

Beskrivningen inledes med symptombilden, som *Hernquist* benämner **Tekn**, vilket i utskriften markeras med fetstil. Om denna avdelningsrubrik saknas, har [**Tekn**] tillagts. Stundom lämnas differentialdiagnostiska upplysningar med underrubriken Besynnerliga tekn (= särskilda tecken). I en del fall är sjukdomsbekrivningen mycket utförlig och symptomen i olika stadier beskrivna.

Så följer avdelningsrubriken **Öpning**, vilket betyder sektion, obduktion, och detta senare ord användes också men bara undantagsvis. Om sektionfynd beskrivs utan rubrik har [**Öpning**] tillfogats. Här finner man mycket intressanta upplysningar, främst av skälet att detta är de äldsta systematiska obduktionsbeskrivningarna för husdjur på svenskt språk. För enstaka sjukdomar finns dock tidigare sådana beskrivningar.

Ordsak är nästa avdelning som återger uppfattningen om orsaken, och som naturligtvis är starkt färgad av de idéer och den tro, som nyss beskrivits. Stundom lämnas också en kort beskrivning av sjukdomens utveckling eller patogenes och förmodade drivkrafter vid denna process.

Mindre regelbundet förekommer underrubriken Förebåd eller Förebud. Våra dagars beteckning för dessa uppgifter är prognos eller förmodad kommande utveckling.

Bot är den del av beskrivningen som redogör för behandlingen. I de första utskrifts-proven återgavs dem i enlighet med originalet med recept inneliggande i texten, men resultatet blev både svårläst och oöverskådligt. Efter flera prov bestämdes, att recepten skulle stå kvar i sitt avsnitt men friställas och återges med mindre stil.

Recepten torde vara svårbegripliga för åtskilliga nutida läsare. För att ge intresserade icke-medicinare en möjlighet att förstå dem, har en översättning av ingående ingredienser och beredning tillfogats inom hakparentes före användningsbeskrivningen. Viktangivelserna har därvid översatts till gram. Alla ingående droger och preparat har kortfattat beskrivits i ett särskilt appendix, "I texten förekommande mediciner", och därvid har drogens hela namn utskrivits - i recepten förekommer ju nästan bara förkortningar. Dessutom lämnas i läkemedelsförteckningen en återreferens till de sjukdomar, vid vilka drogen ifråga föreskrives. Det kanske bör tilläggas att begreppet drog här användes i sin ursprungliga betydelse av växt- eller djurdrog och inte i den nu vanliga men slarviga betydelsen narkotiskt ämne.

För den som önskar ytterligare information om recept i äldre tid har ett särskilt appendix, "Om farmakopéer och receptskrivning", tillfogats.

De olika medicinernas verkningsätt anges i korthet om sådana uppgifter lämnats i texten, men i några fall har också anförts uppgifter från *Florman* (1809).

Inte bara medicingivor föreskrivs utan anvisningar lämnas också om clystirs sättande, hankar, rivningar av huden med halmviskor, kalla bad etc. Dietföreskrifter är vanliga.

Sjukdomsbeteckningar förr och nu

Som tidigare i korthet berörts är det lätt att identifiera åtskilliga av de beskrivna sjukdomarna; de har ofta t o m samma namn som de nutida, t ex kvarka, rots hos häst, kolik, boskapspest, kokoppor, fårkoppor, rabies, kattpest, stelkramp, kvickdrag, skabb. Andra är klart definierade men med andra benämningar än dem, som vi numera använder. Att vi kallar hundsjuka för valpsjuka är exempelvis helt klart, men däremot kan man inte direkt översätta sumpfeber med nutida mjältbrand, *Anthrax*, ty i sumpfeber ingick tydligen också någon sjukdom, som inte hade med mjältbrandsbacillen att göra. Det *Hernquist* betecknar som mjältbrand är å andra sidan bara en del av våra dagars mjältbrandsbegrepp.

Det finns några sjukdomsbenämningar, som i våra dagar leder tankarna i helt felaktig riktning. När *Hernquist* skriver om Mjölkkors stalltyfus, så anar man inte i förstone att det rör sig om förlossningslamhet, *Paresis puerperalis*. Inte heller framgår direkt att Stallfeber bör vara skravelsjuka.

Parasitåkommor har visserligen stor betydelse i våra dagar, men än större var denna på 1700-talet. Identifikationen är här lätt därför att kunskaperna om parasiternas systematik i *Linnéansk* anda var mycket goda redan på den tiden. Djungeln av namnändringar sedan dess gör stundom identifikationen en smula besvärlig, men full säkerhet kan nås.

Förutom dagens vanliga mag-tarmparasiter hade man förr åtskilliga andra, framför allt binnikemaskar och dynt av olika slag och ofta också bromslarver.

Till några av de beskrivna sjukdomarna måste man ställa sig tveksam; har de verkligen förekommit, och kunde man diagnosticera dem? Det gäller exempelvis för brånad eller inflammation i inre organ, där man utan vidare accepterar leverinflammation, tarmbrånad, njurinflammation o s v, men fanns det verkligen en fristående mjältinflammation, en *Lienitis* eller *Splenitis*? Det verkar mest som om *Hernquist* av systematiska skäl gav varje organ i bukhålan sin brånad.

Av intresse är också att vissa sjukdomar **inte** är medtagna. Att korsförlamning hos häst saknas kan bero på att *Hernquist* uppfattade den som en form av hälta och därför troligen har beskrivit den i sina kirurgihandskrifter. Dessa är ännu inte detaljgenomgångna. Att korsförlamning verkligen förekom framgår av flera arbeten.

Nötkreaturstuberkulos är inte närmare behandlad av skälet att den ännu inte fanns i

vårt land (den infördes vid avelsdjursimporterna på 1840-talet). Troligen är det dock rökcreaturstuberkeulos som avses med Mjölkkons lungsjuka, som omnämnes efter *Hucards* beskrivning från Paris.

Enligt den ursprungliga planen för föreliggande arbete skulle varje beskriven sjukdom diskuteras med referens till nutida litteratur samt ifråga om symptombild och angivna obduktionsfynd placeras in i modern sjukdomssystematik. Detta visade sig emellertid bli alltför omfattande och ramarna för arbetet skulle då komma att överskridas högst avsevärt, i synnerhet som önskemål om ganska utförliga beskrivningar av läkemedlen framförts. Jämförelsen av sjukdomar förr och nu har därför måst begränsas till ovan anförda synpunkter - dock näres förhoppningen att en komplettering skall komma i framtiden.

Något om äldre svensk litteratur rörande husdjurssjukdomar

Redan på 1700-talet fanns det ett stort antal skrifter om husdjurens sjukdomar, vilket framgår av det utdrag ur *Hebbes* (1939) utmärkta bibliografi, som återges i *Appendix* (sid 280-297). *Waxberg* (1975) har lämnat en översikt av arbetena om häst och gjort en veterinärmedicinsk utvärdering av dem. Han säger bl a

"... Syftet med dessa skrifter var främst att åt en häst- och ridintresserad allmänhet återge de gamla mästars recept och kurer för olika sjukdomar men även senare rön och erfarenheter på området. De som här förde pennen var sällan utövande praktiker. Det var ofta höglärda män, som i sina studier kommit i kontakt med skatter ur den djurläkekunst och den hippologiska kunskap, som en gång frodats i de antika kulturkretsarna. Det var ofta läkare. Men det var också jurister, präster och stallmästare. Allt efter författarnas stånd, bildningsnivå och egna erfarenheter har dessa skrifter till innehåll och valör blivit mycket skiftande. Skolmedicinska, empiriska, folkloristiska och magiska element växlar i dominans. En del är fyllda av en rikedom på recept, ofta utan påtaglig ordning... "

Läsekretsen inskränkte sig dock huvudsakligen till ståndspersoner; allmogen ägde ytterst få böcker. Ett undantag fanns dock, nämligen *S Samuelsson: "Den förträffliga och tilförläteliga häste-boken ..."*, vars första upplaga kom 1775, följd av mer än ett dussin nya editioner ända fram till 1890. Den vann alltså stor spridning (*Räf* 1977) och har ansetts vara den bland allmogen i vissa landsdelar mest spridda boken näst bibeln och katekesen. Som bevis på denna publikations genomslagsförmåga och livskraft anför *Hallgren* (1934) att man fortfarande kunde tillhandla sig *Samuelssons hästepulver* bl a på apoteket i västgötska Sollebrunn. Apotekaren kunde t o m leverera denna medicin med "fräs". Han tillsatte då vid expedierandet några droppar ammoniak till pulvret.

Bokens stora spridning till trots måste man konstatera att *Sven Samuelssons Häste-bok* inte höjde sig över kvaliteten på andra djurläkeböcker från denna och äldre tid. Under de 125 år som förflutit sedan den första upplagan av *Böhmes* läkarbok för hästar utkom (1648), hade knappast några framsteg gjorts. Givna föreskrifter och mediciner förorsakade troligen i flertalet fall ingen skada men knappast heller någon nytta. Inför vissa kirurgiska åtgärder måste man däremot resa allvarliga betänkligheter, men detta hör naturligtvis till kirurgin och inte till internmedicinen.

vårt land (den infördes vid avelsdjursimporterna på 1840-talet). Troligen är det dock rökcreaturstuberkeulos som avses med Mjölkkons lungsjuka, som omnämnes efter *Hucards* beskrivning från Paris.

Enligt den ursprungliga planen för föreliggande arbete skulle varje beskriven sjukdom diskuteras med referens till nutida litteratur samt ifråga om symptombild och angivna obduktionsfynd placeras in i modern sjukdomssystematik. Detta visade sig emellertid bli alltför omfattande och ramarna för arbetet skulle då komma att överskridas högst avsevärt, i synnerhet som önskemål om ganska utförliga beskrivningar av läkemedlen framförts. Jämförelsen av sjukdomar förr och nu har därför måst begränsas till ovan anförda synpunkter - dock näres förhoppningen att en komplettering skall komma i framtiden.

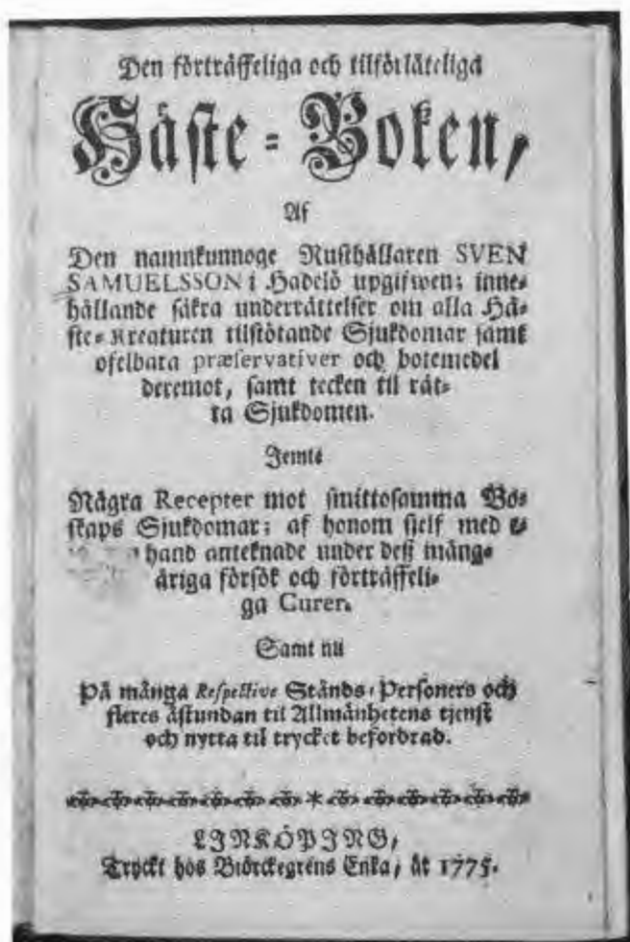
Något om äldre svensk litteratur rörande husdjurssjukdomar

Redan på 1700-talet fanns det ett stort antal skrifter om husdjurens sjukdomar, vilket framgår av det utdrag ur *Hebbes* (1939) utmärkta bibliografi, som återges i *Appendix* (sid 280-297). *Waxberg* (1975) har lämnat en översikt av arbetena om häst och gjort en veterinärmedicinsk utvärdering av dem. Han säger bl a

"... Syftet med dessa skrifter var främst att åt en häst- och ridintresserad allmänhet återge de gamla mästarnas recept och kurer för olika sjukdomar men även senare rön och erfarenheter på området. De som här förde pennen var sällan utövande praktiker. Det var ofta höglärda män, som i sina studier kommit i kontakt med skatter ur den djurläkekonst och den hippologiska kunskap, som en gång frodats i de antika kulturkretsarna. Det var ofta läkare. Men det var också jurister, präster och stallmästare. Allt efter författarnas stånd, bildningsnivå och egna erfarenheter har dessa skrifter till innehåll och valör blivit mycket skiftande. Skolmedicinska, empiriska, folkloristiska och magiska element växlar i dominans. En del är fyllda av en rikedom på recept, ofta utan påtaglig ordning... "

Läsekretsen inskränkte sig dock huvudsakligen till ståndspersoner; allmogen ägde ytterst få böcker. Ett undantag fanns dock, nämligen *S Samuelsson: "Den förträffliga och tilförläteliga häste-boken ..."*, vars första upplaga kom 1775, följd av mer än ett dussin nya editioner ända fram till 1890. Den vann alltså stor spridning (*Räf* 1977) och har ansetts vara den bland allmogen i vissa landsdelar mest spridda boken näst bibeln och katekesen. Som bevis på denna publikations genomslagsförmåga och livskraft anför *Hallgren* (1934) att man fortfarande kunde tillhandla sig *Samuelssons hästepulver* bl a på apoteket i västgötska Sollebrunn. Apotekaren kunde t o m leverera denna medicin med "fräs". Han tillsatte då vid expedierandet några droppar ammoniak till pulvret.

Bokens stora spridning till trots måste man konstatera att *Sven Samuelssons Häste-bok* inte höjde sig över kvaliteten på andra djurläkeböcker från denna och äldre tid. Under de 125 år som förflutit sedan den första upplagan av *Böhmes* läkarbok för hästar utkom (1648), hade knappast några framsteg gjorts. Givna föreskrifter och mediciner förorsakade troligen i flertalet fall ingen skada men knappast heller någon nytta. Inför vissa kirurgiska åtgärder måste man däremot resa allvarliga betänkligheter, men detta hör naturligtvis till kirurgin och inte till internmedicinen.

Titelsidan till Sven Samuelssons Häste-bok (1775).

Hernquist själv. Han utgav sin "*Underrättelse för en arrendator...*" 1773-74. Det var från början en engelsk publikation, som översatts till franska, *Guide du fermier* (1770), och från den senare versionen gjorde *Hernquist* översättningen till svenska. Husdjursjukdomarna behandlas där i andra delen.

Visserligen har *Hernquist* översatt texten till synes ordagrant, men han har dessutom lämnat egna tillägg om de beskrivna sjukdomarna och deras behandling i form av fotnoter. Dessa upptar en betydande del av utrymmet. För kapitlen om kalvar, nötkreatur och får ägnas för översättningen 36% och för *Hernquists* kommentarerna 64% av utrymmet! Tillsammans utgör dessa fotnotskommentarer en ganska utförlig beskrivning av förekommande sjukdomar hos kalvar, nötkreatur, får, svin och höns. Överensstämmelsen med framställningen i HS081 är god, men några intressanta skillnader förekommer.

Praktiskt taget samtidigt (1773-1774) kom översättningen av ett tyskt arbete, *Erleben*, "*Einleitung in die Vieharzneikunst*". Dess första del behandlar boskapsmedicinens teoretiska underlag och den andra den praktiska verksamheten. *Erleben* var professor i Göttingen, där han 1770 började föreläsa i veterinärmedicin, så hans bok borde motsvara de krav på vetenskaplighet, som man kunde ställa. *Schrader & Hering* (1863) säger dock "*Dieser theorethische Teil ist besser als der 1771 erschienene 'Praktische Unterricht in der Vieharzneikunst'*". I detta omdöme kan man utan vidare instämma.

Ingen äldre läkarbok för nötkreatur och övriga husdjurslag synes ha nått en tillnärmelsevis så stor läsekrets som *Samuelssons Häste-bok*. Ganska stor spridning och åtskilliga upplagor fick *Eskilsson Dahlmans "Reddejan"* (1743) och likaså "*Den kloka och förståndiga ladugårds-gumman...*" som utkom 1774, men inte heller dessa höjde sig nämnvärt över kvacksalvarnivån.

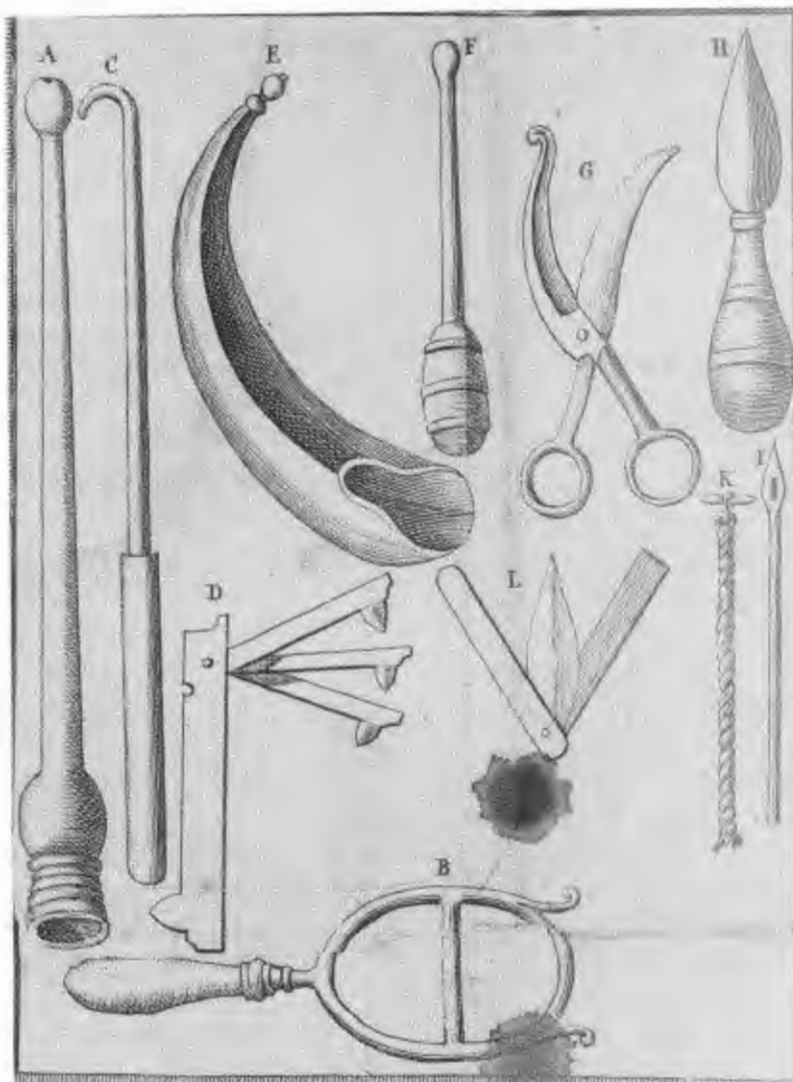
De kan emellertid alla sägas ha varit i gott sällskap, ty *Kongl Collegium Medicum* utfärdade vid åtskilliga tillfällen föreskrifter och recept mot boskapspest och andra farsoter, vilka endast ifråga om elegant formulering och konstförfaren utformning av recepten skiljde sig från kvacksalvarna.

Mot slutet av 1700-talet kom dock några modernare arbeten; det första faktiskt av

Ett par år senare (1775) kom *Hjortbergs* välkända arbete "*Swenska boskaps-afwelen ...*". Boken är visserligen välkänd av alla husdjurshistoriskt intresserade, många äger den, men det förefaller som om ytterst få har läst den! - *Hjortbergs* bok står på gränsen till den nya tiden. Han hade visserligen ingen veterinär utbildning men ägde en allmän vetenskaplig grund, på vilken han byggde med praktisk erfarenhet.

Den nya tiden kan sägas ha börjat när *Abildgaards* läke-bok för hästar och boskap utkom i anonym svensk översättning 1776 och med en ny upplaga 1796. Ett genombrott följde efter 1785, då *Flormans* översättning av andra upplagan av *Abildgaards* handbok utkom, följt av en rad editioner ända fram till 1907. *Abildgaards* information gick tillbaka till samma källor som *Hernquists*; i första hand till den undervisning som lämnats i Frankrike, kompletterad med material från en del senare källor.

Det bör dock understrykas, att nämnda skrifter, som ju riktade sig till en bredare allmänhet, naturligtvis inte skall jämföras med *Hernquists* här behandlade arbete, som ju skrevs för djurläkarelever.

Djurläkarinstrument enligt *Robertson* (1772). A. Clystirrör. B. Munstege. C. Hake för avlägsnande av svallkött. D. Åderlättningsflitor för stor och liten häst samt för bog, skank och kota. E. Ingivningshorn. F. Klubba för åderlättningsflitor. G. Operationsax. H. Operationskniv. I. Hanknål. K. Hank. L. Lansett för åderlätning på djupliggande kärl.

***Hernquists* sjukdomslära i förhållande till samtida litteratur**

Självfallet sökte *Hernquist* efter utländsk litteratur, som kunde användas i undervisningen. Främmande språk innebar dock en för nästan alla elever oöverstiglig svårighet, och innehållet stämde inte heller alltid med *Hernquists* uppfattning. Han har t ex vid försättsbladet i *Gaab* (1784) skrivit:

"Denna bok innehåller ei något nytt, är dock ei at förkasta. Sjukdomarnes beskrifning är felande. Ordsakerne och känetekn oriktiga. *Medicamenternas* wal ei de bästa och *composita* widlyftiga. Således passar den ei för *incipienter*" [= nybörjare].

I flertalet djurläkeböcker från slutet av 1700-talet och närmast följande halvsekel lämnas inledningsvis en kort redogörelse för sjukdomen, följt av en beskrivning av symptomen. Stundom sägs något om prognosen och sedan övergår man till behandlingen.

Hernquist har i stort sett samma uppläggning, men han behandlar också sjukdomens orsaker och uppkomst samt föreslår ofta med utgångspunkt därifrån en lämplig förebyggande behandling, en profylax. Eftersom man inte visste något om infektioner (bortsett från farsoter och andra starkt smittande sjukdomar) utan byggde på humoralpatologins föreställningar, verkar detta avsnitt ofta en smula förlegat för en nutida läsare. *Hernquists* framställning på denna punkt gör, att han förefaller mindre modern än de författare, som över huvud taget inte berör dessa problem.

Obduktionsfynd har knappast alls redovisats i tidigare arbeten, och att *Hernquist* beskriver dem är naturligtvis ett uttryck för hans strävan att skapa en bättre grund för förståelsen och bekämpandet av sjukdomen. Åtskilligt kan naturligtvis invändas mot hans fyndbeskrivning. När han t ex säger att njurarna eller lungorna är förstörda, så vill den som i senare tid drillats i patologisalen gärna ha reda på volymens, färgens och konsistensens förändringar och snittytans utseende etc, men naturligtvis ger upplysningen att organet är förstört också en ganska väsentlig information.

Ifråga om behandlingen har en del av *Hernquists* recept åstadkommit åtskilligt huvudbry. Rent generellt kan sägas, att han var en ganska slarvig receptskrivare; men detta var han ingalunda ensam om. Historierna är många om läkares och veterinärers recept, och om apotekares förmåga att tolka underliga alster i receptform. Uppenbarligen behöver inte alla dessa historier vara sentida.

Den som läser recepten i föreliggande utskrift får knappast någon uppfattning härom, ty avfattningen har - för att bli någorlunda lättläst - modifierats något men med hänsyn till dåtida normer. Kolon och punkt som omväxlande förkortningstecken har ersatts med punkt, och detta tecken har också tillfogats på de många ställen där *Hernquist* glömt eller slarvat förbi dem. Förkortningen av *Detur* (giv) och *Signetur* (skriv anvisning) uppvisar alla tänkbara varianter men har konsekvent återgivits *Dr. Sr.*

Om *Hernquists* recept och läkemedel

Som omtalas i appendix om farmakopéer och receptskrivning fanns det redan på *Hernquists* tid farmakopéer, d v s böcker i vilka läkemedlens namn, sammansättning, kvalitetskrav etc fastlades. Betydande olikheter fanns mellan olika farmakopéer, framför allt ifråga om sortiment och benämningar. *Hernquist* följde inte någon viss farmakopé utan använde omväxlande olika namn på samma läkemedel - inte sällan kontaminerade; någon gång ofullständiga med förväxlingsrisk. När han anförde ett recept ur någon utländsk publikation angav han läkemedlen enligt originaltexten utan att ändra till svenska farmakopébeteckningar. I åtskilliga fall har detta medfört ett tidsödande sökande i alla upptänkliga källor. Det är bara att hoppas, att detta sökande lett till riktigt resultat trots sökarens begränsade kunskaper i farmaci.

Hernquists användning av olika beteckningar på samma läkemedel har medfört, att den förteckning över i texten anförda mediciner, som återges i appendix, har blivit

mycket lång, trots att varje läkemedel i princip bara beskrivits en gång och med hänvisning dit för alternativa benämningar. Förteckningen är inte särskilt väl genomförd, ty beskrivningen har gjorts vid den i texten först påträffade benämningen, varefter hänvisning dit har skett för senare påträffade namn. Det hade naturligtvis varit önskvärt att beskrivningarna samlats i enlighet med någon viss farmakopé, men någon sådan bearbetning har inte genomförts.

I en del fall har olika droger eller preparat sammanförts under en benämning. Som exempel kan nämnas linfröslem. Ofta anges i recept, att apoteksberedningen före ingivandet skall blandas i (hemkokt) linfröslem. I andra fall ingår beredningen av linfröslemmet i receptet, eller föreskrivs att apoteksberett linfröslem, *Infusum lini*, skall användas, och preparatet kommer alltså färdigt för ingivning från apoteket. I dessa fall redovisas användningen under linfrö, *Semina lini*. Andra slemmiga medel, t ex althea-rot, *Radix althae*, och Dragant, *Tragacantha*, behandlas på motsvarande sätt.

Kinabark, *Cortex cinchonae*, återfinns i recepten i åtskilliga former. Ibland anges *China* utan precisering, andra gånger *Pulvis chinae*, *Pulvis corticis chinae rubrae*, *Alcohol chinae rubrae*, *China alcoholisata* för att bara nämna några. Formerna *Alcohol* och *alcoholisata* betecknar finaste pulverform. Alla föreskrivna kina-preparat har samlats under *Cortex cinchonae*.

Syror förekommer naturligtvis i olika koncentrationer med olika beteckningar, men de har här sammanförts till saltsyra, svavelsyra etc.

I läkemedelsförteckningen infördes från början uppgifter om respektive läkemedels verkan och dess användningsområde, och härvid utnyttjades också information från *Florman* (1809), *Hahnemann* (1793, 1799) och även *Fristedt* (1873). Detta system måste emellertid överges bl a beroende på motsägande information. Uppgifterna från andra arbeten raderades därför och ersattes med enbart sådana från den löpande texten. Vidare upprättades en "återremiss", d v s för varje läkemedel angavs de sjukdomar, vid vilka det rekommenderas av *Hernquist*. Då emellertid en del sjukdomar har olika benämningar, måste bara en av dessa användas i läkemedelsförteckningen. Detta har lösts så, att den använda beteckningen upprepats inom hakparentes i sjukdomsrubriken.

Många av medikamenterna har anförts bara för en enda indikation, men å andra sidan förekommer en del av dem mycket ofta. De i text och recept mest angivna finns i tabellen på nästa sida, där siffrorna anger hur många gånger läkemedlet anföres i texten. Naturligtvis ger dessa siffror en viss uppfattning om användningsfrekvensen, men man måste erinra sig, att läkemedlen användes vid olika sjukdomar, och att dessa sjukdomars varierande frekvens också i hög grad påverkar användningen av olika läkemedel.

Av tabellen framgår vilken dominerande ställning växtdrogerna hade vid denna tid. Från djurriket härstammar bara en, nämligen honung - låt vara med en mycket hög förekomst. De kemiska föreningarna, som ju i våra dagar dominerar fullständigt, representeras här endast av saltsyra, salmiak, salt, salpeter, kalomel, alun och svavelsyra. Alla övriga var växtdroger eller växtprodukter (ättika, kräkvinsten och såpa var sådana).

Honung	<i>Mel crudum</i>	40
Valerianarot	<i>Radix valerianae</i>	28
Ättika	<i>Acetum</i>	25
Baggsöterot	<i>Radix gentianae</i>	25
Kamfer	<i>Camphora</i>	24
Saltsyra	<i>Acidum hydrochloricum</i>	23
Kinabark	<i>Cortex cinchonae</i>	22
Opium	<i>Opium</i>	22
Tobaksdekokt	<i>Infusum herbae nicotianae</i>	22
Enbärsmos	<i>Roob juniperi</i>	20
Salmiak	<i>Ammonium muriaticum</i>	20
Salt	<i>Sal culinare</i>	20
Pilbark	<i>Cortex salicis fragilis</i>	19
Kräkvinsten	<i>Tartarus emeticus</i>	19
Enbär	<i>Baccae juniperi</i>	17
Ekbark	<i>Cortex quercus</i>	16
Järnfilspån	<i>Limatura martis</i>	16
Ammoniakättika	<i>Spiritus mindereri</i>	16
Arabiskt gummi	<i>Gummi arabicum</i>	15
Fläderbärsmos	<i>Roob sambuci</i>	15
Salpeter	<i>Nitras calicus</i>	14
Kvicksilversalva	<i>Unguentum hydrargyri</i>	14
Vin	<i>Vinum</i>	14
Kalomel	<i>Mercuri dulcis</i>	13
Alun	<i>Alumen</i>	12
Kaskarillabark	<i>Cortex cascarillae</i>	12
Svavelsyra	<i>Acidum vitrioli</i>	12
Såpa	<i>Sapo calinus venalis</i>	12
Althearot	<i>Radix althaeae</i>	11
Dyvelsträck	<i>Assa foetida</i>	11
Kalmusrot	<i>Rhizoma calami</i>	11
Linfrö	<i>Semina lini</i>	11
Rabelivatten	<i>Aqua Rabeli</i>	11
Terpentin	<i>Terebinthina veneta</i>	10

Både human- och veterinärmedicin erhöll starka impulser från utlandet, och därför är det föga underligt, att många utländska droger förekommer, flertalet dock relativt sparsamt. Man försökte tidigt - på inrådan av och med starkt understöd av *Carl von Linné* - att i möjligaste mån finna inhemska, verksamma växtdroger. *Liljeblads "Utkast till en svensk flora"* (1792, 1798, 1816) har exempelvis en särskild förteckning över *Apotheksnamn* på inemot 250 växter. Under artbeskrivningarna finns också uppgifter om växternas verkan och medicinska användning - någon gång också om veterinärmedicinskt bruk. *Samuel Liljeblad* blev 1796 *Oeconomiae practice adjunct* vid Uppsala universitet och studerade sedan hos *Hernquist* i Skara 1796 och hos *Abildgaard* och *Viborg* i Köpenhamn 1798. - Särskilt inom djurmedicinen torde billigare, inhemska preparat, t ex ek- och pilbark, enbär och fläder ha haft stor användning.

Ingivning av läkemedel till häst. Titelsidebild i *Newes Ross arztney...* (1630).

Om språket i HS081

Om den språkliga dräkten skall här bara lämnas några amatörmässiga synpunkter.

I många *Hernquist*-manuskript, särskilt i skrivelser och inlagor, flyter hans prosa välformulerad och spänstig, ofta kraftfull, på sidor med en utsökt handstil - detta har understrukits redan tidigare. Till denna nivå når *Hernquist* endast undantagsvis i föreliggande text.

Det är inte bara pikturen som är sämre; det finns också åtskilliga fall av språklig inkonsekvens - låt vara att de sällan leder till oklarheter eller missförstånd. Några exempel: "raseri, stångas, båla högt", "Den är mäst gångbar hos hornboskap även hos häst", "rinner ur nosen, ögon". Han börjar ibland en mening, men kommer in på en annan tankebana och avslutar meningen på ett för läsaren en smula oväntat sätt. "Han står då något tokig ut", "De (=myggorna) krypa in i alla öppningar, som deraf dö", "en heta käns under en pålagd hand som snart förgår".

Kongruensfel förekommer då och då. "Ofta äro Refbenshinnan *inflammrad*", "ur hwilka flyta en elack, frätande *materia*".

Hernquist skriver omväxlande en och ett piller, vilket stundom ser lustigt ut. Det förefaller som om han skrev ett piller då det verkligen rörde sig om piller men en piller när det egentligen var en *bolus*, d v s en större beredningsform. Detta är dock inte konsekvent.

Tidigare har också omtalats, att det bara undantagsvis finns några rättelser i föreliggande arbete. Det verkar alltså som om han inte läst igenom texten efter utskriften; i så fall hade han otvivelaktigt rättat en del uppenbara fel. - Stavningen av t ex et, at och siukdom har redan berörts. Att stavningen vid denna tid inte var normerad framgår klart. Man finner t ex omväxlande andedräkt, andedrägt, anddrägt, andrägt. Jufwer stavas ofta ljufer. Stundom finner man och där språkbruket redan på 1700-talet krävde ock. Ej skrivs konsekvent ei; våra dagars inte heller skrivs inte eller.

Trots att *Hernquist* vistats utanför Västergötland under en stor del av sitt liv, så finner man vissa provinsialismer. Användningen av u och y är problematisk i denna landsdel. Fura kan exempelvis betyda ett träd eller vara en siffra i den vanliga talföljden. På ett par ställen har han skrivit nutjas (=nyttjas). Ett annat använt västgötskt uttryck är "skilja de sjuka ifrå".

Avslutande synpunkter

Föga anade jag vid arbetets igångsättande hur omfattande det skulle komma att bli, och att alla tidsramar skulle komma att sprängas. Utskriften beredde, som tidigare framgått, en hel del problem, främst ifråga om tolkning av kritiska ställen. Lösningen har oftast kunnat finnas med hjälp av förste bibliotekarien, VMD hc Per-Ola Räf. Han har dessutom låtit mig arbeta i det Hernquistiska biblioteket och utnyttja dess fantastiska skatter.

Den faktor, som mest försvårat och försenat arbetet, har varit min försämrade synförmåga, och endast genom de hjälpmedel, som ställts till mitt förfogande av Syncentralen vid Kärnsjukhuset i Skövde blev ett fullföljande möjligt. Utan den hjälp och uppmuntran som lämnats mig av Kungl Skogs- och Lantbruksakademien och dess bibliotek hade likväl arbetet aldrig kunnat genomföras. Ett ovärderligt stöd har lämnats mig av KSLA:s vikarierande sekreterare och VD Åke Barklund, samt den ordinarie sekreteraren och professorn Sven-Uno Skarp efter återkomsten från en längre tjänstledighet. Akademiens chefsbibliotekarie Lars Ljunggren har dessutom varit starkt pådrivande med sin entusiasm, stimulerande framåtanda och energi, och bibliotekarie Joachim Siöcrona med sin förbindliga hjälpsamhet. Dessutom har bibliotekarien Eva Tullgren lagt ned ett mycket omfattande, omsorgsfullt och högt skattat arbete med korrekturläsning och redigering. Att detta arbete blivit så omfattande beror bland annat på att jag i tur och ordning måst utnyttja 5 olika bordsdatorer med varierande system och tangentbord. För den slutliga bearbetningen och redigeringen ställde intendent Nils-Olov Hellgren Veterinärhistoriska Muséets datasystem till förfogande trots att detta medförde intrång i muséets arbete.

Till alla dessa vill jag rikta ett varmt tack.

Tidigare har också omtalats, att det bara undantagsvis finns några rättelser i föreliggande arbete. Det verkar alltså som om han inte läst igenom texten efter utskriften; i så fall hade han otvivelaktigt rättat en del uppenbara fel. - Stavningen av t ex et, at och siukdom har redan berörts. Att stavningen vid denna tid inte var normerad framgår klart. Man finner t ex omväxlande andedräkt, andedrägt, anddrägt, andrägt. Jufwer stavas ofta ljufer. Stundom finner man och där språkbruket redan på 1700-talet krävde ock. Ej skrivs konsekvent ei; våra dagars inte heller skrivs inte eller.

Trots att *Hernquist* vistats utanför Västergötland under en stor del av sitt liv, så finner man vissa provinsialismer. Användningen av u och y är problematisk i denna landsdel. Fura kan exempelvis betyda ett träd eller vara en siffra i den vanliga talföljden. På ett par ställen har han skrivit nutjas (=nyttjas). Ett annat använt västgötskt uttryck är "skilja de sjuka ifrå".

Avslutande synpunkter

Föga anade jag vid arbetets igångsättande hur omfattande det skulle komma att bli, och att alla tidsramar skulle komma att sprängas. Utskriften beredde, som tidigare framgått, en hel del problem, främst ifråga om tolkning av kritiska ställen. Lösningen har oftast kunnat finnas med hjälp av förste bibliotekarien, VMD hc Per-Ola Räf. Han har dessutom låtit mig arbeta i det Hernquistiska biblioteket och utnyttja dess fantastiska skatter.

Den faktor, som mest försvårat och försenat arbetet, har varit min försämrade synförmåga, och endast genom de hjälpmedel, som ställts till mitt förfogande av Syncentralen vid Kärnsjukhuset i Skövde blev ett fullföljande möjligt. Utan den hjälp och uppmuntran som lämnats mig av Kungl Skogs- och Lantbruksakademien och dess bibliotek hade likväl arbetet aldrig kunnat genomföras. Ett ovärderligt stöd har lämnats mig av KSLA:s vikarierande sekreterare och VD Åke Barklund, samt den ordinarie sekreteraren och professorn Sven-Uno Skarp efter återkomsten från en längre tjänstledighet. Akademiens chefsbibliotekarie Lars Ljunggren har dessutom varit starkt pådrivande med sin entusiasm, stimulerande framåtanda och energi, och bibliotekarie Joachim Siöcrona med sin förbindliga hjälpsamhet. Dessutom har bibliotekarien Eva Tullgren lagt ned ett mycket omfattande, omsorgsfullt och högt skattat arbete med korrekturläsning och redigering. Att detta arbete blivit så omfattande beror bland annat på att jag i tur och ordning måst utnyttja 5 olika bordsdatorer med varierande system och tangentbord. För den slutliga bearbetningen och redigeringen ställde intendent Nils-Olov Hellgren Veterinärhistoriska Muséets datasystem till förfogande trots att detta medförde intrång i muséets arbete.

Till alla dessa vill jag rikta ett varmt tack.

Hustru Gerd har dock den största förtjänsten av att arbetet kunnat slutföras - inte bara som tidigare genom en ständigt perfekt markservice, utan under senare tid också genom läsning av såväl manuskript som skrifter och dagspress. Utan henne hade bara dunkel rått.

Skara i oktober 1995.

Ivar Dyrendahl

Hernquistska biblioteket med litteratur från tiden före 1890 är inrymt i en särskild liten byggnad, "Arkivet". Här ett hörn av avdelningen "Veterinärvetenskap" (foliobanden i annan hylla).

Allmänna riktlinjer för utskrift av manuskript i Hernquistska biblioteket

[siffra] markerar sida i handskriften.

1700-talsstil återges med vanlig stil; romansk med *kursiv*.

Dubbelteckningstecken ersättes med understruken, dubbeltecknad konsonant.

Förkortningar, som i våra dagar inte är vedertagna, upplöses med tillagda bokstäver inom hakparentes [].

I handskriften överhoppade bokstäver tillfogas inom hakparentes [] och vid osäkerhet med tillägg av frågetecken inom parentes.

Ord och bokstäver som utskrivits, men som inte hör till sammanhanget, sättes inom vanlig parentes ().

Parentes i originalet betecknas på *Hernquists* manér med | |.

Upprepade ord utesluts utan anmärkning.

Visst skrivsätt, som en nutida läsare kan misstänka vara skrivfel, förses med [!] omedelbart efter ordet.

Utan markering göres viss uppdelning i stycken där så är lämpligt med hänsyn till innehållet.

Kommatecken insättes utan markering om förståelsen därigenom underlättas.

Kritiska ställen i texten, exempelvis till följd av vattenskador, fläckar, plumpar, men också på grund av överskrivningar, tillfogade ord och meningar ovanför den vanliga texten, tolkas i möjligaste mån och återges med tillägg av [?] eller [osäker läsning]. Ord, som inte alls kan tolkas, markeras med [??].

För läsbarhet och översiktighet tillägges stundom rubriker inom hakparentes [].

Särskilda utskriftsregler för HS081

Förekommande recept har brutits ur den löpande texten och återgivits med mindre stil.

Receptens viktstecken, som inte kunnat återges av ordbehandlaren, har ersatts med *Lbr* (Libra), *uns*, *dra* (drachma), *scr* (scrupel) och *gr* (gran). Pulvertecknet har ersatts med *Pulv*.

I texten omnämnda husdjurssjukdomar, vilka måhända inte är kända för läsaren, har betecknats med ^s, hänvisande till en särskild förteckning med korta sjukdomsbeskrivningar.

Där kolon använts omväxlande med punkt som tecken vid slut på mening eller som förkortningstecken har kolon ersatts med punkt.

**B. Peter Hernquists SJUKDOMSLÄRA - husdjurens
inre sjukdomar**

Peter Hernquists handskrift om husdjurens inre sjukdomar,
HS081. Tolkning och utskrift av Ivar Dyrendahl

Innehållsförteckning

[Avd I. Allmän översikt]

Om häftiga sjukdomar	45
<i>[Inflammatoriska häftiga sjukdomar]</i>	46
[Sann, <i>stenisk, active inflammation</i>]	46
[Falsk, <i>astenisk, passive inflammation</i>]	48
[Febrar], <i>Feber</i>	48
[Beständiga febrar, <i>continuae</i>]	48
[Eftergifwande febrar, <i>remittens</i>]	49
[<i>Symptomatisk feber</i>]	49
[Febrarnas uppkomst]	50
<i>Inflammatoriska febrar</i>	50
<i>Feber Momenta</i>	51
<i>Typhus</i> anfall och slut på <i>febern</i>	51
Beslut	52
Naturens helande kraft	53
Brand	53

[Avd II. Hästens sjukdomar]

[Brånad, inflammation]	55
Hjernbrånad, <i>Threnitis</i>	55
<i>Inflammation</i> på noshinnan, <i>Strengel, Schnupfen, Coryza Morfondure</i>	57
Halsbrånad, <i>Angina, Kehlsucht, mal de gorge, l'Esquinancie</i>	58
Lungans <i>inflammation, Peripneumonia, Pleuritis, ...</i>	59
Lefwer <i>inflammation, Hepatitis, Inflammation de foi</i>	62
Njurinflammation, <i>Nephritis, Inflammation des Reins</i>	62
Blåsinflammation, <i>Cistitis [Cystitis], Infl. de la Vessie</i>	63
Lifmoderns <i>inflam[mation], Metritis, Infl. de la matrice</i>	64
Maginflammation, <i>Gastritis, Inflam. de l'Estomac</i>	64
Mjältinflammation, <i>Lienitis, Splenitis, Infl. de Rate</i>	64
Tarmbrånad, <i>-inflammation, Enteritis colica, Infl. des entrailles, ...</i>	65
[Symptomatiska följsjukdomar]	67
Inre falsk <i>inflammation, Infl. Spuria, passiva, Erysipelas</i>	67
Hjernhinnans <i>inflammation</i>	67
Hals och Tungans <i>inflammation</i>	67
Jlla artad Halsbrånad	67
Lunginfl[ammation]	67
Tarmarnas <i>inflam[mation], Meteorismus</i>	67
Mjältbrand	67
[Urinwärktogens brånad]	68
Lifmoderbrand	68
[Febrar]	69
Qwarka, der Druse, <i>Morbus glandularis equorum, La drusse...</i>	69
Godartade [Qwarkan], <i>Benignus</i>	69

Jlla artad Qwarka	70
Den Flygtiga Qwarkan	71
Den fördolda Qwarkan, <i>Mptbus glandulosus Suspectus</i>	71
Sumpfeber	72
[Sumpfeber, första graden]	73
[Sumpfeber] Det andra <i>Species</i>	74
[Sumpfeber] Det 3dje <i>Species</i>	74
[Sumpfeber] Det fjerde <i>Species</i>	75
Jlla artad Sumpfeber, Första <i>grade</i> Lungfeber, <i>Febris continua...</i>	77
Smittosam Feber [Översikt]	84
Smittofebers uprinnelse	86
Den Smittosamma Hästfebern, <i>Febris perniosa contagiosa Equorum</i>	87
[Smittosam välartad feber]	87
Smittande Hufwudsjuka, <i>Typhus gravior</i> , Spanska Hufwudsjukan	92
Jlla artad slemagtig <i>nerffeber</i>	93
<i>Trismus</i> , Kiäftbens krampe,	95
Brandaktig <i>Bubo</i> , Pästböld, Karbunkel, <i>Anthrax</i>	95
Rotsen och Ormen	96
[Rotsen]	96
Ormen, [Hudrots]	101
Rheumatismus	103
Rehe sjukdom, <i>Rheumatismus</i> , <i>Fourbure</i> , [Fång]	103
Krampsjukdomar	105
<i>Trismus</i> och <i>Tetanus</i>	105
<i>Apoplexia</i> , Slagfluss	106
Swindel, <i>Vertigo</i> , <i>Le Vertige</i> , <i>L'Etonnement</i>	107
Fallande sot	108
Trångbröstad, <i>Asthma</i> , <i>Dyspnea</i> , [Kvickdrag]	108
Hosta, <i>Tussis</i> , <i>Le Toux</i>	110
Hjertklappning, <i>Palpitatio cordis</i>	111
Krubbitare, Koppen, <i>Le Tic</i> , <i>Ructus</i>	112
Lefwerkrampe, Gulsot, <i>Icterus</i> , <i>La Jaunisse</i>	112
Brinnande Hundhunger, <i>Fames canina</i> , <i>l'appetit de vorant...</i>	113
<i>Colic</i>	114
Urinstämna, <i>Ischuria</i>	114
Lemmens krampaktiga spännande, <i>Priapismus</i>	115
Bestignings brånad, <i>Satyriasis</i>	115
Moderwe, <i>Nymphomania</i> , Moderkoller	116
Koller, <i>Mania</i> , <i>La fougé</i> , <i>furie d'un cheval</i>	116
Krampe, Stelhet af <i>Bulimia</i>	117
Krampe, <i>Crampus</i>	118
Wattusot	118
Hufwudwattusot, <i>Hydrocephalus</i>	119
Bröstwattusot, <i>Hydrothorax</i>	120
Bukwattusot, <i>Ascites</i>	121
Watnswulst	122
Pung säckens wattusot	123
Wädersot	123
<i>Tympanitis</i>	123
Trummelsot, <i>Meteorismus</i>	125

Smältningsfel	126
Brist på närande	126
Osmältlighet, <i>Indigestio</i>	127
Flytningar	130
Nosslem	130
<i>Salive</i> flöd, <i>Ptyalismus</i>	130
Bukflöd, <i>Diarrhee</i> , <i>Dysenterie</i> , <i>Lienteria</i>	130
Mjolk- och Gallflytning, <i>Fluxus coeliacus</i> , <i>Hepaticus</i>	133
Fröflytning	133
Urinflöd, <i>Diabetes</i>	134
Hudens utslag	135
Blodåderswulst	135
Sugåder knölar	135
Skabb, <i>Scabies</i> , <i>galeia</i> , <i>Gratteleux Rogneau</i>	136
Magerhet och Twinsot, <i>Macies et Tabes</i>	138
Andra sjukdomar	138

[Avd III.] Hornboskaps sjukdomar

[Brånad]	139
Hjerninflammation, <i>Threnitis</i>	139
[Halsbrånad]	140
Lunginflammation	140
Inelfwors brånad	140
Lefwerbrand	141
Njurbrand	141
Lifmoderbrand	141
Blodig mjölk, Ljufrets brand	141
[Febrar]	142
Sumpfeber	142
Mjältbrand	142
Lungsjuka	143
Pestfeber, <i>Carbunkel</i>	145
Andra tillfälligheter	147
Tungkräfta	147
Klöfböld	147
Stjernormen	147
Pästen, <i>Pestis bovilla</i> , Lösedürre, [Boskapspest]	148
Försigtighets reglor	151
Anomaliske febrar...	153
Stallfeber	153
Mjölkkors Lungsjuka, [Nötkreaturstuberkulos?]	154
Mjölkkande kors Stalltyphus, [Förlossningslamhet]	154
Tillfälliga Febrar	155
[Övriga sjukdomar]	155
Smältningsfel, stinnhet, [Trumsjuka]	155
<i>Diarrhee</i>	157
<i>Dysenteria</i>	157

Trångbröstighet	158
Lefwersjuka	158
Gulsot	159
Wattusot	159
Trånsjuka	160
Blodpink	160
Felaktig mjölk	160
Utslags sjukdomar	161
Kokoppor, <i>Variolae vaccinae</i> , <i>Vaccin pox</i>	161
Sår på kalfwens mun	162

[Avd IV.] Fårens sjukdomar

<i>Inflammation och Sumpfeber</i>	163
Lefwer <i>Inflammation</i>	163
Sumpfeber	164
Smittosamma febrar	164
<i>Typhus</i> , Rödsot	164
Fårkoppor, <i>Variolae ovium</i> , <i>Claveace</i>	166
[Fårskabb]	167
Heliga Elden	168
Pästen	168
[Sumpfeber]	169
Skabben	169
Halsswulst	169
Tillfälliga febrar	170
Rots	170
Lungsjuka	170
Förhårdad Lefwer	170
Gulsot	171
Watusot	171
Kolik	171

[Avd V.] Getterna[s sjukdomar]

172

[Avd VI.] Swins sjukdomar

<i>Inflammatorisk</i> brånad	173
Rankkorn, Tungkräfte	174
Hinterbrand Mjältbrand	174
Swindel	174
Osmältbarhet <i>Indigestion</i>	175
Durchfall, <i>Diarrhee</i>	175
Sömnsjuka	175
Hosta	175
Lungsot	175

Wäderspänningar	176
Swinkoppor	176
<i>Scarlakansfeber</i> [Rödsjuka]	176
<i>Lepra</i>	176
Gikt	176

[Avd VII.] Hundens sjukdomar

Rotsen, Staupe, [Valpsjuka]	177
Raseri, <i>Rabies canina</i>	179
Skabb	183
Dröppel	184
Swindel	184
Sömnnsjuka	184
Slagfluss	185
Hufwudwärk	185
Die Schwämmchen, Torsken	186
Brånad	186
Hosta	186
Lungsot	186
<i>Colic</i>	186
<i>Convulsioner, Epilepsie</i>	186
Wäderspänningar	186
Wattusot	187
<i>Urintäppa</i>	187
<i>Urinflöd</i>	187
Blodflöd	187
<i>Diarrhee</i>	187
<i>Podagra</i>	187
Wärk i Sätet	188
Ängelska Sjukan	188
Kreutzlam och ländlam	188

[Avd VIII.] Kattens sjukdomar

Kattesjukan, pästen, [Kattpest]	189
[Inflammation i öronspottkörteln]	190
[Barnkoppor]	190
<i>Asthma</i>	190
Skabb	190
Torrfot	190

[Avd IX.] Allmenna Sjukdomar

Hårflöd	191
---------	-----

Matskplågor, [Parasitsjukdomar]	192
[Insekter]	192
[<i>Tabanus</i> , Bromsar]	192
<i>Oestrus</i> , Stynget	192
<i>Musca</i> , Flugor	193
[<i>Stomoxys</i> , <i>Conops</i> , Stekelflugor]	194
[<i>Culex</i> , Myggor],	194
<i>Hippobosca</i> , djurlus	194
<i>Pediculus</i> , Lus	194
<i>Acarus</i>	195
<i>Pulex</i> , loppa	196
Helmintiska Maskeplågor	196
Inelfwornas matskar	196
<i>Trichocephalus</i> , hårhufwade	196
<i>Ascaris</i>	197
<i>Strongylus</i> , <i>Pallisad</i> matsk	198
<i>Echinorhynchus</i> , Krats	199
<i>Fasciola</i> , [Leverflundra]	199
<i>Gordius</i>	199
<i>Taenia</i> , Bandmask	200
<i>Taenia intestinalis</i>	200
<i>Taenia hydatigena</i>	201
<i>Hirudo</i> , Blodigel	202
[Allmänt om parasitåkommor]	203
Enskildta tekn	203
Sjukdomar af matskar	205
Lefwer <i>Inflammation</i>	205
Wattusot	205
Kringgången	205
[Förgiftningar]	208
[Mineraliska förgiftningar]	208
[Kvicksilver]	208
[Arsenik]	209
[Koppar]	209
[Bly]	209
[Övriga]	209
[Vegetabiliska förgiftningar]	210
<i>Opium</i>	210
<i>Camphert</i>	210
<i>Belladonna</i>	210
<i>Prunus Laurocerasi</i>	210
<i>Taxus baccata</i>	210
Krähenauge[?]	210
<i>Veratrum album</i>	211
<i>Daphne Mezereum</i>	211
<i>Euphorbiae</i>	211
<i>Ranunculi</i>	211

[Animaliska gifter]	211
[Hundraseri, vattuskräck]	211
[Grodgift]	216
Huggorms bett	216
[Insektsstick]	216
[Främmande kroppar]	216
[Konkrement i lungan]	217
Gallsten	217
[Konkrement i tarmarna]	217
Njurstenar	217
Blåsestenar	218
[Andra främmande kroppar]	218
[Dödshändelser]	218
[Rök]	218
[Dryck]	218
[Strypning]	219
[Kyla]	219
[Avd X] <i>Mantissa</i>	221
Noter	223

Djursjukvård i arkaiserande stil. Frontespis till kapitlet *Hippopathologie* i *Lafosse* (1772). Observera templet i bakgrunden och byggnaden med texten *Pharmaci* till höger.

[Avd I. Allmän översikt]

Om häftiga sjukdomar

Hetsiga och häftiga kallas de, som snart sluta sig med döden eller hälsan. På dessa wisar konsten sitt mästerstycke, och qwaksalfware sin okunnighet.

Lifskraften moste i mon af retelsen arbeta emot, annars dukar den under. Fins den wara för swag till motstånd moste den wäckas.

Sjukdoms ordsaken kommer antingen från luften, orten, eller annars ifrån eller af smitta. Är luften skuld, blir sjukan allmen på alla ställen, och rättar sig efter luftens egenskap och det kraftigare angripes häftigare.

Bergsboarne ha ren, frisk och kyligare luft. I dälдерne är den fuchtig, hetare och slappande, hwaraf en och samma sjukdom härjar mer i dälдер än på Bergen.

De kreatur, som stå inne, födas wäl, angripas häftigare än de som gå wall. Ett hårdt, kraftigt foder, rundeligen gifwet unga Hanar, utskurna, öker häftigheten mer än hos slätt födda Honor, gamla utskurna.

Härpå måste läkaren fästa upmärksamhet och ändra *curen* efter omständigheterna.

Desse Häftiga äro antingen *inflammatoriska* e[ll]e[r] *Febrar*.

[*Inflammatoriska häftiga sjukdomar*]

Inflammatoriska äro med hetta, rådnad, swulnad; stark, full, något snäll *puls*, och smärta. Den är mest *local*, isynnerhet uti *membranerna*; i Hufwets, bröstets och Magens Hinnor *etc.* På Bergaktiga ställen är sjukan olik med den i dälдер, deräst kärr och sumpar samlas, solstrålarne *concentreras* och kropparne äro slappa. Wid sjöstränder äro kropparna slappa af saltaktig[?] fuchtighet. På sandgrund wärka hetta och stoft. [2]

Uti *locala inflammationer* finnes *membrana* eller klara, hwita Hinnan mörk och de *Lymphatiska* rören med blod fyllda.

Flera saker bidraga till blodinsprutningar; Wiss wäderlek, ställe, årstid, krops*constitution*, luft *etc.*

Den delas i sann eller *stenisk*, *active*^s, [och i] falsk e[ll]e[r] *astenisk*, *passive*^s, Hwilka ehuru lika, skiljas dock wida åt.

[Sann, *stenisk*, *active inflammation*^s]

Den sanna finnes hos starka, wäl födda, med liflig *circulation*, uti torka på höga berg, under köld eller hetta. Den falska kan wisa sig i alla årstider, wäder och ställen och är mest *Symptomatisk*, då den sanna är *idiopatisk* och har *positif* wärkan mot retelsen, samt gör kraftigt motstånd, som den falska ei förmår.

Till den sanna fordras at djuret blir hett, *circulation* starkare och blodet indrifwet i *Lymphatiska* rören. 2o At kölden stockar detta indrifna blod på stället. Derpå följer spänningar, wärk, hetta af ökad *circulation* och wätskors tillförsel och pulsådornas motwärkan.

Spasmer kunna äfwen drifwa och stocka blodet in uti ådrorna, men denna blodets stockning är ei *inflammation*.

Hinnorna mottaga *Inflammation* af grund, at de ei ha blodrör, äro swaga, blottställas mest för köld. Ei allenast hetta och köld, utan äfwen retande saker t.e. gift, salt.

Rören kunna så starkt uttänjas, att de förlora all sammandragande kraft, hwaraf delen dör af *gangrena*^s.

Insprutningen ändas med *Resolution*, då rören få sin *ton* igen, eller dö rören ut, eller förhärddas de, eller gå de till wahr.

Inflammatoriska febrar äro ei så allmenna, som man tror. [3]

Den sanna *inflammation* har i följe med sig en bildnings kraft

- 1) Fören(ämd)a sårbräddarne som växa ihop genom nya rör.
- 2) Omswepande [av?] främmande, djupt indrefna kroppar med en särskild hinna.
- 3) Wahrgörande kraft förknippad med en förenande.

Under *inflammation* dunstar watnet ut och *resten* blir klibbig och fäster hinnan wid det när-
 äggande. Man har kallat denna *Lympha coagulabilis* och nu wet man, att den är ett bild-
 ningsämne likt ägg hwita, och fins i blodet, och ses i de stora ådrorna efter döden.

Wärken kommer ei allenast af spänningen på ådersidan, utan af tryckning på *nerverna* och
 af warman.

Ei alla *inflammationer* döda lika snart. De som angripa de till lifwet nödiga delar, döda sna-
 rare.

Ofta är *pulsen* hos starka och i häftigaste *febrar* klen och hopdragen, men blir hög, full efter
 åderlåtningen.

På de yttre delar är *inflammation* mer häftig och wärkande än på djupet, hwilket förmode-
 ligen beror av *nerfändarne* som omgifwa ådrorna och af luften.

Ju närmare *Inflammation* är intil hjertat, desto förr går den till slut, i lungan förr än i *extre-
 miteterna* i h[wil]ka *gangrena*^s oftare följer. Också är *inflammation* i de ädlare delar
 häftigare och slutar sig ofta med *destruction*. Ju starkare ett djur är, desto mindre retelig-
 (he)t är det och ju lättare botas.

Man uplöser dermed, at man hindrar stockningen, lindrar spänningen och hindrar wahrgö-
 ringen.

Naturen är härtil benägen och wisar wägen som man bör följa. [4]

Men *resolution* bör skje i början innan wahrgöringen tilltaget. Här talas om *Inflammationes
 spontaneae* på inre delar.

Först bör man häfwa retelsen, om annars ordsaken kan uptäckas. Kommer den från luften,
 skall den ändras. Flyter den af öfwerflödig kraft, bör den förswagas. Främmande kroppar
 afföras.

Wätskornas stockande afböyes med blodets aftappande, eller drages wätskan från stället
 med hårhank, brännjern, läderstick¹. Kylande saker stärka *fiberna* och dra hettan till sig
 samt förtunna wätskan. Ådrorna få också *tonus* igen då blodet minskas. *Purgantia* äro
 mindre tjenliga för djur, som ha ofta mer retlighet än menniskjan och mer *disponerade* till
inflammation.

Swettdrifwande äro ei tjenliga uti strengel^s, *Coryza morphondure*^s, kehlseuche, *angina
 Esquinancie*, Qwarkan^s; men altid då *inflammation* kommer af hämmad *transpiration*.

Altid gifwes noga ackt om kreaturet fördrar det *indicerade* medlet, h[wil]ket dessutom bör *proportioneras* efter krafterna.

Ofta stöter swaghet till utan Läkarens fel, som mäst händer af wäderlekens föränderlighet t.e. från Nordan till sönnan, då sjukan kastar sig och förbytes i en illa artad då den *electriska* kraften drages från kroppen, som blir *astenisk*^S och swag.

Uti bröstinflammation äro imman af watn nyttiga. 1_o är luften då afledande. 2_o häfwer ångan spänningen.

[Falsk, astenisk, passive^S inflammation^S]

Falska *inflammation* är med swaghet förenad. Kärilen förmå ei göra motstånd mot stockningen, som går till elackt wahr. Warman kommer ei af *Electriskt* ämne utan af *Fermentation*, [5] som föder af sig ett elackt stinkande wahr, *Sanies* och oboteliga sår.

Denna *inflammation* är mäst ett *Symptome*, en fölgd på andra sjukdomar, *febrar* t.e. På ormen^S, Qwarkan^S, Rotsen^S, Månken^S. Sällan kommer den af sig sjelf, utan följer på swaghets åkommor, hwilka okunnigheten ofta befordrar, då man ei känner gräntsen emellan kraft och swaghet.

Hwar en falsk *inflammation*, den må följa med eller på en annan sjukdom, öfwergrår till brand, illa artade swulster och sår, till *Carbunclar*^S, *Emphysemer*^S, kräftan *etc.* Den botas swåriligen, isynnerhet om hufwudsjukan är af swaghet förwärrad. J alla fall äro retande medel at föredraga, dock bör man alltid rätta sig efter omständigheterna. Man måste kämpa mot rörens och den allmänna slappheten och mot de(n) *Chemiska* wätskors förändring. Man bör se efter om huden, körtlarne eller Jnelfworna äro angrepna.

Äfwentyligaste äro de, som följa med eller på smittosamma farsoter. Ju närmare de äro hjertat, desto farligare. Ofta fordra dessa åkommor både inre och ytre medel, isynnerhet då de inre äro blotställda för luften. *Fermentationsprocessen* begynner och tillskapar brand. Då *inflammations* kyla sig infinner med matthet är döden nära för dörren. Twert om, är det ett godt tekn då hetta kommer och skiljer det döda ifrån, och för wandlar *Sanies* i ett sundt tjockt wahr. [6]

[Febrar], Feber

Feber kunna *Nosologerna* ei beskrifwa *a priori*. Man förklarar den genom dess fölgher.

De äro beständiga *Continuae*^S eller *remittentes*^S, eftergifwande. Djuren ha sällan wäxelfebrar, *intermittenta*.

[Beständiga febrar, *continuae*^S]

De beständiga hålla jämt uti utan märkelig lindring, och äro wäl- eller illa artade, *benigna* eller *maligna*. Godartad är den, då ingen fara förbådas, då kreaturet har nog styrka att drifwa det onda sin wäg. Jlla artad är *febern* då alla åkommor förbåda en swår och ofwentyrlig utgång, och så hastigt tilltaga och förqwäfwä medlens wärkan och då kreaturet är så swagt att det ei förmår underhjelpa, då följer snart döden eller blir sjukan långsam.

Phil. Etienne Lafosse (1739-1820). Under studieåren i Paris samarbetade *Hernquist* med denne framstående man, vilket kom att få stor betydelse för *Hernquists* fortsatta gärning.

Jlla artade febrar komma antingen af en stinkande träskluft eller af smitta, som antingen omedelbart eller medelbart genom andra bimedel påkommer.

[Eftergifwande febrar, *remittens*^S]

Eftergifwande *remittent* är *febern* då Han på wiss tid är något lindrigare. Denna kan förena sig med alla slags sjukdomar och förwandla eller förena sig med de beständiga, som mäst händer då elak luft stöter till.

[Symptomatisk feber^S]

Symptomatisk feber är följaktig med häftiga och *chroniska* sjukdomar. Den rättar sig efter hufwudsjukans art och natur. Den följer med alla *inflammationer* och är då i början med snäll och stark *puls*, som blir mjukare och jämnare då waret är *formerat* eller *indirect* matt-
het infinner sig.[7]

[Febrarnas uppkomst]

Alla *febrar* äro *locala*, ty det retande rörer allenast en del, ett *Systeme*, de andra deltaga *per consensum*. Sådane äro *Nerffebrar*, som angripa *nerverna*, *Lymphatiska* t.e. *Qwarkan*^S. Om någon *gastrisk* fins lämnas för dem at beskrifwa, som taga *effecten* för ordsaken. Den kan wara en fölgd, men ei en föregående.

Huden och inelworna äro med hwarandra uti en inbördes förening, så att då *transpiration* hämmas, strömma wätskorna intil tarmarne och twärtom. Upkommer krampe i Huden draga sig hudens *secretions* ämnen inåt. Mjölkkådrorna aflämna då till tarmarne sin saft, som annars hade bort afföras till blodets *circulerande massa*. Härpå följer slapphet, tarmarnes masklika rörelse förswagas och deraf upkommer förstoppelser. Och som *feberrörelsen* i ådrorna är häftig och hettan tillika förskingrar de finare wätskor, så stannar och förenas det ägglika slemmet, blir segt, formerar *polyper* och andra förstoppelser, hwilka blifwa hårdare, torra, frätande, och rutna samt antaga skärpa, och med orätta få namn af *gastriska*, som dock äro en fölgd af andra. På samma sätt förordsaka matskar en *gastrisk feber* genom sin retelse på tarmarne.

Ordsaken till *Feber* utmärker dess namn. Luftens hwarjehanda förändringar och ostadiga ombyten med dess egenskaper wärka mäst och häldst på huden och genom *respiration*. Deras kroppar äro wäl med hår betäckta [8] och hafwa ei så många *nerver*. Huden är dessutom lös och gles, samt skild genom sin muskel från de andra musklarne, hwarigenom smittan ei så lätt kan fästa sig och genom huden inkomma, om icke intrycket är desto starkare, såsom i *Epizootiska* farsoter.

Träskluften är den mäst skadeliga ordsak, isynnerhet då sommarhetten utdunstat det flyktigaste och lämnat det stinkande, giftiga, som isynnerhet efter solens nedgång och kort före dess uppgång låter sig känna, förnemligast i dälder emellan bergshöyder. Man får der känna en stank och kyla öfwer hela kroppen, isynnerhet om man förut varit warm. Detta är ännu häftigare i de warma länder, t.e. Ungern, *Italien*. På andra nordligare länder är den *febern* lindrigare och blir *intermittent* t.e. i *Hålland*, *Skåne*. Den osunda luft, som i stallen inandas och på kroppen *agerar*, skadar ock då kreaturet utmattadt insättes. Kreaturen som gå i bet, söka upp ställen der det frodigaste betet är, hwilket fins i sumpiga dråger der sumpar finnas. Der draga de in den rutna skadeliga dunsten genom nosen nedwid marken. De på stall stående äro swagare än de utegående, den *ammoniacaliska* luften har redan försämrat deras lungor och *organer*, som härigenom blifwet *disponerade* till smittans mottagande.

Inflammatoriska febrar

Uti *inflammatoriska febrar*, som anfalla och wäckas af sumpluft blir retelsen *positif*, *isolerad*, och kraftwäckande wid anfallet. Men angripes den swaga är det twärt om. Annorledes förholler det sig med smittosamma sjukdomar. De angripa alla, både raska och swaga, unga och gamla. Smittan må [9] komma af *Nitrogenium* eller annars; det wet man ei wist.

Feber Momenta

Vi se ju huru alla större öppningar på djurkropparne hafwa sina slutmusklar, hwarföre skola icke de minsta äfwen wara dermed försedda, ehuru *anatomiska* ögon ei ännu sedt dem. Jag har anledning att tro, det *porerna* på ytan, ehuru små, äro dermed försedda, hwars ändar gå strålwis ut. Under warman blifwa desse slappa, öppna sig för giftets tillgång. Det inkomna *agerar* på *nerverna* och *Malpighiska* nätet, hwaraf *fiberna* draga sig ihop och snörpa igen holen. Denna härigenom upkomna retelsen fortsättes till de större *fiberna*, som trycka och reta *vasa*. Och denna är det första anfallet. Genom denna krampe i huden störes *circulation* i de smärre *vasa*, som snart breda sig ut till de större ända intil de inre delar, och wäcka der en stark motwårkan, hwaraf *pulsen gradwis* växer. Angripes kre[a]turet häftigt och retelsen blir stark, drifs blodet åt förswagade lungor, eller åt Hufwut på de korthalsade, då det får slag, h[wil]ket ei händer de longhalsade.

Sedan detta föregått kommer retelsen till de inre lifskrafterna och snörpa för *urin* eller afföringen genom krampe. Här yppar sig tillfälle till misstag, att man tror *purganser* och afföringar wara nödiga. Naturen sjelf wäcker en förstärkt *oscillation* uti inelfworna med *diarrhé*. Hettan och de skämde wätskor reta till afföring, och sjukdomen får ett annat utseende.

De mindre *vasa* uti inelfworna blifwa slappa, förlora sin styrka och ofta af giftet och tråcken[s] förskämde natur frätas så at blodet genom dess öppningar strömmar ut.

Tomtarmen, deri träckens jäsning först börjar, ligger wid Mjälten med sin ända, wäcker retelse och utgjuter sitt kolämne till blodet, härtill stöter retelse i Lefwern deräst gallans afgång hindras. Häraf uplöses blodet af *oxygenum*, blir tunt, rutit och lämnar en liklukt. [10]

Blodet som blifwit tunt går lätt genom slappa rör ut, och afbördar sig sitt öfwerflödiga kolämne, det drifwes in uti små *vasa* i *tela cellulosa* dit annars ei annat än swett och dunster komma. Häraf komma swulster under huden, som ökas af warmen och jäsningen och bli hetta och wisa spänningar. Äro lifskrafterna swaga förblifwa desse kulor kalla, blöta, ofta följer härpå döden.

På samma sätt wisar sig ock en smittosam(ma) Pest och dylika, allenast att kreaturets *vasa* äro ganska swaga, och att allt kommer och går fortare, så att weckor och dar i sumpfebern^s förwandlas nu till timmar och minuter.

Med de *secundaire febrar* förhåller det sig annorledes t.e. då Ådrorna äro anfullna få *nerverna* känning.

Typ[h]us^s anfall och slut på febern

Början skjer då giftet först isolerat i kroppen inkommer och wäcker *feber*. Slut då det utdrifwes. *Agerar* det beständigt utan upskof blir *febern* beständig. Wäxel *feber* anfall finnas i naturen, h[wil]ket syns då man *galvanice* med *metaller* retar *nerverne* på en död kropp, då widrörandet uphör, stillas rörelsen, h[wil]ken åter wäckes af widrörandet².

Graderna har ingen utan *Keil* sökt bestämma; Han delte dem i *Synocha*, *Iyphus*, *Paralysi* t.e. Ut i *lungfeber* är högsta häftigheten *Synocha*, slappheten derefter är *Iyphus*, och då dess *functioner* uphöra, infinner sig *Paralysie*, döden. Äfwen så *Sniben*^{3s} är den godartad och *Rotsen*^s är dess *Paralysis*. Sammaleds med andra sjukdomar med *febrar* och *diarrhée*. Anfalles en outhärlig del och den blir *paralystisk*, blir den för sig dödlig. St(r)arrkrampe^s i *feber*, *Trismus*^s och *Tetanus* komma af swaghet och retbarhet, h[wil]ka hjelpes af warma bad, *electriska* stötar och *Magneten*.

Still krampe i musklarne, som hoptrycker *vasa* och förminskar kroppen hörer till *astheniska* swagheter och all sjukdom med sammandrag[ni?]ng [11] är en *Typhus*^s. Wil man antaga at ett *Electriskt fluidum* strömmar ur och in i kroppen ständigt och der väcker det warmande ämnet, som uttänger delarna, så moste brist derpå hopdraga delarne. Ut i *inflammatoriska isoleras* och samlas warman som uttränger delen. Häraf se wi ordsaken hwarföre *Trismus*^s och *Tetanus* äro med fuchtiga sjöstränder gångbara. De uttöma snart warmämnet ur kroppen och försätta dem i *negatif* tillstånd, isynnerhet som luftens fuchtighet är med salt upfyld och är en ledare, som wid *Galvanismen* märkes.

Beslut

Den som har *practiserat* och ei allenast läsit och hört, kan häraf finna att *febrars* indelning uti *inflam. biliösa*, Rötaktiga och illa artade är ogrundad, h[wil]ka delningar grunda sig och härflyta af wärkningarne, ei af orsakerna, och skada i *practiken*. Den egentliga sjukdomens gång bör anses, och bisaker eller *Symptomer* ei förleda en läkare som bör noga känna det ondas ursprung, isynnerhet *febrar*. *Doctoren*, som i kraft af sitt lösta *diplome* föraktar andra, h[wil]ka de förblanda med *Qwacksalware*, samla ur 6 a 7 *comparative physiologier* en smörja efter sitt hufwud och tror sig mäktiga att bota en sjukdom. Är nu sjukdomen dess orsak, *Symptomer* och gång okända, huru mer usel skall icke *Receptet* blifwa. Huru mången *Patient* har icke med salt *mixturen*, *decocter*, och watn *infusioner* blifwit sänd till *Acheron*⁴. Flere *Doctorer*, som omgofwo dess säng, hafwa hwar för sig gifwit sjukan sitt namn. Den ena kallade den *Rheumatismus*, den andre *lunginflam.*, den 3dje *nerffeber*, den 4de en *Rheumatico-Catarrhalis* = Gallaktig *nerffeber*. Hwaren plågade den arma *patienten* med sina medel, tils döden förbarmade sig öfwer den usla och skänkte Honom en ewig ro och hwila.

Går nu så med menniskan, kan man ei bättre wänta med de oskälige. Man fuskar än obarmhertigt dermed, men känner [12] als intet sjukdomen. Då nu förwänd *excretion* genom krampe i huden drar sig till inälfworna, underhjelper man denna omvända *excretion* med *drastica* och salt. Saltet är en *conducteur*⁵ och *absorberar* det lifgifwande och förswagar än mer.

Dessa menniskor tänka ei efter widrigheten och göra sig en sundhets *plan* motswarig deras utsikt. De sträcka allenast mot *Symptomerna* som de se och bry sig ei om ordsaken. Medlet som de använda känna de ei till sin wärkan, till mängd, tid att använda det. Ofta gefwes det för sent i för liten el[er] för stor dosis. Man kokar *China* och blandar med *nitrum*, styrker och slappar på en gång. En annan blandar ihop alla *feberdrifwande* medel och tror det wara kraftigare än *simples* medel. Så går de med de fläste.

Det angelägnaste är att rätt känna en sjukdom, en *feber*, att fördela retelsen, bota krampen, ge tarmarne sin *tonus*, befordra en jämn *circulation*, förebygga jäsningen. Lockas wätskorna mot huden blir *circulation* rättad, hjertat och ådrornas häftighet lindrad och hudkrampen äfwen. Styrkande medel förebygga retelser och wätskorna som belastade tarmarne föras en annan väg. Det i tarmarne qwarblefna, som af warman sattes i jäsning, bör äfwen påtänkas.

Alla slappande medel, ehuru de i början lindra, skada dock i längden. Merendels följer dermed på en *remittent*^s en beständig och till slut döden.

Naturens helande kraft

Naturen söker föra det onda ur kroppen genom en häftigare blodets omlop, hetta och afföringar, ofta till förderf. Wid sumpfeber^s och smittosamma sjukdomar händer samma. J sumpfeber^s botar naturen aldrig sjelf, men ofta i smittosamma. Läkaren moste urskilja alla naturens verkningar och känna deras utgång. Man lærer för att lära andra. [13]

[Brand]

Brand är ett obestämt ord. Man förstår gemenligen dermed en stark blodinsprutning uti obehöriga rum och käril uti huden eller inelfworna, äfwen förstås härmed en owanlig färg på swulsten. Med brand förstås stundom en lems lamhet eller delens död. Het- och kallbrand, *Gangraena*^s och *Sphacelus* skils till *grader*, Hetbrand går ofta före kallbrand, och har heta någon rörelse och känsla, men är blyfärgad, brun blå; med små blåsor som mäst äro missfärgade. Kall är *sphacelus*, utan känsla och rörelse, den är swart med stank. Ei alltid går hetbrand för, utan ordsaken är hindrad *circulation*, som händer antingen då wätskorna drifwas för häftigt in, stocka sig der, eller då de ei komma dit.

Gangraena^s är således antingen *Sicca* el[ler] *humida*, torr el[ler] fuchtig. Torr är hon då wätskorna hindras från delen, twärtom wåt då de stockas. Angripas de yttre är hopp om räddning, men sällan eller aldrig, då de inre deraf antastas. Långsam är han då de mindre ädla delar ansättas, hastigt dödande då ädla och til lifwet nödiga delar antastas.

Ju ädlare del desto farligare. Den fuchtiga skadar mer med sin skarpa wätska, som fräter, drar sig in och åstadkommer *feber*, som snart dödar. Den utbreder sig ofta från en til de närliggande delar, och det skjer snart el[ler] långsamt på ett el[ler] annat sätt. Inre ordsaken är slapphet, då kraft felas i *fiberna*, är den allmen, är faran större, än då den är inskränkt, då de andra friska kunna väcka *inflammation*.

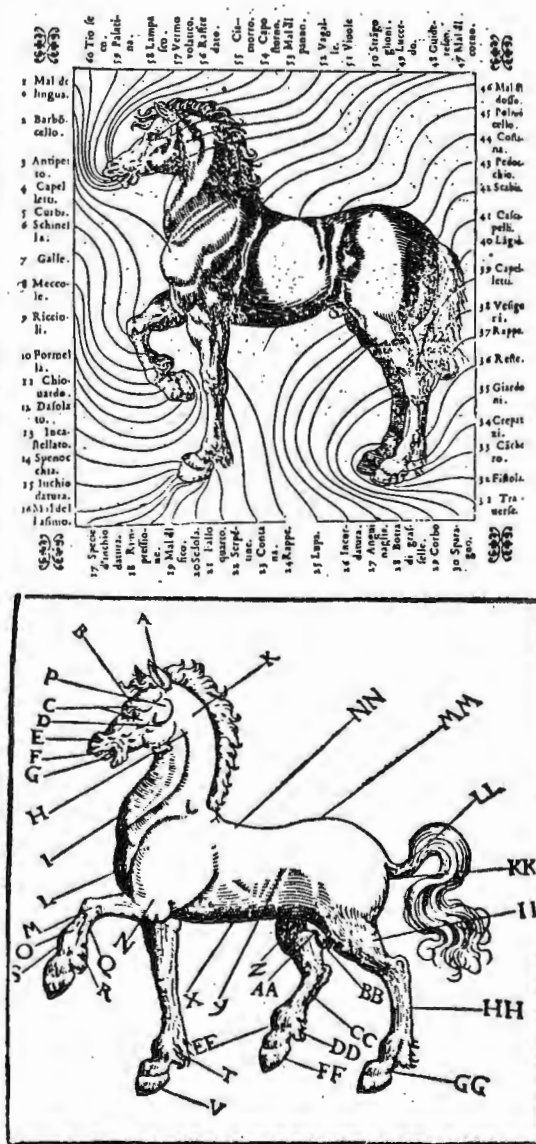
Naturen söker genom *inflammation* i omkretsen at sätta gräns för brand. Detta underhjelper konsten med stärkande medel inwärtas och skärningar uti det döda ända intill det friska.

Ofta kallas mörka fläckar på lungan och inelfworna kallbrand, som de dock ei äro. Man betjenar sig för ofta af ordet brand och röta, att man skulle tro det medsta skapade woro röta. Men röta och död äro det samma. Ingen del kan lefwa och wara ruten. En ruten lunga drar ei andan. Då uti *Bronchitis* fins *materia* eller blemmor på ytan, säges då falskeligen wara brand eller röta. [14]

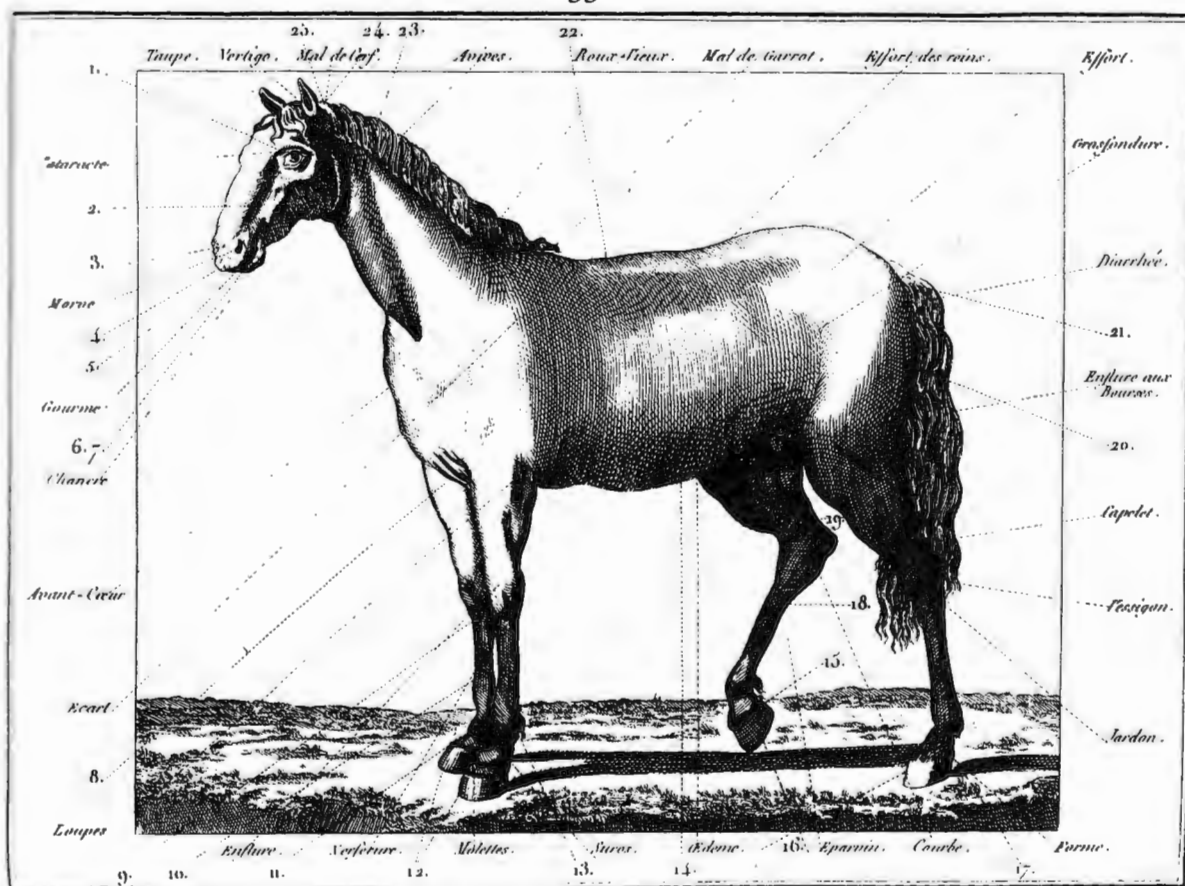
Den inre bör förekommas, den kan ei botas. Sjukans art, *Symptomerna* och dess gång böra då wägleda en läkare. Drar Han i fält med slappande och salt etc. understödjes brand, äfwen med åderlätning, alla *antiphlogistica* som skada. Twärtom äro retande tjenliga. Fast någon yttre del skulle allena deraf angripas, blir dock nödigt att använda inre stärkande.

J alla åkommor derefter brand befaras, agtar man sig för alla konstiga sår och skärningar. Sjelfwa luften kan som afledande, retande, slappande skada de inre öpne sår. Deraf dö många som i köld omlagas.

Hankar, *fontaneller* skada swaga och wäcka brand.

Figurer i äldre arbeten är ofta snarlika; man ritade helt enkelt av äldre förlagor. *Albrecht Dürers* "Das kleine Pferd" från 1505 (ur *Piper* 1922) var uppenbarligen förlaga till hästen med sjukdomsbeteckningar hos *Fiaschi* (1603 ur *Stork* 1971). Hästen med anvisningar för åderlätning har inspirerats av samma förebild, ur *Böhme* (1674), samma också i *Walther* (1658). Detta är två huvudtyper av illustrationer. En tredje är en häst med alla på den tiden kända yttre sjukdomar markerade - se omslagsbilden.

Sjukdomars lokalisation hos häst - franska benämningar. Siffrorna anger de ställen, där åderlåtning borde ske. Ur Liger (1798).

[Avd II. Hästens sjukdomar]

[Brånad, inflammation]

Hjernbrånad, Threnitis

Är högst farlig och hindrar själens förnämsta wärkstad. Denna *inflammation* angriper Hinnorne eller någon del eller hela Hjernan, äfwen Ryggmärgen tillika. Den är *idiopatisk*, *Symptomatisk* el[ler] *Sporadisk*. Den är mer gångbar i de heta länder än hos oss.

[Tekn.] Allmen tekn. Hästen är nedslagen, bedröfwad, har ei foderlust, orolig, ser stint om sig, *Conjunctiva* är röd, ögon stinna, tåriga, *pupillen* hopdragen, ögonen glänsande eldiga, fly ljuset. Ändtligen förswagas delarne, *pupillen* öppnas och hästen ser stint i ljuset. Wolstein och *Kersting* fara häri wilse. Noshinnan och mund äro illröda, ande dräkten het och beswärlig. *Pulsen* är full, hård, hastig.

Lägges handen på ett sådant kreatur käns en brännhetta som snart förswinner, ty handen afleder. Omärkbar kyla går förut och snart öfwer, kroppen utspännes. Förstoppelse eller

hård och med slem öfwerdragen träck, *urin* stämma eller *dysuria*. Blodet får en späckhud⁶. Hästen blir wild och farlig at omgås med.

Besynnerliga tekn äro: Öronen spetsas upp, Han ser wildt om sig. Ögonen se stora ut, glä[n]tsa, Hästen är ängslig. Mun är flytande först, sen torr, swett strömmar af kroppen. Hästen blir tokig, slår sönder allt. Ådrorna spännas ut, and[ed]rätten beswärlig, hastig, het. Derpå följer swaghet, Hästen hänger hufwut på krubban, ben styfwa. Ofta äter han mellan-åt, men alltid bör man agta [15] sig för dess raserie. Gifwes Ho[n]o[m] dricka i ett nedrigt käril blir Han rasande. Mest dör hästen uti Hjernbrånad.

Jfrån kollern^s skils denna med sitt hastiga slut och häftighet samt starka *Feber* som blir longwarig i kollern. Äfwen deri att foderlusten förgår, men warar i kollern.

Från Raseri *feber*^s skils derigenom longwariga anfall, men i denna äro de korta. Hästen har owanligt styrka, som i feber är borta. Merendels dö hästarne häraf under *convulsioner* uti *idiopathiska* Hjernbrånader. Uti *idiopatisk* är den häftig, i *Symptomatisk* är den lik hufwudsjukan^s hwarefter den rättar sig.

[Öpning.] Öpnas djuret finnes ofta inga spår ty allt är förändrat. *Pia mater* och *Arachnoidea* äro mäst angrepna, hwars ådror äro upspända af blod, äfwen de som annars ei föra blod, hwaraf hinnan är swart. Kamrarne med blod fyllda. J Hjernan syns ingen åkomma.

Ordsaken är solens hetta om sommaren i de warma länder, der denna sjukdom heter Solstyng, som mäst händer *Militariska* eller arbetshästar, som ställas still i öppna fältet mot middagssolen. Annars händer dylikt af slag på hufwut. Något gift *narcotiskt* e[ller] annat, *inflammation* på noshinnan el[ler] annan åkomma, som kastar sig in på Hjernhinnan.

[Bot.] Då ingen kan handtera en sådan rasande Häst och komma Honom när, är ingen hjälp. Han dör mäst på andra, tredje dygnet, utan hjälp. Är han sak[t]modigare är hopp, och då det sker följer kollern eller watnsot, eller förhärdelse. Wisar sig krampe och *convulsioner* är alt förgäfwes.

Först hämmas retelsen, *conjection* hindras och wätskorna dragas från hufwut, och den öfwerflödiga styrkan minskas. Om matskar, Gift och annat ondt, som breder sig till Hjernan, talas här ei, utan om den *idiopatiska*. Är det af stöt eller slag bör åkomman skötas enl[igt] *chirurgiska* handläggningar; är den af en ren *inflammation* moste *antiphlogistica* användas. [16]

Retelsen häfwes med åderlätningar på *Vena jugularis* och *Arteria temporalis* som efteråt stämmas lätt med *compresser*. Öfwer Hjessan *Scarificeras*, och på halsen sättas hankar. Kalla omslag om hufwud med kalt watn el[ler] watn ättika och salt. Äfwen salpeter, *Salmiac*, *Glauber* salt med ättika och watn upwäcka en *fermentation*. Watnet med saltet *absorberar* och afleder hettan.

Conjection till hufwut hindras genom *clistirer*. Genom hettan blir förstoppelse i baklifwet, h[wil]ken genom *Clistir* afhjelpes, och blodet med wätskorne draga sig till baklifwet. *Manna* och *Glaubers* salt kokas eller tobak och in sprutas ljumt. För at vidare hindra *con-*

Section och förekomma följderna gifwes

R. Tartar. emetic. dr ij, solu. in Infus. flor. Sambuc. Mensur ij, Oxymel. Simpl. Libr ij. [Kräkvinsten 7 löses i fläderblomsextrakt 2100 och tillsatt ättikshonung 720]. *Dr. Sr.* Alla timmar en dylik.

Man kan ock inrifwa på hufwut *Oleum Cantharid.* el[ler] qwicksilfwersalfwa. Äfwen sätts på tinningarne *fontaneller af Rad. Pyretr.* för at draga wätskorna utåt.

Man ger Hästen Hafrehalm, sätter för Ho[n]o[m] watn med litet mjöl och salpeter 4 a 6 lod el[le]r *Glaubers salt.* Hästen sättes i ett swalt rum, der solen [e]i sticker på och kyligt samt fuchtigt.

Efter öfwerståndens *cur* och då Han blifwit förswagad gifwes Honom stärkande

R. Gentiana rubr., Semin. Sinap., Cortic. Salicis fragil. aa uns jv. M. f. p. [Baggsöterot, senapsfrön och pilbark lika delar 120 stötes till pulver]. *Dr. Sr.* Häraf ges 2 skjedblad 4 g[ånge]r dagl[igen] i 1½ mått watn.

Deremillan ges hafra och hackelse. Under Honom bäddas, och kroppen rifwes med halm. Under påstående sjukdom agtas hästen at han ei skadar sig och andra.

***Inflammation på noshinnan, Strengel^s, Sch[n]jupfen,
Coryza Morfondure***

Öfwerfaller hästar i alla åldrar med mer el[ler] mindre fara, häldst unga raska Hästar.

[Tekn.] Foderlusten förswinner, andedragen swåra, Hästen frustar, mun är het, mycken törst. Kroppen het, åderna spännas ut. Förstoppelse, *urin* röd. Noshinnan röd och ögonen röda, tårfulla. Noshinnan först torr, sen watn full, som sedan blir seg och slemmig. Käftkörtlarne swälla ofta upp. Tungan belastad, slemmig. Håren ofta stripiga allt som *febern* är stark. [17]

Snufwa skils från Qwarkan^s dermed at den påkommer alla åldrar, går snart öfwer och är med *inflammation*, och röd *urin*, som i qwarkan är klar och som angriper allenast unga. Jfrån Rotsen^s käns den på *febern* och korta tid, och derpå att båda nosborren angripas och flyta och båda käftkörtlarne swulna och nosflytningen slemmig, ej wahrig. Snufwa och *Catarrhe* hos menniskjan är lik med Hästens.

Ordsaken är förkylning efter hetta och hämmad *transpiration* då hästen efter hetta straxt dricker kalt watn och sticker nosen djupt ned i watnet förkyles hinnan. Äfwen af dam på resor och dammigt hö.

Sjukdomen är i sig ei farlig om man annars ei qwacksalfwar dermed. Hon kan annars förbytast till ett ständigt flytande, till Rotsen, till Lungfeber, till kräftan om utflytningen i en förslappad hinna ei utkommer, utan blir frätande. Är *febern* och *inflammation* för starka hämmas de; förwandlas den till *Chronisk* förekommes den *passiva* flytningen.

[Bot.] Wil man i en lindrig snufwa underhjelpa naturen, så skjer det med imman af watn, kokt kli, höfrö el[ler] korn el[ler]

R. Florum verbasci, Herb. Hyoscyami aa uns jv, Confund[?] [Kungsljusblommor, torkad bolmört lika delar blandas]. Kokas el[ler] infunderas och sättes fram för Hästen att imman kommer i nosen.

Detta är mäst nog, men skulle sjukdomen blifwa mer alfwarsam och få en *active* wärkan och *inflammation*, då äro *antiphlogistica* och slappande nödiga. Sällan fo[r]dras åderlåtning utan man tänker på at öppna utdunstningen. Sur honung med *nitrum* och sedan *antimonialia* passa då. Dock så att *antimonialia* ei nyttjas för(r)e den mästa *inflammation* är förbi. Skulle hinnan blifwa slapp, användas *Sulphur. aurat. antimon.*, Ålandsrot, stålmedel, som dock sällan behöfs.

Diaeten: Man ger Hästen mjöldricka, ingen hafra, men hackelse, ei hö, än mindre grönt foder eller bete. Hästen ställes i en kylig torr luft, utan arbete och rörelse.[18]

Halsbrånad, *Angina, Kehlsucht, mal de gorge, l'Esquinancie*

Är ofta oäkta och en fölgd af annan.

Den äkta inre heter *Cynanche*, den yttre *Paracynanche*. Den förre(s) angriper med brånad luftröret, knappen⁷ och dess *musclar*. Ofta är den med smitta; *Paracynanche* angriper allena knappen och de yttre delar.

Tekn i allmenhet äro stark hetta, *feber*. Bukslag, röd *urin* och alla *inflammatoriska* tekn.

Besynnerliga tekn äro Andrägten swår, pipande, halsen styf utsträckt, böyes ei utan wånda, äfwen wisas swårighet at swälja, röda och utspända ögon; Röd tunga, ofta tjock, swart brun, slemmig. Mun het, Hästen ängslas, *febern* stark, skakning öfwer hela kroppen. Sträcker sig *inflammation* till matstrupen kan Hästen als intet swälja.

I den yttre brånaden. Andedrägten är lätt, halsen på ytan är swullen. Ofta ock öron och spottkörtlarna, ofta sträcker swulnaden ned öfwer halsen till Bringan, då den blir styf, oböyelig. Merendels är den ena sidan mer angrepen än andra.

Genom *inflammation* skiljes den från qwarkan^s och dermed at körtlarne ei swulna eller slem rinner ur nosen som i qwarkan. Merendels är noshinnan ock *inflammérad*, hwaraf den kan tagas för en högre grad af Snufwa. Den skiljes och lätt från Rotsen^s.

[Öpning.] Under de dödas *obduction* finnes swalget mäst öfwerallt *inflammérad* och swart, isynnerhet knappens inre delar och af *Lympha* hoplimmade. Luftföret är swartbrunt innan till af blod, ofta sträcker brånaden sig till *Bronchia*. Uti den yttre dör ei hästar om ei lungan är skadad.

[Ordsak.] Allt det, som förordsakar snufwa kan wäcka Halsbrånad. Kall dryck efter hetta, i drag stäld hest[!], då Han är swettig. Denna sjukdom är ei *Epizootisk* utan *Sporadisk*. Swin och korthalsade kreatur plågas häraf mäst. [19]

Denna brånad är häftig och snart dödande, om ei naturen och konsten förekommer faran. J den inre är faran störst, isynnerhet då tungan är swullen. Den yttre öfvergår till sår om swulnaden ei blifwit fördelad. Jntar den hela halsen kan döden äfwen sluta plågan om läkaren ei förekommer ödet. Ofta tillstöter slagfluss, då swulnaden drifwer blodet up åt hufwut.

[Bot.] Den botas i det man först lagar, at hästen får ledigt andas. 2. At *transpiration* underhjälpes, 3. och blodet fritt får *circulera*. Den yttre swulnaden fördelas i början och sedan waret går befordras wargöringen och bölden öppnas snart att materien ei må draga sig in.

J den inre brånaden ses efter om Hästen kan andas och swälja. Om så är, öppnas ådern tillräckeligen och *Oleum Cantharidum* ingnides *dra ij* på halsen,

R. Pulv. *Cantharidum uns j coque oleo Linii uns viij, cola adde Spirit. Sal. ammon. caustici uns jv.* [Spanskflugpulver 30, kokas i linolja 240, kyl och tillsätt salmiaksprit 120]. *Dr. Sr.* gnides in på ytan.

Äfwen tjena hår hankar på sidorna. *Vitet* och *Viborg* tillstyrka *Bronchotomie*, men *Wollstein* afråder den af ordsak at den ökar *inflammation* i luftröret. Bättre är uplösa *Tartarus Emericus* uti *Flor. Sambuci* thee och följande,

R. Rad. *Alth. uns viij cocu. in aqu. Mensur. quat. adde nitr. pur. uns jv, Sal. ammon. uns j, Mellis crudi Lib ij.* [Altearot 240 kokas i vatten 4200?, tillfoga salpeter 120, salmiak 30 och honung 700]. *Dr. Sr.* Hwar annan timma gifs ett halft mått.

Till insprutning [= lavemang!]

R. Herb. *Hyoscyami, flor. et Herb. Malv. aa uns jv coqu. per ¼ hor. aq. com[?] Libr viij add Oxym. Simpl. Libr ij* [Torkad bolmört, kattost vardera 120 kokas ¼ tim i brunsvatten 2900. Tillsätt ättikshonung 720]. *Dr. Sr.* Detta insprutas som oftast.

Clistir sättas som oftast af bara ljumt watn, som ei retar. Annars rifwes kroppen som oftast med halmwiskor.

Den yttre brånaden fördelas genom imman af hett watn, som sättes nedunder halsen. Äfwen kan inrifwas ett *Linimentum volatile* el[ler] *Qwicksilfwersalfwa*. *Transpiration* hjälpes med

R. Infus. flor. *Sambuc. Lbr viij, Spir. Mindereri uns viij, Rob. Sambuci, Mellis crud. aa Lbr β.* [Fläderblomsthé 2900, ammoniakättika 240, fläderbärsmos, honung lika delar 180]. Hwaraf ges Lbr j [= 360 g] hwar timma.

Går swulnaden till war befordras den till snar mognad, som då öppnas nederst att waret lätt kan afrinna. Hästen gifwes mjöldricka och så snart han kan swälja gifwes hö och födande. Den yttre är *activ*, den inre mest af swaghet. [20]

Lungans inflammation, Peripneumonia, Pleuritis, inflammation des poulmons[!]

Är med swår andedrägt. J Håll och styng är alltid lungan angripen. *Curen* är i båda lika och dem emellan ingen skilnad. Den faller mäst allena på wäl födda, unga och arbetande;

Hingstar mer än walackade. Förmeligast i klart och kallt wäder, af öss- och nordan, mäst på Högder.

[**Tekn.**] Allmenna tekn. Matthet, nedslagit mod, afsmak för fodret, kort skakning, utspänd kropp, hetta, förstoppelse el[ler] träck betäckt med slem, hetta, *feber*, stark full *puls*.

Synnerliga tekn äro röda ögon, bister upsyn, öron nu heta nu kalla. En heta käns under en pålagd hand som snart förgår. Noshinnan och mun äro röda, heta; klart watn rinner ur nosen. Tungan betäckt med slem. Flämtar med slaksidan. Hästen Hostar, dock kort och swagt; andräkten beswärlig, törsten plågar, men Hästen kan ei dricka utan bröstbens intryckande, som wändar Honom. Hästen kan ei ligga, rör under gången på bakfötterna och går beswärligt på framben. Skils från andra på wäderleken och *Constitution*, är *active* kort, hettan starkare än i den *Passiva*.

Ordsaken är kall luft el[ler] kallt watn som drickes då kreaturet är hett och fullblodigt. Den fina uphetsade hinnan tol ei någon kyla, och blodet stockas.

[**Öpning.**] Öpnar man finnes en el[ler] båda loberna isprutade med blod hårda och swarta. De *lymphatische* äro fyllda och mycken *Lympha* är utguten, *pleura* är fästad wid lungan. Ofta äro ock tarmarne *inflammerade* och watn fins i bröstet.

Botas lätt och går snart öfwer, om den annars wäl skötes. J annor händelse är den farlig och dödar ofta, isynnerhet då t.[e.] munläsa^s går förut. Farlig är torr hosta, stark *feber*, beswärlig andedrag och då tarmarne äro insprutade.

Den ändas genom uplösning, *gangraena*^s, war; öfwer 7 dar warar hon ei, om icke döden mellankommer. Af brand dör Hästen 4 a 5 dygnet. Warar den öfwer 7 dar blir den *Chronisk*, och swaghet medföljer, war, förhärdelse, bröstwatusot.

Anledningar äro retelse och wätskors stockande, h[wil]ket sker med slappande dock måtteligen och då, at man kan stärka de slappade.[21]

J alla *inflammatoriska* sjukdomar öpnas ådern, men i denna isynnerhet på Halsen och det wäldeligen.

Wollstein nekar, h[wil]ket är rätt då man tar för *Inflammation* det ei så är. Man sätter en hårhank i bringan och äfwen på Låren; man ger kylande *Clistir*, Gnider kroppen med halmwiskor ofta om dagen och låter Hästen inandas imman af slemmande kli; korn, frö, hö, örter. Inwärtas ges

R. Gum. arab. el[ler] Rad. Alth., Nitr. pur. aa uns ij, aqu. com. q.s. ut f. mucilago, add. Ol. oliv. uns xij, Mellis crud. Lbr j. [Arabiskt gummi eller altearot, salpeter lika delar 60, [koka] i tillräcklig mängd brunnsvatten till slem. Tillsätt olivolja 360 och honung 360]. *Dr. Sr.* Hwarannan timma ges ½ häraf.

Eller

R. Semin. Lini. uns jv - vj. Coqu. aqu. fontan. Mensur. ij, donea abicrit in mucilaginem col. add Nitr. puri uns jv, Oxym. simpl. Lbr ij. [Linfrö 120-160 kokas i brunnsvatten till slem, kyl och tillsätt salpeter 120, ättikshonung 720]. *Dr. Sr.* Hwarannan timma et Qwarter.

Så snart *febern* stillas, styrker man och drifwer *transpiration*,

R. Infus. flor. Sambuci Lbr j, c. aqu. Mensur. ij, Tartar. Emetic. dra ij, Oxym. Simpl. Lbr ij. M. [Fläderblomsthé 360, med vatten till 2100, kräkvinsten 8, ättikshonung 720]. *Dr. Sr.* Hwar annan timma et qwarter.

Eller

R. Infus. flor. Sambuc. Mens. ij, Salis ammon. pur. uns ij, Gum. arab. pulv: uns ij, Extr. Glycyrr. uns jv, Roob. Sambuci Libr j. M. [Fläderblomsthé 2100, salmiak 50, arabiskt gummi 60, lakritsextrakt 120, fläderbärsmos 720]. *Dr. Sr.* Brukas som förra.

Minskas *febern*, och det lossnar i bröstet, och tungan slemmig, näsan flytande, då ges följande.

R. Calomeli, Tartar. Emetici aa dra ij, Camphor. uns β, Pulv. Gum. Arabici uns ij, Roob. Sambuc. Lbr j. M. [Kalomel, kräkvinsten lika delar 8, kamfer 15, arabiskt gummi 60, fläderbärsmos 360]. *Dr. Sr.* 1/3del här af ges hwar annan timma i Linfrö Decoct.

NB. Men man ger ei förr detta medel än all *inflammation* är förbi, pulsen låg och swaghet infinner sig.

När *inflammation* är förbi, hästen lägger [sig], dricker och äter samt med hostan kommer *materia* styrkes Han

R. Lichen islandic. Lbr j, Rad. polygal. Seneg. uns jv, coqu. aqu. fontan Libr viij per ¼ hor. Col. [Islandslav 360, senegarot 120 kokas i brunnsvatten 2900 en kvarts timma. Kyl]. *Dr. Sr.* Hwar 4 tim. ett qwarter gifwes.

Går den til war, som märks på stark skroflande i halsen, *feber*, någon minskad *feber* med någon *appetit*, då ges *mineral* syror

R. Mellis crudi Lbr j, Aqu. Rabelii uns jv. M. [Honung 360, Rabelivatten 120]. *Dr. Sr.* En tasse ges hwar 4 tim uti linfrö Decoct.

Diaet holles med mjöl-linfrö dricka, höfrö, morots *decoct*, sura äplen, *Turni*. Hästen låter man följa wilja; man håller Honom i kyligt och skuggigt rum. [22]

Sedan allt är öfwer och man finner Hästen swag isynnerhet af kylande och slappande medel, bör man styrka och förekomma rötan med hafre, gammalt hö och wistelse i friska luften.

Lefwer inflammation, Hepatitis, Inflammation de foi

Är sällsynt hos hästar, men är hos andra hemtamda djur och käns swåriligen från lunginflammation.

Tekn är de samma, som wid lunginflammation. Besynnerliga tekn äro ömhet i högra sidan midt för de lösa reffben. Hästen rör under gången med bakben⁸. Ögon, noshinnan, tungan och mun, *urin* äro gula och gult snor rinner ur nosen.

Skils från gulsot genom hetta, *feber*, som är häftig. Från *Typhus*⁸ medelst sin stora kraft. Ordsaken hwarföre denna sjukdom så sällan angriper menniskor och hästar är at *pulsådern* är liten och *Vena Portae* är utan fällukor, så att blodet kan gå tillbakars då det ei fortkommer.

[**Öpning.**] Wid *obduction* fins Lefwern swullen, hård, swart, lös och mör, blod i baklifwet, stenar i gallgångarne, maskar, knölar.

Ordsaken är tort wäder, hårdt och tort foder, hetta, brist på godt watn, Stenar, maskar, förhärdelser, förkylning, åkommor.

[**Bot.**] Den botas lätt då Hon från början känes, men annars farlig förnämligast då maskar plåga. Följer ei bättring inom 6 dar är allt misstänkt. Den ändar sig med fördelning, förhärdelse, wargörning, brand. Förwandlas den till war dör hästen snart.

Indicationerna äro enehanda med Lunginflammation. Man öppnar ådern. På stället sättes en hårhank. Gif ljumma drickelser med salpeter och surhonung, kylande *Clistir* samt inwärtas

R. Calomel. uns β, Roob. Sambuc., Extract. Graminis aa Lbr β. M. f. Electuar. [Kalomel 15, fläderbärs-mos, kvickrotsextrakt lika delar 180 blandas till mos]. Latweg, hwaraf hwar annan timma 2 skjed[ar] i linfrö *Decoct.* Mjöldricka med winsten och honung. [23]

Håren klippes eller rakas af det öma stället och qweksilfwersalfwa rif[s] in till ett lod dagl[igen] wid koleld, med handen betäckt med hinna.

Diaeten holles som i Lunginflammation.

Njurinflammation, Nephritis, Infl[ammation] des Reins

Öfwerfaller hästarne ofta, Hannarne oftare än Stoen. Dess säte är i Njuren.

Denna har alla **tekn**, som de inre *Inflammationer*.

Besynnerligen wisar Hästen smärta up öfwer Njurarne, hwarföre Hästen skjuter rygg under gången, och äfwen då man stryker deröfwer. *Urin* går sparsamt i början och är klar och blodig och ändtlig är mera grumlig. Hästen kastar sig neder, ser på sidan och stiger matt upp.

Skils från blåsans *inflam.* dermed att Hästen då ei kan stalla; från tarmgikt dermed att Han
 tarmar om länderna.

[Öpning.] Då man öppnar de döda fins njuren swullen, swart, blodfull, ofta äro de omlig-
 gande tarmar *Inflammerade*, ofta finnas stenar i Njuren.

Ordsaken är Förkylning, förhållen *urin* under arbete, hetta, Wåldsamhet, slag, tryckning,
 Njursten, Giftiga saker.

Dödlig är den ei för sig sjelf och den kan lätt botas om ei sten fäst sig, af då warig
 materia fått samla sig.

Bot. Man sätter ofta *Clystir* af ättika och watn efter åderlåtning, och baddar om stället med
 kallt watn och ättika och salt. Alla *urindrifwande äfwen Nitrum* skada.

R. Gum. arabic. uns j Solv. aqu. fontan. Lbr ij Misc. c. ol. oliv. uns viij, adde Magnes. muriat.⁹ uns β.
 [Arabiskt gummi 30 löses i brunnsvatten 720. Blandas med olivolja 240, magnesiumklorid? 15]. *Dr. Sr.*
 Hwar annan timma ges ½ten. Surhonung i Malv: Linfrö el[ler] *Alth. Decoct.*

Diaeten är samma som i de andra. *Lactuca Sallat* kan gifwas, ei tort foder, ei kall drickel-
 se.

Man håller den för en *urinstämna* och nyttjar *urindrifwande* medel hwilka skada. [24]

Blåsinflammation, Cistitis [Cystitis], Infl[ammation] de la Vessie

Är sällsynt men farlig. Förenas ofta med tarmgikt. Den käns med samma tekn som *njuringfl.*

Tekn som *njuringfl.* Besynnerliga äro: Hästen ställer sig at stalla utan att någon *urin* fram-
 kommer, om icke en el[ler] annan droppe. Genom Ändetarmen käns blåsan spänd och mest
 tom. *Sonderar* man Honorna kommer föga *urin*.

Hästen har en böyelse i Ryggen och sjukdomen liknar Tarmgikt och *urin* går trögt.

[Öpning.] Då man öppnar den deraf döda fins ändetarmen äfwen *inflammerad*; ofta är halsen
 allena *inflam.* merendels blåsan inom tjock, swart och blodfull.

Ordsaken. Starkt arbete, brist på watn om sommaren. Kall ruten dryck, Sten i blåsan eller
 röret, örtgift.

Döden följer mäst på denna sjukdom, då man ei wet häfwa ordsaken. Förwandlas den till
 brand öppnas botn och *urin* samlas i bukholigheten och Hästen dör.

Botas som *njuringflam.* *Clystirea Emollientia*¹⁰ af *Altheae decoct.* Kalla bad omkring födslo-
 delarne.

Allt göres och iagttages, som i *njurinfl.*

NB Alt retande och hettande skadar. Att ofta derwid röra genom ä[n]dtarmen är skadligt.

Lifmoderns inflam[mation]. Metritis, Infl[ammation] de la matrice

Är sällsynt; fins oftare hos idislande Honor än hos Stoen.

Tekn äro som all *Inflam[matiom]*. Besynnerliga äro att Stoen finnas oroliga, få bukslag och swett. *Bukmusklarne* updragne. Är något främmande i Lifmodern swäller den upp och Stoet ställer sig som Hon wille fohla, men arbet blir fruchtlost.

[**Öpning.**] Då man öpnar en död, finnes denna lifmodern swart och brandig.

Orsaken är främmande kroppar och förkylning under börden. Den **botas** som de andre.[25]

Maginflam[mation], Gastritis, Inflam[mation] de l'Estomac

Den *inflammeras* ofta, men då äro tarmarne äfwen angrepna. Pulsen är full, hastig. Hästen är nedslagen, ser på buken, och darrar med en framfot.

Besynnerliga teekn. Hästen ligger ei, står och stönar, wisar smärta då Han äter eller dricker. Ställer sig nu på ett nu på ett annat ben. Ger wäder från sig, och det förtärda kommer ut genom nosen tillbaka.

[**Öpning.**] Magen fins wid *obduction* swartbrun, fylld med *lympa* och med blodinsprutningar. Den inre hinnan är lös och brandig. Merendels äro tarmarne och inelfworna äfwen angrepna, och är magen brusten fins fodret i magholigheten.

Ordsaken är öfwerflödigt foder, isynnerhet tort korn, som tänger ut magen; Gift, retande *etc*, förkylning, glas, nålar. Mäst följer döden på ett häftigt anfall.

[**Bot.**] Ett kreatur skall man ei gifwa för ymnogt af wädergifwande örter och säd. Gift fordra *neutraliserade* medel. Men oftast känner man ei ordsaken, ei eller medlet som skall nyttjas att den bortdrifwa. Man öpnar halsådern och sätter *clystir* och söker att från magen draga det skadeliga. Man ger oljor och slemmiga med *magnesia*.

Alt födande skadar; ljum mjöldricka gifwes. På ytan gjuter kallt watn.

Mjältinflam[mation], Lienitis, Splenitis, Infl[ammation] de Rate

Är sällsynt om ei med andra förenad, ty den har få *nerver* och ådror. Då magen är tom utspännes mjälten och hindrar således ei blodet.

Ordsaken och utgången kännes sällan. Ett kreatur kan lefwa utan mjälte.

Curen blir *Antiphlogistisk*.

Tarmbrånad, [Tarm]*inflammation, Enteritis colica, Infl[ammation]. des entrailles, La colique, Passion iliaque, Les Tranchées de ventre*

Är allmen och dödlig, angriper wälfödda arbetshästar mäst.

[Tekn.] Pulsen är hastig, full, hård, Hästen nedslagen, står still, tyckes ofta willa lägga sig. Wisar wända då Han ätit eller druckit, är orolig. [26] Hästen stampar med framfötterna och slår med bakfötterna mot magen, ser och biter sig i sidan. Magen blir stinn och upblåsen, Han flämtar och swettas, kastar sig och wältrar, ser bister ut, ögonen rådna. Träcken och *urin*, som i början war ringa, stannar ändtligen af. Mun är het, öron och fötter nu kalla nu heta.

Är magen tillika *inflam:* som ofta händer, står Hästen still liksom Han sofwe och drar sig från krubban och starrar med ögonen, blifwer derefter ängslig. Pulsen blir hastig och sammandragen, andedragen hastiga och Hästen dör under hettan. Är det af wäderfulla fruchter, swälla kornen upp och spränga Magen och det förtärda går genom magen upp.

[Öpning.] Wid de dödas öpning finnas stortarmarne isynnerhet *colon inflam:* ofta äfwen inelfworna besynnerligen wid magmun. Grimtarmen är swart tjock och med blod besprängd och slemfull; det osmälta fodret är blodigt. Alla ådror synas stinna och på tarmkäxet äro ådrorna swulna. Ofta äro tarmarne utspända af wäder.

Ordsaken är ofta köld efter hetta. Förmämligast och mäst händer detta då en swettriden häst, föres i kallt watn att simma eller stå. Merendels händer det af något fel i fodringen, af gift, främmande kroppar, maskar. Af förkylning drifwas wätskorna in på tarmarne, stockar der och reta, samt ofta sönderslita rören.

Ofta kan läkaren hjälpa och rädda lifwet, ofta är det omöyeligt. Kan han ei inom de 6 första timmarne hjälpa, blir hjälpen oförmögen. *Colic*^s af hämmad *transpiration* häfwes lätt, då wädret, träcken och *urin* gå med lätthet. Men står hästen still med utspänd buk och blir kall i nosen, dör Han snart.

[Bot.] Hästen moste snart hjälpas med afföringar och dunstdrifwande. Skärpan i magen och tarmarne skall hämmas. Gift, främmande kroppar, maskar drifwas och afföras.

Man åderlåter wäl födda fullblodiga och sätter lenande *Clistir*. [27] I början äro *clistiren* ret-hämmande och krampstillande med tillräckelig olja som insprutas kraftigt med en long pip, som räcker in till den hårda träcken, som här af upmjukas äfwensom tarmarne. Oljan förtar skärpan sin kraft.

*R. Rad. et Herb. Alth.*¹¹ *uns ij coqu aqu. fontan. Mens. j, cola, adde ol. Lini uns viij - Lbr j*, [Altearot 60 kokas i brunsvatten 1000. Efter kylning tillsättes linolja 240-360]. *Dr. Sr.* En dylik hwar $\frac{1}{4}$ timme.

Eller

*R. Verbasc. Herb*¹². *et Flor. uns ij, Herb. Hyoscyami uns j cocu. aqu. fontan. Lbr jv. Cola. Adde Ol. Lini Libr j.* [Kungsljusblommor 60, torkad bolmört 30 kokas i brunsvatten 1400. Efter kylning tillsättes linolja 360]. *Dr. Sr.* Sättes en dylik hwar $\frac{1}{4}$ tim.

NB Clistiren skola afkylas. Sedan dylika någon stund äro brukade, nyttjas retande.

R. Herb. Nicotian. uns jv, Infunde aqu. fervid. Lbr jv, adde Sapon. commun. uns ij, Sal. culin. uns j. [Tobaksblad 120 urlakas med sjudande vatten 1400, tillsätt såpa 60, koksalt 30]. *Dr. Sr.* På en gång. Då det pröfwes nödigt *itereras* flera gånger.

Hästen rifwes med halmwiskor, och kallt watn öses på Honom, hwilket ofta ensamt drifwer wädret.

Utom olja äro inga intagna medel tjenliga. Salt retar och löser slemmet på tarmarne och öker det onda.

R. Gum. Arab. pulv. uns j, aqu. font. Libr j, tere donec abierit in mucilag. add. ol. Oliv. uns viij, Magn. sal. amari uns β. [Arabiskt gummi 30 i vatten 360 till slem, olivolja 240, bittersalt 15]. *Dr. Sr.* Gifwes in.

Gum. involverar skärpan, ol. häfwer spänningen och saltet drar skärpan, hindrar gäsningen och förenas med syran till ett medelsalt, oljan slipprar tarmarne och löser träcken. J stället för *Magnesia* kan tagas spisaska en hand, slem med olja, linfrö slem äfwen Walmoge olja.

Hästar lämnas frihet att wältra sig, för att fortskynda wädret, dermed wäcket ock rörelsen i Tarmarne, och på det Han så mycket lättare kan wältra, bäddas med halm under Honom. Skadelig är at twinga Ho[n]o[m] med trafwande, man leder Honom allenast omkring bädden.

Så snart Hästen stallar, gifwes rum emellan och tid längre med *medicamenter* och *Clistir*.

Efter *curen* stärkes de förslappade tarmar med

R. Calam. aromat., Rad. Gentian. rubr., Sem. Sinap. aa uns jv. [Kalmusrot, baggsöterot, senapsfrön lika delar 120]. *Dr. Sr.* En matsked på hafre strös. [28]

NB Grönt foder är nu för en sådan(t) häst skadeligt, det ökar retelsen, wädret och slappar. Dricka kallt watn och simma i kallt är äfwen förderfligt. Ljum eller kylslagen mjöldryck, grynsåpor båta.

Denna sjukdom är swår att förekomma, dock måste man ei ge en Häst kallt watn då Han är het, ei eller ställa honom då i drag stilla, utan bör en Häst då ställas i stall då Han är warm och gifwas hafre innan han dricker. Att föra omkring en swett Häst uti ett kallt drag är ock äfwentyrligt.

Felaktigt omdöme och skadelig *cur* anställa Smederna då de knipa med tången öronkörtlarne, el[ler] bolta dem med Hammarslag. Också hålla de dricka uti öronen.

[Symptomatiska följsjukdomar]

Inre falsk inflammation, Infl[ammatio] Spuria, passiva, Erysipelas

Är ei *Idiopatisk*, utan *Symptomatisk* el[ler] följd på en annan, och kommer af swaghet, hvarföre den öfwer går lätt till brand. Den har sitt säte i Rumrika hinnan, då swaga rör ei motstå jäsningen, som har hetta i sällskap. Bristande styrka at motstå retelsen, så att deraf blir en *Inflam. activa idiopatica*, utbreder den sig i den swaga *tissue cellulaire*.

Hjernhinnans Inflam[mation]

Infinner sig uti alla *febrar*, som kasta sig åt Hufwut, hwaraf *Deliria*. Hos swaga är det en stilla yrhet, hos starka ett häftigt raseri. Detta händer i sumpfeber^s och smittande, i Qwarka^s.

Hals och Tungans Infl[ammation]

Förekommer som *Symptome* el[ler] som *critisk*. Ofta betecknar den fara, ofta blir kräfta härpå, som kommer af en felaktig *Secretion* i inelworna och sträcker sig ei sällan till magen och Tarmarne.[29]

Illa artad Halsbrånad

Fins hos korthalsade djur, och är en falsk *inflammation* och följer på illa artad *feber*, som smittar. Den dödar snart.

Lunginfl[ammation]

Är *Symptomatisk* och följer på *Lungfeber*, och i wariga lungor, äfwen efter Rotsen^s och Qwarkan^s.

Tarmarnas Inflam[mation], Meteorismus

Ändar monga *febrar*, som med salt och slappande medel botar [botas?]. Falska utsilningar, Träck i slappa tarmar, som jäsa af de wätskor, som drifwas från huden genom stannad *transpiration*. På denna följer en hastig död och sällan botas den.

Mjältbrand

Följer på Sumpfeber^s, är *Sporadisk* och infinner sig hos swaga; den ser swart ut och är mör.

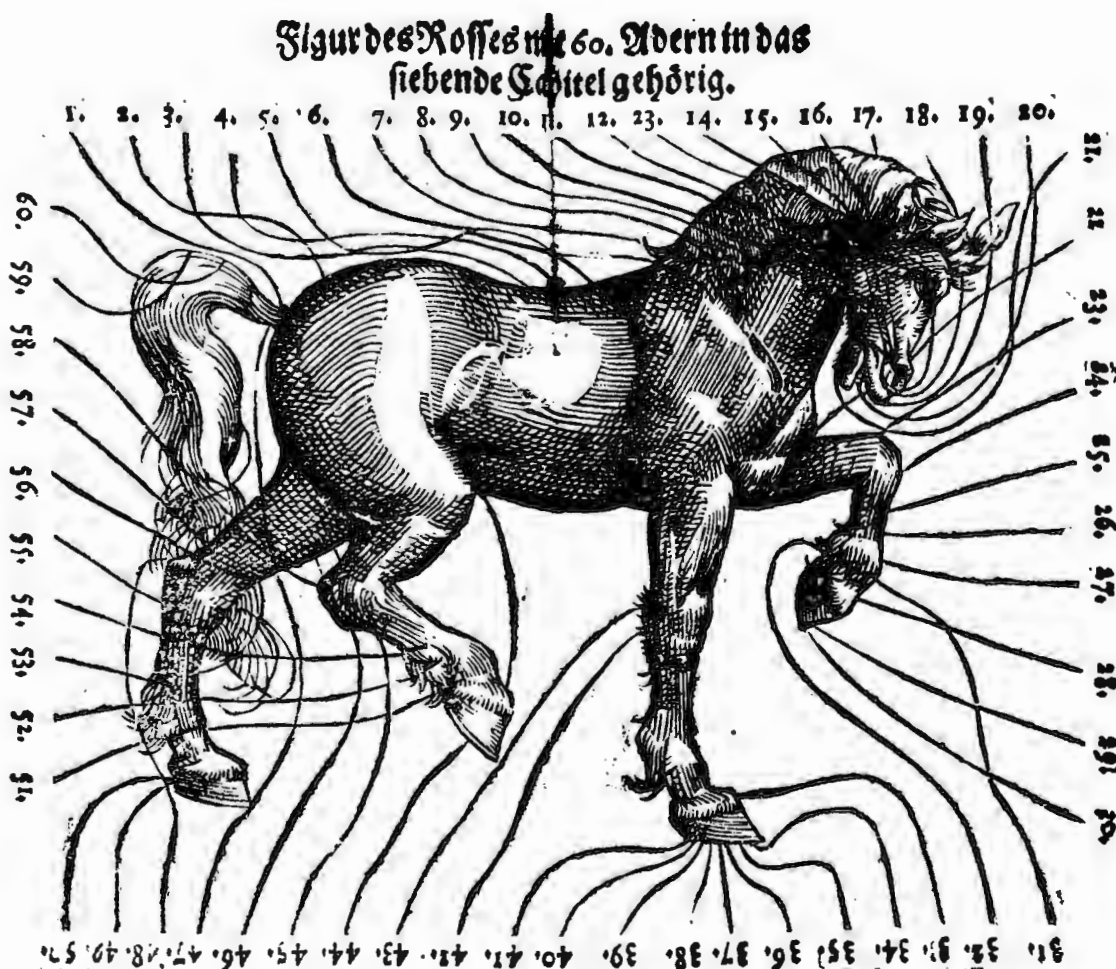
[Urinwärktygens brånad]

Fins allena då krampen angrepit Blåshalsen och en förskämd *urin* retar den inre Hinnan. En *Metastase*, som anfaller njuren eller Blåsan och förordsaka farliga följder och döden.

Lifmoderbrand

Infiner sig ofta, men allena *passive* antingen då efterbörden ei fortkommer utan rutnar, men så likwäl att *feber* föregår. J dylik fall är döden säker. Men Stoen föda lätt och ränsa sig snart, och derföre ei äro ofta blottställda för denna åkomma.

De yttre *inflammationer* läras bland de yttre åkommor.

Häst med inte mindre än 66 anvisade åderlättningsställen. De upplyfta diagonala benen ger intryck av kraftfull rörelse. Artistiskt är den högerställda hästen av hög klass. Ur *Pluvinel & Brachiolini* (1658).

[Febrar]

**Qwarka, der Druse, *Morbus glandularis equorum*,
La drusse[?], Le Groupe, La Gourme. [Kvarka]**

Är en på hästen endast en gång och i de yngre åren påkommande sjukdom. Liksom kopporna. Mässlingen och scharlakans febern öfwerfaller unga en gång allena. Somliga bära i all sin tid märke af denna plåga; andra slippa lätt nog.

Qwarkan har sin egen *miasma* til grund. Dess äfwentyrliga följd beror på wäderleken; *constitution* och *racen*. Unga södländska[?] [30] på bergaktiga ställen gå den lätt igenom, men de uti dällder som äta groft foder oftare och swårare angripas än de på betet.

Sjukdomen är 4 falldig. 1_o. Godartad. 2_o. Jllaartad. 3_o. Flygtiga, 4_o. Fördolda = *Suspectus*.

1. Godartade [Qwarkan], *Benignus*

Är en feber, som angriper *maxillaire* körtlarne¹³ och det *Lymphatiska Systemet*. Man förledes ofta af utseendet af en *active* brånad att till förderf använda *antiphlogistiska* medel.

Denna börjar med nedslagit mod, foderleda, hosta. Man anser derfor en strengel^s, Snufwa, och botas understundom på samma sätt, då den är lindrig och wäderleken blid. Unga Hästar från 2 till 6_{te} året, då de byta om lefnadssätt och foder, föras från betet in på tort foder. Ofta tar man Snufwa för Qwarkan och tro att Hästen får den mer än en gång, som är falskt.

Tekn är lindrig feber med mer hetta än köld, nedslagenhet och möda under rörelsen, foderleda, swag smältning. Ofta är *Patienten* munter, och som Han woro frisk. *Urin* är klar, träcken går som wanligen. Ögon röda tårfulla. Noshinnan röd, rinnande med klart watn. Käftkörtlarne swulna. Efter 4 dar flyter ur nosen slem, som till slut ser warigt ut. Således fortfares till 9 - 12 dygnet. Från snufwan skils den genom körtlarnes swulnad, genom nosflöden som är stark och warig, genom sin korta tid, genom *inflam.* ögon. Den skils från swulna körtlar i lungsjuka dermed att här är ingen sumpfeber^s med *remission*, genom en starkare hetta och hastig öfwergång.

Ordsakerna äro ombyte på Wäderleken, årstiden, på foder, stillhet och arbete.

Denna botas lätt, ofta hjälper *naturen* sig sjelf. Af elack skötsel blir den illa artad.

Botas som Snufwa och lungfeber, dock ei med åderlätningar. Warma bad, lindriga *Clistir*, och är den enwis brukas winsten upplöst [31] i Fläderthee och *Oxymel* liksom i lungfeber.

Diaeten är liksom i Snufwa, dock hämmas Han ei ut på betet, som slappar och störtar wätskorna ned åt Hufwut. Warsamheter äro: Man bör ei Åderlåta, ei drifwa Honom i arbete, i Regn och kyla. Jsynnerhet får Han ei dricka kallt, hwaraf Hjernbrånad.

2. Jlla artad Qwarka

Kallas Kropf isynnerhet då Halskörtlen är swullen och hindrar andedrägten. *Febern* blir då starkare, körtlarne swulna mer och öma. Halsen swulnar, äfwen *Parotides* fast sällan, men mäst strupens inre körtlar. Alla swulna körtlar blifwa tjocka, hårda, hetta och öma. Äntligen kommer war ur nosen, och Hästen blir matt och mager, stundom *Sup[p]urera* körtlarne. När det skjer blir nosen torr. Upkommer nu Mauke^s el[ler] någon annan åkomma, blir det en falsk Qwarka.

O[r]dsaken är mäst fel wid den lindrigas botande, Wederlekens hårdhet, osunda stallar, och Åderlåtningar.

Prognosis. Den kan botas dock ei med åderlåtningar, salt el[ler] slappande, deraf stupar Hästen snart eller följer annan sjukdom.

[Bot.] Denna hetta och *infl.* ehuru den ofta liknar en *active infl.* bör man dock ei förledas till åderl[åtning]. Man betjenar sig af *antiphlogistika* som ei slappa. Desse äro *Antimonialia et mercurialia*.

R. Pulv. Rad. Enul. uns viij, Sem. anis. uns ij, Calomel., Sulph. aurat. antim. aa dra ij, Mellis crudi q.s. ut f. Elect. [Ålandsrotpulver 240, anis 60, kalomel, svavelantimon lika delar 7, honung så ett mos kan beredas]. En latweg, hwaraf en matskjed 4 ggr dagl strykes på tungan.

Wollsteinsk är god och bäst om allenast ingen *feber* är. *BellaDonna* äta Hästarne; utan att den värkar. *Gummi Ammon., Assa foet., Balsam* äro tjenliga, äfwen filspån. Är *febern* stark så att fructar att Han kastar sig sättes hank i bringan att draga ut det onda.

R. Gum. ammon. uns ij. Solv. Spir. Minder. uns viij, Roob. Junip. lbr[?] j. [Ammoniakgummi 6, ammoniakättika 240, enbärsmos 360]. *Dr. Sr.* En ½ del häraf hwar 4de timma. [32]

Detta medel är swettdrifwande, värkar på körtlarna och de[t] *Lymphatiska Systemet*. Eller än starkare

R. Herb. Samb.¹⁴, Sabin., Baccar. Junip. uns ij. Cocu aqu. font. mensur ij, Col. [Fläderblommor, sävenbom, enbär vardera 60 kokas i brunnsvatten]. *Dr. Sr.* Häraf ges ¼ ett *quart.* el[ler] mer.

Härtill med tjena Jmme bad och då swulsten ei kan fördelas underhjelpes *Suppuration* med rifwen hwetesemla i mjölk och linfrö. Kokas. När nosflytningen försiggår och bölden *Suppurerar* ges stärkande t.e. jernfilspån

R. Pulv. Cortic. Salicis fragilis uns viij, Baccae Juniper. uns jv, Limaturae Marti. uns ij. M. [Pilbark 240, enbär 120, järnfilspån 60]. *Dr. Sr.* 1 a 2 matskjedar gifwes på t.e. hafre.

Diaeten i den swåra Qwarkan är mjöldricka, hackelse. Hästen gifwes ei grönt eller betas, men efter *inflammation* styrkes Hästen med hafre, dock måtteligen och warsamt.

Hästen gifwes ljumt watn och skrapas samt betäckes, annars agtas Han från hetta och arbete samt för wäta.

Kastad qwarka wisar sig med böld på något ställe. Merendels kastas den på ett reda[n] retadt och förswagadt ställe, t.e. på swaga ögon, Månke^s. Denna sjukdom botas som en fläartad qwarka, och bölden eller såret på vederbörligt sätt.

3. Den Flygtiga Qwarkan

Kommer ofta efter den förra, då bölder wisa sig på åtskilliga ställen nu här och nu där. Man kallar den Fluget. Fäster den sig på Jnelfworna följer ofta döden strax derpå. Annars sätta de sig på sadelstan, Ryggen, Bröstat *etc.*, *inflammeras* och slå snart in.

Ordsaken är den elaka qwarkas kastande, som kommer af en elak ryckt el[ler] otjenliga medel. Kastar den sig på Lungan eller Jnelfworne, är intet hopp. Den botas som den förra. Här till ges följande.

R. Camphor. uns j, tere Mellis crud. uns viij, Spirit. Minder. uns viij, Rob. Juniper. Lbr j. [Kamfer 30, honung 240, ammoniakättika 240, enbärsmos 360]. *Dr. Sr.* En 16de del gifwes hwar annan timma uti Fläderthee.

Äfwen ett lod *Vanil infunderas* med 2 mått watn och ställes lyckt. Ett a 2 quarter gifwes war annan timma. Denna kastning förekommes bäst dermed, att man *medicinerar* nog länge och håller hanken öppen. [33]

4. Den Fördolda Qwarkan, *Morbus glandulosus Suspectus*

Liknar i mycket Rotsen^s och hålles ofta derföre.

[Tekn.] Kännetekn äro små under käken warande körtlar som äro hårda, kalla, *Scirrhösa*, ojämbna, oöma, ofta fästade wid käken, ofta flere förenade, ofta käns *canalen* som en sträng. Stundom flyter ur båda nosborren en färgad *materia*. Hästen mår annars wäl, äter och dricker.

Den skils från Rotsen^s dermed att i den fördolda Qwarkan^s äro körtlarne på båda sidor swulna och båda nosborren flyta. J Rotsen flyter allena en nosbor och körtlarne på samma sida allenast swulna, flata och något platta. J Qwarkan hostar hästen, i Rotsen ei.

[Öpning.] Då man öpnat en af den fördolda Qwarkan död Häst, har man funnit Hjernan frisk äfwen som alla dess delar, noshinnan har warit slapp något *inflam.* Alla små körtelkorn hårda och *Scirrösa*, käftbens körtlarne owanligt hårda med kritlik *materia* uti *tela cellulosa* öfwer alt, h[wil]ka äro ofta med war fyllda. J Lungan fins swulster, knölar hårda.

Ordsaken är en försummad skötsel uti den elacka qwarkan och sjelfwa sjukans häftighet. Hästens *disposition*. Waret[s] skärpa.

[Bot.] Understundom kan den botas, då körtlarne ei äro skadade. Denna *chroniska* plågan dödar ofta Hästen snart nog. Botningsmedlet bör ei wara retande el[ler] stärkande. Frätmedel inwärtas ha ofta hulptit.

R. Arsenici albi, Alkali vegetab. aa scr ij, tere muco Gum. Tragacanth. uns v, adde Pulv. Sem. Phellandrii aquat. uns vj, Mellis crud. Lbr j. f. Pil. No XX. [Arsenik, pottaska lika delar 2,5, dragant 150, stäkrafrön 180, honung 370]. *Dr. Sr.* Morgon och afton en piller.

Eller

R. Pulv. subtilis[?]. auripigm. uns j, Cortic. Salic. fragil. uns viij, Calam. aromat. uns jv, Mucil. Gum. Tragac. q.s. ut f. Pil. No XVI. [Fint stött opermentpulver 30, pilbark 240, Kalmus 120, dragantslem erforderlig mängd så att 16 piller kan göras]. *Dr. Sr.* En piller morgon och afton.

Eller

R. Mercur. Sublim. corros. scr jβ, solv. aqu. destill. Libr ij, ad. Gum. arabici q.s. ad Mucum[?] Roob. Junip. Lbr j, Pulv. Cort. Quercus q.s. ut f. pil. XII. [Kalomel 2, löses i destillerat vatten 720, arabiskt gummi erforderlig mängd, enbärsmos 360, ekbarkspulver erforderlig mängd för att göra 12 piller]. Morgon och afton ett.

Tillika rökas nosen med rök af *Colophonum, Asphalt*, genom rökelse kar. [34]

Diaeten. Tort foder måtteligen gifwet, lindrig rörelse, tort stall.

Qwarkan förvandlas till waten swulster, då wäderleken är fuchtig; först wisar sig på bakfötterna, sen på krogen, vidare i bröstet, sidst omkring mun, och efter någon tid döden, utan at läkemedel kunna förekomma det.

2_o. Förvandlas den till Lungsot el[ler] brånad, som liknar lungbrånad, men man märker ingen hetta, också värka *antiphlogistiska* intet något godt.

3_o. Ofta följer också Månadsblindhet^s el[ler] wätskornas förtjockande. Den wisar sig tidigt och botas tillika med Qwarkan. Ofta blir den periodisk, ofta blir hästen blind.

4_o. Ei sällan lägger den sig på fötterna hälst bakpå och blir mänke. Den utsipprade wätskan fäster sig i håren, hwaraf de blifwa stripiga.

Qwarkan motte hafwa sin egen *miasma*, h[wil]ken antingen *agerar* på *nerverna*, som der efter värka på wätskorna, eller ock förenar sig med wätskorna och förorsakar jäsning. Kan *Galvaniska* stötar sätta wätskorna i rörelse och draga dem till ett på *epidermis* blottadt ställe och der fräta, hwarföre icke skulle en *miasma* kunna värka samma eller dylik jäsning och rörelse i *arteriella systemet*. När sådan rörelse påkommer, drar wätskan sig till ett förswagat ställe, sådant är nu de *Lymphatiska körtlarne*. NB. *Wolstein* och *Mogalla* säya at de i Hjernbrånad funnit ei allenast Hjernan, utan hela kroppen ja Benen *inflam*. Detta är wist i en *Symptomatisk* men ei i *activ* Hjernbrånad.

Sumpfeber^s

Man har förut delat febrar uti Sump-, Smittosamma och tillfälliga. *Febris ab exhalatione Palud[os]um*. Den har 3 *grader*. Den första är med Mjältbrånad; den andra med

Engbrånad, den 3dje med böld på inre eller yttre delar och wisar sig med karbunkel^s, eller kräftan på tungan^s, eller med swulna fötter. [35]

Sumpfebrar äro god- el[ler] illa artade. Den godartade kan wara 5 el[ler] 6 weckor, ofta hjälper fodrets ändring. Den antar dock hos Hästar åtskilligt utseende, då den hålles ofta för en annan sjukdom. Den yppas på sumpiga ställen, som allenast till en del torka ut. Omkring R(h)jen och Donau är den gångbar. Den smittar ei, utan har sin uprinnelse af luften. Sjukan är i början helt lindrig, så att den ei anses behöfwa hjälp.

[Sumpfeber^s, första graden]

[Tekn.] Allmenna tekn. Första *Graden* wisar sig med stripiga hår och lindrig frossa morgon och afton. Hästen är annars tämeligen munter, äter, dricker och arbetar.

Efter 8 a 10 dar wäxla hetta och köld märkeligen, dock äter och dricker Hästen ännu, är sällan nedslagen. Magen spännes ut men öppningarne lindra något.

Efter 1 a 2? Weckor förstoppas Hästen och wädren bulra. Morgon och afton infinna sig starkare *attaquer*. Han wäxlar på bakfötterna och drar in Ryggen. Drar sig från krubban och ser betänkande ut.

Ändtligen hänger Han sig på Grimskaftet, på krubban och stöder bröstet derpå. Gnisslar med tänderna. *Feber* blir beständig. Hettan i swalget och rådnaden ta af och blir kall och slaskig hwit. Med swantsen slår Han omkring sig, Han får en yra, *delirium*, och utsot följer med blod och ofta faller tarmen ut.

De hästar, som förtära gräs och Rofwor, samt äro slappa och gamla få en långsamt fast lindrig *feber*. För unga och raska går det fortare och starkare till wäga, isynnerhet om de fått ett starkt födande foder. Häraf hållas de ofta för *inflammatoriska*. Man bör i dylika fall se på Wäderleken, för att ei fela, äfwen på Luftens och ortens beskaffenhet.

Ordsaken är luften från en till hälften uttorkad mosse, isynnerhet om wärmornar och om höstens morgon och afton luft. Fuchtiga rum, Rofwor och gräs, förderfwade *vegetabilier*.

Också går den lätt och ofta snart öfwer, utan all fara. [36]

Det första *Species* är föga märkbart; allt syns liksom uti naturligt tillstånd, köld och hetta wäxla omärkbart om, och wara högst 2 a 3 dar. Hästen äter och dricker merendels som wanligt warit. Den infinner sig höst el[ler] wår.

Botningssättet är lätt.

R. Pulv. (Rad.) Cort. Salic. frag., Semin. Sinap. aa uns jv. M. f. p. [Pilbark, senapsfrön lika delar 120 göres till pulver]. *Dr. Sr.* En matskjed gifwes på fuchtad hafre. Hästen gifwes sparsamt foder.

[Sumpfeber.^s] Det andra Species

[Tekn.] Skils från förra genom starkare anfall och bristande *appetit*, ombyte af köld och hetta märkes tydeligen, *urinstod*, kalla fötter och öron, som snart blifwa hetta. Fötterna dragas ihop under buken, håren resas. Den anfaller i alla årstider, isynnerhet i kall luft, som hindrar *transpiration*.

[Bot.] Den botas som den före, men med större *Dosis*. Man ger allenast Mjöldricka och hackelse sparsamligen.

Man agtar sig att ei hetta Honom med arbete, Ådrorna reta dermed *febern*. Salta medel slappa för mycket och skada så att *febern* wäl lindras, men återkommer starkare och blir farligare. Det samma gör grönt foder, och swafwel, som matta.

[Sumpfeber.^s] Det 3dje Species

Wisar tydligen sin *febernatur*. Somliga holla detta för 3dje dags fråssa. Men denna sjukdom är *local* och man känner ei noga Hästfrossor. Jnga djur äro mer underkastade *endemiska* plågor än Hästar, som alltid bör efterfrågas hwarifrån Hästen är hämtad och upfödd.

[Tekn.] Allmenna tekn. Hästens krafter och munterhet saknas, köld och hetta omväxla häldst på fötter och öron. *Appetiten* aftar och *urin* går trögt äfwen träcken. Håren resas och Hästen ligger gerna och swettas.

Diagnosis. Från de andra skils Han genom sin häftighet, som går nära intill Mjältbrand; Genom sin lindriga anfall och korthet. Den botas lätt genom tjenliga medel, annars kan förwandlas till en beständig *typhus^s* och blir obotlig. [37]

Bot. Emedan hudkramp drifwer wätskorna mot tarmarne och dermed uphäfwes jämwigten emellan huden och Jnelfworna. *Arterierna* retas at drifwa wätskorna inåt, detta motte förekommas. Och som wätskorna reta Tarmarna till afföring, så moste äfwen den afhjelpas då hufwudfelet är botadt.

Fins något *Specifict Feberdrifwande*? Hwart ett *Systematiskt* fel har wäl något medel, som wärkar ändring, således här äro alla stärkande medel tjenliga att styrka Jnelfworna, och som kunna ärsätta *organismus* i ådrorna, som böra stäffjas, och hämma retelsen. Alla dessa egenskaper äger *china*, isynnerhet i fint *pulver*, som kallas *alcoholiserat*. Detta wärkar hela *canalen* igenom ända i Stortarmarne och förmämligast derstädes genom sitt myckna *oxygenium* som mättar det öfwerhand tagna *carbonaceum*, och *oxyderar* blodet, hwilket härigenom får igen sin af *feber* förlorade *coherance*. Flere än *China* ha mäst samma kraft t.e. *Salix fragilis*, *Hypocastanum*, *Q[u]ercus*. Den sidsta är för stark.

R. Pulv. China. Subtil. uns vj. Div. in 4 p. ae. [Fint pulvriserad kina 180. Delas i 4 lika delar]. *Dr. Sr.*
Hwar annan timma ges ett pulv. uti linfrö *Decoct.*

Eller

R. Pulv. Rad.¹⁵ Cort[?]. Salic. frag. uns vj, Pulv. Rad. Gent. rubr. uns ij. M. f. pulv. Div. in p. aeq. jv. [Pilbark 180, baggsöta 60. Delas lika på 4 pulver.]. Dr. Sr. som förut. Alla *simples febrar* botas med detta enda.

Diæten bör wara sträng. Magen är swag tål ei annat än mjöldryck och litet gammalt hö. Grönt foder skadar.

[Sumpfeber^s.] Det fjerde Species

Godartad feber eller Mjältbrand så kallad af Smeder eller Rötfeber af Läkare; men är dock ei annat än ett slags Sumpfeber^s som är häftig och hastigt tilltagande. Mjältbränd heter Han af Mjältens swulnad wid *obduction*. Den kommer af Sommartorka. Hornboskapen är denna mäst underkastad. Hästarne få den ock. Den är i början lindrig och långsam, men ändtligen tar Han hastigt till och blir dödande.

[Tekn.] Allmenna tekn de samma som förut, dock är swagheten större och mindre foderlust.

Besynnerligen egentliga tekn äro: Foderlusten uphör, lägges handen [38] på den sjukas kropp käns en stickande hetta, som tilltar. Hästen är förstoppad, [??] kan ei stalla, rör och stampar på bakföttern, hänger på Grimman, Gnisslar på tänderna. Wädren i Lifwet bullra, bukifwet spändt. En falsk *inflammation* tillstöter. Alla medel äro förgäfwes. Fötterna kalla då kroppen är het och twärtom.

[Öpning.] Under öppningen finnes Jnelfworna *violetta* eller röda. Lefwern mör, mjälten swullen; J tarmarna fins löpnad blod, i ändetarmen brand och war, ådrorna spända, och blodet upplöst och missfärgadt.

Förutseende Sjukan kan i början lätt botas, allenast man agtar sig, att ei bedragas af *inflammation*. Men blir förstoppelsen enwis[?] och *inflam.* i Tarmarne, så är alt hopp ute; Äfwen om platta swulnader på ytan upkomma. Swulnar en el[ler] båda bakfötterna och en stinkande wätska utsilas, som uti Månke, är döden ei longt borta.

Botas som de förra *grader*. Jsynnerhet bör jämwigten emellan huden och Jnelfworna återställas. Men skulle sjukan ta öfwerhand, moste kraftiga och retande användas,

R. Pulv. Rad. Valerian. silvest., Gentian. rubr. aa uns jv, Cort. Salic. fragilis uns viij. M. [Vänderot, baggsöta lika delar 120, pilbark 240]. Dr. Sr. Häraf ges 2 rågade matskjedar hwar 4 timma i ett ½ mått Linfrö Decoct.

Emellanåt gifwes

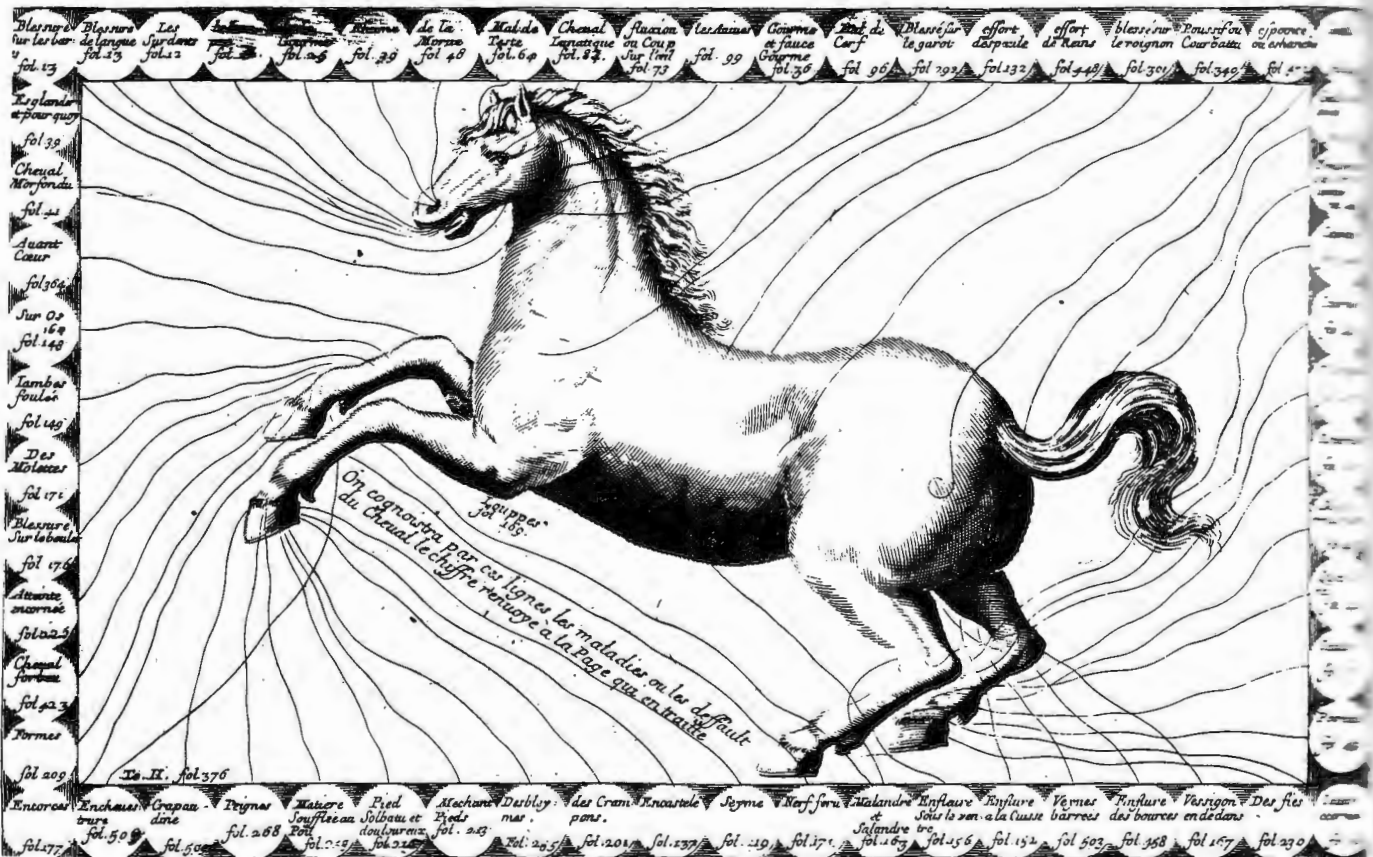
R. Acid. Salis concentr. uns j, Alcohol. vini uns iij. M. [Saltsyra 30, alkohol 90]. Dr. Sr. En matskjed gifwes hwar 4 timma i Linfrö Decoct ett mått.

Purgerande är nödigt för att lösa träcken och förekomma gäsning, samt stärka at *transpiration* återställas. Det tjenligaste är *Tobacs Decoct* till Clistir med koksalt, sedan tarmarne

förut blifwit af oljaktiga *Clistir* slipprade. Det *Narcotiska* i *Tobaken* stillar krampen och retar.

Här moste jämnwigten emellan huden och tarmarne återställas, Pulsådernas häftiga arbete hämmas, *feberkrampen* stillas och inelfworna stärkas. Sådant allt skjer genom *tonisk adstringerande*, krampstillande och bittra medel. Det första skjer med *Cort. Salic. fragilis* som *tonisk* [39] stärker och stillar *arteriella* häftigheten. *Valeriana* är krampstillande, warmande. retande. *Gentiana* hjälper fodersmältningen och med sin bitterhet retar och *neutraliserar* skärpan. Saltsyran meddelar syran som hindrar gäsningen och *carbonici* utveckling samt gallans förskämmande och blodets uplösning.

Diaeten bör noga agtas, at magen ei öfwerlastas med foder. Mycket foder fordrar varme i Tarmarna, som lockar wätskorna från huden och dermed ökar *febern*. Derfor gifwes ei grönt foder, som slappar och genom gäsning utvecklar och löser *carbonicum*. Hästen skonas en tid från arbete och uphetsande.

Häst med uppgifter om sjukdomars namn och lokalisation. I bården lämnas också hänvisning till den sida i boken, där sjukdomen ifråga behandlas. Ur *Solleysel* (1713).

**Jlla artad Sumpfeber^s, Första grade Lungfeber,
*Febris continua remittens maligna cum spasmis Pulmonum***

Fins och öfwerfaller alla hemtamda djur och Tyskarne kalla dem på Hästar gelbe Knopf. Den war gångbar 1797 öfwerallt på sumpiga ställen omkring Rehn och *Donau* hwaräst flera 1000 hästar stupade. Hon liknade i början mäst Lungbrand, men den war en *feber* förenad med Bröstkrämpor.

Tekn betraktas i olika tidemomenta.

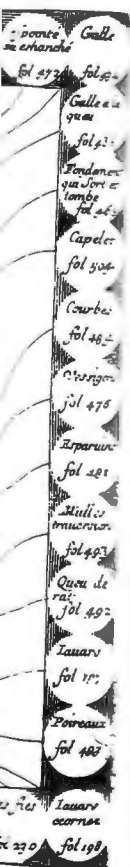
1o. Hästen är bedröfwad, nedslagen, ingen foderlust, färgen på håren förswinna, sidoslag, hostar, hetta [??], fötterna sammandragne under buken, Ryggen indragen, [??] hård och ojämn, käftkörtlarne swulna, öma och mjuka *urin*[??]

2dra Momentet. Alla krämpor tiltaga. Strykes med handen öfwer Ryggen, böyes den ned. Ögonen eldiga, wilda, tårfulla, noshinnan, mun, tungan eldröda. Under handen lagd på Hästen käns en wäxande hetta och som käns efteråt[?] och sticker. Öronen äro nu heta nu kalla. Andedrägten het. Fötterna kalla, då kroppen hettar och twärtom. Halsen är utsträckt och Hufwut hängande, lägger sig sällan eller helt kort. Ur nosen flyter slem ofta med blod, wankar med bakfötterna. På kroppen synas flata swulster, som förswinna och förebåda döden.

3dje Momentet. *Inflammation* uphör, ögonen bli matta och mörka. Noshinnan blir ljus och slapp, äfwen mun. Anddrägten kall, stinkande [40]. Nosslemmet är missfärgadt. Warman aftar, dock om handen holles på ytan käns en mattande och oangenäm warma, som efteråt länge sticker i handen. Understundom swettas Hästen om öronen och flankerna, swetten luktar illa, är kall och klibbig. Flugorna få sitta i frid. Swansen kan böyas utan motstånd. Hästen jäspar ständigt. Mun hänger på krubban och deremot stödjess bröstet eller ligger Hästen. Sorlet i halsen höres på langt holl. Nosslemmet ökas stundeligen, luktar och fräter. Utsoten blir tun och stinkande och tarmen faller ofta ut. Ögonen rinna. Hästen faller kull och dör mäst med hufwut på wänstra sidan. Detta händer mäst mot hösten och ofta inom 3 a 4 dar. Och då sjukan några dar *grasserat* blir den longsamare 6-8-12 weckor. Alla *Symptomer* finnas ei på en tilsamman.

På en lindrig winter, wåt währ om het sommar kommer efter öfwerswämningar och winden är sunnan, plär merendels denna sjukdom wisa sig. Åderlätningar och slappande salt duga ei. Sjukans gång och öpnande böra wägleda oss. Denna liknar Fänadspeten till *Symptomer*, och som den då den öfwergrår till en beständig *feber* blir den smittosam. Också ser man at Hornfä bland sjuka hästar satta må illa, också friska Hästar ställda bland sjuk fänad blifwa illa mående.

J början af sjukdomen fins lungan hos unga raska helt *inflammerad*. Alla ådror med hjertat inneholla en lefrad blod och *lympha* som är seg. Hos swaga är lungan angrepen äfwen, men tarmarne langt mer, isynnerhet den som ätit gräs och rofwor. Ofta fins warbölder i lungan. De Hästar, som länge warit sjuka, ha slappa lungor, som äro wanfärgade, fyllda med gult watn. Ock som blodet har dragit sig intill lungan, h[wil]ken af sumpluften blifwit smittad, så har man trodt den wara en lungbrand, men den är nu ett *Symptome*. [41]

[Öpning.] Wid öppningen finner man ofta Lungan fylld med blod, brandig, utspänd. Ofta äro Refbens hinnan *Inflam.* och fast med lungan, ofta är hjertat utspänt, och Hjertsäcken full af watn, ofta tom och med hjertat fastwuxit; Tarmarna *inflam.* och brandiga, Luftröret och Magstrupen *inflam.* Mjeltet mäst *naturlig* understundom swullen. Detta ger nogsammt wid handen at denna sjukdom i sin början är en Häftig Lungfeber, hwilket äfwen bestyrkes af Häftigheten och af *Symptomerna.*

Hästen förlorar foderlusten, blir matt, får swår andning. Detta warar hos gamla flera dar, hos unga raska fortskyndas. Derpå stå de wid krubban liknöyda, äta då och då litet. Fötter, öron, baklifwet äro kalla och håren resa sig. Åter bli de warma. Härefter ökas *Symptomerna* fort. *Pulsen* höyes blir stark, andedrägten beswärligare, de sjuke törsta men kunna ei dricka för ömhet, ei eller ligga för swedan skull. Den skråfliga Hostan plågar. Swalget är rödt och hett Tungan brandig och slemmig. Hufwut hänges på krubban. Hästen ser sig på bröstsidan och är orolig. Mot döden swulnar lifwet. Ingen öpning, Hästen stampar och ändtligen faller ner död.

Står Hästen längre emot, rinner slem ur nosen, wänder mot wäderdraget. Ögonen mörka, slemmiga, öronen hänga, Hufwut utsträckt. Fötterna samlas ihop under buken. Hetta och köld wäxla om; ofta warar det till 21 dagar, kommer ei bättring då följer en *chronisk inflam.*

Faran är stor då bröstet är hett, andedrägten beswärlig, ögonen stinna, Hastig och darrande *puls.* Bakdelen och öronen kalla, als ingen öpning. Flytande swett; då Hästen lägger sig och strax upstår, då starka durchlop infinna sig, gången osäker, ben knarra. [42]

Något hopp är då foderlusten warar, och hästen förmår dricka, andedrägten fri, halsen ei het.

Bättring skjer med någon egentlig el[ler] oegentlig *Crisis.* Den egentliga skjer med *Symptomernas* aftagande el[ler] genom en grumlig *urin*, swett el[ler] nosflöd.

Den oegentliga skjer, då sjukan i en Lungsjuka, som förebådas genom käftkörtlarnas upswällande och äfwen de *lymphatiska* körtlar. Äfwen kastas det onda (sig) på halsen och hufwut med swulnad.

Ordsaken är starkt arbete i hetta [om] sommaren och luftens *disposition*, äfwen tyckes den komma af Hästkroppens benägenhet, att framför alla andra emottaga sjukan; af förkylning efter mycken hetta. Öfwerflödig Hafre el[ler] korn *etc.* För tidigt bete om wåren, åderlåtningar, Förderfwade Hofwar, som wärka på lungan. Försummad skrapning. Allt sådan förordsakar gäsning. Kastar den på lungan så att den blir *chronisk* är ingen hjelp att wänta.

Man har ej kunnat anse denna för smittsam, häldst allenast de raska få ett *inflam.* anfall, och andra få ei den genom umgänge. Häraf slutas att denna sjukdom kan botas i början innan *inflammatoriska* gäsningen för sig gått. Farlig och obotelig är den då denna gäsning hunnit till sin högd isynnerhet då det hastigt för sig går. Den blir obotlig genom en oegentlig *crisis.*

Den botas i början och derföre bör ägaren förut läras och rådås att utan upskof använda det öreskrefna. Åderlåtningar, *purgeringar* och swettdrifwande äro förbudna. Allt som ökar watnaktiga skadar, slappar. Den löpnade *Lympha* swettas igenom Hjertat och *clistrar* ihop hjertsäcken med *Pleura*. Swetten förer bort det fina, det grofva blir qwar. Kylande salt skada då de ei förenas med retande. Kallt watn ökar *inflam.* *Camphert*, *opium*, *Jslands* *mossa*, *china*, *Cort Salic. fragil.* [43]

Win, bränwin, krut[?], Peppar, Swafwel, *Terpentin*, *opium* äro nu gift. Alla hemliga, sammansatte skada. Alla i orätt tid gifna skada.

Är *febern* och den inre *Infl.* lindrig, sättes en hank i bringan, som smörjas med *Basilicum*. Är *Inflam.* större smörjes med salfwa, deri spanska Flugpulwer blandas; desse medel draga bettan utåt. Blir waret tunt, *Saniöst*, rutit med blod bestänk så är det et elackt tekn, hwitt, rockt är bäst. En dylik hank gör, att *febern* och *Infl. Symptom* gå lätt öfwer. Jnnan och just då *inflam.* inträder, men ei efteråt ges

R. *Salis ammon. puri pulvis sali uns j*, *Nitr. pur. uns jv*, *Roob. Samb.*, *Mell. crudi uns viij*, *Pulv. Gumm. arabic. uns j. M.* [Salmiak 30, salpeter 120, fläderbärsmos, honung 240, arabiskt gummi 30]. *Dr. ad ol. Sr.* Hwar annan timma gifwes en matskjed full, som strykes på tungan.

Gum. arabicum lägges till för att gifwa moset *constance*¹⁶ och att *involvera* skärpan. Är hästen hårdlifwad lägges *Crem. Tart. uns j* till el[ler] några uns Glaub. salt. Är *inflam.* redan inkommen gifwes

R. *Nitr. uns β*, *Gummi arab. dra ij*, *Mell. uns iij. M.* [Salpeter 15, arabiskt gummi 7, honung 90]. *Dr. Sr.* 6 g[ånge]r dagl., annars oljaktiga saker i ljumt watn.

Eller kokas korn, sådet ingifwes med honung och imman af kornet indrages genom *tournist* el[ler] i krubban. Af varmt watn drages imman in el[ler] kokade *Malva*, *Alth[aea]*. Till dricka gifwes i ljumt watn *emulsion* af Lin- och Hampfrö. Eller sqwalpadt watn¹⁷ utan salt el[l]er *emulsion*.

Stöter durchlopp till göres intet då den är *critisk*; är den rötfull och stinkande nutjas[!] *vegetabilisk* syra | och honung | som man förgäfwes trodt | *Salmiac*, och andra mindre dyra. Taga krafterna af brukas *Camphert* i stor *dosis* med *china* el[ler] *Sal. fragil.* bark *etc.* Påkommer hårdt och utspändt lif, användes oljaktiga *Clistir*. Fins Krampe hindra *urin* och träcken brukas *opium* el[ler] som bättre är.

Mot slappa lungor ges *Decoct* af *Jslands* *mossa*. [44]

Enligt vidare *observationer* och samlade tecken

1. *Stadium*. Hästen äter ei med samma drift och lust. Han tyckes willa emellanåt betänka sig. Upsyn mörk, öronen hänga. Han drar djupt andan och stönar, Pulsen snäll men blöt, Swalget hett, matthet, swulnad under käken, grå och slemmig tunga.

2. *Stadium*. Öron och fötter kalla, en bakfot drages fram under buken för att hwila den. Nu öfvergifwer Hästen fodret eller äter Han häftigt och glupsk och skär på tänderna och gnislar. Hufwut hänger ned på bröstet. J magen bullrar. Under *acerbalion*¹⁸ dragas sidorna in. *Typus* är oordentlig och föga *remission*. En tegelfärgad *urin* och träcken med gulbrunt slem gå [=på?].

3. *Stadium*. *Symptomerna* stiga mot döden. Upsyn blir wild. Hufwut angrepit. Halsen brun, het. Han är wansinnig liksom i stilla koller^s. Skakar hufwut. Han känner ei mer sin rycktare, Han blir blind.

4. *Stadium*. Smärtan i magen förmår Honom att se på sidorna. Uplöst blod rinner ur nosen. Han får durchlopp och bakfötterna swulna, och ur de öppnade purpurfärgade blåsor rinner blodigt watn, som stinker. Han faller ned och blod rinner ur nosen, hwarpå Han dör.

[**Öpning.**] Straxt efter döden rinner ur nosen och födslodelarne blodwatn. Hjernan, noshinnan äro i naturligt tillstånd. Gallan i dess gång och 12fingers tarmen är mycken, watenaktig och seg. Magkörtlarne meddela mycket blodwatn. Tarmkäxet och Tarmarne äro grönblå med rödbruna *chatteringar*, och *violetta* fläckar, deras innehåll stinker, och ändetarmen är sårig och utdref[we]n. Hos en enda jäste blodet med *vitriolsyra*. På en, som fanns hafwa upplöst blod, försöktes *vitriolsyra* och på den samma märktes under huden *petchial* fläckar.

Denna sjukdom har ei sitt säte i mjälten, utan här fins wätskorna förskämnda, rören slappa, och sjukan har sitt säte i *nerverna* [45] och hwilken del är mer swag än de andra, deri får mästa känning af denna åkomma. Då magen är tom fins Mjälten swullen, annars twärtom. För öfrigt är färgen densamma.

Altså är mjälten ei ordsak till denna sjukdom.

- 1_o. Ty mjälten har få *Nerver*, som följa de små och få ådror.
- 2_o. för dess rumrika beståndsdelar.
- 3_o. Emedan djuren lefwa länge, sedan mjälten är utskuren.
- 4_o. Mjältens nytta är *physiologic*e bewisad.
- 5_o. Utom *Kersting* har ingen beskrefwit mjältsjukan.
- 6_o. Hos menniskan är äfwen Mjältsjukan mer en fölgd.
- 7_o. Förhårdelse och böld i mjälten, är en högst farlig kastning.
- 8_o. Emedan blodet i mjälten är mer upplöst, swartar och *carboniserat*[?] än i ett annat inelf.
- 9_o. Swulnad i Mjälten kommer af rutnä dunster, kolsyra dunst från *Colon etc.* eller från de närgräntsande.

Ordsaken. Som denna sjuka är *inflam:* hos raska, *Inflammatorisk* rötaktig[?] hos de medlersta, samt rötaktig hos betande af sumpigt foder, watnaktigt, så är ordsaken den redan uppgifna, *epidemisk disposition* i luften.

Förut gående tekn. Då man betraktar ålder, slägt, Race, Förhollande, Rykt, Foder m.m. d[ylikt?] så är litet mer att säya. Denna *feber* är rötaktig med mer eller mindre *Inflam:* allt efter omständigheterna, så att alla desse olika komma dock öfwerens i Hufwud *Symptomerna*.

Ehuru denna sjukdom ei syns wara smittosam, skiljer man dock de sjuka från de friska.

J denna sjukdom äro åderlåtningar, Hårhankar och *purgermedel skadeliga etc.* ty den är ei en ren *lungfeber* i början, hwilken lindras genom åder öppningar h[wil]ket i denna ei händer, isynnerhet som luften då den *grasserar* ei är *inflammatorisk* utan den är slemmig *Catharralisk*, *Rheumatisk* el[ler] Gallaktig. Alla *inflammation* dämpande förwärra tilståndet. *Lungfebern* har 7 dagar [46] sin wanliga *crisis*. Den kan botas i början innan den blifwit en *Typhus*^S och innan *diarrheen* tillstöter.

Man bör alltid sjelf undersöka plågan, fly en blind *auctorité*. Utan egen forskning blir man en lekebol för owissheten och den som hyllar *auctoriteter*, föder ormen i sin barm.

Sjukdomen wisar sig olika, nu är den *remitterande* nu *typhus*, nu är kraften på lungan, nu swulster, nu *Bubones anthraces*, nu swulna körtlar, *diarrhée*, swullit hufwud eller fötter *etc.* som dock utmärka en och samma sjukdom. Ehuru den ei, utan i hög *grad* smittar, brukas dock den försiktighet, att skilja de sjuka från de friska.

Som denna sjuka wisar sig i så många skieppelser olika hwarandra, finnes lätt huru lätt en kan fela, då man bjuder till at bota allenast ett el[ler] annat *Symptome* och ei angriper sjelfwa hufwudsjukdomen. Bonde hästar angripas här af mäst. Hästar på högländta ställen äro mäst befriade så länge ei wind (ei) drifwer upp sumpluften, då de kunna angripas, dock lindrigare. De hästar som underhållas med hafre blifwa deraf mer och häftigare anfallna, än werre de, som närdes med grönt gräs och dylikt.

På sankra ställen och öppna wida dällder, der floder öfwerswämna, är sjukan wärre och långsammare. Under *sumpfebern*^S kunna många andra inneslutas t.e. Mjältbrand^S, lungsjuka¹⁹, *Carbunkel*^S, Kräfte på Tungan^S, Klöfwersjuka, Brand och dy[li]ka.

Ordsaken har jag redan sagt wara en utdunstning från uttorkade kärr, isynnerhet wid solens up- och nedgång, som de betande kreaturen inanda, hwilken retar lungorna och genom *porerna* insupes.

Denna åkomma kan botas äfwen sen den kommit till en högre *grad*, allenast man ei söker bota *inflammation*. Men äro [47] redan platta swulster på ytan, falska *inflammationer* i tarmarna eller sår på bakfötterna med stinkande ledsaga så är den farlig och betänklig. Förwandlas den till en beständig *typhus*^S är den mäst dödlig.

Den är i början ei smittosam, men blir det, då utdunstningen af flera sjuka smittar, och angriper de *lymphatiska* rören och körtlarne.

Botningssättet bör syfta ei allenast på sielfwa sjukan, utan ock på *Symptomerna*. *China* med dess *Surrogat* äro de tjenligaste mot sjukan, h[wil]ka gifwas innan krafterna sjunket, innan tungan är torr och huden stel. Man försätter den med *Spiritus Mindereri*, *Valeriana* el[ler] *Salmiac* uplöst i ättika. Härmed stillas hudkramp och magen tål *Chinan*.

Den gifwes då hudkrampen ger åter, och skakningen uphör, att retningen i tarmarne ei må af *Chinan* öka den som från huden ankommer, i hwilket fall blodet kan drifwas åt hufwut.

För människjan kan [man?] ge under *paroxysmen china* med 2 a 3 gr. *opium* eller *Laud. Liquid.* 30 a 40 drop. men Hästen ger man *Valeriana*. Häldst brukas fint *pulver* el[ler] kall *infusion* med litet win. Man förenar det med *Tragacanth* slem el[ler] Linfrö *decoct*, annars plågar det Hästen. Pulfret blandas med watn el[ler] win då det ingifwes.

Jfrån 6-12 *unce* [=180-360g] dagl. förordnas, så deladt, att hästen får hwarannan timma 1½ *uns jβ* [=45g] eller då *remission* är kort *uns iij* [=90g]. Är *inflammation* och hettan för stark tas tillika in en matskjed af *Rabels* watn, som göres af et *uns j Ol. Vitr:* och 3 *uns iij Spirit. vini rectific.* Ges i Linfrö *decoct*.

Är fodersmältningen swag brukas *Gentiana*, *Pomerans pulv.*, *Calmus* rot *etc.* Är matthet ges *Camphert*, som retar, allenast man ei ger den då tungan är fuchtig, och *pulsen* full och mjuk. Men är tungan torr, huden styf och sträfwig, *pulsen* liten, hastig, då passar *Camphert*, *Valeriana*], *Cascarilla* sirap[?]. [48]

Valeriana är bäst: *Phosphorus* med försiktighet gifwen. Förstopningen häfwes med *Clistir* ei med *purgantia*. Tjocka hufwud botas med omslag, och körtlarne bringas till war. Kräftan på tungan kommer af en falsk *crisis*, h[wil]ken botas med saltsyra och Honung, koksalt och ättika äro då tjenliga.

Flaka swulster hållas ute på kroppen, att de ei slå in, h[wil]ket skjer med hankar.

Fotswulnad med ettersår botas sällan, dock försökes retande inwärt och utwärt, till det sidsta *Terpentins Spiritus*. Utsoten botas sällan, *Clistirer* häfwa då retelsen. Sjelfwa botningen

R. Pulv. Cort. Chin. uns jv - uns vj. Div in 8 p. ae. [Kina 120; delas i 8 lika stora portioner]. Hwar annan timma gifwes i Linfrö *decoct* ett pulv.

Kraftigare blir *China* om den ingifwes i win. Eller

R. Pulv. Cort. Salic. fragilis uns viij, Rad. Gentian. rubr., Valerian. silv. aa uns jv. Div. in 8 p. ae. [Pilbarkspulver 240, baggsöterot, vänderot lika delar 120; delas i 8 pulver]. *Dr. Sr.* Hwar annan tim. ges et pulv.

Vitriol syra i stark *dosis* i tid gifwen förekomma den falska *inflammation*.

R. Pulv. Gum. arabici uns j. Solv. c. aqu. font. uns viij, seu Decoct. Alth. Lbr j, adde aqu Rabelii uns β. [Arabiskt gummi 30 löses i brunsvatten 240 eller Altheadecoct 260; tillsätt Rabelivatten 15]. Hwar 4de timma ges denna *dosis*.

Är hästen matt, wankar på bakfötter, jagar ei flugor, yrar, brukas *Camphert*

R. Camphor. dra β, solv. Melle crudo uns j, Pulv. Rad. Valerianae silv. uns β. [Kamfer 2 löses i honung 30, vänderotpulver 15 till piller. Tag 4 doser]. *Dr. forma pillular. Dosis quatuor tales. Sr.* Hwar annan tim. gifwes en.

Då *Symptomerna* lindra, tungan blir fuchtig, huden naturlig och *pulsen* wek, uphöres härmed och de förra brukas.

Är hufwet eller underkäken swullen omläggdes den med gröt af hwete eller linfrö kokt. När bölden blir mogen öppnas den och *digestive* nyttjas i såret. Om en *sanies* wisar sig, blandas dertil *Myrrha tinct.* el[ler] *Spirit. Terebint.*

Är sår i mun med späckig grund, röd omkrets, elack luckt:

R. Acid. Salis concentr. dra ij, Mellis crudi uns j. M. [Saltsyra 7, honung 30]. *Dr. Sr.* Härmed penslas såren. Förut ristats såren up med knif. [49]

Stöter *Diarrhee* till brukas slemmiga *Clistir, Tormentillae* rot. Alla *Symptomer*, som komma af *Inflammation* förekommas och botas lättast med *Vitriol spirit.* eller med *alun.*

Är *febern* så tryckande, att man nödgas gripa til *china* och det ei hjälper och tungan ei fuchtig och *feberanfallet* ei slutas med swett, gifwes följande:

R. Decoct. cort. quercus Lbr [lispundstecken!]. Den göres af *Cort. Querc. 4 unce och Watn Lbr ij* [åter lispundstecken!] *coque ad reman. Lbr j* [lispundstecken!], *Spir. Minder. uns ij, Mell. crudi uns jv. M.* [Ek bark 120 kokas i vatten 360 tills 360 återstår; därefter tillsättes ammoniakättika 60, honung 120]. *Dr. Sr.* Hwar 4de timma gifwes en dylik *Dosis. Item.*

R. Rasur. Tabac., Str[ychnos] Ignati uns β. Infunde aqu. bullent. Lbr jv, slet[?] per kor., vase tecto, cola et adde Mell. crudi Lbr j. [Sönderdelade tobaksblad, rävkaka vardera 15, avdrages med kokande vatten 1400, kyl och tillsätt honung 360]. *Dr. Sr.* ¼ deraf ges hwar 4 timma.

Detta kan brukas i alla *stadier.*

NB. *Clistir* af *Tobaks decoct* med salt eller såpa förgätes ei, då förstopping plågar; Äfwen gnides huden ständigt med halmwiskor, för att wärka circulation i huden. J stallet skaffas frisk luft och rent holles.

Diaeten. Man ger allenast mjöldryck, hackelse och agtar sig för grönt och bete.

Warsamhet. Man öppnar ei åder, sätter ei eller hank. Skulle yttre retelse blifwa nödig, sättes *fontanelle* af *Veratrum album.*

Efter *cure.* Så småningom wänjes Han wid tort foder, hafre och hö, hwarpå strös stötta enbär, *Gentiana*, senap.

Försiktighetsmått.

1 $\underline{0}$. Man skiljer de sjuka ifrån de monga friska, att ei *Lazarette feber* följer derpå af dunsterna.

2 $\underline{0}$. Föres dyngan långt bort och nedgräfwes.

3 $\underline{0}$. Felar Allmogen deri at de utesluta den friska luften och hålla kreaturen för warma.

4 $\underline{0}$. och då märka hetta ge de slappande, Surdeg, linfrö kakor, färskt foder. [50]

- 5_o. Felas äfwen dermed, att de ei gifwa *medicamenterna* i rättan tid *ordentligt*, och ei nog och ei holla dermed fort.
- 6_o. Än werre att de blanda ofta otjenliga käring *curer* emellan åt.
- 7_o. Förtiga de sjukan och kalla Läkaren för sent och sen Han åtagit sig den sjuka, får Han sällan weta om tillståndet.
- 8_o. Det döda gräfwes ei djupt nog ned, så att odjur kan rifwa up köttet, föra omkring det smittade.
- 9_o. Elacka menniskor drifwa handel med detta uptagna kött, åtminstone nyttjas det till att göda Swin och ankor med. Med fettman, som smältes ihop, drifwes handel.

Derföre blir nödigt att *policen* anstaltar, att

- 1_o. J hwar ort utses personer, som hwar wecka omwäxla och desse böra tillse, att de friska wäl skötas, ränsas i stallet.
- 2_o. Så snart något kreatur sjuknar, att det skils ifrån.
- 3_o. J god tid *raporteras*. 4_o. att de föreskrifne *medicamenter* brukas i rättan tid och wederbörlig ordning[?]
- 4_o. De sjuka föras ei till samma wätne.
- 5_o. De friska böra ei äta eller dricka med de friska.
- 6_o. De som rykta de sjuka bör twätta sig, byta om kläder innan de besöka de friska.
- 7_o. De döda gräfwas djupt ned 6 a 12 fot i lös jord.
- 8_o. Huddragare bör ei få undanstiäla kött.
- 9_o. Stallarne ränsas.
- 10_o. Som landtman flyr kostnad, borde kronan bestå *medicamenten* hwilken kostnad delas emellan.
- 11_o. Smederna borde lämna det de ei förstå.

Wollstein anser ei febern för en sjukdom. [51]

Smittosam Feber [Översikt]

Är den, då ett friskt kreatur blir sjukt, då det omedelbarligen eller medelbarligen deltagit el[ler] omgått med det sjuka.

Emellan *contagium* och *miasma* göres en skilnad. Smittande ämnet är ett ganska fint i luften swäfwande ämne. *Miasma* skall fästa sig wid kroppen och dermed smitta. Men denna skilnad består i ord. Wi weta att Pästen smittar genom medelbart el[ler] omedelbart omgänte, äfwen att en smitta som är *gelatinös* eller slemmig, som fäster sig flerehanda, hwilka då de widröras wäcka smittan. Menniskan bewara[r] sig för smittan i det man flyr, *isolerar* kroppen med smörja.

J all smitta lider de *Lymphatiska* kärilen och körtlarne mäst. Detta märkes i sumpfeber^s då den går öfwer till *typhus*^s och blir smittosam. Således tyckes den efterföljande ordsaken ligga i en förskämd *lymph*a, som flyter af en slaphet i ådrorna och *Lymphatiska* rören. Således öpningarne af *Lymphatiska* rören på ytan, både afförande och insupande äro slappa och öppna, insmyger sig det i luften kringswäfwande giftet |små *insecter*|, som fästa sig i slemmet, hwaraf en jäsning, som föder af sig mer gift, som breder sig till hela kroppen.

Skulle nu något *nitrogenium* i luften wara, som förorsakade och väckte en *feber* i en *disponerad* kropp, så tyckes de sjukdomar som angripa ett släkte, äfwen kunna fortplanta sig på ett annat, som dock ei skjer. Dessutom woro något i luften, som wärkade gäsning uti Hornboskaps sjukans, hwarföre får då icke ett kreatur den mer än en gång. De farsoter som äro allmenna med alla djur, motte komma af luftens *disposition*. Herska *Inflam: remitterande febrar*, utsot hos menniskjan, så angripas djuren af samma sjukdom. Men helt [52] annorleds är med smittosamma, hwilka ehuru de wäckas och underhollas af luftens *constitution* dock angripa ett slags djur. Sådan är hundsjukan^s, *pestis bovilla*^s, Rotsen^s hos Hästar, Fransoser, *Levantiska* pästen²⁰. Ju mer ett djur närmar sig till ett annat slag ju mer *receptibilité* har det, således får *apan* koppor, åsnan får Hästens krämpor. Förr än något gift kan wärka moste någon *disposition* i kärilen föregå.

At smittoämnet skulle wara *microscopiska* matskar, som lefwa i ett slem och kunna uptorkas i flera år och under warma och fuchtighet åter wakna up. Detta bestyrkes då wi se, att kroppar döda i Pesten förlora kraften att smitta, men smittan föres öfwer hafwet med ull och annat. *Insecter* som lefwa på lefwande, gå bort från den döda, så göra lössen mot döden. Denna *hypothes* styrkes än mer deraf, att olja stryken på ytan botar, förmodeligen dermed, att oljan täpper *porerna* på *insecterna*, och den påföljande swetten drifwer ut matskarna. Desse små djur om de äro *vivipara*²¹ kunna hastig förökas till *millioner*.

Med rökning och doppande i ättika förekommes smittan, dylika saker döda ock *insecter*.

Man har hindrat smittan med Qwicksilfwer smörjan. Den dödar äfwen *insecter*.

Syran *coagulerar* de *gelatinösa* djuren och hindrar rörelsen. *Peter Kamper* påstod at Boskapssjukan^s war af små djur, som han i slemmet funnit i lungan och afbildat.

Är det små djur som åstadkomma smittan, blir lätt att finna hwarföre ei flere djurslag plågas af samma smitta; ty hwart slag föder sina arter, som ei trifwas hos andra.

Efter en häftig *feber* följer en swaghet. Denna wisar sig i rören. *Arterierna* dra sig krampaktigt ihop, drifwa blodet hastigt omkring, wätskorna drifwas i *lymphatiska* rören och som främmande reta de, ty de förlora sin goda natur, reta til jäsning, rörelse och derefter matta.

Hos ett sjukt *individium* kan en *Lazarette* smitta upkomma. Man wet at Pästen i början och slutet ei är så smittosam som midt under smittotiden. Kopporna smitta ei före dess *eruption*.

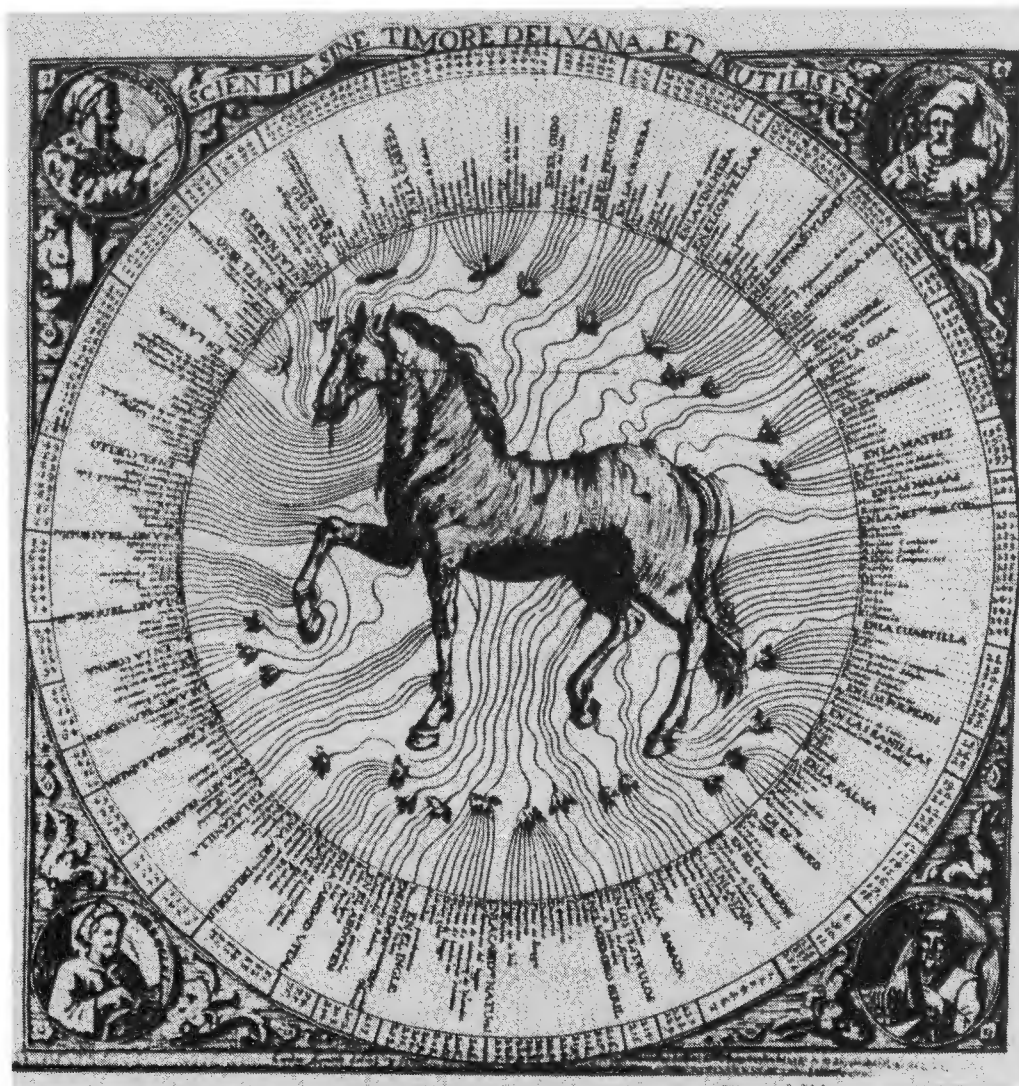
Enligt *Symptomerna* ser man att kropparne som besmittas äro swaga och i detta sitt swaghets stånd mottaga smittoämnet: musklarna och rören äro hopdragne, förmodeligen saknas *aer vitalis* och dermed warmande ämnet, hwaraf en kyla öfwegår kroppen. Som *transpiration* stannar genom krampe, draga sig wätskorna inåt inälfworna. *Nerverna*, som mottaga känslan, begynna kämpa mot det onda.

Då nu till *nerverna* all el[ler] den mästa kraften samlas, sättas *Ådersystemet* uti en häftigare rörelse, hwarpå följer en förökad hetta som löser det under hudens krampe stockade, hwarunder en jäsning *process* upkommer och en uplösning följer, och som gift ämnet dermed drifwes utåt, är det ock just den tiden, som den smittar. Så skjer med kopporna genom swett och utdunstning eller ympning. Lättare mottager en slapp och matt kropp giftsmittan.

De med slappa och slaka rör haf[w]a ock tunna wätskor och till uplösning benägna. Detta wätskornas tillstånd är ett [??] för smittan att fästa sig uti. Detta smittoämne är så fint att det undflyr våra sinne och kan dess *quantum* ei af oss beräknas. Liksom giftet uti ett rasande hundbett och koppor. Alla *excreta* smitta men i synnerhet swetten, och detta ämnet mottages af *vasa absorbentia* och *nerverna*. Detta skjer ofta så snart, att man kan weta ögnablicket då det mottogs. Således händer med alla smittosamma, hwaribland Pästen är en *anomalie*.

Smittofebers ursprung

Smittan kommer wäl allmännast ifrån den smittade till en annan; men så uppkommer den ock langt ifrån på den först smittade, längst bort öfwer haf och länder föres den. [54]

Häst med sjukdomsbeteckningar i ring och sidhänvisningar till texten. I hörnen bilder av Hippokrates, Apsyrthus, Hierokles och Theomnestus. Ur *Monto y Roca* (1742), efter *Stork* (1971).

Och huru kan den så länge ligga fördold hos ett *Subject* då likväl det är så häftigt? Jo dertill fordras en viss wilkorlig *constitution*. Merendels ser man några djur stupa innan smittan angriper menniskan. En Sumpfeber^S går förut eller ock följer. Mon [=månne] en *febris continua* är *complicerad* med en *remitterande* i Pästen.

Uti *Aegypten* flödar *Nilströmmen* öfwer och lämnar putsar och diken fulla, som hettan torkar ut och lämnar smittosamma dunster, som wäcka en sumpfeber^S, h[wil]ken är så mycket häftigare och kraftigare, som kropparne äro derstädes förswagade af hettan. De fattigare plågas mer än de rika. Brist på näring och renlighet förökar faran; krampen i huden *determinerar* än mer wätskorna från ytan till inelfworna. Den Hungriga frys mer än den wäl mätta. Ett illa fordrat djur känner mer kyla än ett wäl fordrat.

Orenlighet föder af sig mer fara, som ärfares på *Lazaretter*, skiepp och i smutsiga hus. Man finner ju äfwen att *febres Subcontinuae, quotidiana duplex, haemitritans*²² äro och blifwa midt under *epidemien* smittosamma och föda af sig *nerffeber*, h[wil]ken om *patienten* sättes i ljuma ban²³ blir *remitterande* och lindrig; äfwen så i djurens Sumpfeber^S, som midt under *epidemien* är smittande; karbunkel^S, lungbrand smitta då de slätt fordras och skötas. Således är Sumpfeber^S och Pästen slägt med hwarandra.

Smittosamma *Febrar* äro hos Hästen mindre gångbara, än bland Fänaden, ordsaken är att Hästen får ett bättre foder, holles renligare, i snyggare stall. Härom har ingen före *Pilger*²⁴ tillförlåtligt skrifwet. Hwad de skrifwit om Rotsen^S, Ormen^S, Spanska Hufwudsjukan^S så är ehuru de smitta ändock *febern* i dem tillfällig [55]

Den Smittosamma Hästfebern, *Febris perniciosa contagiosa Equorum*

Fortplantas genom omgånge från en Häst, till en annan. Den fördelas i 3 slag.

1a. Warar 2 a 6 weckor och liknar menniskans *Febris nervosa lenta benigna*^S.

2dra är en häftig Hufwud *feber* med bölder under käken och wid öronen, och således angripes *Lymphatiska Systemet*, och utgör en illa artad *Typhus gravior, febris nervosa maligna*^S.

3dje är den, som *Veterinairerne* kalla en Häftig Rots^S efter den inom 10 dygnet dödar. Men den är ei en Rots, utan blir rotsen ett *Symptome*. Den är en smittosam *feber* med nosflöd, och kan kallas en illa artad *slemfeber*.

[Smittosam wälartad feber]

Den 1sta Smittosamma wälartade *febern, Febris nervosa benigna* är med föga ökad hetta, swag liten *puls*, mäst hastig, *urin* mäst wanlig, sinnen mycket förstörda, krafterna swaga. Mulen kall, håren resas, Hästen äter, gnäggar, ställer sig som i kollern^S. Hänger på Grimman, rasar lindrigt.

[Tekn.]

1sta stadium. Hästen står matt och sömning med til hälften slutna ögon, och äter liksom i kollern^s. Ögon mörka, Noshinnan gulaktig, äfwen mun i[n] uti. Andrägten kylig, rör med bakfötterna. Böyer ned Ryggraden då derpå strykes. Håren mörka. Fötterna dras ihop under buken. Öron hängande, swantsen böyelig. *Urin* sparsam, klar, träcken hård, swart, stinkande med gult slem. Detta 4 a 6 dar.

2dra stadium. En drägelig hetta växlar om med frossa. Fötter och öron kalla, men öronroten äckligt warm, betäckt med klebbrig swett. Musklarne slappa, häftig foderlust understundom. Tandgnisslan, ögonen rinna, mun slemmig, tungan gulbrun. Magen putlar, *urin* och träcken stannad, trampar [56] med bakfötterna, drar sig in då han strykes utåt ryggen. Käftkörtlarne swulna, och ofta stinker halsen. Stöder hufwut mot krubban, hänger och rör med bröstet mot krubban. Hudmusklen dalrar. Han swettar med kall swans, stinkande och klebbig. Han ser på vänstra sidan och yrar. Han går wacklande med nedslagit hufwud; uphöyda steg, stannar. Understundom ligga de nu och ofta dö i samma *stadio*.

Annars stöna och stänka. Hermed fortfares 6 a 8 dar. En del hästar äta och ha föga känning. Sjukan ökas mot natten men ger efter mot morgon.

3dje stadium. Allt fortfar med tillökt wända. Frossan växlar om med en oangenäm hetta öfwer kroppen med kalla öron och fötter, Hästen hänger eller står eller ligger, jagar flugor med swantsen. Mun kall, tandkättet bru[n?]t, tungan torr med röda strimor från roten, ofta fins frost²⁵ på sidorna, benen. Ur nosen flyter ett tunt, stinkande slem, stundom blodigt: Yran tilltar, Hufwut hänger under krubban: Ögonen wariga wilda, sterra, glantslösa. Ofta swulnar en bakfot. På länderna, framför bröstet och på buken fins en wäderswulst^s, wid, fleck, het el[er] kall. J lifwet höres putla, med framfoten stampar, ser ängslikt åt sidan. *Diarrhee* följer härpå och stinker. Stoen fohla nu. Nu ligga de sjuka merendels. Detta warar 2 a 3 dar. De som ätit grönt foder dö mäst nu, under *convulsioner*.

4de stadium. Få *patienter* lefwa till detta *stad[ium]* som wisar sig stark yra, nosblod och ett slemm upkommer från magen till nosen och mun. Det warar knapt en dag.

Diagnosis. Skils från sumpfeber^s i det att musklarna äro slaka, bäfwande, ringa hetta, anfällen beständige med liten *exacerbation*. Ögonen nu rinnande, mörka. *Urin* klar. Mun brun och kall. Hetta och köld wäxla föga om, twärtom i Sumpfeber^s, h[wil]ken den annars liknar och kommer efter sedan den rasat. [57]

[Öpning.] Wid *obduction* fins i Hufwut föga noget. Hjern[hinn?]orna äro nogot röda. Hjernan slak, kamrarna med litet watn. Öfwerst på noshinnan finnas frosk^s äfwen i swalget och på tungan, i matstrupen, magen och tarmarne.

Lungan slaskig, missfärgad, här och der brandig, slemmig strupe, gult watn i holigheten; Hjertat slakt med tunt uplöst blod i kamrarna.

J magen, som är röd, låter den inre *inflam.* hinnan skilja sig ifrån. J 12fingerstarmen fins en tun uplöst *ammiacalisk* galla. Tom-*ileum* äro besatta med röda och *violetta* fläckar. J Blind-

tarmen är en hård, förbränd, stinkande träck. Inelfworna äro brandiga blåswarta med stora röda fläckar, upswulna. J *Colon* och ändetarmen fins utlöpen blod. Krosan och Nätet äro med blod fyllda som är tunt. Lefren mör, blyfärgad, och Gallgången fylld med en tunn galla: Mjälten swullen och mjuk.

Under huden är ett gult watn med röda fläckar och blod. Ändtarmen och hemliga delarne utfulna blodiga, stinkande. Swulsterna inneholla blodwat[n] illa stinkande. Köttet slaskigt. Då sjukan war häftig och snart dödande, war allt brandigt och blodigt, äfwen ben. J Rygg-raden fins blodigt watn mäst i ländraden.

Förut kännes af den föregående sjukdomen, ty denna är en följd af någon föregående. Den följer ofta på Sumpfeber^s och får då samma öde. Swag- och Mattheten lägga de kraftigaste medel i wägen, häldst krafterna ei förmå drifwa det onda. J de 2 första *stadier* kan han räddas; men skälfwer hudmuskelen, swulnar magen, är swansen wesen är föga hopp. Stöter *Diarrhee* till, ligger hästen och gnäggar, och blå bloser upswälla är döden när. Yrar Han starkt är hjer[n]hinnan angrepen; som ses efter döden.

Utgången wisar sig ei med någon *crisis*, utan i fall räddning blir, förwandlas den i en annan sjukdom eller bättras Han oförmält. Brukas i början tjenliga medel, återfås Han 3^{dje} a 5. dygnet, fortfar den till 7de [58] dygnet, infaller en falsk *crisis* t.e. frosk^s el[ler] Swulster. Warar den längre och hästen är matt, wäntas döden. *Diarrhee* är dertil ett säkert tekn. *Inflammeras* tarmarne dröyer dödsfallet något längre.

Bättring wisas genom *appetit*, törst, klara ögon, *Symptomernas* lindring. Warar sjukan öfwer 13 dar är fara. Fortfar den öfwer 20 dar, räddas ganska få.

Anwising och förslag. Då slapphet befinnes, moste man understödja *naturens* krafter och dess wärkningar då wi finna dem wara till en lyckelig utgång syftande. Men ofta se och känna wi ei så noga alla wärkningar och deras påsyftade utgång. Då de finnas bidra till *patientens* wärsta, moste man deremot arbeta. Swett i *Hecti[s]k conjection* i febrar på *organerna*, *Diarrhee* wid slutet af *Typhus^s*, äro skadeliga och böra således alldeles hindras och häfwas. Drar sjukan ut öfwer 21 dygnet utan lindring är intet hopp. Tilltar *appetiten*, törstenn, bli ögonen klara, är det förhoppning om räddning.

Är krampen stark så att ådrorna retas, anställas gnidningar på ytan. Är mattheten stor, förekommes den med win rödt *etc.* Fins af ådrens slapphet wätskornas uplösning och röta afhjelpes det. Retas Tarmarna af Förstoppelse till *Inflam.* och Brand, så moste det retande och frätande hämmas. Swulster på ytan underholles och botas, som *critiska*.

Till att hämma *feberns* häftighet som kommer af hudens krampe, h[wil]ken deraf drifwer wätskorna inåt tarmarnes wida större yta. Således skola desse stärkas för att drifwa wätskorna åter mot huden.

Men då wätskorna drifwas inåt, stockas *resten* och retar. De indrefna reta och fräta samt förordsaka en *oscilatio vasorum perversa*²⁶.

Wätskorna i huden förderfwas af inre hettan och af yttre luften. Hos menniskan upkommer, när stockningen är djup, *petechier*, är stockningen när [59] intil huden och wätskorna tunna infinner sig Frisel^s. Blifwa stockningar i *Lymphatiska* rören och körtlarne upkommer *Carbunklar*^s. Men hos djuren som ha hudmuskel och en widlyftig rumrik Hinna kan denna stockning ei så för sig gå, utan samlas wätskan i form af en gul tunn watn wätska emellan hull och skinn, eller ock i Pästbölder, *anthraces*^s. Af Krampen som äfwen angriper Gallgången drifwes gallan in uti Blodet, som härmed fylles med öfwerflödig kolämne, *Carbonaceum*, som i hudens spända *fiber* inestänges och förderfwar de omliggande.

Wätskan som drifwes in på Hinnorna i Hjernan, Bröset och Magen och der skada, fordrar omtanka. Den indrifna slappar och förderfwar. Den flygtigare delen utdunstar, det slemmiga och trådaktiga går af warma till förrutnelse och fräter isynnerhet, då den yttre luften får blanda sig uti stockningen, som händer på tungan, mun, halsen, med *Inflam.* blåsor, kräftan *etc.* Desse äro ofta så frätande med smitta, att menniskor, som derwid rört hafwa fått brand och *inflam.* Häraf ses hwad till görandes är.

1_o. Skall wätskorna drifwas tillbakars åt huden.

2_o. Moste man betaga wätskorna sin skärpa.

Det första sker i *remitterande feber*^s med *Tonisk* retande; men i *Typhus*^s genom flygtiga, retande. De *Toniska* retande är *China* med dess *Surrogat*. De flygtiga äro flygtiga *alcali*, *Salmiac*, *Spirit. Mindereri*, el[ler] *Aetheriska* oljor t.e. *Camphert*, *Serpentaria*, *Valeriana*, *Senapfrö*, *angelica*, *Enbär*, *kummin*, *anis*, *fänkol etc.* Eller warmande, *Zibet*, *Näglige*, *Ingefära*, *Vanill*. Inhemiska *Geum urbani*, *Calmus* rot. Äfwen *opium*, *Bella Donna*.

Då af en hindrad galla retelse till afföring felas, brukas retande *Gentiana*, *Pomeranceblan*, som tillika warmer. Desse förekomma slemmets *coagulation*.

Då wätskorna äro förderfwade brukas syror; Hästen tål ei bar ättika, som slappar, utan blandning med *Spirituosa*. *Vitri[ol]syra* med *Spirit. vini* el[ler] *Rabels* watn är tjenligt.

Uti *Typhus*^s falla ådrorna ned af brist på *Caloricum*, som utspänner *vasa*, då är win tjenligt, det holler syra och *Caloricum*. [60] Wätskorna i de slappa käril stocka sig, uplösas; och i *Blind-* och *colum*²⁷ samlar sig träcken som lämnar till gallan *Carbonicum*, h[wil]ken (ei) för krampe i gallgången ei fortkommer, utan blandas med blodet. *Urin* i Blåsan kommer ei fort för krampe i halsbandet, utan uplöses och blir *ammoniacaliskt*. *Carbonicum* blir löst, retar och *expanderar* ådrorna. Häraf kommer en oliderlig warme och falsk retelse. Häremot tjenar saltsyra, isynnerhet blandad med *alcohol vini*, den retar warman och uplifwar. Den förenar sig med det *ammoniacaliska*, och *carbonicum* och [göra] dem skadeslösa.

Andra beröma *Phosphorus*, men den bör warsamt försökas. Genom krampen i Huden drifwes in i tarmarna som härmed slappas så att de ei förmå drifwa träcken fort, den finare fuchtigheten suga sugrören från träcken, som blir torr, hettar och meddelar blodet skadeliga delar.

Laxerande och purgerande slappa och draga vätskorna än mer till tarmcanalen och hudkrampen ökas.

Den samlade träcken hindrar vätskorna och föda af sig wäder som stockas uti hela baklivet och spänner ut buken. Mjälten tryckes och swulnar och *Diaphragma* drifwes fram åt bröstet och hindrar blodet och luften och präsas ut slem, som föres ut genom nosen. Efter *purgeringar* brån[a]d följer. *Clystirer* äro de nyttigaste, de reta allenast tarmcanalen, stilla kramper och töma. Dertil nyttjas *Chamomilla*, *Tobac*, *Hyoscyamus*, *Asa foetida*, *Valeriana*.

Swulster och Bölder hollas utanpå kroppen, bringas till *infl.* och war. De öppnas ei i förtid att ei Luft kommer inuti såret. De inre göra det mästa. På ytan gnidas in flygtiga oljor och i yttersta fara drages en med retande bestruken hank igenom.

Bot. Huden gnides öfwer med halmwiskor, twål och bränwin, watn med swamp och derefter med halmwiskor ofta om dagen, för at öppna *porerna*, upmjuka och häfwa krampen. Äfwen kan ingnidas qwicksilfwer, smör och *Camphert*. [61]

Till *Clistir*, som nyttjas för att wäl öppna, tjena

R. Assae foetidae uns β , solve *Oleo Lini* uns jv , adde *Infusi Herb. Nicotianae* Lbr ij . [Dyvelsträck 15 löses i linolja 120, tillsätt tobaksavdrag 720]. *Dr. Sr.* Gifwes på en gång.

Såpaktiga *Clistir* stilla krampen. Skulle ändtarmen falla ut, sättes *Clystir* af ättika och kalt watn. *Fontaneller* äro osäkra, ty ofta följer på dem brand, men at inrifwa retande båtar; Blir deraf blåsor är fara.

Win häldst rödt ges i alla *stadier* med nytta ett a 2 qwarter hwar annan timma. J brist deraf ges bränwin i watn. Deri kan blandas.

R. Pulv. Opii Thebaici puri uns β , *Tartar. Emet. dra* ij . Solve *vino quofd]libet* Lbr jv . [Opiepulver 15, kräkvinsten 7 löses i vin av valfritt slag]. *Dr. Sr.* Hwar 4de tim ges $\frac{1}{4}$.

Detta stillar krampen, drifwer vätskorna åt huden och öppnar. J *diarrhee* duga ei *antimonialia*. Eller

R. Pulv. Rad. Valer. sylv. uns ij , *Infund. aque bullient* Lbr j , *slct[?] per hora partem quart. vase tecto.* *Cola. Adde Spir. Minder.* uns ij , *Mellis crudi* uns jv . [Vänderotpulver 30 avdrages i kokande vatten 360 en kvarts timme i täckt kärl. Tillsätt ammoniakättika 60, honung 120]. *Dr. Sr.* Hwar 4de timma gifwes en sådan *dosis*.

Det kan ock ges uti *piller*, då *Salmiac* kan tilläggas. Det kan *administreras* i alla stadier.

Camphert ges i små *doses*, men ofta.

R. Camphor. uns j . *Tere Mellis crudi* uns $xviij$ adde *Pulv. Semin. sinap.*, *Cortic. Cascarill. aa* uns $viiij$. *M. f. pil. No* xvi . [Kamfer 39, honung 540, senapsfröpulver, kaskarillbark lika delar 240. Gör härav 16 piller].

Med win är det starkast. Saltsyran är förmonligast.

R. Acid. Sal. dra j, Alcol. vini. dra iij, aqu. commun. Lbr j, Mellis crudi uns jv. M. [Saltsyra 4, alkohol 11, vanligt vatten 360, honung 120]. *Dr. Sr.* Hwar annan timma ges en dylik *dosis*.

För rika.

R. Siliq. Vanill. dra ij, Confe. infund, Vino ebullient[?] rubro Lbr j. Stat. vase tecto per dimid. hor. Funs. Cola, adde Alcohol Chinae rubr. uns β - ij. Mellis crudi uns jv. [Vanilj 7 löses i sjudande rödvin 360 i täckt kärl en halvtimma, kyl och tillsätt kina, finaste pulver 15 - 60, honung 120]. *Dr. Sr.* Hwar 3-4 timma ges en dylik *dosis*.

Kolstybb och jäst äro ännu mindre försökta medel. *Inflam.* retande.

R. Aqu. Rabel. uns jβ, Pulv. Gum. arabic. uns j, aqu. fontan. Lbr j. M. [Svavelsyresprit 45, arabiskt gummi 30, brunsvatten 360]. *Dr. Sr.* Hwar 4de timma ges en *Dosis*.

Hanken bestrykes med *Terpentins* el[ler] *Bergolja*. Frosken^s bestrykes med saltsyra och Honung och twättas med ättika och salt.

Diaeten. Ren, torr, kylande Luft. J stallet måkas och rökes med ättika och Enbärsättika. Mjöldricka, hackelse el[ler] hafrehalm. [62] Bete, grönt foder, frucht och rötter skada efter det slappar och ökar plågorna. Är Hästen åter frisk gifwes hafre, Hackelse och litet tort hö.

Efter kur

R. Limatur. Martis alcoholisatae uns ij, Pulv. Rad. Rubiae Tinct. uns vj, Gentian. rubr. uns jv. M. f. pulv. [Pulvriserade järnfilspån 50, krapprot 180, baggsöterot 120]. *Dr. Sr.* På hafre strös 2 matskjedar. Detta är nog för 4 dar.

Smittande Hufwudsjuka, *Typhus gravior*, Spanska Hufwudsjukan

Är mäst pästartig, är sällsynt här i nordnen. Hufwut swäller upp. Den kan botas då körtlarne swulna och *inflam.* och mogna med war.

Tekn. Hästen får falsk *inflammatorisk feber*. Frossan är lindrig och kort men hettan longsam, beständig. Hästen matt, äter något, dricker ei. Hänger hufwut på grimskäftet. Han hwarken träckar eller dricker. Sjukan liknar *Nerffeber*. Efter 3 dar swäller hufwut, blir hett, locken täppa igen ögonen, h[wil]ka *inflam.* och rinna. Ur näsan rinner war och körtlarne waras.

Skils från Qwarkan^s genom föregående *inflam.* Hela Hufwut swulnar, Wahret är gult i Qwarkan. Ifrån Wattusot i det att mun uptill nosen allena då är swullen.

[**Öpning.**] Wid *obduction* af lindrig art är mycket gult watn emellan hull och skinn på hufwut. Hjern Hinnan är *inflammrad*. Kamrarne fyllda af watn.

Förut bådande tekn. Då hettan är stark, och Hästen rasar är fara och döden nära. Men då bölderna waras och öppna sig är hopp.

Ordsaken är smittan som mäst öfwerfaller de på betet och liknar sumpfebrar, med swulnad i det hängande hufwut under betets tiden.

Anwisingar. Är den [??] moste allt ske fort. Hufwud *inflammation* fordrar kalla sammandragande för att förekomma de uplösta wätskors kastning på ädlare delar och för att befordra wargöringen i käftkörtlarne.[63]

R. Pulv. Cort. salicis fragil. uns ij, Lichen. Island. uns j. Coque aqu. fontan. Lbr iij ad reman. Libr β, Cola, adde Naphthae nitr., aqu. Rabelii aa dra j, Mellis crudi s. Roob. Junip. uns jv. [Pilbarkspulver 60, islandslav 30. Koka i brunnsvatten 720 tills hälften finns kvar. Kyl och tillsätt salpetersprit, svavelsyresprit lika delar 4, honung eller enbärsmos 120]. *Dr. Sr.* Hwar annan timma ges en dylik *dosis*.

Eller

R. Pulv. Cort. Quercus uns ij, coqu. aqu. fontan. Lbr ij ad remanit. partis demid[?] Cola et Adde Pulv. Gum. Tragacanth. dra ij, Spirit. Mindereri uns ij, Roob. Sambuc, uns jv. [Ekbarkspulver 60 kokas i brunnsvatten 720 tills hälften återstår. Kyl och tillsätt dragantpulver 60, ammoniakättika 60, fläderbärsmos 120]. *Dr. Sr.* Som förut.

Det swulna hufwut twättas med *salmiac* upplöst i ättika el[ler] med blyättika med el[ler] utan *Camphert*.

R. Sal. ammon. puri. uns j, Solv. Aceto Vini uns viij, adde Spirit Camphor. uns ij. [Salmiak 60 löses i vinättika 240, tillsätt kamfersprit 60]. *Dr. Sr.* Härmed twättas hufwet.

Eller

R. Extract. Saturn. uns ij, Aqu. destillat. Lbr j, Spirit. Camphorati uns ij. [Blyättikskoncentrat 60, destillerat vatten 360, kamfersprit 60]. *Dr. Sr.* Brukas att twätta hufwut.

Ekebarks *decoct*, alun watn, *Thedens aqu. Sclop.* tjena allt. På swulnaden under kjäken lägges en upmjukande gröt af wetbröd raspadt och mjölk, äfwen linfrös gröt, upmjukande kokta örter. Då bölden är mogen öppnas den och såret skötes. Hankar sättas på halsen.

Den sjuka skötes och holles i kylig och frisk luft på en hög, ränsad stall och gifwes mjöldricka med någon syra. *Clystir* sättes och strö lägges under hästen.

Warsamhet. Man bör [ej?] *Scarificera* swulnaden, hwilket befordrar brand, och ofta förorsakar döden. För öfrigt är i en lindrig *Typhus*^s win och dylikt nyttigt.

Jlla artad slemagtig nerffeber

Denna är en Fäldtfeber, som ingen rätt beskrifwit utom *Viborgs Rots*, som dock är *anomalous* Rots. *Pilger* har sedt och beskrifwit den, som *grasserad[e]* 1794-95-96-97. Hwilken war nu häftig, nu *chronisk*. Förmodeligen är den ett slags sumpfeber^s.

[Tekn.] Kännetekn. Febern är lindrig, beständig, men tilltar mot natten; Håren resas, *appeten* förswinner, Hästen stampar på bakfötterna. Tungan oren med slem betäckt. Andedräg-

ten kort utan hosta. Ögonen mörka, rinnande. Körtlarne under [64] kjäken swulna, blöta. Materia rinner ur nosen. Hästen swettar lätt. Träcken lätt, och förwandlas till *diarree*. Kroppen faller ihop.

[Öpning.] Wid *Obduction* finnas Jnälfworna slaskiga. Slemhuden mjuk blyfärgad. Lungorna ha brandfläckar, warbolder. Grynkorn som i Rotsen fins, är ei här.

Skils från Rotsen^s genom en stark *feber*. J Rotsen beholler Hästen hullet, i denna faller han ihop. J Rotsen är en körtel swullen, här äro två mycket upswälda. Den är en *feber*, den andra *Chronisk*. Båda smitta, denna mäst.

Från hwarandra, som endast anfaller unga; denna skonar inga, i alla åldrar och flera gånger. Materien ur en Qwarkig nos är grön.

Från Snufwa skils den genom Hästens matthet, genom blyfärgad noshinna, som ei är *inflammerad*.

Förebud. Raska och muntra Stats [=stads?] Hästar botas lättare [än?] arbets och betande Hästar. Den botas i början, men ei när den tagit rötter. J förening med andra är den farlig, då den dödar.

Ordsaken. Efter den är om wåren gångbar på betes och arbets[hästar], tyckes den wara en Sumpfeber^s med Snufwa hwilken efter någon tid liknar *Typhus*^s. Och som de hästar mäst angripas, som från tort foder släppas på ett sumpigt bete, hwarest snufwan tillkommer. Luftens *disposition* gör sitt dertill isynnerhet till *formen*.

Botas som andra smittande, dock bör hafwas afseende på nosflytningen, som mattar. *China* och dess *Surrogat* lindra och minska flytningen.

*R. Pulv. Rad.*²⁸ *Salic. fragilis*, *Rad. Calami aromat.* aa uns jß, *Tart. Emet. gr x*, *Camphor dra ß*, *Roob. Juniperi uns ij. M. f. bol. et detur tales N. viij.* [Pilbarkpulver, kalmusrot lika delar 45, kräkvinsten 0.6, kamfer 2, enbärsmos 60]. En pil. ges hwar timma.

Härmed fortfares tils flytningen aftar, materien ändrar sin färg, lukt och *consistence*. Rödt win passar.

Alla öfriga medel som beskrifwas i Sumpfeber^s passa. Efter åt botas slappheten.

R. Alcohol. Limat. martis uns ij, Terebint. Venet. uns j, Cort. Salic. frag., Rad. Rubiae Tincto. aa uns vj, Roob. Juniper. q.s. ut f. boli pondere uns ij. [Finstötta järnfilspån 60, venetiansk terpentint 30, pilbark, krapprot lika delar 60, enbärsmos erforderlig mängd för att göra bollar av 60 grams vikt]. *Dr. Sr.* Hwar dag 3 piller. [65]

J denna sjukdom sker det samma, som i de förra. *C[l]ystir*, rifwande med Halmwiskor, och dryck *etc.*

NB. *Cavenda*²⁹ Hårhank, åderlätning, *purgeringar* duga ei. Bete, grönt foder, simmande, alt förswagande bör undwikas. Hafre halm, hackelse gifwes. Arbete och stark rörelse skada.

Trismus^S, Kiäftbens krampe

Se Paulet in seiner *Physicalischen Geschichte der Vie[h]seuchen* år 1773, 1774³⁰. Han har sett den gångbar på fuchtig mark och således war det en Sumpfeber^S med *trismus^S*. Man har funnit med *Tetanus*. Hästen blir tokug, får ryckningar och dör med Hjärtklappning.

Öpning.] Efter döden fins i luftröret och matstrupen med ett bark likt Slem. Lefwern och Mjelten swarta, rutna, upfyllda med *materia*. Blodet swart, och tarmarne *inflammade*.

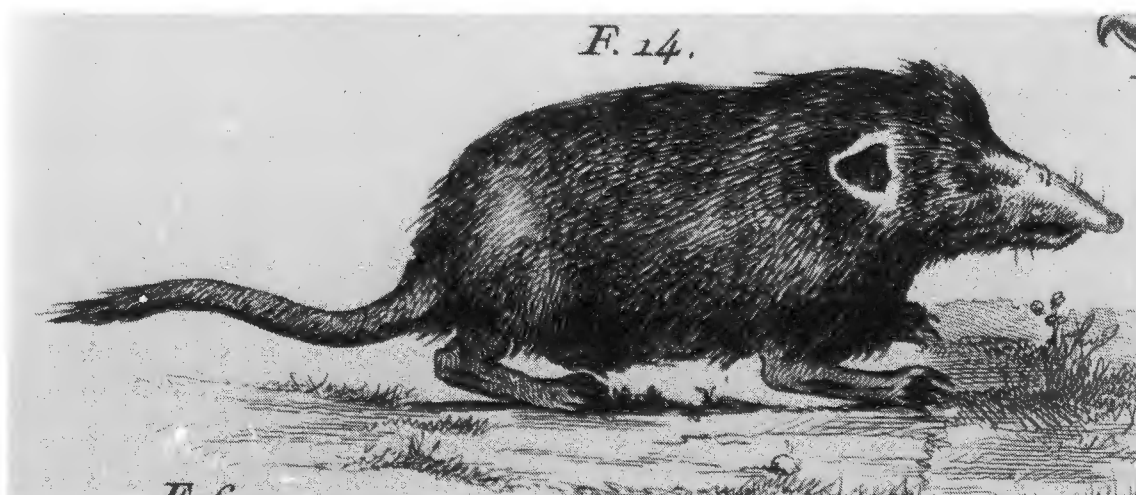
Ordsaken. Är ett fuchtigt och sumpigt bete, hwaraf en häftig rötfeber med *Trismus^S* förenas och lägger sig på lungan och Jnälfworna, h[wil]ket händer af Hudkrampen.

Bot. *Vitriol* olja i watn gifwes. Den *inflammation* är falsk med en stark *reaction i arterier*.

Brandaktig Bubo, Pästböld, Karbunkel, Anthrax

Som är ett *Symptom* i Sumpfeber^S. Körtlarne i ljumsken swulna och blifwa snart brandaktiga och [=om?] det ei förekommes. I *tela cellulosa* fins mycken fuchtighet. Härtill är *feber*. Huru detta hjälpes skall förekomma i Hornboskaps läran om karbunkel^S. Man har trodt den komma af en näbbmus bett, men *La Fosse* har wisadt den ei kunna bita Hästen.

En dylik är en *Feber*, som *Kersting* observerat uti h[wil]ken Han funnit brandfläckar ut på kroppen, hwilka med stycken af huden och köttet föllo af. *China* in och utwärtas tjena och Ekebark *decoct* utwärtas. *Vitet* och *Erleben* hafwa uti sin[a] *Feber* afhandlingar behollet *humorhale patologien* och följa *Vegetius Renatus*, och tro att han war så fulkomlig att intet efter ho[no]m warit tillagt. *Chabert*, *Flandrin* och *Huzard* hafwa på Wälfärds utskottets bekostnad utgifwet en Handbok och afhandling öfwer *Mal du Bois*³¹ som inneholler mycket godt styckwis, men det goda är ei af *Chabert*. [66]

Näbbmus, "spetsmus". Ur *Lafosse* (1772).

Rotsen^s och Ormen^s

[Rotsen]

Ehuru Rotsen är smittosam är dock febern i den tillfällig. Den är *Chronisk* ty omöyliger kan en Häst länge lefwa och må någorlunda wäl till hull och *appetit* med *feber*, som han i Rotsen det gör. En Häst kan med Rotsen behäftad lefwa 20 år. Den liknar en *Hectisk* sjuka som mot slutet blir *Feberaktig*. *La Fosse, Chabert, Wolstein, Eric Viborg* hafwa den beskrifwit och den sidsta har gjordt det mästa.

Få känna den rätt från andra. Bland 100 som dömas Rotsiga äro knapt 1 Rotsig. *Viborg* har bäst utransakat den. *La Fosse* har i flera wäl warit ofullständig. Många holla den för *local*, andra för en allmen i hela kroppen. Någre söka den i blodet, andre i körtlarne, andre i Hjernan, andre i lungan. Häraf äro komna *Species* Hjer[n] rots, Lungrots *etc.* Man kunde få således flere *Species* t.e. *idiopatisk* och kastad.

Beskrifning. *Malleus humidus, Vegetius, La Morve*, är en krämpa som endast smittar hästsläktet, och fått namnet af nosflytningen. Är *Chronisk* undantagen i början och wid slutet *feberaktig* efter *Viborgs* tanka.

Den delas i *idiopatisk* och *Symptomatisk*, egentlig och oegentlig Rots. Den sednare följer på flere sjukdomar. Den egentliga kommer af slapphet, den oegentliga af skämnda wätskor.

[Tekn.] Känneteken äro, ett hwit, gråt, gulaktig wahr, som har en bark omkring sig, och flyter en nosborr allenast. Noshinnan är röd eller blyfärgad. Up i nosen ser man *Chancres* eller sår med hög rand omkring och späckig yta ofwan på. På samma sidan som nosen flyter fins under kjäken en swullen körtel och ögat rinner på samma sida. Hästen är munter, äter, dricker, är slätthårig, och ingen förändring syns widare, ingen hosta eller *feber* märks. Nosslemmet löses i watnet. I det åderlåtna blodet finnas straxt i det warma många små wahrkorn, liksom i det då Hästen nyligen ätit. Hästen kan med denna plåga lefwa länge och göra gagn. Han smittar Hästar, Åsnor och mulåsnor, som deraf häftigast plågas. Fås den före Qwar-kan^s dör Han. [67]

Mot ändan magras Hästen och flytningen blir blodblandad. Hästen haltar på bakfoten, och Benet swulnar af watn.

Häst med rots i nässlemhinnan. Ur *Wagenfeld* (1843).

[Öpning.] Efter döden finnas Jnälworna sunda. Lungan är fullsatt med små knölar stora som knappåls hufwud. Skäres den midt i tu och far öfwer med handen, kännes liksom hwassa filar. Den flytande Nosholan är öfwer allt betäckt med slem materia. Körtlarne i Tarmkäxet äro ofta hårda, ojämna, *Schirrösa*, ofta finnes i Lungan wahrsäckar, ei sällan äro körtlarne angrepne. Detta bör nog märkas att med *attester* ei skada oskyldiga.

Skils från den förborgade Qwarkan^s der med att en körtel allenast swulnar, att allena en nosborr flyter, är utan hosta, ögonen klara, fullt hull, släta hår. J Lungan (fins), i Qwarkan finnas deri wahrpossar. Rotsen warar intil 20 år. Från *Catharre* skils den genom sitt långa waraktighet. Den förra är *Local* på noshinnan, Rotsen röra *Lymphatiska Systemet*. J *Catharre* äro körtlarne ei swulna och båda nosborren flyta.

Bådande förut³². Den *idiopatiska* kan i början botas, men är inrotad kan sällan och ei utan mycken kostnad botas. Ägaren tröttnar wid *curens* utdrägt och kostnad. Woro den *Epidemisk* kunde den bättre *observeras* och granskas.

Den ändrar sig mäst med döden. Kort förut haltar Hästen på en bakfot, som swulnar med watn och en mattande *diarrhee* följer och gör slut. Nosen blir torr.

Anledning. Är denna åkomma af slapphet uti *Lymphatiska Systemet*, så är botningen swår, ty man kan ei med säkerhet wäcka och reta detta *Systeme*. Är *organismus* förändrad, så är allt förgäfwes. Man [kan] försöka det likligaste och beholla det bästa. *Febern* mot slutet syftar wäl på rensning, men den kommer för sent.

Bot.

R. Arsenici albi pulv., Kali vegetabilis aa dra j. Solv. aqua Destill. uns viij, adde Gun. Tragacantae q.s. ut f. Mucilag. Pulv. Phelandri aqu. uns viij, Mel crudi q.s. ad Consist. Pillular. Div. in Doses xxjv aeq. [Arsenik, pottaska lika delar 4, löses i destillerat vatten 240, tillsätt erforderlig mängd dragant till slem, stäkrafrö 240, honung erforderlig mängd till pillermassa. Dela till 24 piller]. *Dr. Sr.* Morgon och afton ett piller gifwes. [68]

Denna *Dosis* ökas, och deraf får man se at *Materien* ur nosen blir tjockre, slemmigare. Hästen agtas för fuchtig luft, starkt arbete och grönt foder. Röken af *operment* och *Colophonium* föres till nosen dymedelst at *pulvret* strös på ett glödgat jern till nose[n] på hwad sätt skje kan. Hästen tål röken, men ei menniskan. Äfwen *arsenic* är ei skadelig, utan bruka *Osterrikare* strö dess *pulver* på fodret för at *praeservera*. Än mindre skadar det i förening i föregående *recept*.

Phellandrii aquatici frö skada ei eller, ty wahret i sår blifwa deraf förbättrad. Härtill brukas *toniska*

R. Pulv. Cort. Quercus uns xij, Rad. Calami aromatici, Baccar. Juniper. aa uns vj, Herb. Sabin. uns jv, M. Div. in jv p. ae. [Ekbark 360, kalmusrot, enbär lika mängd 180, sävenbom 120. Dela i 4 pulver]. *Dr. Sr.* Ett pulver ges hwar dag.

Eller

R. Pulv. Cort. Salic. fragil., Rad. Rubiae Tinctor. aa uns viij, Gum. Myrrhae, Terrae Japon. aa uns ij. M. f. p. Div. in jv p.a. [Pilbarkspulver, krapprot lika delar 240, myrrha, kateku lika delar 60. Dela i 4 pulver]. *Dr. Sr.* Ett hwar dag.

Äfwen tjena Jernfilspån och jernslag.

Diaeten bör bestå i tort och sparsamt foder allena till lifs uppehälle, ei grönt och wekt. Stallen renas och måttelig kyla befordras; Hästen bör ei badas eller simma. Hårhank skadar.

Auctores tanka. De gamla höllo den för smittosam men woro ei eniga om sätet. Somliga satte den i Hjernan, andre i Lungan, i njurar, i magen.

*La Fosse*³³ bewiste den ha sitt säte i *Membran. pituitaria Nasi*. 1749 upwiste Han för Wetenskaps *Acad. i Paris*, då 2 *Bouvard* och *Herisant* förordnade biföllo. Som andra nekade bewiste i öfwerwaro af 2 *Bouvard* och *Morand* 1752 Han vidare, at 7 slag Rots war, hwaraf den ena allena war smittosam. Sonen *Keis[erlig] Archiater* bewiste Fadrens *idee* om sätet och indelte den i egentlig *idiopatisk*, då sår och mycken flöd med wahr och blod fans, samt oegentlig *Symptomatisk* el[ler] en följd af andra, och utan sår, då mycken *materia* från *Lymphatiska* kärilen tilflyter. Den egentliga är allena smittosam, de andra ei. Den egentliga är simpel eller sammansatt. [69]

Den simpla är ursprunglig. Den sammansatta följer på någon annan. Han stadgar 3 *perioder*, början, fortsättning med sår förenad, 3 inrotad då war rinner ymnigt och swår andedrägt är följaktig. Ordsaken upger Han ei. Dock säger Han, att *inflammation* i körtlarne och slapphet i noshinnan gå förut. Alt som förordsakar slapphet t.e. slag på nosen, Förkylning i Qwarkan, då en het nos nedstickes djupt ned i kallt watn för att dricka. Slappheten går förut och förstoppelse följer derefter. Ormen är ock en orsak, äfwen retande insprutningar. Retande war i *tårkanalen*.

Bourgelat ogillar *La Fosses* sats utan att stadga en annan bättre.

Chabert menar, att det är onödigt att skilja de sjuka ifrån, emedan giftiga smittan kommer med luften. Odugligt foder och skötsel, Skiephafre, hetsigt foder, som också föder af sig ormen, omskifte i wädret, hämmad utdunstning. Otjenlig eller försumma[d] *cure* i Qwarka el[ler] Rutna Hofwar, fikwårtor, när Ormen och stenqwarkan förenas. *Wollstein* misstror en förderfwelig luft och dess *constitution* (wara) jemte Hästens *disposition* wara största ordsaken. *Bastardsläktet* och *Walackade* äro mäst utsatte. Då många swaga packas ihop i trångt mörkt rum, lågtliggande, orenligt, och då de dessutom starkt fodras. Swettmedel, warmt och wekt födande, *Laxermedel*, *Praeservativer*, Qwarkpulfwer, Åderlätningar, longwarig och ymnig blodflöd, wahrbölder, Magmaskar, Wått bete, ruten drickelse, ombytlig wäderlek, häldst höst och Wåhr. Wåta Fäldtåg. Falska *critiska* kastningar i Qwarka, *Lunginflam.* Unga och gamla Hingstar, som öfwerdrifwes. Den smittar.

Prof. Viborg håller smittämnet för obekant äfwen som kopp- och Mässlingen samt *Veneriska* smittämnet. Detta gift angriper och fräter, retar alla fasta och wärkar först på *Lymphatiska Systemet*, hwars rör äro större och körtlarne tjockre, swulna, *inflammade* och förhårdade. Blodet förlorar sitt sammanhang, blir mörkare, lifskraften lider och giftet delar sig ut

hela kroppen, Inälfworne *Inflam.* Blåsan [70] och *glandulae conglomeratae*, ja luftsäcken samt Hiern[?] *inflam.* Sjelfwa håren fullo af på de hästar, på h[wil]ka Rotsen ei bröt ut. Skulle giftet ympas, blefwo blodmassan först anstucken och sen *Lymphsystemet.*

Pilger har äfwen Sporrat³⁴ efter Rotsens *natur.* Han säyer att den *idiopathiska Chroniske* Rotsen fant Han alltid hos Feta wälfödda, köttiga Hästar, som sällan arbeta, h[wil]ka woro *phlegmatiska* och af slampt[!]³⁵ hull, ei på dem af hett *temperament* och spända *fibrar.* Det angriper de fetare hos h[wil]ka wätskorna *stagnera* och som ha mindre retelse, hos hwilka ei blodet blir tillräckeligen *oxiderat*, och således ta lätt emot smittan. Hästar kunna flera år synas må wäl till hull fast Rotsen flyter ja till 10 a 20 år. *Pilger* har haft under *cur* 13 h[wil]ka på 2 år blifwit bättre genom *toniska* medel. J k[r]aft deraf tror Han *idiopatiska* Rotsen wara *Chronisk.*

Unga som ei haft qwarkan^s få af smittan en obotelig Qwarka och dö inom några dar. *Pilger* inympade på ung 2årig han fole warmt Rots wahr, h(wil]ken fick Qwarkan och dog på nionde dygnet.

Då (en) hästen efter hand mottager giftet märks ingen *feber* i början, men inympas det blir en *inflammation* och lindrig *feber*rörelse. En fet wäl född Häst tar lätt emot, men retelsen hos honor är mindre.

Wi ha ordsak att tacka *La Fosse*, som uptäckt dess säte. Noshinnan är den första, som *inflammernas.* Och denna betäcker genom sin fortsättning lungorna, Magen, Jnälfworna, Blåsan, Lifmodern och meddelar smittan åt alla delar, förändrar wätskornas egenskap, efter hand och långsamt. Dock i Fäldt och i läger der flera Hästar ställas ihop blir den häftig med *feber* och således är den ei enkel utan *complicerad.*

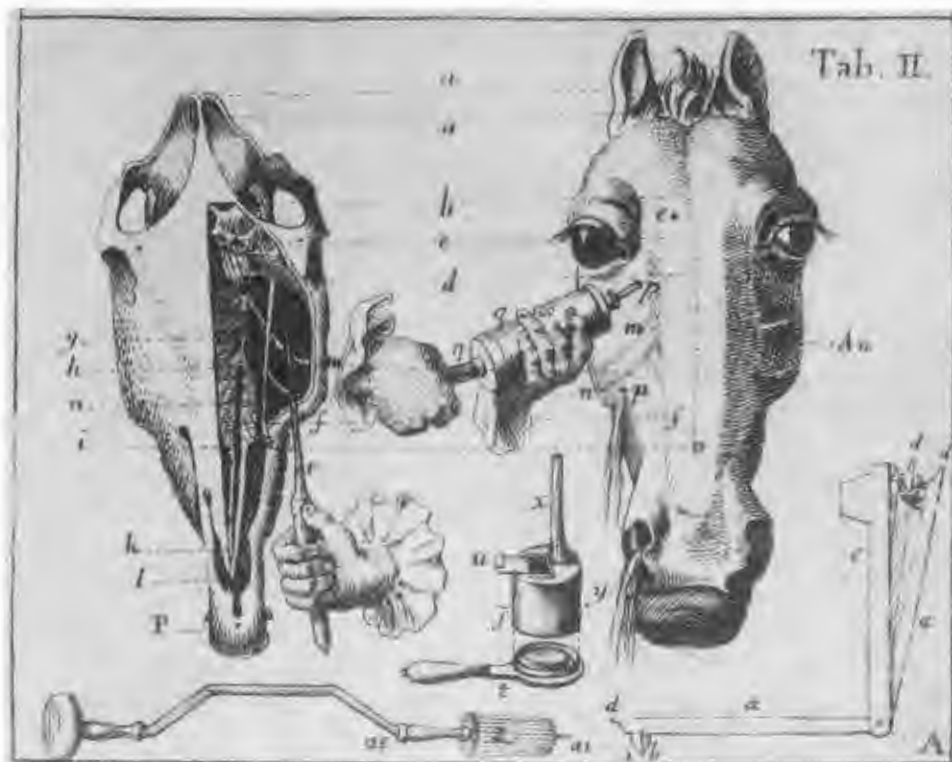
Auctorerne som lämnat olika beskrifningar på Rotsen ha på olika *perioder* och omständigheter *observerat* den.

Botningssätten äro olika och mäst alldeles stridiga, Man har berömt *BellaDonna*, *Sinds Latverg*³⁶, *sublimat*, *operment.* Äfwen drar det langt ut innan man är säker, att det är Rotsen och då är försent att bota. [71]

Frågas när kan en Häst misstänkas Rotsig? Swar. Är Hästen så gammal, att Han haft Qwarkan, är munter, fet, slätthårig och annars frisk. De *Lymphatiska* rör på hufwut är större, Noshinnan något *inflammerad* och ur ena nosen rinner en *Materia* och på samma sida är tårfull och en *Lymphatisk* körtel på samma sida swullen. Men förmodeligen är Rotsen då redan inrotad. Af Hästens arbete *naturelle*, *Constitution*, *Racen* och dess foder bör tillika efterfrågas.

Då desse tekn wisa sig och nosen flyter är det Rotsen. Den häftiga har alltid en *feber* som förenat sig med Rotsen. Den påföljande är äfwentyrlig och dödar, ty *Lymphatiska* lida mäst i smittosamma då swaghet föregår.

Då nu luften *agerar* på det smittade som deraf retas, upkommer en häftig *inflammation* häldst alla *Systemen* äga ännu sin fulla styrka och det *Lymphatiska* allena är lidande.

Den övre bilden om rotsbehandling finns i *Hernquist* (1773). Kopparsticket i nedre bilden ur *Lafosse* (1749) har uppenbarligen varit förebild. Ingreppet gjordes utan bedövning!

[?] med *arsenic* är det bästa bepröfwade. Huru den wärkar wet man ei, men den swarta blodet blir deraf rödare, får mer sammandragning, mer retelse. Om *Oxygenium* i *arsenik* *atiderar* blodet el[ler] af egen kraft *Specifice* wärkar, kan ei wist säyas. Men efter längre bruk deraf förloras *appetiten* och krampe infinner sig. Detta allt förekommes genom *Limbara Martis*, som ges emellanåt. Man bör alltid gifwa på mellan stunderna något *toniskt medicament*. t.e.

R. Lich. islandici uns viij, Rad. Rub. Tinct., Terrae japonicae, Gum. Myrrhae aa uns β. Coq. mensuris quatuor. aqu. commun. ad remaninsiam Mensur 2. [Islandslav 240, krapprot, kateku, myrrha lika delar 14, kokas i brunsvatten 4200 tills hälften återstår]. Dr. Sr. Dosis för en dag.

Denna *cure* warar åren ut, alltså blir kostnaden och beswärit ei lönande, ja äfwen owisst.

Ofta uphörer Rotsen att flyta, så att intet tekn på ytan fins. Då ses efter om ei *chancres* äro på Noshinnan, om ej andedräkten blir tung, trångbröstig, *feber*, Watn sjuka, i sådant fall dör Hästen snart. På slutet uphörer mäst flytningen. Kärillen falla ihop, förstöras, så att ingen *Materia* tillflyter, utan den kastar sig på andra delar. [72]

Ormen^s, [Hudrots]

Är nära förwandt med Rotsen, så att den ena kan förwandlas i den andra. Den öfwerfaller och smittar hästar allenast och är dödlig, och *curen* är owiss.

[Tekn.] Ormen, Wurm, *farcimen equorum*, *Le farcin*, wisar sig på ytan liksom en hop knölar nedunder huden, antingen här och där, eller uti en rad, då deraf slutas att den är *idiopatisk*. Det swulna röret hwarwid knölarne fästas är af en pännas tjocklek. Knölarne wäxa ut sedermer från denna pännlika swulnad. Den tiltar i tjocklek till en fingers storlek. Så länge de äro under huden betäckta (under huden) äro de släta, men då de brista ut till frätande sår, se de illa ut med wildkött ojämna, och höga bräddar, ur hwilka flyta en frätande elack *Materia*.

Hästen blir ängslig med mörka ögon, foderlusten förgår, swag puls, raggiga hår, swettas, blir klebbig och seg på de bara ställen skapet, pungarne och skam läpparne, hwilka till slut swulna. Ben swulna af wätskorna, som *stagnera*. Körtlarne under kjäken swulna. Det farligaste är då såren omkring mun äro med beck betäckta och orena. Wanligen äro bölderna då djupt liggande, men äro desse breda och ei fodret fäster sig deri, är faran mindre.

J början äro knölarne små och hårda, men bli större och mjukare. J början och mot slutet är *febern* starkare, men efter utbrottet är den lindrig eller ingen.

Öpningen wisar samma tekn, som i Rotsen, dock äro här nu dertil knölar.

Ordsaken är smittan äfwen som i Rotsen dess slägtinge. En Rotsig häst kan smitta en sund med ormen, dermed att Rotsiga snoret kommer färskt på en frisk hästs yta. En med ormen kan smitta en frisk med Rots, äfwen som hos en och samma Rotsiga kan förwandlas till orm. Smittan följer de *lymphatiska* rören efter.

En orm som utan smitta påkommer är farligare än en smittad. Farlig då knölar wisa sig på kroppen mer än då de sätta sig på läpparna. En Häst, som en gång är för ormen botad, får den ei vidare. Ormen följer ofta på Rotsen och är då dödlig, och twärt [73] om. Skilnad emellan Rotsen och Ormen är at den förra angriper de inre *Lymphatische* rör och den sednare de yttre. Det bewisas dermed, att då en Hingst betäcker ett Rotsigt Sto får den *Chancer* på lemnen och dröppel, som ei skedde om ei den inre *membran* i skidan warit *inficerad*. Körtlarna i ljumsken och *Scrotum* swulna och Hingsten får Rotsen. Han smittar äfwen andra Ston, som Han betäcker. Ormen gör ett återköp, då en dylik moste återtagas. Ett torkadt war smittar ei, ei eller torkad swett.

Ormen liknar *Veneriska* smittan. Rotsen är nosdröppel. Här fins *Chancres*, Benfrätning, swulnader, dröppel, Nosflytning är liksom i Fransoser, *Veneriske* dröppeln *communieras* lika med Hingstar som hos menniskan, lämnar och *Chancres*, som komma omedelbarligen af färsk och warm *materia*. *Chancres* och flytning kan komma på alla delar af slemhinnan. På menniskan fäster sig smittan på Slemhinnan i Swalget, på Hästen angripes noshinnan. Dock äro Födslodelarne, swalget och nosen i nära förbund med hwarandra. Körtlarna swulna på båda. Nos- och andra Hufwud ben frätas för båda två. De yttre felen kunna länge wara innan de inre angripas. Hos båda begynnas med *feber* och lindrig *inflammation*. *Sjukan är Chronisk* och underminerar hälsan och krafterna.

På ormen följer trångbröstighet^s. När den blifwit allmen ses på ytan små wahrbölder, som äro hårda, koppar röda. *Inflammeras* lätt; ändteligen öppna de sig och förwandlas till *Chancres* med höga bräddar och späckaktig grund. Detta gift angriper hårdare den ena än den andra. Blir Rotsen obotad till ändan kommer *feber*, swulster, swulna fötter, liksom i *veneriska* smittan. Tort wahr smittar ei. Det kan nedswäljas utan att smitta, fast det gör någon kännig. Den angriper först och mäst noshinnan och *urinröret*, efter luften dit kommer. Rotsen hos Hästar skulle wara så allmen som *Veneriska* hos menniskan om ei man utskure hannarne, om hästarne woro så brunstiga som menniskan kättjefull. [74]

Emedlertid afskiljes den Rotsiga från andra, ty enda widrörandet smittar.

Bot och anledningar tagas af likheten med Fransoser, Rots och Ormen, och således skulle *Mercurius* tyckas wara tjenlig, men det har sina olägenheter. Så långt man hölt de sjuka strängt wid såppor och mättade dem, drog det långt ut. Men sen man tillät win och starkare mat gick det fortare.

Vitet föreslog rökningar och de kunna tillika med inwärtas användas wid *Chancres* botande i nosen. *La Fosse* ansåg sjukan som *local* och borrhade hol öfwerst på kinden till *Higmore* hola, för at upspäda och afföra det der samlade wahret, men det är mer *imaginairt* än *reelt*, i alla fall *resorberas* det.

J Ormen har man användt på öppna såren hwarjehanda. *Cauterisation* har mäst warit berömd. Men den wärkar allenast på ytan, utan inre förändring, utan att bota. Skorpan hindrar luften utan att förekomma wahret eller att ändra det. Desse medel som tycks gjordt någon ändring äro de samma som i Rotsen. Utwärtas brukas

℞ *Cinnabaris fact. dra ij, Cineris e Corio Calicor. gr viij, Sangv. Draconis gr xij, arsenici gr xxx. M. f.*
 ℞ [Cinnober 7, askbarksaska? 0.4, drakblod 0.35, arsenik 2]. *Dr.*

Äfwen påstrött rödt *praecipitat* eller gjordt till smörja med honung, när *mercur* inwärtas brukas. Men härwid möter det wärsta, att Hästen ei kan äta, blir matt, kastar sig och dör.

Warsamheter. Man ställer ei friska i stall med Rotsiga, ei dricka i samma embare, då smemmet kan komma i nosen på den friska. All redskap som den smittade widrört bör ei komma wid en frisk, innan den ränsas. Skrapa och Borste som betjent den sjuka, skall ei nyttjas på friska. De rena spännas ei för samma wagn, ställes ei wid samma krubba, och på resan ränsas krubban ren. En *Stats* Häst gifwes draglig *motion*. Feta Hästar äro ei friska. En fet är ok[??] liksom en fet människja, hwars Själs krafter nå[?] till kroppen som en *mathematisk linea* till *cuben*. [75]

Rheumatismus

Anfaller alla kropsdelar som deraf wärka och förlora sin wärkan. Hwarest en öfwerretelse, finner sig derefter följer slapphet, deruppå samlas wätskor hwaraf kommer *Rheumatismus*. Den fäster sig i hinnorna, om senor och *nerver*, isynnerhet under ombyte af köld och hetta. Allt gäller om *rheumatismus*, som är sagt om *inflammation*.

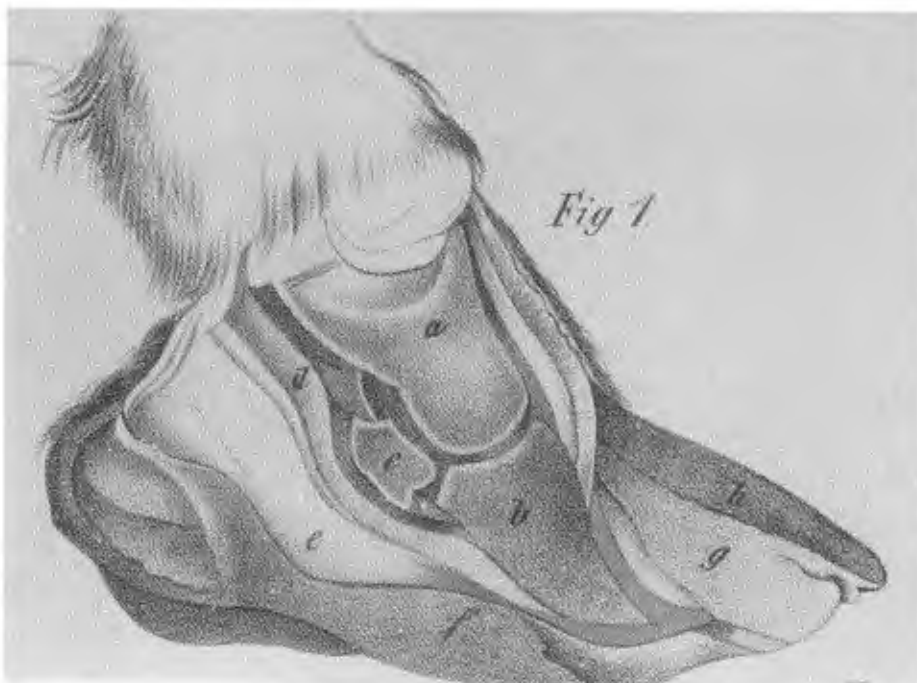
Med *Rheumatismus* är alltid någon *feber*, h[wil]ken om den är häftig är sjukan *acutus*, annars är den *chronisk*, då *febern* är föga märkelig. Här talas om den, som anfaller ytan och *musklarne*, samt hindra rörelsen. Sätet i hinnan, som omgifwer *musklarne* och senorna, i hwilken wätskorna efter hettan och kölden stockas, hwaraf spänningar, wärk, retelse i ådrorna. Retelsen är i början *active*, men blir sedermer *passive* efter slappheten.

Ledgångarne lida mäst, isynnerhet framfötterna, men ändteligen genom *febern* blifwa de andre delar medlidande: De inre [= yttre?] *inflammatoriske* anfalla de inre, men ha samma grund, samma gång och ända. Skilnaden utgör sätet och der smärtan märkes.

Rehe sjukdom, *Rheumatismus*, *Fourbure*, [Fång]

Är med *feber*, wärk och styfhet i lederna, att Hästen ei kan lägga sig. Kommer den af förkylning heter den wäder[r]ehe, el[ler] kommer den af foder öfwerflödigt gifwit kallas den foderrehe. Men denna som följer efter *indigestion* hörer ei hit. En annan *Rehe* upkommer då en Häst med en genom utwärkning mjuk såla kommer at drifwas lång wäg på stenig, krakig ojämn wäg eller ställes i et ojämt hårdt spilt el[ler] då Hästskon är för trång, illa omlagd att hästen deraf ömar, rinna wätskorna till, fästa sig på stället i köttulan, fräta omkring sig. Ofta är det allenast möda och matthet.

Tekn och Grader. Sjukdomen begynner med möda och slutar med brand, och genom går 4 *grader*.

Fång hos häst; hov i genomskärning. Vid fång sker så stark vätskeutsvettning i hoven att sambandet mellan hornkapsel och hovben uppluckras och upplöses. Observera att hovbensspetsen här har roterat nedåt och kan t o m tränga igenom hornsulan. Efter *Wagenfeld* (1843).

1a. Hästen skonar foten, går med den styf, och sätter den framför den andra, kommer ei fort under sadel och för wagn. Wätskorna samlas och hästen är Werbällt. [76]

2dra. Hästen går med swårighet, håller knäet styft, känner oliderlig sweda i foten, sätter fötterna longt fram, och åtskilda och *feber* märkes.

3dje. Nu sättas äfwen tåerna i höyden. Wärken stiger up till Skullrorna. J kronan wisar sig sår. Fötterna stå liksom de woro af trä. *Febern* är häftig.

4de. Nu kan Hästen ei stå på Benen, har mycken smärta och qwal, en flytande swett, och krampe i alla fyra hwarmed Han sprattlar.

Ordsaken är long *forcerad* gång på ojämn mark eller då Hästen ställes på hård och ojämt stallbotten kort bunden. Tunga skor, illa fästade, korta, fehlaktiga, då af sulan skäres för mycket, af raspande och brännande.

Förklaras. Då sulan ei är stark nog för att motstå trykning utan att trycka på köttulan, hwaraf wätskorna flyta till, stockas, hwilka fräta rören, deraf kommer spännande och wärk samt ömhet. Hornsulan skils från köttulan och smärtan tiltar förmodeligen genom *nerf*-skidan, som går up till bogen äfwen som i *Panaritium*^S, i onda bett hos menniskan. Detta söka sedermera genom smörja på bogen att afhjelpa.

Förebåd. J första *graden* står den att hjelpa, men i andra är det swårare. Mere[n]dels tillskapas i denna *grad* full- och platthofwade, ty det utgutna skarpa emellan horn- och köttulan blir af hettan skarpt och frätande, fräter köttet och ofta benen, hwaraf foten förlorar sin rätta form och blir *convex*³⁷.

I 3de stadie falla mäst hofwarne af och kallbrand wisar sig. J 4de dör hästen utan räddning under en faselig smärta.

Bot är i tid nödig. Hästskon tages af, och foten afkyles med kalt watn, eller ättika och salt, eller ställes Hästen i kallt watn och på fuchtigt bete. Äfwen tillika åderlåtes. Hunger *cur* är också tjenlig, hwarigenom wäckes retande i magen och swagheten häfwer retelsen och ömheten i magen. [77]

Består felet i hästskon, ändras den. Äfwen då Hästen är sömstucken. J 2 och 3 *graden* måste man öppna utgång för *materien*, det må skje med gropjernet eller *trepan*, allenast att öppningen blir tillräckelig för *materien* och stället förbindes med *Aqua Sclopet*. *Theдени* och foten baddas med win, eller såp *Spiritus*.

Skulle förkyllning[!] wara ordsak, hwilket är swårt att bestämma efter äfwen då sulan kan wara i fara eller skadad. Emedlertid är gnidningar med halm, badningar med iskalt watn, *Oleum Cantharidum* är också tjenlig. Har *Rheumatiska* krämpan lagt sig på Jnelfworna, nyttjas hwad förut är sagt om *Inflammation*.

Krampsjukdomar

Trismus^s och *Tetanus*

Då krampen fäster sig i *kjäftmusklarne* kallas den munklämma | *Trismus*^s, *Contraction spasmodique de la bouche* | hwilken wid Nord- och Öster Hafwet, samt på sumpiga ställen är gängse och kommer af slapphet och kyla.

Tekn. Hästen andas beswärligt, sträcker ut hufwut, med öppna Nosborror, käftarne hopdragna, att de förr afbrytas än att de kunna skiljas. Ofta sker det långsamt, så att Hästen kan till en liten del öppna mun, ofta begynnas krampen i *kjäftmusklarne*, men går sedan till Halsen, och öfwer hela Rygggraden, så att hela kroppen blir styf, äfwen bakläggarne då den heter *tetanus*. Hästen står då ängslig med flytande swett betäckt. Ögon wridas af och ann[!]. Anndrägten[!] är mödosam. Pulsen är stark och hastig. Hästen kan ei träcka eller stalla emedan krampen sträcker sig till desse delar. Ur mun rinner *Saliven*; Buken spännes ut. Benen stå från hwarandra styfwa, obewekeliga, utan all rörelse.

När det lider till ändan faller Han ned, får *convulsioner* och dör. Då sjukan börjar på munklämma och går bakåt drages halsen och hufwut bortåt och upp i wädret, *opisthotonus*, twärt om då sjukan börjar i bakdelen, då drages hufwut ned åt marken kallas han *Emprosthotonus*. Hästen är törstig och will dricka men förmår ei. [78]

[Öpning.] Då en död öppnas, fins lunga *Inflammerad* och inelfworna angrepna, ofta går *inflammation* till sjelfwa ben; man har funnit swansben afbrutna.

Ordsaken är swår att igenfinna. Men som den är gångbar omkring sjön, måste sjöluften wara ledare till denna farliga åkomman; Häldst den går mäst mot hösten så är den *Rheuma-*

I 3de *stadie* falla mäst hofwarne af och kallbrand wisar sig. J 4de dör hästen utan räddning under en faselig smärta.

Bot är i tid nödig. Hästskon tages af, och foten afkyles med kalt watn, eller ättika och salt, eller ställes Hästen i kallt watn och på fuchtigt bete. Äfwen tillika åderlåtes. Hunger *cur* är också tjenlig, hwarigenom wäckes retande i magen och swagheten häfwer retelsen och ömheten i magen. [77]

Besår felet i hästskon, ändras den. Äfwen då Hästen är sömstucken. J 2 och 3 *graden* måste man öppna utgång för *materien*, det må skje med gropjernet eller *trepan*, allenast att öppningen blir tillräckelig för *materien* och stället förbindes med *Aqua Sclopet*. *Theдени* och foten baddas med win, eller såp *Spiritus*.

Skulle förkyllning[!] wara ordsak, hwilket är swårt att bestämma efter äfwen då sulan kan wara i fara eller skadad. Emedlertid är gnidningar med halm, badningar med iskalt watn, *Oleum Cantharidum* är också tjenlig. Har *Rheumatiska* krämpan lagt sig på Inelfworna, nyttjas hwad förut är sagt om *Inflammation*.

Krampsjukdomar

Trismus^s och *Tetanus*

Då krampen fäster sig i *kjäftmusklarne* kallas den munklämma | *Trismus*^s, *Contraction spasmodique de la bouche* | hwilken wid Nord- och Öster Hafwet, samt på sumpiga ställen är gängse och kommer af slapphet och kyla.

Tekn. Hästen andas beswärligt, sträcker ut hufwut, med öppna Nosborror, käftarne hopdragna, att de förr afbrytas än att de kunna skiljas. Ofta sker det långsamt, så att Hästen kan till en liten del öppna mun, ofta begynnas krampen i *kjäftmusklarne*, men går sedan till Halsen, och öfwer hela Rygggraden, så att hela kroppen blir styf, äfwen bakläggarne då den heter *tetanus*. Hästen står då ängslig med flytande swett betäckt. Ögon wridas af och ann[!]. Anndrägten[!] är mödosam. Pulsen är stark och hastig. Hästen kan ei träcka eller stalla emedan krampen sträcker sig till desse delar. Ur mun rinner *Saliven*; Buken spännes ut. Benen stå från hwarandra styfwa, obewekeliga, utan all rörelse.

När det lider till ändan faller Han ned, får *convulsioner* och dör. Då sjukan börjar på munklämma och går bakåt drages halsen och hufwut bortåt och upp i wädret, *opisthotonus*, twärt om då sjukan börjar i bakdelen, då drages hufwut ned åt marken kallas han *Emprosthotonus*. Hästen är törstig och will dricka men förmår ei. [78]

[Öpning.] Då en död öppnas, fins lunga *Inflammerad* och inelfworna angrepna, ofta går *inflammation* till sjelfwa ben; man har funnit swansben afbrutna.

Ordsaken är swår att igenfinna. Men som den är gångbar omkring sjön, måste sjöluften wara ledare till denna farliga åkomman; Häldst den går mäst mot hösten så är den *Rheuma-*

tisk; på andra ställen än om sjön är den owanlig. Förmodeligen händer detta de kreatur, som ha litet blod, som ei kan motstå *feberkrampen*, som först angriper huden, sen muskularne, som felas kraft att motstå retelsen. Den kommer således af swaghet och oförmögenhet att göra motstånd: ty *Tetanus* anfaller allenast swaga och blodfattiga och utmattade i hettan, och efter mycken swett, hwar efter följer lungkrampe under en stark swaghet. Inställer sig den efter sår heter den *Trismus Traumaticus*, som sker då såren länge blottställas för kall luft, som förswagar. Eller då en *inflammation* uphör och då såret får en elack färg och ei ger wahr eller förwandlas till et etter wahr el[ler] då det uphörer. Äfwen kommer krampen då *Mediane nerven* är sårad antingen strax eller eff[t]er sedan Hästen är utmattad. Således är ordsaken en sumpfeber^s med matthet efter swett, sårad *median nerf*, Förkylning i såren, öfwerdrifwen retelse.

Förebud. Denna åkomman är högst farlig, dock om krampen anfaller först bakdelen är hopp om räddning. Äfwen då man så wida kan öppna mun, att *medicamenter* kunna intagas är något hopp öfrigt. Kan hank eller bränjern wäcka *Supuration* är något att hoppas, men blir ingen *inflammation* är allt förlorat, ofta kommer man för sent, sedan alla käftmusklar och matstrupen äro tillsnörpta.

Understundom warar sjukan länge, ofta dödar den på 4de - 6te dygnet. Bättras Hästen går det långsamt, och af mindsta tillfälle kommer sjukan farligare igen. Wanligast dör hästen. [79]

[Bot.] Anledning och Bot. Krampstillande medel äro isynnerhet nödwändiga, ty om man med skrufwar wille öppna käften, och dermed bryta af benet, kan dock intet genom strupen nedkomma. Genom *Clystir* är det enda möyliga sättet att få botemedlet in. Det bästa och tjenligaste medel är grafwa ned Hästen uti dyngan el[ler] i warm bad, som såpa el[ler] lutsalt gör wärksamt. Men huru kan en Häst sättas i bad och dyngan, som ei kan gå.

Att nyttja brännjern, hårhankar, qwicksilfwer salfwä på käften *etc* är onödigt, då sjukan är allmen. Att sätta *Magnet, Electrisiteten, Galvanismen* är wågsamt.

Allt som kan ingifwas genom mun kommer tilbakars. Genom *Clystir* är det enda möyelige. Härtill nyttjas *Tobac, Assa foetida, Valeriana, Moschus, Bäfwergäll etc.* i små *doses*, men ofta. Man är lyckelig understundom att efter langt bruk, att bota åkomman. Nyligen har *Viborg*³⁸ insprutat *decoct. Verat[r]i albi* genom halsådern, som torde genom retning hjälpa.

Apoplexia, Slagfluss

Är en sjukdom då Hästen förlorar hastigt alla wilkorliga rörelser, med sinnen[s] förlust. Detta händer Hästen som oftast mer än andra djur.

Den är blod- och *nerfslag*. Blodslag kallas då blodet af en *active conjection* drifwes åt hufwut. *Nerfslag* händer af swaghet då blodet ei kan *circulera*.

Tekn. Hästen kastar sig på marken, utan att röra sig och känna. Andrägten är beswärlig och snarklig, skroflig. *Pulsen* hopdragen, liten, krampaktig. Ofta käns han ei.

Den skils från Fallande sot, i h[wil]ken Hästen sparkar[?] med fötterna och efter en stund stiger upp.

Det blodiga anfaller wäl födda, starka och till *inflammation* fallna. Ögonen drifwas då utåt, *conjunctiva* är röd, ådrorna swullne, tungan och mun röda.

Nerfslag anfaller allenast utmattade, usla. Ögonen äro då indragna, äro mörka, slemmiga. Mun in uti ljus, hwitblå. [80]

[Öpning.] Då en död öppnas fins utguten blod, bröstet och baklifwet mäst merendels friska, dock efter ordsakernas olikhet fins derpå merken. J *nerfslag* utgjutes *lymph*a.

Ordsaken är blodets drifwande mot Hjernan, der rören sprängas. Starkt arbete i hettan, öfwerflödigt foder, Wåldsamhet, stark krampe i huden el[ler] baklifwet.

Nerfslag kommer af slapphet, matthet efter longt och tungt arbete, blodflöd, *purgeringar*, täta bestigningar, *Onanie*, eller yttre fel.

Förebud. Har hästen *Chronisk* krampe i blodslag är hopp om räddning. Men är ingen pulsslåg; el[ler] blod rinner ur nosen är döden nära för hand. Annars är all Slagfluss farlig.

Bot. Man måste snart röya bort det som retar och mildra åkomman och häfwa *inflammation*. Man öppnar tinninge ådern och halsådern; Baddar Hufwut med iskallt watn, sätter hårhank öfwer Hjessan, sätter starkt retande *Clystir*, Rifwer med halmwiskor, badar fötterna med varmt watn. Bättras Han, gifwes *Antiphlogistica* först och sedan *antimonialia* i små doses, för att *resorbera* det utgutna i hufwut.

Till slut ges stärkande. På ordsaken hafwes afseende.

J *Nerfslag* sättes *Clystir* af Tobaks rök[?], och inwärtets saltsyra. På hufwut inrifwes (in) *Hoffmans* dråppar. Ådern öppnas ei och alla slappande undwikes. Magfluss är sällsynt hos djuren.

Swindel, Vertigo, Le Vertige, L'Etonnement

Hästen går wacklande, raglar och faller i kull.

Ordsaken är allt som förorsakar Slagfluss, öfwerflödigt foder, slätt fodersmältning, *opiat*er, gift, värmen omkring, löpande fullblodighet, yttre wåld, stor förstoppelse.

Bot. Ordsaken bortskaffas, man rättar *curen* efter *constitution*, wäderleken och dylika omständigheter, för att *radicalt* bota. *Palliativa* nyttjas mot anstötterna[!] t.e. krampstillande och styrkande, då kreaturet är swagt. Twert om förswagad då krafterna tillåta, åderlätningar. Allt som i Slagfluss är anført nyttjas här.[81]

Fallande sot

Är äfwen wanlig hos Hästar. *Epilepsia, Morbus caducus comitialis*. Den är slägt med kollern^s, och med den omväxlar. Är med ryckningar, swår andedrägt, sinnen förswinna, musklerne ryckas.

Tekn. Hästen raglar, faller kull och kastar läggarne, sprattlar, gnidslar med tänderna, stönar och flämtar. Ofta står Han stilla, hänger Hufwut på krubban, är utan känsel, känner ei rycktaren. Efter anfallet står Han upp, ser förvirrad ut, och straxt derpå ser han frisk ut, äter och dricker. Ofta märkes anfallet förut. Han står då något tokig ut. Merendels faller han straxt ned. Denna sjukdom är mer ett *Symptome* än sjukdom allena hos Hästarne.

Ordsaken är mäst i hjernan och *local*, som Hjernan förhårdande watn i Hufwut. Blåsebandmatskar, utskot i hufwud skålen, yttre wåld, solhetta, koller, osmält foder, matskar i magen, stark feber, och alt, som tilskyndar Slagfluss.

Förebåd. Merendels är den *Chronisk*, och botas sällan. Hästen dör under anfallet. Ju längre anfallet warar desto farligare.

Bot. Sällan botas den *radicalt*, wäl *palliativt*. Man förekommer ordsaken. *Patienten* blir benägen dertill och faller af wana. Man drar retelsen från Hufwut med hårhankar, *Clystir* och retande.

Trångbröstad, *Asthma, Dyspnea*, [Kvickdrag^s]

Är en krampe i lungan med beswärlighet att andas, hwartil mot slutet förenas med *feber*. Andedrägtsmusklarne draga sig ihop. Wäderleken och omständigheter bidraga härtill. Hästen plågas mäst af denna sjukdom.

Tekn. Hästen hämtar andan swårligen under loppet, flämtar med buksidorna, hwaraf han kallas Slagbukig. Understundom är drägligt, ja mäst omärkbart. J traf öpnas nosborrar och får ei andan; då han stannar flämtar han och wid indragningen drifwes ändetarmen utåt, och Refben lyftas 2 gånger upp under hwart andetag, på slagsidan märks liksom ett rep Löpa fram från bort mot ljumskarne. Ofta snarkar han och ljuder under luftens gång; under stundom andas han ledigare. Man har kallat denna olägenhet Hjertklappning; Blåsar Damm efter en rök går ur nosen; Trångbröstighet^s, Blåsbälg, Bukslag. Denna sjukdom är *chronisk* merendels.

[Öpning.] Öpnad wisar lungan som oftast slapp och stor och luftröret fullt af slem; ofta är lungan skrynklig, hopdragen och knölig, wid Refben fästad, ei sällan upfylld med wahrknölar, sårad. Understundom finns lungan frisk, men hjertat med hjertsäcken fastwuxit el[ler] utwaxter i hjertkamrarne, eller watn i Hjertsäcken, eller *Aorta* bristartig.

Ordsaken är mongfalldig, ehuru *Symptomerna* äro lika.

10. Följer den på en illa botad el[ler] wanskött Qwarka^s, hwarwid nosen flyter, och körtel-systemet angripes.
20. Efter Rotsen^s då flytningen uphör.
30. Efter illa bot[ad] lu[n]ginflammation.
40. Af wätskor, som kasta sig på lungan.
50. Af dam[m], som indragit genom slem fäster sig wid lungan och retar.
60. Rest efter någon åkomma på lungan.
70. Slätt botade krämpor, dermed lungan förswagas.
80. Hopdragna luftrör, körtlarnes förhårdande och swulster af späck, wahr, slem, lupnad *Lympha*, Åderbråk, watusot i bröst, i hjertsäcken, wahrbölder, matskar, dam[m], ålder Mattighet, slätt foder. Allt hwad *afficerar*[?] lungan slappar, utspänner och förminska holigheten.

Asthma, som är en krampe delas 10 J en torr, utan flytning. Hostan är torr. 20 Wåta hostan hos drägtiga beständig och *periodisk*, den beständiga fortfar lika. Den beständigt *periodiska* warar, men blir werre på wissa tider. 40 Den *idiopatiska* härör af något organiskt fel. 50 *Symptomatisk* af någon bröstkrämpa. 60 *Sympatisk*, då lungan af medlidande angripes. [83]

Wanligen skiljes *Asthma* genom sin lungans retbarhet från *dyspnea*³⁹, som wid *feber* tillfälle påkommer. Men man ei så noga känner skilnaden hos Hästar, så kallas *Asthma* all *chronisk* trångbröstighet^s som ei är häftig. Den botas swärligen, ofta alldrig, hwarföre den uphäfwer köpet. Hästen magras af och dö ändtligen. Är fehlet gammalt, och *organiskt* t.e. *aneurisma*, *Empyema*, *Polyper* etc. så är en *radical* bot omöyelig, wäl en *palliative*. Men äro dess åkommor i sin början, kan någon hjälp påtänkas. Är åter utslag inslaget, *feber*, updrifna Jnelfwor m.m. då kan medel finnas. Man söker ordsaken och derefter rättar man sig.

[Bot.] Anwisning och bot. När något utslag kastat sig på lungorna, då gnides kroppen med halmwiskor, och warma är nödig och dertill (med) intages *antimonialia* och *Sudorifera*.

R. Spirit. Minder. uns viij, Roob. Sambuc. Lbr j. M. [Ammoniakättika 240, fläderbärsmos 360]. Dr. Sr. Hwar 2 timma ges ett a 2 quarter⁴⁰ i ljumt watn.

R. Tartar. Emet. uns β, Solv. aqu. Flor. Sambuci Lbr ij, adde Roob. Sambuci Lbr j. [Kräkvinsten 15 löses i fläderblomsthe 720, fläderbärsmos 360], Dr. Sr. Hwar 2 timma 2 koppar i ljumt watn.

Har *lymph*a stockat sig brukas de lösande.

R. Mercur.[??] dra ij, Pulv. Gummi ammon. uns ij, Extr. Rad. Gramin. Lbr j, Pulv. Rad. Enulae seu Phelandrii aqu. q.s. ut f. pil. No xij. [Kalomel? 7, ammoniakgummi 60, kvickrotsextrakt 360, pulver av ålandsrot eller stäkrafro erforderlig mängd till 12 piller]. Dr. Sr. Ett piller gifwes morgon och afton.

Skulle krampe plåga så användes krampstillande

R. Pulv. Gummi Assae foetidae uns ij, Radic. Valerian. sylvest. uns viij, Rob. Juniper. Lbr j. M. [Dyvelsträck 60, vänderot 240, enbärsmos 360]. Dr. Sr. Ett mos hwaraf ges 2 matskjedar hwar 4 timma.

Eller

R. Opii Thebain. dra j, Alkali mineral. scr j, Pulv. Rad. Glyzyrrhizae uns j, Mellis crudi q.s. ut f. pillula. [Opiumtinktur 4, Glaubersalt 1, lakritsrot 30, honung erforderlig mängd till piller]. *Dr. Sr.* Hwar 4 timma gifwes en dylik.

Eller

R. Castor. gr xv, Camphor. gr xxx, Extract. Valerian. sylv. uns β. M. f. pil. [Bävergäll 0.75, kamfer 1.5, vänderotsextrakt 15]. *Dr. Doses vj tal, Sr.* Hwar 3dje tim. en dylik.

Fins slapphet tages *tonica, adstringentia* och nyttjas som efter *lungfeber*. [84]

Sårade *Bronchiae* botas sällan. De äro med flytning genom nosen liksom i rotsen, då hindras med följande

R. Pulv. Gum. Ammon. uns jβ, Phellandr. aqu. uns viij, Roob. Juniper, q.s. ut f. p. No viij. [Ammoniakgummi 45, stäkrefrö 240, enbärsmos erforderlig mängd till piller]. *Dr. Sr.* Hwar 4 tim. ett piller. På fodret ges Islands mossas.

Om *Tympanitis*, wädercolic af swaga tarmar, så brukas stärkande, *clystir*. Man fordrar ei med hö.

J lungans twinsot och wahr, brukas sådanne medel som deremot hjelpa, mon ei blysocker e[ll]er harts[?].

Asthma acutum[?] *Milliari convulsivum*⁴¹ och *Angina Pectoris* äro ei ännu hos Hästar upptäckta.

Hårhankar på bröstet äro tjenliga at draga ut det onda. Uti bröst åkommor med magrande betjenar man sig af

R. 50 röda eller swarta snäckor Limax rufus ater, hacka dem ock koka öfwer kohleld i 4 mått watn til ½ intorkat, adde Trifolii fibrin. uns jv [= vattenklöver 120 g], Grindwurzel uns jv [= Rumex, syra 120 g] silas och gifwes litet i sänder om dagen.

Som bäskt dricker Hästen i början ei gerna. Halm, hafre och hackelse med litet gräs ute el[ler] Qwickrot gifwes at äta, och ljum drickelse.

Hästen skonas från arbete och hastiga språng.

NB. Af Strålröta kommer bröstbesvär, ty förfötterna stå i förening med bröstet, då botas Strålröta och hankar sättas på ytter sidorna af Bögera.

Hosta, Tussis, Le Toux

Är Bröstmuskelnas häftiga sammandragning, hwarigenom luften skiftwis med ljud drifwes ur lungan. Den är torr eller wåt. Den torra är utan fuchtig utflytning och wärkar mäst på strupen.

Den våta är med nosflytning, lös, full och kommer från lungans inre.

Idiopathiska kommer af localt fel.

Symptomatiska följer med åtskilliga sjukdomar, t.e. Qwarkan, lunginflamm., Lefwer infl., Snufwa, Bröstkrampe, feber, Nerffeber, *asthma*, indigestion, Magsyra, [85]

Ordsaken är allt, som retar Lughinnan, *Larynx*, luftröret, *bronchierna*. Förändring i luften, köld och värme, hämmad *Transpiration*, främmande kroppar i luftrören. Kall dryck då Hästen är het, tjock *lympa*, som *stagnerar* i lungan. Löpande mot wind, dammig och skämt foder, orent watn, *Insecter* i luftrören, syra i magen.

Bot. Ordsaken röyes ur vägen. Är den *idiopatisk*, så brukas mot ordsaken: Slemagtiga äro annars passande, t.e. *Malva*, *Althaea*, korndecoct, *Foenium Graecum*, Linfrö, Hamp Honung, Arabisk-, *Tragacanth Gummi*, Lakritzrot, oljor. Rent foder och luft, ljum drickelse. Inwärtas brukas de medel som i *Asthma* äro föreskrifna, t.e.

R. Sal. Ammoniaci puri uns j, Pulv. Gummi arab., Succ. Glyzyrrhizae aa uns ij, Mellis crudi Lbr j. M. f. Elect. [Salmiak 30, arabiskt gummi, lakritsextrakt lika delar 60, honung 360 till mos]. *Dr. Sr.* Mos hwar af hwar annan timma gifwes 2 matskjedar.

Eller

R. Pulv. Semin. Foeniculi uns jv, Rad. Glyzyrrhizae uns viij, Mell. Lbr j. M. f. Elect. [Fänkol 120, lakritzrot 240, honung 360 till mos]. *Dr. Sr.* Brukas som förra.

Mot syran brukas Syrhämmande. Hosta af torrt wäder och damm förgår i regnwäder.

Hjertklappning, *Palpitatio cordis*

Är krampaktig Hjertats ojämna och starka slag.

Tekn. Hjertat slår mot vänstra Refben bakom Bogen nu starkt nu sakta och Hästen ängslas.

Wid **öppningen** fins *aneurismer* i *aorta*, utwidgade Hjertöron. *Vitet* fant en *Tumor cysticus* i Bröstat.

Ordsaken är allt, som hindrar blodets *cirkulation* och håller det i Hjertat qwar, t.e. yttre wåld, förskräckelse och fehl i *Diaeten*.

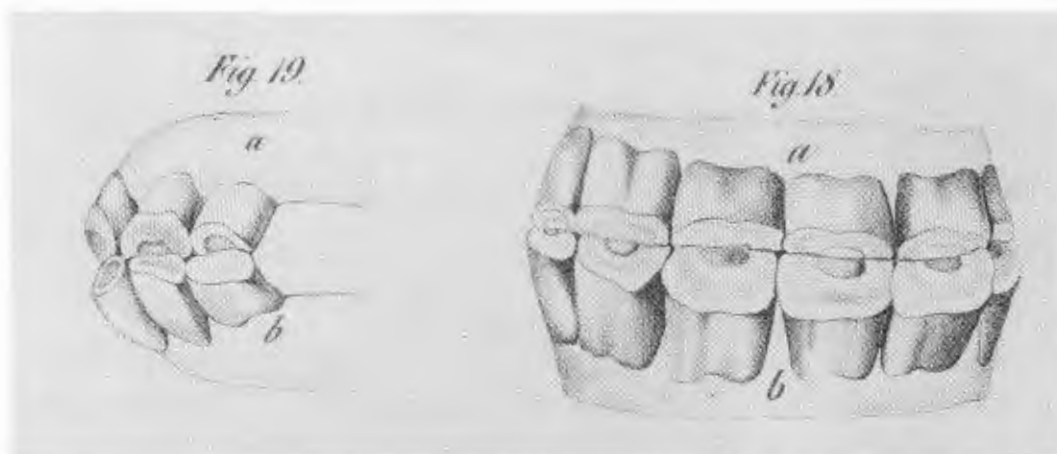
Bot. Allt hwad kyler och förswagar skadar, ty det hämmar *cirkulation*: Allt hwad retar ökar *cirkulation* och det onda. Man söker efter ordsaken, som hämmas.

Krubbitare, Koppen, *Le Tic*, *Ructus*

Är en krampe i strupen hwarmed wädret indrages och utstötes med ljud. Desse äro af 2 slag, krubbitare, *Tic à l'appui*, 2 Wädersupare, *Tic en l'air*. [86]

Tekn. Hästen sätter öfre framtänderna mot krubban, öppnar mun och trycker ut luften med ljud hwäsande, hwarunder spott rinner ofta ur mun. Somliga stödja mun mot grimskafvet el[er] något annat. Öfre tänderna nötas.

Det andra slaget låter wädret gå i luften utan att stödja sig mot något och kallas windsupare.

Avnötta tänder hos krubbitare, från sidan och framifrån. Ur *Wagenfeld* (1843).

Ordsaken är *disposition* eller wana, eller swaga smältningskrafter. Efter hand lærer den ena af den andra, isynnerhet då krubban är tom. Ofta kan [det vara] brist på magsaft eller swag saft, då jäsningen ei hindras utan kolämnet utwicklas. Desse Hästar äro dock ståndaktige.

Anledningen lofwar ei någon ändring. Ofta följer härpå *Wädercolic*, som dock kan botas.

Bot. Det enda man förmår, är att afwänja dem, som dock sällan lyckas. Att besätta krubban med jernplåtar och anlägga jernskaft eller annars hindra dem från att med ljud draga eller drifwa ut luften, skadar ofta, ty deraf kommer *wädercolic*.

Lefwerkrampe, Gulsot, *Icterus*, *La Jaunisse*

Är mer *Symptomatisk* än *idiopatisk* och infinner sig i *febrar* el[er] i Gallsten. Den går snart förbi.

Tekn: Allt är liksom i *Sumpfeber*^s. Ögon, läpparne och tandköttet samt noshinnan gulna, äfwen *urin*.

Ordsaken är allt, som i Gallgångarne hindrar gallan och drifwer den i blodet: t.e. gallstenar, eller då *feberkrampe* sig infinner.

Förebud. Den kan botas: Är det krampe utan *feber* så

Bot.

R. Gum. Assae foetid. uns j, Extract. Gentian. rubr. uns viij, Pulv. Rad. Glyzyrrhizae q.s. ut f. pil. Num. viij. [Dyvelsträck 30, baggsöteextrakt 240, lakritsrot erforderlig mängd till 8 piller]. *Dr. Sr.* En pil. ges hwar 4 tim.

Gallstenar få Hästar som äta hafre och hö, de äro mäst 3 kantiga och äro bränbara. Desse drifwas med *Sonchus oleraceus* och [87] grönt foder. Är *feber* botas den.

**Brinnande Hundhunger, *Fames Canina,*
*l'appetit de vorant, la faim canine*⁴²**

Kommer af en krampaktig *oscillation* i tarmarna, hwaraf Hästen äter mer än Han wäl kan smälta, och kan deraf ei få bättre hull.

Tekn. Hästen griper häftigt till fodret, slår mycket under sig, slukar det ofta otuggat, blir aldrig mätt. Han magrar af, blir swag och får en tärande sjukdom. *Excrementerna* bestå af en osmält foder, i huden är en krampe, håren resas.

Ordsaken är en skarp magsaft, förderfwad galla, stark *oscillation* i inelfworna; Hudkrampen drifer wätskorna mot inelfworna. Häraf en felaktig utdunstning och utsöndring, förskämt tarmslem; Hudmuskeln drar sig ihop och wätskorna samlas och draga ihop muskelhinnor i tarmarne, häraf drifwes det tuggade fortare än det borde och ei[?] det kan uplösas till näring. Wätskorna blifwa skarpa och skynda på afföringen.

Förebud. Denna olägenhet kan botas i början, men får den inrotas förbytes den till twinsot.

[**Bot.**] Anwisning och bot. Man moste återställa jämwigten emellan huden och Jnelfworna, och det skjer genom stärkande och kramphämmande i början och sedan häfwes följderna med slemmiga insugande och tarmslemmet änderande medel. Följande *Palliative* kan man til början nyttja:

R. Magnesia salis amari uns j, Pulv. Rad. Gentian. rubr. uns jv, Semin. Foenic. uns ij. M. f. p. [Bittersalt 30, baggsötepulver 120, fänköl 60]. *Dr. Sr.* 1/4del ges hwar 4 a 6 timma.

R. Alkali miner. dra ij. Solv. aqu. Semin. foenic. Lbr ij, adde Extracti Gentian. rubr. uns ij. M. [Glaubersalt 7 löses i vatten, fänköl 720, baggsöteextrakt 60]. *Dr. Sr.* 1/2 ges morgon och 1/2 om afton. Sen stärkande

R. Gum. Assae foetid. uns ij, Pulv. Rad. Gentian. rubr. uns viij - xij, Semin. carvi, Limatur. Martii alcoholisat. aa uns iij. M. f. p. [Dyvelsträck 60, baggsötepulver 240-360, kummin, stötta järnfilspån lika delar 90]. *Dr. Sr.* Häraf strös en matsked på hafre. [88]

Diaeten bör bestå i godt tort hö, ei grönt, ei eller bör honom gifwas kall att dricka. Kroppen gnides med halmwiskor.

Colic

Af krampe, är lik *inflammation* till tekn och ordsaker och wisar sig med skjälwfa och hetta samt anfaller swaga.

[Bot.] *Curen* är samma med den *inflammatoriska*, allenast att man mot slutet gifwer stärkande.

Urinstämna, *Ischyria* [= *Ischuria*]

Är en *idiopathisk* eller *Symptomatisk* krampe i rörets hals, som wisar sig i *feber*, *inflammation* i baklifwet, eller i Njuren(s) eller Födslodelarne. Här talas om den *idiopatiska*, som upkommer af sig sjelf.

Tekn. Hästen wändas liksom i *Colic*, ser sig på sidan, stampar med bakfötterna, ställer sig att stalla, utan att få något fram. Kastar sig ofta neder och springer straxt upp. Åter skrefwar han och will stalla men förgäfwes. Ofta höres buller i baklifwet. Känner man med en smord hand in genom ändetarmen, märkes blåsan spänd.

Ordsaken är Blåshalsens eller Rörets tillsnörpande så att Blåsan utspännes af *urin*, och bli[r] deraf slapp och lam, så att den deraf ei kan vidare (kan) återfå kraft att uttrycka *urin*.

Den *Symptomatiska* kommer af *feberkrampe*, som fortplantas på blåsan i *colic*, stark förstopning, och *Tympanitis* i njurens *inflammation*, Blåsans, i *stenpassion*.

Förutsaga. Den är farlig. Den *Symptomatiska* ökar hufwudsjukans äfwentyr genom den förhållna *urins* skärpa. Urinstod af slapphet och förkylning hjälpes lätt. Hingstar och Walacker plågas mer deraf än ston.

[Bot.] Anledningar och Bot. Den *Symptomatiska* fordrar hufwudsjukans bot. Den *idiopatiska* som beror på brist af retelse hjälpes med *specifice* retande. Desse bör snart brukas innan *urin* går till förrutnelse och väcker *Inflammation* uti Blåsan och dess hals. Ordsaken bör utrönas och afhjelpas. Har han hållit sig för länge eller blåsan förkyld hjälpes det. Ston *opereras*. Krampstillande äro *Decoct. Chamomillae, Infus. Tabaci*, salt och watn [89] kalla badningar på blåsans yttre *Regio* med watn och gnidningar med halm.

Isynnerhet tjena hartsaktiga och krampstillande medel. Har Hästen förhållit *urin* och krampe in finner sig, så brukas

R. Baccar. Juniperi uns ij, aqu. fontan. Lbr ij, coque per quartam horae, adde Spirit. Mindereri uns ij, Roob. Junip. Lbr ?, Semin. [Enbär 60, brunnsvatten 720 kokas 15 min, tillsatt ammoniakättika 60, enbärsmos ?, frön ?]. *Dr. Sr.* Gifwes på en gång.

Följande är ganska tjenligt.

R. Pulv. Rad. Valerian. sylvestr. uns j, Terebinth. Venet. dra j, Roob. Junip. q.s. ut f. pil. [Vänderotspulver 30, venetiansk terpentint 4, enbärsmos erforderlig mängd till piller]. *Dr. Sr.* Gifwes på en gång.

Äfwen hjälper Bäfwerzell *Essence uns β* uti et *quarter* win.

Warsamheter. Man agtar sig at införa i *urin* röret pepparkorn, *insecter* eller hetsiga medel, för at retas, ty deraf hända många olyckor, isynnerhet i *Symptomatiska urinstod*. Förd (på) in på Fårtallen⁴³, så wärka dunsten att Han stallar. *Mechanice* hjälpes *urinstod* med *Cather*, eller med Bas Sträng. Wid ändan af Bassträngen fästes lack smord med olja. Denna sträng föres in uti röret, intill skambenet, då föres pekfingeret af högra handen in i ändertarmen och leder knappen förbi kroken in åt blåsan, då den är dit kommen rinner *urin* ut. Äfwen kan insprutas, då man inför i röret längst man kan ett *elastiskt* rör, som fästes wid sprutan och sprutar sagta in warmt watn, mjölk, som skaffar slemmet bort.

Lemmens krampaktiga spännande, *Priapismus*

Påkommer Hingstar som äro hetsiga och afhållas. J högre *grad* är det en *Satyriasis*.

Tekn. Lemmen är spänd, öm, föga begärelse till bestigning. Hästen stallar med möda.

Ordsaken är skarp *urin*, retelse, skarp plantgift, *urindrifwande*, källarhals *Daphne Mezereum*, Spanska Flugor, *Terpentin* inwärtas.

Bot. *Demolierande*, Plantmjölk[?], oljor, kliwatn, *Clystir*, *Altheae decoct*, omslag med mjölk. Är Spanska Flugor skuld;

R. Camphor. dra j, tere Mellis crudi uns j, Emulsio Amygd. dulc. Lbr ij. [Kamfer 4, honung 30, mandel-emulsion 720]. *Dr. Sz.* Gifwes på en gång. [90].

Ljum mjöldricka, Hackelse, åderlåtes då *inflammation* tillstötter.

Bestignings brånad, *Satyriasis*

Anfaller Hingstar, som ei förnöya sin brånad. Lemmen är då styf, blottad, utan återholl; Han rasar understundom på allt förekommande. Man kallar sjukdomen Frökollern. Han sliter sig lös, känner ingen, icke en gång Ryktarn. Biter och slår. Han springer på andra Hästar för at upfylla sin förnöyelse. Och som det misslyckas får Han krampe, Ryckningar, eller förloras *appetiten*, magras af, ögonen lida mycket, ändtligen blir Han alldeles tokug. Lemmen är då alltid spänd och swulmar, af krampen böyd, Pungarne swulna och *inflam.* Mäst begyns detta i Språngtiden om Wären.

Tibast, källarhals, *Daphne mezereum*. Blommar på bar kvist. Växten anses som giftig, särskilt bären. Dess förmodade sexuella påverkan är troligen överdriven. Efter *Palmstruch & Venus* (1802).

Ordsaken. Fröets ymnoga tillflytande under brist på bestigning. Fröet blir tjockt, skarpt, retande. Öfwerflödigt foder, när intil ston stäld; ei andra ha känning än de som före bestigit ston.

Förebåda kollern^s, hwarefter ofta följer swaghet och ei sällan döden.

Bot. Fordras bestigning, annars *castration*, kylande, kalt watn påslås, åderlåtning, arbete, och hunger, h[wil]ket dock ofta förwärrar saken. Arbetet förekommer sjukan. Pungarne baddas med blyättike watn. *Camphert* uplösning och kylande. Kalla *Clystir* med watn och ättika. Simmande i kalt watn; Han skils från Stoen och låter Honom ei lukta der sto pissat.

Diaeten skall wara mager och bestå i hackelse, mjöldricka, som ei mycket närer och hetsar. Hästen ställes i en kylig och luftfri[!] stall.

Moderwe, *Nymphomania*, Moderkoller

[**Tekn.**] Stoet längtar med raseri efter Hingst, och retas till slag af mindsta widrörande. Lifmoderläpparne äro swulna. [91] Hon gnäggjar och springer samt under det samma släpper från sig ett slem. Understundom får Hon *colic*, isynnerhet om Hon är ung, wäl född och stått still. Hettan intar de hemliga delarne, som ständigt äro fuchtiga med slem, hwaraf begäret tilltar. Det sliter sig löst, springer ut, rasar wildt och gnuggar moder läpparne mot hwad tjenligt tyckes. Trafwar efter Hästar och ställer sig att mottaga Hingsten. Under allt detta är Stoet rasande.

Ordsaken är at det warit stäldt bredowid Hingsten, en förgäfwes brunst, skärpa i *urin* och slem i moderslidan, öfwerflödigt foder.

Bot. Allde[le]s samma som för Hingsten. Kallt watn mot läpparne, *applicerar* kalla omslag och kalla *Clystir*. Förnöyandet är det säkraste, isynnerhet om de blifwa drägtiga.

Koller^s, *Mania*, *La fougé*, *furie d'un cheval*⁴⁴

Är en krämpa deri Hjernan lider och förlorar sinnens bruk, ehuru kroppens wilkorliga Förrättningar äro i beholl. De ha 2 slag af koller, den stilla och rasande. Den är *Chronisk* och rättar sig efter månans gång, efter hettan, wäderleken.

[**Tekn.**] Stilla koller wisar wansinniga ögon. Öronen hållas ett framåt, det andra bakåt. Han går liksom om Han wadde⁴⁵, löper mot alla motstående, kan ei ryggas bakåt, agtar ei Sporre, pisk eller käpp. Står i stallet lurande med fodret i mun, som understundom släppes i krubban, slukar det ock ofta, sedan Han det länge tuggat. Han låter nu taga sig i öronen och ställa fötterna i kors. Mun stödjer sig på krubban och Brösten mot den samma. Han äter häldst på jorden.

Rasande kollern skiljes från den stilla dermed, att i den rasande är Hästen tokug från början och slår sönder allt, och sliter sig lös från alla band; den rasande är en stillas högre *grad*. Under sadel ligger Han på betset, låter sig ei wändas eller gå till bakars, stannar i loppet

oryggelig, Wäyer ei stock eller sten. Förspänd slår han sönder alla redskapen, och rasar så länge Han orkar. Merendels händer dylikt, då han arbetat sig warm eller solen [92] sticker på hufwut, eller då han räddes för sin skugga, äfwen i stallet, då Han står warmt, raseriet warar så länge Hästen förmår och blodet swallar. En sådan Häst kan lefwa länge om han skonas.

Skils från andra, Hjernbrånad i hwilken *feber Inflammation*, stark puls, kalla fötter, öron, förstoppelse, het kropp, röd mun, noshinna, finnes äfwen dermed at denna är kort.

Från Sumpfeber^s genom *febern* som kollern har allenast i början.

Öpningen wisar inelfworna mäst friska, men Hjernan är antingen slak eller förtorkad eller fylld med watn isynnerhet Hjernkamrarna. Ofta är Bandmaskar in i blåsa, ofta är *Glandula pituitaria* swullen, eller hufwud skålen har utwuxit som retar de öma delar.

Ordsaken kan man ei gerna få weta förrän Hästen är död och öpnad, dock kan man döma af illa botad Hjernbrånad, Qwarka, Blåsmatskar, Hjernans wahr eller förtorkande. Ofta omwäxlar den med Fallande sot.

Förebådar Att en kollrig sällan botas och när det skjer är det blott en lycka. Merendels dör den af en tillstötande *feber*.

Bot. Är blodfulla som lagt sig på Hjernan, så åderlåtes och hämmas retelsen. En hårhank sättes fram öfwer stjernan⁴⁶ eller *Scarifierar* och kallt watn sprutas och omlägges. Retande *Clystir* och inre retande.

R. Pulv. Rad. Jalapp. uns β, Mercur. dulc. dra j, Mellis crudi q.s. ut f. bol. [Jalaparotpulver 15, kalomel 4, honung erforderlig mängd för bollar]. *Dr. pro Dosi.* En dylik gifwes dagl[ige]n.

Hästen fordras måtteligen, ei på betet, ty då hänges hufwut ned, och blodet stiger åt hjernan.

Stela eller Stannande eller sterrande Hästar som antingen af krampe eller owana stanna still och ei röra sig af något medel. En sådan är farlig att betjena sig af. Hos desse har man funnit hjernan antingen torr eller slapp. [93]

Krampe, Stelhet af *Bulimia*⁴⁷

Då hästen är warm riden stannar han still utan att på något sätt förmås att gå af stället fram eller tillbakars. Men så snart Han fått äta något går han fort. Alla sådanna (äta,) äro fråsare, äta mycket foder, utan att blifwa fetare.

Ordsaken är att då warman drager sig från magen till ytan, retas den, än mer än förut och smälter snart fodret och af retelsen uppkommer krampe, hwaraf foderlusten ökas. Äfwen kunna matskar förordsaka detta onda.

Botas med krampdöfwande och lindrande medel. Är matskar:

R. Puly. Ass. foetid. uns j, Rad. Valerian. sylvestr., Fuligini splendentis aa uns jv, Extract. Gentian. rubr. q.s. ut f. pil. N. viij. [Dyvelsträck 30, pilbark, sot lika delar 120, baggsöteextrakt erforderlig mängd till 8 piller]. *Dr. Sr.* Piller hwaraf ett gifwes hwarje timma.

Diaete. Hästen gifwes ofta och litet i sänder.

Krampe, *Crampus*

Öfwerfaller et bakben hwarigenom musklarne dragas så ihop, at Hästen ei kommer af stället utan känner en smärta.

Tekn. Ett Bakben blir styf[t], så att Hästen haltar eller ei kan gå. Denna styfhet är nu i öfra nu i nedra delen af läggen. Kan Hästen hwarken gå fram eller till bakars, är krampen i hela benet, *Glutei* och *Vasti* lida tillika. Foten lyftes ei så högt upp och kotans ställning och fotens nedsättande utmärka plågan.

Bot. *Kersting* råder att (låta) med piska låta drifwa en sådan Häst i fullt traf uti en *cirkel*. Men Häst kan derwid störta. När man öppnar en störtad Häst, finnes den krampfulla musklen blek, och de närgrä[n]tsande spräckliga med hwita ränder. J anledning här af tjena stärkande och *Spirituösa*.

R. Ol. Vitrioli com. uns j, Terebinthin. uns ij, Lini uns jv. M. [Svavelsyra 30, terpentin 60, linolja 120].
Dr. Sr. Ingnides.

Den *proportion* moste noga i agttagas, om de skola blandas, som swåriligen annars sker, äfwen agtas at ei eld itändes. Man nyttjar ei glas, som af hettan spränges. Här af slås i ett *quarter* bränwin [94] så mycket att bränwinet blir hwitt. Detta ingnides på benet, der krampen är.

Wattusot

Finnes antingen på ett mindre och inskränkt ställe eller större och vidare utspridt in- eller utwärt. Den får sitt namn af del som deraf indrages. Gemenligen följer den på andra plågor och lamhet och slapphet, der wätskorna stockas och ei insugas. Desse wätskor stanna i Hinnorna och der skada.

Wi hafwa Hufwud-, Bröst-, Buk-, Hud-, Säck- och led-wattusot.

R. Puly. Ass. foetid. uns j, Rad. Valerian. sylvestr., Fuligini splendidis aa uns jv, Extract. Gentian. rubr. q.s. ut f. pil. N. viij. [Dyvelsträck 30, pilbark, sot lika delar 120, baggsöteextrakt erforderlig mängd till 8 piller]. *Dr. Sr.* Piller hwaraf ett gifwes hwarje timma.

Diaete. Hästen gifwes ofta och litet i sänder.

Krampe, *Crampus*

Öfwerfaller et bakben hwarigenom musklarne dragas så ihop, at Hästen ei kommer af stället utan känner en smärta.

Tekn. Ett Bakben blir styf[t], så att Hästen haltar eller ei kan gå. Denna styfhet är nu i öfra nu i nedra delen af läggen. Kan Hästen hwarken gå fram eller till bakars, är krampen i hela benet, *Glutei* och *Vasti* lida tillika. Foten lyftes ei så högt upp och kotans ställning och fotens nedsättande utmärka plågan.

Bot. *Kersting* råder att (låta) med piska låta drifwa en sådan Häst i fullt traf uti en *cirkel*. Men Häst kan derwid störta. När man öppnar en störtad Häst, finnes den krampfulla musklen blek, och de närgrä[n]tsande spräckliga med hwita ränder. J anledning här af tjena stärkande och *Spirituösa*.

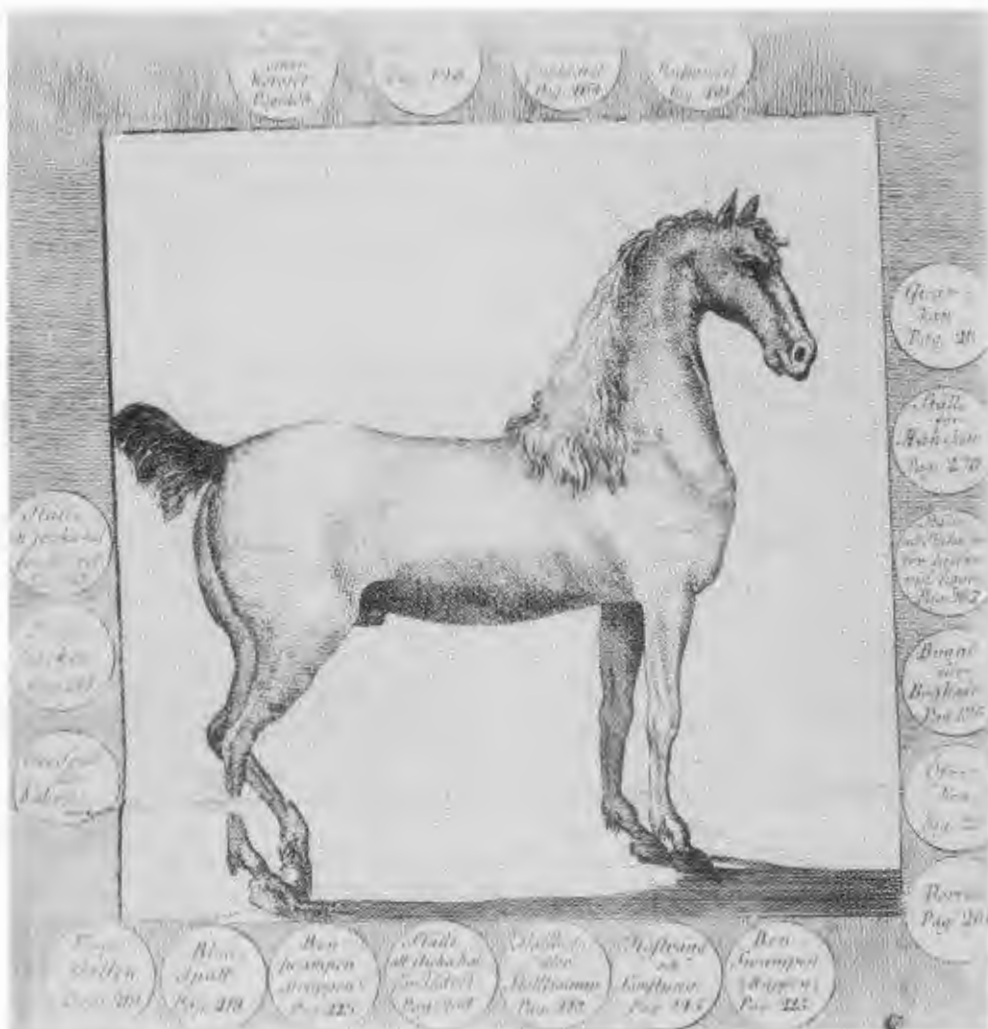
R. Ol. Vitrioli com. uns j, Terebinthin. uns ij, Lini uns jv. M. [Svavelsyra 30, terpentin 60, linolja 120].
Dr. Sr. Ingnides.

Den *proportion* moste noga i agttagas, om de skola blandas, som swåriligen annars sker, äfwen agtas at ei eld itändes. Man nyttjar ei glas, som af hettan spränges. Här af slås i ett *quarter* bränwin [94] så mycket att bränwinet blir hwitt. Detta ingnides på benet, der krampen är.

Wattusot

Finnes antingen på ett mindre och inskränkt ställe eller större och vidare utspridt in- eller utwärt. Den får sitt namn af del som deraf indrages. Gemenligen följer den på andra plågor och lamhet och slapphet, der wätskorna stockas och ei insugas. Desse wätskor stanna i Hinnorna och der skada.

Wi hafwa Hufwud-, Bröst-, Buk-, Hud-, Säck- och led-wattusot.

Häst med uppgifter om sjukdomars namn och lokalisation samt med sidhänvisning till texten. 20 olika sjukdomar beskrivs. Efter *Robertson* (1772).

Hufwudwattusot, *Hydrocephalus*

Samlas antingen utom Hufwudskålen eller inom desamma, utom Hjernan eller i kamrarna. Då den är utom Hufwudskålen är Hufwut stort och hola syns efter tryckningen. Swulnaden är utan smärta, huden är ljusfärgad, ögonlocken swulna, så att ögonen mäst äro täckte.

I den inre är hufwut hårdt och kallt, ögon mörka, förställda. Hufwut hänger ned, ögonlocken betäcka ögon och swulna öron, slaka, swulna, öma. Denna watnsamling sträcker sig merendels ei widt, utan är merendels innesluten inom en hinna. Fins oftare hos Får, än Hästar. Watnet träffas ofta in emellan Hjernhinnorna, ofta inuti kamrarna.

Tekn. Hästen är liksom i kollern utom sig, understundom insupes watnet, men samlas åter å nyo.

Ordsaken är illa botad(e) Hjernbrånad.

Förebådas att denna sjukan ei botas lätt. Hos unga och raska kan den dock afhjelpas, men sällan utan att den ei återkommer. Annars går det som i kollern.

Botningen är swår i den inre, som ofta ei noga kännes. Dock är i alla fall rådigt at förmå de *resorberande* kärilen till att indraga wätskan. Detta sker med stötar och skakningar, genom kräkmedel. *Tartar. emet.* eller sådanne som wårka på de *lymphatiska* rören. *Mercurialia* inwärtas och äfwen [95] utwärtas i smörjor brukad. Dels genom et motwerkande *Clystir*, som afleder wätskorna från hufwut.

En Hårhank sättes på stjernan, alt liksom i kollern.

Bröstwatusot, *Hydrothorax*

Watn samlas i bröstets holighet på högra eller wänstra sidan, ofta i hjertsäcken och i *Mediastinum*.

Tekn. Andedrägten är swår och Refben häfwa sig ei märkligt upp, nogot med slaksidorna, dock ei så starkt som i qweckdrag^s. Hästen ser sig på bröstet.

Buken är indragen. Buken indrages liksom Hästen wille göra mot *Diaphragma*, som af watnet tryckes bort åt, motstånd. Mun, öronen, näsan, fötterna äro kalla, ur nosen flyter en gul fuchtighet. Hinnan äfwen som i mun är blek. Hufwut står framåt, Hästen frys, har upresta hår. Läger sig hästen i början, står han snart upp, då andan felas. Framfötterna ställas tät wid hwarandra och stampar med bakfötterna, Utan på bröstet lägga sig strängar af fingers tjocklek; h[wil]ka då de öppnas, flyter watn ut. Pungsäcken och moderläpparne swulna, och ben blifwa tjocka. *Urin* går med möda bort. Denna åkomma käns ei lätt så länge Hästen lefwer. Efter döden får man se hwaräst watnet är.

[**Öpning.**] Efter döden syns hwaräst watnen är, då det alltid är stinkande, grumligt brunt. Brösthinnan och Lungans yta är med ett illa artadt slem öfwerdragna, likt ägghwita *Principium* af *Serum*, som satt sig ned under dess långwarighet. Ofta är holigheten grön. Ofta är lungan slaskig, wek, wahrig. Jnelfworna äro bleka. J rumrika hinnan är watn.

Ordsaken. Denna följer blott på andra, som gått förut t.e. lungbrand, Brösthuden brand, *Diaphragmatis*, Sumpfeber^s e[ll]e[r] andra Bröstfebrar. Genom *feberns* häftighet dragas wätskorna til den *serösa* Hinnan och små *venösa* utändars owärksamhet supä eller draga [ei] desse wätskor in uti *circulation* åter, deraf [96] samlas de och förderfwas. Äfwen sker denna samling om de *lymphatiska* rören sönderslitas då *Lympha* samlas på den *serösa* Hinnan och i rumrika Hinnan. Antaga de insugande rör sin wärksamhet, blir allt lindrigare.

Förebådas en osäker och mäst omöyelig räddning, ty att förmå desse så lång[t] inneboende rörändar och öpningar att *absorbera* det utgutna och förskämda och *coagulerade* wätska, står ei i vår magt. Hwarföre denna *chroniska* sjukdom är ett fullt skäl til köpets ogillande. När Hästen häraf dör, sträckes hufwut utåt, framfötterna på bröstet eller magen. Lungorna tryckas ihop af watnet och hästen köfwes.

[Bot.] Anvisning och Bot bör syfta på wätskornas insupande uti de små *venernas* öppningar, och på *urins* drifwande samt på luftens hindrande från ytan, så at wätskorna ei genom *porerna* indragas.

Det förra skjer genom skakningar och *urindrifwande*.

R. Tartar. Emet., Mercur. Dulc. aa dra j, Pulv. Rad. Scillae uns j, Pulv. Rad. Glyzyrrhizae uns vij, Roob. Junip. q.s. ut f. pil. No xvj. [Kräkvinsten, kalomel lika delar 4, sjölökspulver 30, lakritsrotpulver 90, enbärsmos erforderlig mängd till 16 piller]. *Dr. Sr.* Hwar 4 tim ett piller gifwes.

Eller

R. Pulv. Rad. Ipecacuahnae uns β, Bacchar. Junip. uns xijβ[?], Terebint. Venet. uns j, Roob. Junip. q.s. ut f. pil. N. xvj. [Kräkrotspulver 15, enbär 375?, venetiansk terpentintin 30, enbärsmos erforderlig mängd till 16 piller]. *Dr. Sr.* En gifwes hwar 4de timma.

Eller

R. Bacchar. Junip. uns ij, Herb. Sabin. uns β. Coqu. Aqu. fontanae Lbr j per quartan horae. Tartar. Emet. gr x, Roob. Juniperi uns jv. [Enbär 60, sävenbom 15, kokas i brunsvatten 360 en kvarts timme, kräkvinsten 0.5, enbärsmos 120]. *Dr. Sr.* En dylik dryck gifwes hwar 4de timma.

En hårhank sättes framför Bröstat och kroppen bestrykes med olja. Om desse ei hjelpa, råda andra till *Paracenthesis* öppning. Men den är onyttig, ty först wet man ei noga på h[wil]ken sida watnet är, eller om det är på båda, sen samlas det åter.[97]

Bukwattusot, *Ascites*

Är då watn samlas i baklifwet och tänger ut holigheten. Wätskan som utgutes är antingen watn, blod eller *urin etc.* blandad. Uti denna wätska flyta tarmarne.

Tekn. Buken är utspänd, kall, ei öm, swulnaden wiker för handen, och då den ena handen slår häftigt derpå käns på andra sidan en *fluctuation*. Huden är skarp och torr. Hästen är hårdlifwad eller förstoppad. *Urin* går trögt, swetten är sällsynt, törstar beständigt. Watnet trycker på *Diaphragma* och denna på lungan, så att andedrägten är tung. Han är nedslagen, obenägen till rörelse. Fötterna swulna och swulnaden stiger upåt. Noshinnan och mun blekna, bli orena. Ögon morka[?], insjunkna. En tärande *feber*, foderlust förgår. Sällan härdar hästen länge ut.

[Öpning.] Efter öppningen finnes tarmarne små, tunna, simmande i watn. Jnelfworna betäckta med ostlikt slem. Ofta fins blåsan brandig och röret såradt.

Ordsaken är insugande *vener[??]* owärksamhet och *arteriernas* styrka och ständiga wärkan, som indrifwa wätskorna. Aftagna[?] äro swettens, *urins* och andre wätskors hindrade afgång. Förstoppelse i lefren, der *lymphatiska(r)* rör till mängd samlas. Jlla botad Sumpfeber^s, Hudorgans fel, Fuchtig luft, sankta stallar. Starka *purgeringar*, åderlätningar, Sankt bete.

Förebådar mycken svårighet att bota, matthet, ålder, sumpiga ställen m.m. kunna ei ändras. Således lära få wara derföre botade *radicaliter*, wäl *palliative*, häldst *recidive* återfås, och kort före döden kommer en *feber*, som ändas med brand på tarmarne.

Bot och anwising äro samma som i förra, dock så att man här kan mer uträtta än i den förra. Wärs är, att kostnaden öfwerstiger Hästens wärde och drar longt ut så at ägaren ledsnar. [98]

Jbland botemedelen är *Scillae* rot, Enbär, Säfwenbom och andre retande och *urin* drifwande t.e.

R. Pulv. Rad. Angelic. uns ij, cocu. aqu. fontan. Lbr ij per 1/4 hor., cola, adde Succi recentis herb. Pariet. offic. uns vj, Pulv. Scill. uns jß[?], Roob Junip. uns jv, [Kvannerot 60 kokas i brunsvatten 720 en kvarts timma, tillsätt nyberett väggörtsextrakt 180, sjöläkspulver 45[?], enbärsmos 120]. Dr. Sr. Hästen ges 1/2 morgon 1/2 afton.

Eller

R. Tartar. tartar. uns ij - jv, Decoct. Baccar. Junip. Lbr ij, Oxym. Scillit. uns jv. [Kaliumtartrat 60-120, enbärsdekot 700, sjöläkshonung 120]. Dr. Sr. En dylik ges morgon och afton.

Purgantia irritantia tjena.

R. Pulv. Rad. Jalap. uns j, Resin. Scammonii, Aloes Hepaticae uns jß, Crem. Tartar. uns ij, Roob. Sambuci q.s. ut f. bol. 2. [Jalapapulver 30, skammonium, aloe lika delar 45, Cremor tartari 60, fläderbärsmos erforderlig mängd till 2 bollar]. Dr. Sr. En bol gifwess om afton, den andra om morgonen derpå.

Coloquint och andra *drastica* tjena. *Digitalis purpurea* gör föga nytta. Buksteck tjenar wäl till at aftappa watnet, men annat samlar sig snart igen, dessutom följer derefter flera äfwentyr. Ofta är watnet samlat i flere säckar och altså omöyligt, att träffa det alltsammans. Dessutom kommer ofta brand uti dess hol, häldst luften får fri tillgång till såret.

Watnswulst

Har *Wollstein* wäl och mäterligen beskriwit. Den följer merendels på illa botad Qwarka^s hos slappa i fuchtig wäderlek och sankra ställen mäst mot hösten.

Tekn. Den ena eller andra bakfoten-benet blir hett, hårdt och swulnar. Efter 24 timmar stiger swulnaden up åt benet till låret och ofta intar hela bakläggen. Den wärker i början och ömar. Efter några dar blir den mjuk, kall, tjock, oöm och efter tryckningen derpå lämnas en hola. Denna swulst inneholler rotsig *materia* och watn. Efter några dar intar swulnaden mäst hela kroppen, buken och bröstet och ändtligen Framben. Ändtligen swulnar mulen, nosen der nosremmen drar. Ligger ei högre up. Denne sidsta är blek och genomskinlig. Hästen stönar och kan ei mer ligga. Han träckar sällan och stallar ei. Ändtligen öppnar sig hiskeliga stinkande sår på bakbenen. Hästen öfwerger fodret och mun kan ei öppnas. Får Han *diarrhé* är det [99] slut på hans elände. Sjukdom warar ofta 14 dar, under h[wil]ken tid Hästen lider ganska mycket. Hästar af bättre *race* äro ei så ofta plågade häraf,

som feta, matta, kraftlösa och wekliga, som äro stora, slappa och gjödda. Således händer (den) dem hwars sugrör äro för slappa.

Ordsaken är kroppens swaghet efter uthärdad Qwarka, rots, illa botade *febrar* och andra mattande krämpor. Hudkrampe med luftens åtgärd. J synnerhet under den fuchtiga hösten.

Förebåda något wist kan man ei, häldst utgången beror på så munga omständigheter. Sällan lyckas *curen* ehuru man bemödar sig. Sjukdomen tilltar ofta så hastigt att man ei har tid att mota den. Rätt ofta slutar den med kallbrand.

Botningen beror förnämligast uti att wätskan insupes, des vidare tillflytande hindras och *ton* återställs. De inre medel böra stärka krafterna, befordra utdunstningen och drifwa *urin*.

R. Terbinthin. Venet. dra j, tere e Vitell. ovi N. 2. Adde Mellis crud. uns jv, Spirit. Minder. uns ij, Aqu. flor. Samb. Lbr j. [Venetiansk terpentint 30, äggvitor 2 st., honung 120, ammoniakättika 60, fläderthe 360]. *Dr. Sr.* Hwar 4 tim gifwes en dylik portion.

Eller

R. Pulv. Rhei. elect. uns j, Styracis liqu. dra ij, d. Vitell. ovir. ij, Roob. Jun[i]peri uns ij, Aqu. fontan. Lbr j. [Rabarberpulver 30, styraxbalsam 7, äggvitor 2 st, enbärsmos 60, brunnsvatten 360]. *Dr. Sr.* En dylik ges 2 ggr. dagl[igen].

Man *scarifierar* ei, ty kallbrand kommer lätt deraf, med fuchtig utflytning hwarpå luften wärkar, wätskor fräter och stinker. Brännjern kan nyttjas och qwicksilfwersalfwan inrifwas, eller sur *spiritus* el[ler] *Terpentin Spiritus*. Om ei wäderleken gynnar, slår *curen* ei in.

Pung säckens wattusot

Är *local*, och en följd af en long hwila på ett fuchtigt ställe, under wekt foder. J lindrig *grade* botas den med rörelse, rifningar, ställets ändring. J större *grade* fordras inre och samma som den förra. Ofta är den *Symptomatisk*, då den uphör med hufwudsjukan. Ei sällan sträcker sig swullnaden längre, ända till inre delen af låret. [100]

Wädersot

Tympanitis

Är *Idiopathisk* och en följd af andra, isynnerhet följer den på tarm(m)arnas *inflammation* och heter då *Meteorismus*, understundom sprider wädret sig ut öfwer hela kroppens yta eller till en del och kallas då *Emphysemata*. Den delas således i *idiopathisk* och *Symptomatisk*.

Den *idiopatiska* är endast *local* och uti tarmarne. De andra äro *Symptomatiska* och anfalla Bröset, inelworna i baklifwet eller *ytan*.

som feta, matta, kraftlösa och wekliga, som äro stora, slappa och gjödda. Således händer (den) dem hwars sugrör äro för slappa.

Ordsaken är kroppens swaghet efter uthärdad Qwarka, rots, illa botade *febrar* och andra mattande krämpor. Hudkrampe med luftens åtgärd. J synnerhet under den fuchtiga hösten.

Förebåda något wist kan man ei, häldst utgången beror på så munga omständigheter. Sällan lyckas *curen* ehuru man bemödar sig. Sjukdomen tilltar ofta så hastigt att man ei har tid att mota den. Rätt ofta slutar den med kallbrand.

Botningen beror förnämligast uti att wätskan insupes, des vidare tillflytande hindras och *ton* återställs. De inre medel böra stärka krafterna, befordra utdunstningen och drifwa *urin*.

R. Terbinthin. Venet. dra j, tere e Vitell. ovi N. 2. Adde Mellis crud. uns jv, Spirit. Minder. uns ij, Aqu. flor. Samb. Lbr j. [Venetiansk terpentint 30, äggvitor 2 st., honung 120, ammoniakättika 60, fläderthe 360]. *Dr. Sr.* Hwar 4 tim gifwes en dylik portion.

Eller

R. Pulv. Rhei. elect. uns j, Styracis liqu. dra ij, d. Vitell. ovir. ij, Roob. Jun[i]peri uns ij, Aqu. fontan. Lbr j. [Rabarberpulver 30, styraxbalsam 7, äggvitor 2 st, enbärsmos 60, brunnsvatten 360]. *Dr. Sr.* En dylik ges 2 ggr. dagl[igen].

Man *scarifierar* ei, ty kallbrand kommer lätt deraf, med fuchtig utflytning hwarpå luften wärkar, wätskor fräter och stinker. Brännjern kan nyttjas och qwicksilfwersalfwan inrifwas, eller sur *spiritus* el[ler] *Terpentin Spiritus*. Om ei wäderleken gynnar, slår *curen* ei in.

Pung säckens wattusot

Är *local*, och en följd af en long hwila på ett fuchtigt ställe, under wekt foder. J lindrig *grade* botas den med rörelse, rifningar, ställets ändring. J större *grade* fordras inre och samma som den förra. Ofta är den *Symptomatisk*, då den uphör med hufwudsjukan. Ei sällan sträcker sig swullnaden längre, ända till inre delen af låret. [100]

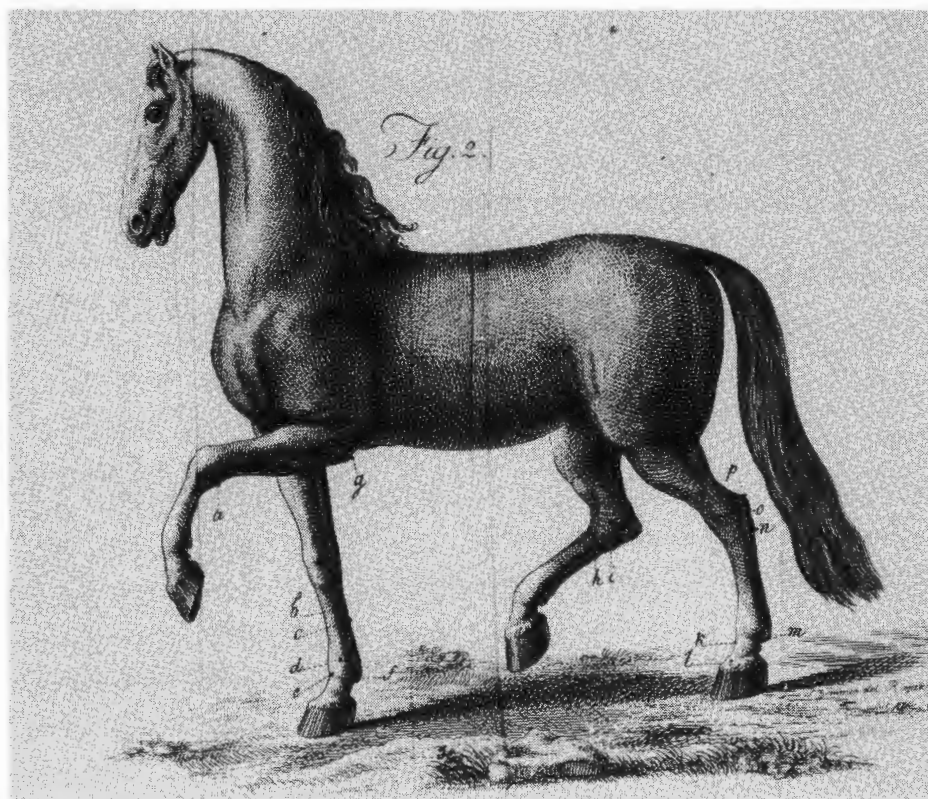
Wädersot

Tympanitis

Är *Idiopathisk* och en följd af andra, isynnerhet följer den på tarm(m)arnas *inflammation* och heter då *Meteorismus*, understundom sprider wädret sig ut öfwer hela kroppens yta eller till en del och kallas då *Emphysemata*. Den delas således i *idiopathisk* och *Symptomatisk*.

Den *idiopatiska* är endast *local* och uti tarmarne. De andra äro *Symptomatiska* och anfalla Bröset, inelworna i baklifwet eller *ytan*.

Tekn. J den *idiopathiska* swäller magen ut, andedräkten är swår, kreaturet ängslas och wåndas. Den kallas *Colica flatulenta*. Hästen stallar ofta i början och släpper wäder. Magen ljuder som en trumma då derpå slåss. Hästen ser sig på sidan, stampar och sparkar med framfoten, kastar sig kull, wältrar sig, då äfwen wäder slipper fram, derpå springer Han upp lättad. Skräcken[!] ⁴⁸ och *urin* stanna af, förmedelst krampe, som wäckes.

Häst med sjukdomars lokalisation markerade. a. Rasp (hudlidande). b. Överben. c. Senklapp (lidande i böjsenor). d. Gallor (vätskefyllnad i leder, senskidor). e. Styltfot. f. Stryksår. g. Stollsvamp. h. Spatt. i. Gallor. k. Stripfot (hudlidande). l. Ringkota. m. Mugg. n. Harspatt. o. Genomgående hasgalla. p. Piphas.

Ur *Kersting* (1792).

Den *Symptomatiska* anfaller bröstholigheten under såröppningar, hwarigenom wädret rusar in. Det utsprider sig ock öfwer hela kropps ytan, hwaraf Hästen ei kan gå. Andedräkten blir beswärlig och Hästen ängslas.

Bukwädersot är *Symptomatisk*, och kommer mot slutet, *Tarminflammation*, *Sumpfeber*^s och smittosamma och är det en farlig åkomma.

Emphysema som wisar sig på enskildta ställen under huden då *feber* gör en falsk *crisis* och kolsyre gaset utvecklas i *Tunica cellulosa*. Denna wäderswulst^s kan ei genom den tjocka huden genomträngas och ger ljud då den widröres. Detta wäder är kolsyre gas. Hästen blir deraf swag fast *febern* efter ger af sin stränghet. Swulsten förekommer mäst öfwerst på länderna, ofta öfwer sadelstan, på buken, men alltid är den wid och platt. [101]

J *Meteorismus* spännes buken ut af wäder som ei kommer ut och Hästen wändas, skrapar med framfoten, och ser på sidan; Han kastar sig neder, springer upp, tokas och dör under häftiga ryckningar.

Skils från Wattusot genom en hårdare och spänd swulst och genom sin holiga ton och hastiga anstöt och snälla öfvergång.

Ordsaken är slappa Jnelfwor, *dispepsia*⁴⁹, wäderfullt foder, klöfwer, Rofwor och watnfulla örter, allt som swäller efter watningen. Grönt foder sättes snart i jäsning och deraf utwekglas kolgasset, eller efter mycket drickande watngaset, h[wil]ket ehuru i början litet dock utvidgas och utspänner de slappa och swaga Jnelfwor.

Förebud. J sig sjelf är den ei farlig, om den rätt skötes i rättan tid, men dröyes med hjälpen, är föga hopp. Derefter följer *inflammation* på Tarmarne, *Congestion* till hufwut, Magens slapphet. Gifwes mycket wädergifwande foder är och blir faran större.

[Bot.] Anwising och bot. Först hämmas jäsningen, 2do Skaffas kolgasset bort. 3. Förskaffas en wederbörlig *tonus*. Jäsningen hämmar *alkali vegetabile et naturale* med dess tillredningar. 2. Wäder kogas drifwande *Carminativa* äro *anis*, *kummin*, *Jngefära*, *Tobaks Clystir*. 3. Stärkande understödja *ton*.

R. *Alkali mineral. dra jß, Pulv. Semin. Caro., Rad. Calami aromatici aa uns j. M.* [Glaubersalt 45, morotsfrö [kummin?], kalmusrot lika delar 30]. D. f. Pulfwer som gifwes med ½ quart. brännwin och ett quarter watn blandadt och på en gång gifwet.

Ständig rörelse, gnidningar med halmwiskor, kalt watn gutit på buken hjelpa mycket till lyckelig utgång.

Warsam bör man wara, att man ei tager *Inflammation* i tarmarne för wädersot. J båda fallen är *pulsen* krampaktig, hetta. Wädersoten förwandlas gerna till *inflammation* isynnerhet [102] då hästen ätit korn. Wet man at den är efter watnaktiga, kål, rofwor, kan man nyttja det föreskrefna. *Clystir* äro de bästa.

Om *Emphysema* talas framdeles.

Trummelsot, *Meteorismus*

Fins som ett *Symptome* i monga sjukdomar t.e. i tarmars *inflammation*, *feber*, Sump- och smittosamma febrar, efter giftiga örter, men ei mineral gift. Härföre hjälper intet, hwilket att bekänna är för konsten ett förödmjukande. Man kan härwid ei weta mer än att den gör slut på plågorna och lifwet. Den är swår att bota hos Hästar, lättare hos hornboskapen.

Tekn äro samma som i Wädersot, dock är denna i början mer smärtsam och till slut upphörda. Hästen är ock i början stark, och den inre brand märkes i mun och ändetarmen. Så snart wändan uphör, och buken är spänd, är döden för hand.

Ordsaken äro alla de förut nämnda, isynnerhet kommer den af illa använda *antiphlogistiska* medel uti *inflammationer*, äfwen *purgermedel*; deraf härleder sig de mesta fallen.

Medeldsalter, som i *lunginflammation* brukar förswaga *tonus* och skrapa af slemmet af tarmarne, som borde hindra gas arterna att utwicklas. Sedan desse äro swaga och slappa förmå de ei motstå wätskornas tillflytande eller det inneslutna wädret.

Förebådar en omöyelig räddning. Försök hjelpa understundom, men det är ett lyckoskott. Men man kan förekomma denna sjukdom genom tjenliga mede[l], som i feberläran säjes.

Botningen är swår om ei omöyelig. Uti *active inflammation* kunna i början åderlåtningar och *demulcerande* wärka. Uti *passiva inflammationer* hjälper *Vitriolsyra*, äfwen kallt pågutit watn.

För hornfänad har man med framgång nyttjat *troisquart*. Nu begynner man också bruka den på Hästar, men man bör då weta att ei använda den då *inflammation* är i tarmarne. I Japan brukas en guldnål för menniskor, i Ängland äfwen nu, i Hästens *colon* föres in en mennisko trokar. [103]

Smältningsfel

Brist på närande

Enkel smältningsfeber kan man ei noga beskrifwa, utan att sjelf känt den. Den naturliga smältningen är ei en sjukdom, utan en *animalisk process*. Efter fodret märkes en kyla utwärtas och en hudkrampe, som drifwer wätskorna inåt till de af fodret retade inelfwor. Djuret blir sömnigt, tungt [??], hänger hufwut och lägger sig. Efter fodersmältningen står kreaturet upp, är muntert. Har det ätit för mycket eller för litet, blir deraf en oangenäm känning e[ll]e[r] sjukdom.

Öfwerflödigt foder har en förderfwelig wärkan. Magen och tarmarne afgifwa en wiss *portion* wätska, nödig till smältningen. En wiss grad *warma* fordras till ett wist *quantum* foder, som skall smältas. Således då mer förtäres än att det kan wäl uplösas af den tillgängliga mag- *Pancreatiska* och gallwätskan och till en rättskaffens massa förwandlas, så blir det skadeligt för hälsan och lägger grund till hwarjehanda krämpor. Häraf upkommer en Fodersmältnings *feber*, Hudkrampen tilltar, den yttre warman aftar i högre *grad*. Derigenom drifwas wätskorna och warmen till tarmarne allt mer och mer. *Aorta* och de stora pulsådrona tryckas och *circulation* hämmas, Blodet drifs åt Hjernan. Tarmarne tängas ut af wädret, bli lama och förstoppelser följer derpå. Derpå upkommer en *feber*, som sluter lifskrafternas wärkan. Skulle ei allt detta hända af en öfwerflödig fordring, så är det ett af kroppens starka byggnad förlänt undantag från den wanliga naturens lag. Hästen blir då åtminstone fet, plump, otjenlig till rörelse och arbete samt wanmächtig.

Emot desse olägenheter är ingen *medicine*, ingen konst elle[r] ört i werlden som hjälper, utan måttelighet. Alla medel och hela *apoteket* är ei tillräckeligt mot desse följder. Hästen

Ordsaken äro alla de förut nämnda, isynnerhet kommer den af illa använda *antiphlogistiska* medel uti *inflammationer*, äfwen *purgermedel*; deraf härleder sig de mesta fallen.

Medeldsalter, som i *lunginflammation* brukar förswaga *tonus* och skrapa af slemmet af tarmarne, som borde hindra gas arterna att utwicklas. Sedan desse äro swaga och slappa förmå de ei motstå wätskornas tillflytande eller det inneslutna wädret.

Förebådar en omöyelig räddning. Försök hjelpta understundom, men det är ett lyckoskott. Men man kan förekomma denna sjukdom genom tjenliga mede[l], som i feberläran säjes.

Botningen är swår om ei omöyelig. Uti *active inflammation* kunna i början åderlåtningar och *demulcerande* wärka. Uti *passiva inflammationer* hjelper *Vitriolsyra*, äfwen kallt pågutit watn.

För hornfänad har man med framgång nyttjat *troisquart*. Nu begynner man också bruka den på Hästar, men man bör då weta att ei använda den då *inflammation* är i tarmarne. I Japan brukas en guldnål för menniskor, i Ängland äfwen nu, i Hästens *colon* föres in en mennisko trokar. [103]

Smältningsfel

Brist på närande

Enkel smältningsfeber kan man ei noga beskrifwa, utan att sjelf känt den. Den naturliga smältningen är ei en sjukdom, utan en *animalisk process*. Efter fodret märkes en kyla utwärt och en hudkrampe, som drifwer wätskorna inåt till de af fodret retade inelfwor. Djuret blir sömnigt, tungt [??], hänger hufwut och lägger sig. Efter fodersmältningen står kreaturet upp, är muntert. Har det ätit för mycket eller för litet, blir deraf en oangenäm känning e[ll]e[r] sjukdom.

Öfwerflödigt foder har en förderfwelig wärkan. Magen och tarmarne afgifwa en wiss *portion* wätska, nödig till smältningen. En wiss grad *warma* fordras till ett wist *quantum* foder, som skall smältas. Således då mer förtäres än att det kan wäl uplösas af den tillgängliga mag- *Pancreatiska* och gallwätskan och till en rättskaffens massa förwandlas, så blir det skadeligt för hälsan och lägger grund till hwarjehanda krämpor. Häraf upkommer en Fodersmältnings *feber*, Hudkrampen tilltar, den yttre warman aftar i högre *grad*. Derigenom drifwas wätskorna och warmen till tarmarne allt mer och mer. *Aorta* och de stora pulsådrona tryckas och *circulation* hämmas, Blodet drifs åt Hjernan. Tarmarne tängas ut af wädret, bli lama och förstoppelser följer derpå. Derpå upkommer en *feber*, som sluter lifskrafternas wärkan. Skulle ei allt detta hända af en öfwerflödig fordring, så är det ett af kroppens starka byggnad förlänt undantag från den wanliga naturens lag. Hästen blir då åtminstone fet, plump, otjenlig till rörelse och arbete samt wanmächtig.

Emot desse olägenheter är ingen *medicine*, ingen konst elle[r] ört i werlden som hjelper, utan måttelighet. Alla medel och hela *apoteket* är ei tillräckeligt mot desse följder. Hästen

bör fo(r)dras men ei gödas, ryktas men späckas⁵⁰. Det är ömkansvärdt, att se en stinn och upblåsen Ägare i en *Carosse* dragas af en spann smäckfeta hästar, hvars uppösta bakskinkor skakas af isterfetman wid hwarje steg. [104]

Arbete ger *appetit*, ordning stärker den, måttelighet underhåller den och åstadkommer wäl-mående.

Osmältlighet, *Indigestio*

Är en följd på öfwerflödet, deraf Tarmarne blifwa uttängda, slappa, wätskorna och warman dragas från huden och de andra delarne. Fodret går osmält bort. Hästen tiltar ei mer, är matt, trög, förmår ei arbeta. *Indigestio*, *dyspepsia*, har sina *grader*, den första är

1. *Nausea*, olust till fodret, äckel. Hästen drar sig från krubban och rör ei wid fodret, utan wältrar och tyckes willa wälja, men äter ei.

2. *Cardialgia*, Halsbränna, som kommer af sura⁵¹ i magen, som märkes deraf at en liten frossa påkommer och håren resas, en stundetals hosta märkes. Hästen slekar på limmad[e] wäggar e[ll]e[r] kalk, söker allt bäskt.

3. *Gastrodynia flatulenta*, Wäderstind mage af öfwerflöd. Hästen är orolig, magen spänd, ängslighet, kort andedrägt hwarom förut.

4. *Colica*, är med *inflammation* förenad, som förut är lärdt.

På *dyspepsia* följer magerhet och flere sjukdomar.

Ordsaken ligger dels i begrippet och dess följd, dels i *praedisponerande* och frånwarande. Alt som förswagar och förminskar smältningskraften, t.e. Ei allenast öfwerflöd, starka öfwerdrifna och mattande resor, Besigtningar, swåra Föls börder, afmattande sjukdomar, dåligt skämt foder eller brist derpå.

Förklaring. Emedan swag fodersmältnings *Symptomer* i mycket likna dem i Sumpfeber^s, så är här också hudens *fonctioner* ei i ett jämt förhollande med Inelfworna. Då utwärtas åkom-mor angripa huden och förordsaka *feber*, så wäckes af osmältligheten en inre ordsak en dylik *feber*, genom Hudkrampen drifwas under *febern* wätskorna in. I *dyspepsia* skjer det af retelse i Tarmarne den må komma af öfwerflöd eller brist. Genom båda dragas wätskorna inåt. Under brist blifwa wätskorna skarpa, reta och draga flere dit till tarmarne från huden. *Epidermis* torkas ut och faller af. [105]

Genom denna retelsen uppkommer Äckel och wämjelse; ty af det förtärda uttänges magen af de skilda gasart, som blifwit lösa förmedelst tarmarnas slapphet, hwaraf äfwen tillika andra swårigheter förenas t.e. krampe feber, durchlopp. Blir watnet länge i Tarmarne få den en skärpa och af grönt foder uppkommer en syra, hwaraf halsbränna, som föder af sig andra olägenheter.

1. Syran retar ständigt och lockar dit safterna och slemhinnans fiberämnet förändradt blir tjockt, hvaraf slemmet ökas.
2. Syran väcker Hosta, trångbröstighet^S och retelse på *respirations* wärktygen och dess gånger *per nervorum consensum*.
3. Den ökar magens slapphet och försvagar smältningskraften.
4. Den förorsakar krampe, som märkes genom upstötningar, rapningar, och wäderspänningar.
5. Af densamma wäckes en oordentlig *appetit* och lust efter orenlighet, kalk och dylikt.
6. Deraf födas förstoppelser eller också genom retelse på tarmarne wäckes *Diarrhé*, som swåriligen botas.

Förebådas att den ofta i början kan botas med *diaeten* allena, dock innan de *Chroniska* följderna infinna sig. Dessutom är den farlig, ja dödlig. Wätskornas dragande inåt från huden bereder väg för *febern*, som ofta blir obotlig, häldst hudens krampe understödjer retelsen. Man moste hafwa afseende på fodersmältningen och alltid weta att öfwerflödet är ett gift.

Öpningen wisar lätt med hwad foder hästen warit född. De Hästar, som fått wekt foder, rofwor, gräs, ha en utspänd, slapp mage, tarmarna wida och alla Jnelfwor slappa, bleka, missfärgade. Tarmkäxkörtlarne swulna, förhårdade och wahrfulla. Lefwern mör, Gallblåsan stor⁵², Gallan tunn och skarp. En ruten stank går från desse kreatur då de öpnas. Twärtom finnes hos en ordentligen född häst. [106]. Hos en med hackelse och säd född, äro magen och tarmarne små och fasta, helt annorledes än hos de förre. Hos illa fodrade finnas matskar af alla slag.

[Bot.] Anvisningar och bot. Först bör ordsaken ur wägen röyas. Man agtar att ei för mycket gifwes eller för litet, Hunger och öfwerflöd äro en päst. En uthungrad häst slukar i sig utuggadt och mycket foder, mer än magwätsken kan smälta och dermed störer kraften. En Hingsts för tidiga, för ofta bestigning förswagas och förlorar foderlusten.

2. Moste Fodersmältningskraften förhjelpas till sin *ton* och sedan derwid underhållas.

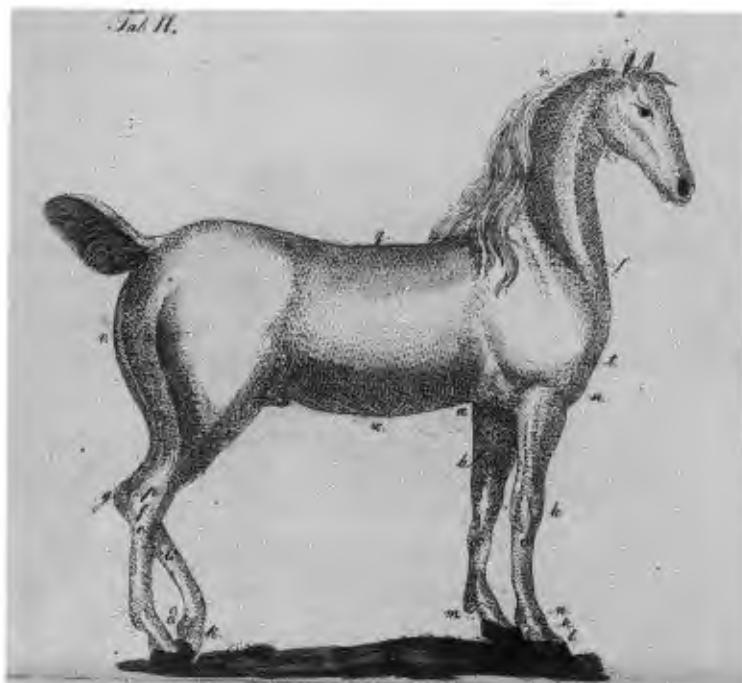
3_o. Syran bör afskaffas eller förändras först *palliative* och sedan *radicalt* i grund.

4_o. Allt som när- eller frånwärkar sjukan röyes ur wägen.

Till att uppfylla det första gifwes ett måtteligt mättande, sundt men ei öfwerflödigt foder, i början ei hö, som utspänner tarmarne utan halm; hö föder af sig trongt bröst. Hingstar kan man ei så lätt hjelpa. Deras lust att bespringa warar och mattar, men ett födande foder och måtteligt arbete göra det mästa.

J Att stärka magen, bör man warsamligen gå till wäga och ei storma. Alla bäska, kryddaktige och *toniska* retande passa, t.e. jern med *Rhabarber* h[wil]ket dock gifwes i en liten *dosis* att ei *purgerar* utan stärker.

R. Pulv. Rhei. Elect. uns j, Rad. Gentian. rubr. uns vij, Cort. Cascarill. uns viij, Limatur. Mart, uns ij. Misc. f. p. [Rabarberrot 30, bergsöterot 210, kaskarillbark 240, järnfilspån 60]. *Dr. Sr.* Häraf strös ½[?] skjed på fodret.

Häst med markering av yttre sjukdomar. a. Stollsvamp. b. Rasp. c. Överben. d. Mugg. e. Galla. f. Spatt. g. Piphas. k. Knäsvamp. i. Blodspatt. k. Stripfot. l. Ringkota. m. Stryksår. n. Styltfot. o. Senklapp (böjsenelidande). p. Harspatt. q. Korsförlamning. r. Fibeln (halsinflammation). s. Plats för hårhank. t. Plats för läderhank. u. Boghältans uppkomstställe. v. Plats för läderhank. w. Alternativt ställe för läderhank. y. Nackfistel. z. Kvarksvulst. Ur *Jacobi* (1810-12). Överensstämmelsen med *Kersting* påtaglig.

N.B. När sjukan kommit till större högd begynnes med de kryddaktige, derefter gifwes bittra, sidst *toniska*. Skulle man gripa straxt till *toniska* förwärras tillståndet och krampen ökas.

Är syra med hämmas den. *Palliative* först, sedan *radicaliter* med *alcali* och *Magnesia*, men desse slappa, derföre förenas de med wäderdrifwande.

R. Magnes. Sal. amar. dra ij, Pulv. Sem. carvi, Rad. Calam. arom. aa uns β, Aqu. commun. Lbr j. M. [Bittersalt 60, kummin, kalmusrot lika delar 15, brunnsvatten 360]. *Dr. Sr.* Morgon och afton en dylik *dosis*.

[107] Sedan fortfar man med stärkande.

För att grundeligen bota agtar man hästen från allt slappande grönt foder och ger hackelse med hafre. Man låter ei hästen straxt dricka på fodret, utan bör hästen få wänta en stund efter fodret.

Flytningar

Af[f]öringarne äro naturliga, då de skje måtteligen men så snart de gå till öfwerflöd äro de skadeliga. Sådanne äro Nosslem, Spottflod, *Diarrhé*, Fröflod, *urin*flöd hwilka alla komma af slapphet.

Nosslem

Om Nosslems flöd är redan talt under Snufwa, Qwarka, Rots.

Salive flöd, *Ptualismus*⁵³ [= *Ptyalismus*]

Kommer af en starkare *salivens* flytande till *Salive* körtlarne, hwaraf brist på *salive* följer. Ingen *idiopatisk* har man funnit, men wäl *symptomatisk*.

Ordsaken är ofta betelen som ligger tungt på *Lanerna* eller då hästen spelar med tungan på densamma. Äfwen af orenlighet på betelen och i krubban. *Symptomatisk* är den i Munklämma, af Spanska Flugor i Hufwudsjuka, Tandtaggar^s, Frosken^s, yttre wåld, Sumpfeber^s, Mot döden uti andra sjukdomar. Äfwen af Spottfistel. Salt på fodret till myckenhet. *Mercurum*.

Förebådas att han förgår af sig sjelf då ordsaken uphör. Då körtlarne swulna tar den an en annan frätande natur och förorsakar Frosken, *Stomatace*. Är den inbiten, så botas han swårligen. Tandfistelen hörer *chirurgien* till.

Bot. Mun renas ofta med Ekebarks*decoct* med deri *alun* uplöses. Jernuplösningar och stärkande omslag t.e.

R. Ter. Japonic., *Gummi Myrrhae aa dra j*, *Chin. rubr. uns β. M.* [Kateku, myrrha lika delar 4, kinabark 15]. *Dr. Sr.* Wiras i en som fästes som betel i mun att tugga på.

Bukflöd, *Diarrhee*, *Dysenterie*^s, *Lienteria*^s

Är en öfwerflödig träckafgång. Desse 3 äro mycket åtskilda, antingen olika grader el[le]r med wäsentlig skilnad. [108]

Bukflöd är *idiopatisk* eller *Symptomatisk*, i båda fall härör den af retelse i tarmarne, som alltså är lindrigare eller starkare allt efter retelsen. Desse 3 äro märkeligen skilda.

Diarrhee är en tätare och blötare afgang än wanligt, med eller utan smärta.

Dysenteria^s är en tät med krampe, tryckning afgang, Stoltränga hwaraf tarmen drifwes ut och förenad med blod.

Lienteria^s, Mag- Mjölklöd, kallas öppningen, då fodret går osmält ut, hwarunder hästen magras af.

J *Diarrhee* är träcken tunn, watnfull, ibland något tjockre, dock mer lös än annars. Hästen äter friskt, är sund. Han törstar mer och får några skakningar, afgangen är understundom blandad med foderdelar.

J *Dysenterie*^S är feberrörelse, stark wända, ingen foderlust, stark törst, krampe, *colic*, stoltwång med Ändetarmens utdrifwande. Afgangen är slemmig med blod blandad. Swa[n]tsen holles i wädret, stalltwång. Efter någon tid följer härpå magerhet, en *passive inflammation* i tarmarne med wäderspänningar.

J *Lienterie*^S går träcken ofta, med smärta, straxt efter han ätit, osmält med tunt slem e[ll]e galla.

Ordsaken och tillfälligheter. Slapphet förorsakar dem och wäder stockar sig derefter. Den tätta afföringen kommer af all slag af retelse. Gräs, grönt och wätskigt foder då hästen är wan förut wid tort, hafre, hackelse, woro ordsak, elackt kallt watn, förkylning, giftiga örter, mycket salt. *Febrar* gifwa anledningar, hudens krampe. När hästen förtärt slappande foder blifwa Tarmarne swaga, och wätskor flyta till, *stagnera*, surna och reta än flera wätskor dit, och till öka *motus peristalticus* och dermed skynda på smältningen och träckens afgang.

J *Dysenteria*^S är *transpiration* mäst hämmad, då denna wätska drar sig in och af hettan förderfwas, äfwen af gift uti häftiga *febrar*, uti inre *Inflammationer*, af häftiga *purganser*, af salta. [109] Allt som reta *Canalen* till starkare rörelse förorsakar krampe och *Dysenterie*.

Lienterie^S är en följd på osmältbarhet. Med denna härdar en häst ei länge ut. Fodret får ei tid till att smältas så att *chylus* kan afsöndras utan twärtom retas äfwen en god del af att *Lympha* fram och afföres.

Förebedas att den *idiopatiska* går förbi med den häfda ordsaken. Är den af retande foder, bete, grönt foder, mjöldricka, korn *etc.* så ändras *diaeten* och hästen återfår hälsan. Dock bör sjukdomen ei förägtas. Ehuru den ofta tyckes ränsa kroppen bör det dock ei hindra oss. Allt *heterogent* blandas med wätskorna, wäcker *feber*, som ei så lätt afhjelpes. Ordsaken ligger i *Tarmcanalen*, då hudkrampen är med i spelet. *Diarrheen* hjälpes i början, men warar han länge, blir han *chronisk*, och ei sällan dödar. *Dysenterien*^S är än farligare. Retelsen är i den häftigare och krampaktigare, har flere betydliga följder. Kommer den af Gift, häftiga *purganser*, är sällan någon hjälp i synnerhet då blod strömmar med ut, h[wil]ket wisar att blodåder öppningarne äro slappa eller förstörda.

Lienteria^S lofwar ei bättre utsikt, den är dock rar hos hästar och ei så farlig som hos menniskan.

[Bot.] Anwising och bot. Man bör tänka på att häfwa retbarheten, förskaffa tarmarne *sin ton* och befordra *transpiration*. Den enkla och lindriga som är utan krampe och slapphet afhjelpes naturen sjelf. Men mattas kroppen af och febern stöter till, bör hjälp snart användas. Är en af *Sympathie* af en annan bör den hjälpas, annars häfwes ordsaken. Man måste ei tro att den är hälsosam och rensar kroppen. Wätskan som retar bör ändras och mildras. Först börjas med lindriga stoppande, efter hand användas starkare. Understundom

behöfs ei mer än att ändra *Diaeten* t.e. då hästen på betet fått *diarree* botas den med torrt foder. Slemmiga och *demulierende* ändra de retande vätskor t.e. Mjöldrick, hafreslem, linfrö, *Althaea*, *Tragacantha*, *Salep*, *Boli Magnesia*. [110]

För att häfwa retelsen i Tarmarne, aflindra, brukas sådane Retande som tillika stärka t.e. Jngefära, *Valeriana*, *China*, Ekebark, Pilebark, *Cascaril*, *Geum*, *Tormentilla*, *Cathecu*, *Opium*, *Hyoscyamus*, *Ipecacuanha*.

Till att återställa utdunstningen väljas tjenliga: *Mechaniska* gnider med halmwiskor, *Cantharidum* salfwa, *Campherts Clystir*, *Spiritus Mindereri*, *Opium*, *Ipecacuanha* i liten *dosis*. Lindrigt retande t.e.

R. Lichen. Island. uns jv, coqu. aqu. fontanae in mucum abierit, adde Pulv. Rhei Elect. uns β. [Islandslav 120 sjudes i brunnsvatten till slem, tillsätt rabarberrot 15]. *Dr. Sr.* Ett quarter hwar 4de timma.

Hjelper ei detta, skrider man till starkare.

*R. Pulv. Tormentil. uns jv, Magnes. muriat.*⁵⁴ *uns j. M. f. p.* [Blodrot 120, bittersalt 30]. *Dr. Sr.* Hwar 4de timma gifwes en skjed i linfrös *decoct.*

Fins *Diarree* härröra af hindrad *transpiration*, så

R. Decoct. Gummi Tragacanth. Lbr ij, Spirit. Minder. uns j, Terr. Catechu dra j. [Dragantslem 700, ammoniakättika 30, kateku 4]. *Dr. Sr.* Hwar 4de tim. gifs en dylik *portion.*

Dysenteria^S är sällan *idiopathisk* dock finns den. Man söker då återställa utdunstningen med följande:

R. Opii Thebaici pulveris. dra ij, Pulv. Rad. Ipecacuanh. dra j, Cort. Cascarill. uns jv, Gum, Arab. uns ij. M. f. p. [Opiumpulver 7, kräkrotspulver 4, kaskarillbark 120, arabiskt gummi 60]. *Dr. Sr.* Hwar 4 tim. $\frac{1}{4}$ i Rödt win ett *quarter.*

På ytan rifwes med halmwiskor. Till *Clystir*

R. Herb. Hyoscyami nigri uns j, Pulv. amyli uns ij. Infunde aquae fervidae Lbr ij. [Bolmört 30, stärkelse 60, i sjudande brunnsvatten 700]. *Dr. Sr.* Sila och ljumt inspruta.

Äfwen Swafwel, men hästen slappas deraf.

Lienterie^S fodrar kännedom och warsamhet. Här moste man bestrida slappheten och *Canalens* starka retbarhet samt de frätan[de] safterne. Hermed tjena

R. Decoct. Rad. Salep. Lbr j, Pulv. subtilis quassiae Simmarub. dra ij, Rad. Calami aromat. uns j, Opii Thebaic. scr j. [Saleprot 360, simarubapulver 7, kalmusrot 30, opiumpulver 4]. *Dr. Sr.* Hwar 3dje tim en dylik.

Eller

R. Succ. Catechu dra j, Opii puri dra β, Pulv. Rad. Valerian. silv. uns β, Gum. Arabic. uns j. M. f. p. [Kateku 4, opium 2, vänderot 15, arabiskt gummi 30]. *Dr. Sr.* En sådan 3 g[ånge]r dag[ige]n.

[111] Tyckas desse medel hjelpta ökas de och starkare användas.

*R. Pulv. Rad. Caryophyll.*⁵⁵, *Gent. rubr. aa uns jβ, Chin. rubr. uns j. M. f. p.* [Kryddnejlikor, baggsöteört lika delar 45, kina 30]. *Dr. Sr.* Hwar 4 tim gifwes denna *Dosis* i ett *quart.* Linfrös *Decoct.*

Diaeten. När löst lif infinner sig afstås med wekt foder som föder af sig syra, t.e. grönt foder *etc.* Man ger hafre och hackelse, slemmiga, mjöldricka, rostade mjöl e[ll]e[r] linser, godt, fint hö. Hästen förskonas från starkt arbete, och då de äro heta och swettiga ei ställas i kallt drag. Kallt watn, grönt bete äro skadeliga.

Mjöl- och Gallflytning, *Fluxus coeliacus*, [*Fluxus*] *Hepaticus*

Lefwer fluss, finnes ei hos djuren men hos människan då *chylus* går med ut och då gallan är skarp och färgar *excrementerna* eller då blod medföljer. Dock har man funnit wahr komma från ändetarmen hos hästar hos h[wil]ka man sedt efter döden sår uti samma tarm. Då är tjenligt

R. Pulv. Gum. Myrrh., Aloes Hepat. aa dra jv, Chinin. rubr. uns jv. M. f. p. [Myrrha, aloe lika delar 15, kinabark 120]. *Dr. Sr.* Hwar 4 tim ett pul[ver].

Dertill ges *Myrrh.* uplöst i kalkwatn till *Clystir.*

Fröflytning

Händer Hingstar, som mattas af för mycken bestigning eller dermed att de slå med lemman mot buken tills säden rinner. Jsynnerhet händer det åsne hingstar. Ofta blir lemman spänd, understundom slak, hängande med ständigt drypande. Feta och kåta, som afhollas, plågas här af, och af retelsen släppa ett rent frö. Hos somliga slappa kommer en slepprig fuchtighet ifrå[n] *prostata* och *Kowperska körtlen.*

Bot. Mot slapphet brukas både allmenna och *locala* medel, som styrka och lindra flöden.

R. Gum. Mastycis, Kino aa uns j, Limatur. Marti uns ij, Roob. Junip. uns viij. M. f. p. N:o viij. [Mastix, kino lika delar 30, järnfilspån 60, enbärsmos 240 till 8 piller]. *Dr. Sr.* Hwar 4 tim ges en pill.

Äfwen tjena andra *Toniska*: bark, *aloes* i mindre *dosis*, *bäska*, *Terpentin*, *Tolubalsam*, *Co-paivebalsam*. Utwärtas kalla ban⁵⁶, styrkande gnidningar, kalla *Clystir*, *Electric*. *Galvanismus*. Kallt watn med stålkula, *watn ur sliphon*⁵⁷. Man slår smält jern i watnet och rör om. Detta swarta watnet är stärkande.

Urinflöd, *Diabetes*

Då owanlig myckenhet *urin* går, *incontinentia urinae*. Det är skilnad på då slapphet förord-sakar flöden och den går af krampe. J förra fallet dryper den utan att hästen ställer sig. *Urin* är då klar, [112] och lemmen hänger ei ute. De stalla mer än de dricka, *urin* har sin wanliga lukt, hästen magras af, håren blifwa matta. Hästen är nedslagen, plågas af en osläckelig törst.

Af krampe går *urin* ofta men *periodiskt*, en liten *feber*. Jämwigten emellan huden och Blå-san är uphäfwen. Äfwen kommer den af krampe i blåsan och hetta och köld ömsa om. Men i *incontinentia urinae* är ingen *feber*.

Ordsaken är slapphet i Blåsöpnigen, som kommer af för langt hållande, af blåsans uttäng-ande eller af allment slappande. Men den af krampe kan [komma] af *feber*, skarp *urin*, giftiga örter, sten i blåsan och njurarne.

Den af swaghet kastas ei lätt, och då botas warar det ei länge innan swårigheten återkom-mer. Den af krampe är än swårare häldst då man ei wet ordsaken.

Om hästen har *Diabetes mellitus* wet man ei wist. Det ankommer på vidare försök.

Botnings anledning och bot ankomma stärkande och reteliga på *urinwärktygen* och äro sam-ma, som brukas för sädflöd. Förmämligast är *Cantharidum tinctura* och *Pulv. Cantharid.*

R. Tinctur. Gum. Kino uns β, Cantharid. dra j, Vin. rubr. Gallic. Lbr j. M. [Kino 15, spansk fluga 4, rött franskt vin 360]. *Dr. Sr.* Hwar 4de tim ges en dylik *Dosis*.

R. Terebint. Venet. dra jv, Terrae Japon. uns j, Pulv. Cantharid. scr ij, Roob. Junip. q. s. ut f. boli No. jv. [Venetiansk terpentin 15, kateku 30, spansk fluga 2, enbärsmos erforderlig mängd till 4 bollar]. *Dr. Sr.* En bol ges morgon och afton.

Äfwen utwärtas ingnides *Tinct. Cantharid.* på lemmen. *Clystir* och kalla badningar öfwer korset.

Den *periodiska* häfwes med ordsakens förebyggande. Här äro annars retande medel tjenliga som återställa *transpiration t.e. Hepar antimon.* och insprutningar af *Decoct. Hellebor. Nigr.* Är krampe, hjelpa krampstillande. Är det af gift brukas deremot tjenliga, som *involvera*, uplösa giftet.

Diaeten bör wara stärkande. Ju mer närande, desto bättre härdar hästen ut.

Hudens utslag

Blodåderswulst

Finns ofta hos unga, som stå på stall. De äro knotartade och hästen är annars frisk. Förekommer sällan. Knottorna äro mjuka, ge efter påtryckningen, men komma strax igen. De finnas öfwer hela kroppen och sprida ofta ut strimmor ur öppningarna. [113]

Skils från *insect* knölar att de finnas öfwer hela kroppen, då *insect* knölarne sitta radwis och endast röra *Lymphatiska* kärilen. Blodåder knölarne äro weka, de af *insecter* hårda, de förra gå ei till sår, de andra såras.

Ordsaken är att unga folar stå still utan rörelse och fodras med klöfwer och slappande så att den rumrika Hinnan ei förmår göra mot blodet motstånd, hwaraf ådrorna uttängas.

Förebådas att denna sjuka är i början lätt botad. Men ofta farlig, då knölarne brista och utgjuta blodet i *tela cellulosa*.

Botas med stärkande. Man sätter Hästen i rörelse, badar honom i kallt watn, och gnider med halmwiskor och inwärtas gifwes stärkande och *adstringerande*.

R. Pulv. Gallae Turcorum[?] uns jv, Limatur. Martis uns j. M. f. p. [Galläpplen 120, järnfilspån 30].
Häraf gifwes ett skedblad på fodret hwar gång.

Man kan twätta Hästen med upplöst stålkula, *alun* uplösning med *vitriolsyra* i watn eller *jernvitriol* upplöst samt fodra med hafre och hackelse.

Sugåder knölar

Äro ei förut beskrifna. De *lymphatiska* rören swulna på buken och likna små bölder, som mest sitta der luckorna på *Lymphatiska* rören äro. Hästen får deraf kliande, skubbar, biter, är orolig, får en lindrig *feber*, förlorar *appetiten*, blir nedslagen.

Skils från ormen^s dermed, att desse finnas allenast på buken mäst intill Refben, de äro små hårda, ojämna, och följa sugådrorna efter. Den skils från skabb^s at de ei öppna sig, att huden på ett ställe är lika som på andra och ei se ut som skabb^s.

Ordsaken är att Hästen är wäl född, som efter hetta rides i kallt watn, så att *lymph*a stockar sig och wätskan stannar wid luckorna.

De förebåda ingen farlighet, och botas lätt.

Botas dermed, att man gör *lymph*a åter flytande och skaffar *ton* i rören, h]wil]ket skjer då man ingnider et *Linimentum volatile* e[ll]e]r *mercurial salva* och med halmwiskor efteråt. Inwärtas behöfs ei, men skulle [114] man willa bruka något så

R. *Mercur. solubil. nigri Hahnemanni dra ij, Pulv. Gum. Ammon. puri uns ij, Succu Glycyrrhiz. uns vj. M. f. pil. N. xii.* [Hahnemanns kvicksilversalt 7, ammoniakgummi 60, lakritsextrakt 180 till 12 piller]. *Dr. Sr.* En piller morgon och afton.

Rörelse, luftens *temperatur* och tjenligt foder återställer hästen inom få dar.

Skabb, *Scabies, galeia, Gratteleux Rognéau*

Är en allmen hästsjuka, häldst i Fäldt, och wid *inquarteringar*, foror sprider ut på landet, h[wil]kas hästar äfwen som krigsfolkets dö. Den delas i den torra och wåta. Sitter den i Mahn allena heter den Manskabb, annars är den mäst wåt. *Tenneker* tror att månke^s är en skabb, men med orätt, ty den är en Rosaktig swulst på bakfötterna och kommer af en förstoppelse uti utändarne i *Epidermis* och den *locala inflammation*. Skabben kommer långsamt och af andra orsaker.

Den torra (kommer) äfwen som wåta komma af samma grund. Den torra öfwerfaller styfwa med hård hud. Hästen får i början törra sår och knölar. Håren på ställen förlora sin glans, hästen tyckes blifwa längre. Han kliar och rifwer sig, ställen bli bara, hwita, dock synas än inga utslag, *pustulae*.

Efter hand går huden af, blir noppig och blemmor upkomma, som öppna sig. Förut rifwa och skubba sig hästarne på hufwut, hals och framben, blifwa oroliga, kunna ei friskt äta. Hästen blir ändteligen bar. De qwarblefna håren stå ut. Skabben äter sig in i huden, som blir barklik, hård, wanfärgad, bräcklig. Ändtlig blifwa alla delar angrepna, krafterna förswinna, smittan drar sig in och en tärande *feber* infinner sig, hwarefter matthet och döden. Stöter nosflöd till och läggarne swulna, är sjukan i sitt högsta.

Den torra blir mäst wåt, då en liten watn blemma wisar sig i spetsen och wätskas. Den är mer gångbar om wintren än sommaren. Mot wåhren är den wärst, och då dödar. [115]

Det är naturligt, att de plågas mer och hårdare om wintren för kölden skull, som då täpper *porerna* och drifwer wätskorna inåt och dermed drifwa smittan in. Sommar warman befordrar *circulation* och förer de flytande utåt, då smittan tillika drifwes ut.

Denna smitta hörer till de lokale åkommor och blir allmen då de insugande rören draga intill sig skabbskärpan och *Symptomatiskt* wärkar på rören och wäcker *feber*. Således är den inre *Symptomatisk* och den yttre *idiopatisk*, den är smittande och af widrörande fortplantas, dock fordras några *modificationer*.

Ordsakerna äro mångfalldiga men delas in uti föregående och efterföljande. De föregående bestå i orenlighet, dam, smuts, underlåten skrapning, ställes natt och dag i regn och slask, i dynga och *urin*. Lägges en häst utan strö, Swettig, ställes i kall och fuchtig luft, eller be-täckes af dam, så att *porerna* täppas och dylika händelser gå förut.

Efterföljande ordsaker. *Acarus scabiei exulcerans*, som har 8 röda ludna fötter, h[wil]ka wäcka kliande och fordra *Specific* botningsmedel. Detta *insect* trifs allenast på hästar och

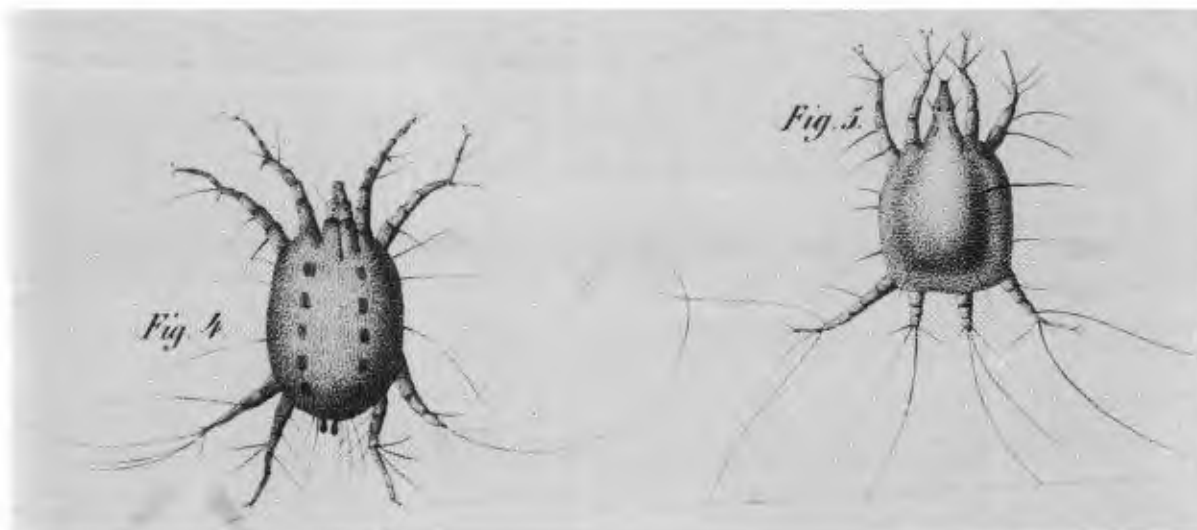
dermed smittar den ei andra, dock har Ryktare fått något dylikt af sin häst. Den torra förvandlas till wät då *insecten* ditkommer.

Förebådas att den kan botas då den allenast intar huden, men är smittan indragen, och *febern* redan antänd, är den farlig ja dödlig. Ma[n] skabben fräter och är farlig, gör Pipgångar. Smittan är om sommaren lättbotad men om wintren swårare för kölden, som täpper *porerna*. I *Febr.* och *Martii* dö de mästa.

Botningsanledning. *Acari* skola drifwas eller dödas. Hästarna skola hollas rena: putsas[?], rifwas och fo(r)dras wäl. Och den som ei fullgör det förtjenar stryk.

Man inrifwer mot hår en såpa öfwer hela kroppen och sedan gnides med halmwiskor in lut tils all såpan är borta, sen torkas hästen. Derefter ingnides följande salfwa öfwer allt. [116]

R. Pulv. Semin. Sabad. uns j, Cantharid. uns β, coqu. oleo Lini Lbr j per quartan horae tunc cola.
[Husarfrö 30, spansk fluga 15 kokas i linolja 360 en kvarts timma]. *Dr.*

Skabbdjur från häst, *Sarcoptes equi*. Fig 4 hane, 5 hona. Ur *Wagenfeld* (1843).

Med detta står hästen 3 dygn så bunden att han ei kan sleka sig. Härefter smörjes med såpa och aftwättas wäl med lut och halmwiskor. Sedan allt är torrt, ses efter om det än fins något, då det på samma sätt hjälpes. Fins här och där ännu sår bestrykas de med

R. Mercur. Sublim. Corrosiv., Salis ammoniaci pur. aa dra j. Solve Aqu. Commun. Lbr j. [Sublimat, salmiak lika delar 4 löses i brunsvatten 360].

Härmed botas den inom 14 dar.

Är skabben i Mahn, klippes den af ock såren bestrykas noga med *Sublimatet*.

Om håren i swansen allena äro afskubbade gnides in såpa, som torkas och sen med tobaks *Decoct* imgnides starkt. Är den mer inbiten, gnides in *Sublimatet* e[ll]e *deplogisterad*!]⁵⁸ saltsyra med watn.

Flere medel äro onödiga om icke smittan dragit sig in och Hästen afmagras och får *feber*, då ges stärkande med *Sulph. aurat. antimon.* och *Mercur. dulci.*

R. Mercur. Dulc., Sulph. aurat. Antimon. aa dra ij, Pulv. Herb. Sabin., Rad. Calam. Arom. aa uns jv, Roob. Sambuc. q. s, ut f. bol. No. viij. [Kalomel, svavelantimon lika delar 60, sävenbom, kalmus lika delar 120, fläderbärsmos erforderlig mängd till 8 bollar]. *Dr. Sr.* Morgon och afton tages en.

R. Pulv. Gum. Guajaci, Limatur. ferri aa uns ij, Cort. Salic. frag., Cascarillae aa uns vj. M. f. p. [Guajakharts, järnfilspån lika delar 60, pilbark, kaskarillbark lika delar 120]. *Dr. Sr.* En liten matskjed gifwes på fodret.

Sabina värkar stark på huden och faller håren, gör hästen fet och munter, men en widrig lukt i *transpiration, urin* och träcken.

Diaeten. Man ger hästen korn *decoct* och hackelse, gula Rofwor kunna blandas deri, Halm, om sommaren klöfwer, med rofworna och låter Honom 2 tim. om dagen beta. Putsa, ränsa, skrapa och simma är det bästa. Att *purgera* och åderlåta är skadeligt. [117]

Magerhet och Twinsot, *Macies et Tabes*

Förekommer ofta men botas sällan. Den förra kommer af brist, swag mage smältning och slapphet, arbete och *strapatser*. Den sednare är en högre *grade* af förra; hästen krympes ihop till en mindre *volum*, ei mer än ben och skinn märkes.

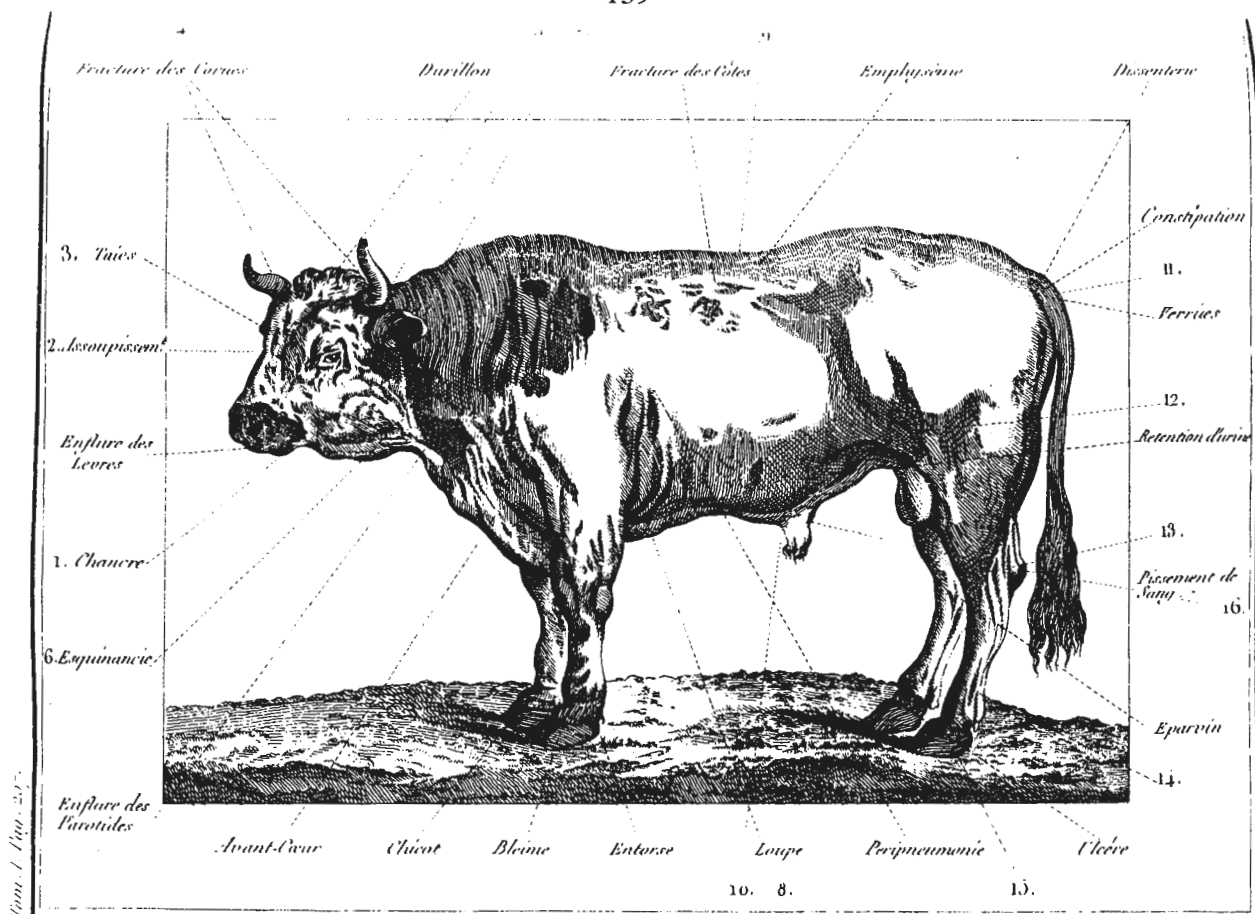
Warbölder, förhärdade körtlar, *Schirrus*, ålderdom, då den kallas *Marasmus Senilis* äro så många ordsaker. Godt foder, rörelse och lindrigt arbete bota detta.

Andra sjukdomar

De almenna sjukdomar, som anfalla alla djur, komma efteråt t.e. Fosternöd, Sten, *Insecter*, matskar, *mechaniska* fel, Plant- och *Mineral* gift, kjöfd af rök, drunknande.

N.B. I den Spanska smittosamma Hufwudsjukan blifwa Hästarne gula i ögonen och den öfriga kroppen. Mon ei derfore denna sjukdom är lik med *Mal de Siam*?⁵⁹ eller den gula febern på *Jamaica*.

Åsnor och Mulåsnor plågas af samma sjukdomar som Hästarne och botas med samma medel allenast *dosis proportioneras* efter storleken. Rots^S och Skabb^S äro hos dem farligare och häftigare. [118]

Sjukdomars lokalisation hos nötkreatur. Siffrorna anger åderlätningsställen vid olika åkommor. Efter Liger (1798).

[Avd III.] Hornboskaps sjukdomar

De *inflammatoriska* äro mäst lika med Hästens. Ett långsammare och trögare *temperament* gör en full, långsammare *puls*, hwaraf ei *inflammatoriska* så snart upkomma. Men också då de upkommit wara längre och botas ei så lätt. *Symptomerne* och tekn äro olika med dem på hästen.

[Brånad]

Hjerninflammation, Threnitis

Den angriper ei Hjernan omedelbarligen. Den är mäst gångbar hos Hornboskapen än hästar.

Tekn. Huden torkar blir styf och fästes wid ben, dock swäller kroppen ut. Roten af Horn äro heta, ögon röda, framdrifna, öma mot solen, tungan torr, ständig *feber*, olust till fodret, förstoppelse eller torr träck, spända flanksidor, liten och röd *urin*. Raseri, stängas, båla starkt och högt. Oftast får oxen slagfluss.

Wid andra slags *febrar* med yra blir kreaturet swagt, bäfwande, stampar med bakfötterna, ögonen rinna, lägger sig ofta, och ett segt slem rinner ur nosen och ögon, som utmärker att hjernan *Symptomatiskt* är angripen.

Ordsak och wid **öppningen** som på hästen.

Förebud, Oxen dör mäst af Slagfluss, hos somliga blifwer Hjernan watn full. **Botas** som hästen.

[Halsbrånad]

Brånad. Oxen får kort ande, *inflam.* hals, swalg, Kreaturet hett och kan ei swälja. Allt hwad det dricker går ut genom nosen. Ofta torka(s) desse delar, blifwa swarta, spricka, få blåsor, som tagas för kräftan; i all *feber* lossna tänderna och falla ut. Ofta angripas körtlarne wid öronen och i halsen. Hufwut swulnar af blodets hindrade återgång. Koen är mer ofta än oxen häraf beswärad.

Ordsak och förebud som hos hästar.

Bot. Starka *Clystir*, hårhankar på båda sidor, Qwicksilfwer smörja, åderlåtningar. Inwärtas *oxymel* med salpeter och som för Hästen. J den *Symptomatiska* botas hufwudsjukan. Blåsor-na öppnas och bestrykes med *Rabels* watn och honung. Wargs[?] ättika⁶⁰, *Alth[ae] decoct*, *salpeter* honung. [119]

Lunginflammation

Somliga göra skilnad emellan *inflammation* i Lungan och Refbens hinnan. Den sednare käns genom en torr hosta; hård puls och hastig, den förra är med wåt hosta och blöt *puls*. Andra tro, att man *confunderar inflam.* med lungfeber eller sumpfeber^s. Häre finnes hostan alltid torr, mulen het, tungan slemmig. Pulsen slår 60 slag på minuten, hetta wäxlar om med kort frossa, Ögonen röda, stirra. Det är oroligt, wändas. Noshinnan röd, äfwen mun, swår ande, törst.

Ordsaken som hos hästen.

Förebåd. Swår ande, matthet, beständig hosta, sorl i halsen, stinkande ande, båda döden.

Bot. Åderlåtes, *oxymel*, *Nitrum* förut, sen *Tart. Emet.* Förwandlas den *active* i en *passive* ges *vitriolsyra* upspädd, *Clystir* och 2 hårhankar på halsen.

Inelfwors brånad

Är ei hos Fänad så allmen som hos Hästar, ty tarmarne äro ei retbara. Annars wisar den sig som hos Hästar, är dock longsamme. Kalfwar få den oftare. Törst, olust till foder, för-

stoppelse på båda magarne. När buken är stinn, wåndan uphör, fötter och öron blifwa kalla, Pulsen liten, är ändan när.

Bot. Som för Hästen, allenast att man ei nyttjar *trokar* som befordrar döden.

Lefwerbrand

Är en egen plåga och dödar monga. Olust till foder, swulnad och ömhet på högra sidan nedom Refben. Kreaturet ligger häldst på högra sidan. Hosta, kort andedrägt, en gul wätska flyter ur nosen, swalget är gult, äfwen noshinnan, som ock blir swart. Törsten lindrig.

Ordsaken och *curen* som hos Hästen.

Njurbrand

Wisar sig med Röd, tjock, slemmig men ringa *urin*, som ofta är hwit. Ryggko[r]set skjutes upp, kreaturet stampar med bakfötterna, som skrefwa utåt och äro krampfulla[?]. När en njure är anfallen, är benet på samma sida swullet, styft. Annars när båda äro angrepna äro de båda styfwa och då kan det ei stalla. På samma sida dras sten upp⁶¹. Till slut brand.

Ordsak, förebud och *cur* som hos hästen. [120]

Lifmoderbrand

Kon will ställa sig ofta att stalla och utmärker smärta, wankar med bakfötterna, och sänker länden under gången. Pulsen är hastig. Blod flyter ur slidan.

Skils från dräktiga dermed, att desse kasta straxt derefter. Jfrån blodig *urin*, som kommer under stallningen då den ur lifmodern flyter ständigt.

Ordsaken är mäst förkylning eller Qwarblifwen efterbörd, elack medfart under börden.

Bot som hos hästen. *Demulierande*, kylande, stillande, oljaktige, kylande *Clystir*, warma ban.

Blodig mjölk, Ljufrets brand

Ljufret swulnar, knutigt, hårdt, mäst på en sida allena, som är ömt, och ger blodig mjölk.

Ordsaken är af sig sjelf kommen af wäld, Bett af djur, *insecter*. Ådrorna utvidgas och mottaga blodet. När kreaturen om våren utsläppas bittida och ei få annat än knopp af trän att äta eller ock andra skarpa örter. J tyskland tror man Häxeri[?] och att en swala flög it under buken. Och detta bota de dermed att ägare sjelf mjölkar bloden genom en ekeqwist

m.m. Ombyte af heta och kjöld är ofta ordsak.

Förebud. Ljufret är fullt af körtlar, som hårdna men gå sällan till war.

Botas dermed, att man låter imma af ättika dunsta på det. Äfwen kan blyättika baddas om. Inwärtens ges *demulierande* linkakor i watn uplösta som drickes med *Nitrum*. Är det af stöt eller *insects* styng, mjölkas ei utan botas åkomman utwärtens. Men är blodmassan och wätskorna äfwen angripna, så åderlåtes och inwärtens gifwes tjenliga.

[Febrar]

Sumpfeber^s

Angriper ock Boskapen och är af 3 slag eller *grader*, Mjältbrand^s, Lungsjuka, Karbunkel^s.

Mjältbrand

Begynner med *feber*, hetta och kiöld byta om, dock i början omärkbart. Kreaturet äter och dricker, träckar och stallar, som ett friskt. [121]

Så småningom tilltar *feber*, kreaturet swulnar under de weka refben, blir öppningen trög. Nedslagit mod, mattighet märkas, kreaturet äter dock något och idislar. Ändtligen upphörer det att träcka och idisla, wädrin i lifwet bullra. Morgon och afton är wärst. Hettan beständig och stark, Stampar med bakfötterna, lägger sig ofta och stiger upp, gnislar med tänderna. Sjukdomen tilltar och kreaturet ligger och kastar hufwut på wänstra sidan, eller är hufwut utsträckt krampken[!] och tandgnislan starkare. Mund inuti kall, öppningen häftig, ofta blodig.

Skils från Lungsjuka genom sin korta gång⁶², swulnad, förstoppelse som intill slut med ymnig och blodig öppning wisar sig.

Öpning. Hufwut och bröstet mäst friska. Inelfworna i baklifwet *inflam*. Mjälten *inflam*. swullen med blod fylld. *Omasus* ful af träck. Den *peristaltiska* rörelsen upphörer kort före döden.

Ordsaken är sumpigt bete under hettan. Den är *sporadisk*.

Förebådas att denna sjuka är redan gammal då den märkes. Men derefter går det fort, ofta inom 10 timmar är det dödt. Dock kan den i tid botas.

Bot med ständiga *Clystir*, äfwen inwärtens.

R. Pulv. Cortic. Cascarill., Salic. fragil. aa uns ij, Rad. Gentian. Rubr. uns viij. M. f. p. [Kaskarillbark, pilbark lika delar 60, bergsöterot 240 till pulver]. *Dr. Sr.* 4 lod gifwes hwar 4de tim.

m.m. Ombyte af heta och kjöld är ofta ordsak.

Förebud. Ljufret är fullt af körtlar, som hårdna men gå sällan till war.

Botas dermed, att man låter imma af ättika dunsta på det. Äfwen kan blyättika baddas om. Inwärtens ges *demulierande* linkakor i watn uplösta som drickes med *Nitrum*. Är det af stöt eller *insects* styng, mjölkas ei utan botas åkomman utwärtens. Men är blodmassan och wätskorna äfwen angripna, så åderlåtes och inwärtens gifwes tjenliga.

[Febrar]

Sumpfeber^s

Angriper ock Boskapen och är af 3 slag eller *grader*, Mjältbrand^s, Lungsjuka, Karbunkel^s.

Mjältbrand

Begynner med *feber*, hetta och kiöld byta om, dock i början omärkbart. Kreaturet äter och dricker, träckar och stallar, som ett friskt. [121]

Så småningom tilltar *feber*, kreaturet swulnar under de weka refben, blir öppningen trög. Nedslagit mod, mattighet märkas, kreaturet äter dock något och idislar. Ändtligen upphörer det att träcka och idisla, wädren i lifwet bullra. Morgon och afton är wärst. Hettan beständig och stark, Stampar med bakfötterna, lägger sig ofta och stiger upp, gnislar med tänderna. Sjukdomen tilltar och kreaturet ligger och kastar hufwut på wänstra sidan, eller är hufwut utsträckt krampken[!] och tandgnislan starkare. Mund inuti kall, öppningen häftig, ofta blodig.

Skils från Lungsjuka genom sin korta gång⁶², swulnad, förstoppelse som intill slut med ymnig och blodig öppning wisar sig.

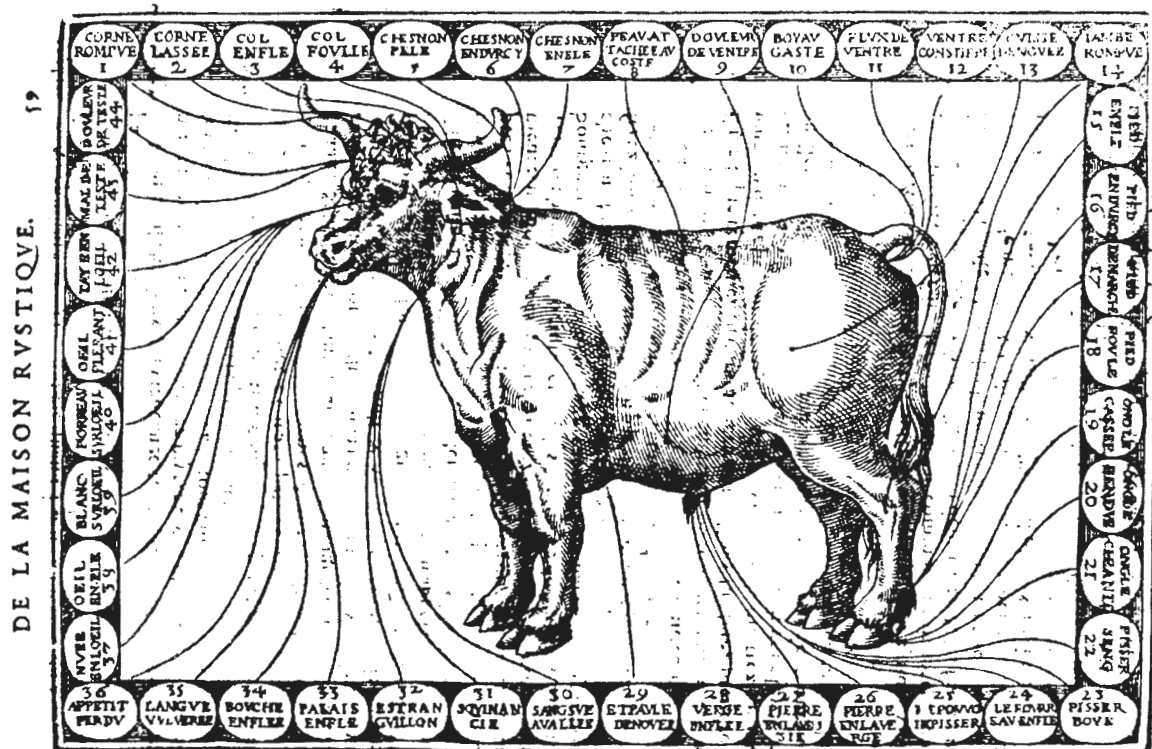
Öpning. Hufwut och bröstet mäst friska. Jnelfworna i baklifwet *inflam*. Mjälten *inflam*. swullen med blod fylld. *Omasus* ful af träck. Den *peristaltiska* rörelsen upphörer kort före döden.

Ordsaken är sumpigt bete under hettan. Den är *sporadisk*.

Förebådas att denna sjuka är redan gammal då den märkes. Men derefter går det fort, ofta inom 10 timmar är det dödt. Dock kan den i tid botas.

Bot med ständiga *Clystir*, äfwen inwärtens.

R. Pulv. Cortic. Cascarill., Salic. fragil. aa uns ij, Rad. Gentian. Rubr. uns viij. M. f. p. [Kaskarillbark, pilbark lika delar 60, bergsöterot 240 till pulver]. *Dr. Sr.* 4 lod gifwes hwar 4de tim.

På samma sätt som hos häst visar äldre bilder i läkarböcker om nötkreatur antingen åderlätningsställen eller sjukdomars lokalisation. Här en bild av det senare slaget men med angivande av nummer i sjukdomsbeskrivningarna. Efter *Estienne & Liebault* (1583) ur *Stork* (1971).

Diaet. Gif mjöldricka, godt hö, halm, Gnidning med halmwiskor. Fodra efter *febern* sparsamt, och gif Enbär med malört och *Gentiana* på fodret.

Lungsjuka

Är andra *graden* af Sumpfeber^s och wisar sig med nedslagenhet, olust till foder, kon öfwer gifwer att mjölka, håren stripas, flanksidorna draga sig inåt, ängslig, trängande, hosta, horn och öron heta, fötterna ställas ihop. Drages Ryggen in och fötterna ställas ihop, Pulsen är hård och ojämn. Körtlarne under kjäken swulna något.

I andra *stadio* Efter 2 a 3 dar ökas plågorna, ryggen stryken böyes ned. Ögon röda, tårfulla. Noshinnan [122] och mun inuti röda. Lägges och hålles hand på ett sådant kreatur, ökas hettan, som efteråt sticker i hand och kittlar. Warma och köld ömsa om öronen. Träcken torr, och går ständigt, fötterna mäst kalla. Halsen mäst utsträkt. Anden het. En seg, slemmig fuchtighet rinner ur nosen, de jäspa och fuchtighet rinner ur mun. Stampa med bakfötterna.

3je *stadium.* *Inflam.* uphör, ögon blifwa matta, dufna. Nosen och mun inuti blekna, Andan kall. Kroppen knapt warm; ofta yra de och bli matta, de stöna och en stinkande utsot kommer, ändetarmen utdrifwes och kreaturet dö[r] snart med med utsträckt hals.

Sjukan kommer mäst höst och wår. De dö mäst i början hastigt, men drager midt på längre

ut. 2, 3, 6 veckor. Winter och sommar stannar sjukan af.

Skils från lungbrånad genom sin längd, *epidemiska character* och wistande på sumpiga beten, öfwerfaller både swaga och raska. Åderlåtning skadar nu, är ei (i) *inflam.* i lungan. Äfwen hårhankar och förswagande, kylande skada, som ei skjer i *inflam.* Stönande och hosta äro häftigare. Wäderleken wisar och wägen. *Lunginflam.* kommer i torr wäderlek.

J Pesten är förstoppelse, ögon rinna ei i början, lungan angripes straxt, men i dess lungsjuka mot slutet.

Öpningen wisar om det dör i början blod i hjernan och watn som förorsakar slagfluss. Vänstra lungan är *inflam.* e[ll]e[r] swart. Gallan stor. Jnelfworna naturliga.

J andra *graden* fins samma, och lungan simmar i gult wahr och är swullen, *Bronchier* äro fulla af slem, och knölar hwari slem. Gallan mycken, watnig och förderfwad. Jnelfworna *inflam.*

J 3dje wisa[r] sig större skada. Lungan swullen och på wänstra sidan fastwuxen med refben, ser ut som kokt fläsk, fylld med wahr och stenar[?], betäckt med ostlik *massa*, Holigheten full af watn. Hjertat slapt och litet. Lefren mör, Gallblåsan stor. Jnelfworna *inflam.*, *Omasus* naturlig. Men ei alltid lika. [123]

Ordsaken är en torr sommar efter öfwerswämningar.

Förebådas. Den botas lätt i början. Men får den inrota sig och *desorganisera* rören och wätskorna står ingen hjälp att finna, stöter *Diarrhee* till är ingen hjälp.

[Bot.] Anvisning och bot är som hos hästar, *vitriol* syra tjenar då en falsk *inflam.* då den *dilueras*.

R. *Acid. Vitriol. dilut. uns jv.* [Utspädd svavelsyra 120]. Dr. Sr. Hwar 4de timma ges en mat[?] i följande.

R. (Pulv.) *Cortic. Quercus pulveris. uns viij, Semin. Lin. uns ij. Coqu. Aqu. fontan. Lbr jv, Col.* [Ek-barkspulver 240, linfrö 60 kokas i brunsvatten 1400]. Dr. Sr. Häri slås dropparne.

R. (Pulv.) *Cortic. Quercus pulv. uns jv, Alumeni crudi dra jβ, Semin. Lin. uns j. Coq. Aqu. fontan. Lbr iij ad reman. dimidi. Col.* [Ek-barkspulver 120, alun 45, linfrö 30 kokas i brunsvatten 1100 tills hälften återstår]. Dr. Sr. Hwar 4de timma en dylik dryck.

Härtill kan läggas i *decocten* Enbär, stötta, en hand. Gnides starkt och ofta med halmwis- kor, *Clystir*, Mjöldryck, Halmfoder.

Är *febern* i andra *grad*, tages starkare som följer

R. *Pulv. Rad. Valerian. silv. uns j, Cort. Salic. fragil. uns jβ, Aq. Rabel. uns β, Vin. rubr. Lbr. j eller Lbr β. M.* [Vänderotspuver 30, pilbark 45, rabelivatten 15, rödvin 360 eller 180]. Dr. Sr. Hwar 4de tim. denna *Dosis* i linfrös *Decoct.*

Äro krafterna swaga tages ett *quintin Camphert* rifwen i honung som gifwes med förra.

Länge man sedt att dunster från kärr- och mossar förordsaka *intermittenta endemiska febrar*, Rötaktiga *febrar*. De nyare ha skyllat på *septiska miasmata*, men de måste weta att det är *gaz inflammable*, som utflyter från rutnande *vegetabilier*, h[wil]ka blandade med luften inkomma till wätskorna, uplösa, beröfwa det *antiseptiska*, åstadkomma jäsning. Denna dunst då den först fästes wid huden förordsakar en krampe i huden som indrifwer wätskorna och en lindrig *feber* wäckes deraf. Angripes också lungan tillika med huden retas upp en starkare *feber*. Wärkar den än starkare, så att magen och lefren äro angripne tillika, drifwes gallan in i blodet hwaraf gulsot och *feber*. [124]

Pestfeber, Carbunkel^s

Mördar djuret snart isynnerhet i sommaren och de frodigaste. Den har fått många namn, *Anthrax, Carbunculus, Fluget, Antonii* eld[?] etc. Flygande brand, Skrafwelsjuka, som går före Mjältjukan. Kulorna[?] skraf[?] la[?]. Den öfwerfaller allenast några få. Den kan delas i 2ne.

1o. Den illa artade *Mjältbrand, Carbunkelsjukan*. Mjältens brand är, då den är måttelig, snart och lätt botad. Men är det fuchtigt om hösten efter sommarhetan blir den illa artad och dödar snart.

Tekn. Hetsiga mjältbrand äter och dricker kreaturet, har afföringar, kort före döden klagat det, blir nedslaget, äter ei och stört[ar].

Skils. J hetsiga Mjältbrand är ingen swullnad, *Carbunculus*, kreaturet ser friskt ut.

Öpningen. Alla inelfwor äro friska, Mjälten swullen och full af blod. J rumrika hinnan är blod, ofta dylikt i tarmarna.

Ordsaken är som i den lindriga.

Förebådas en olyckelig utgång, h[wil]ket ei förr än några *minuter* märkes.

Bot. Har man ei förekommit denna genom magstärkande äro alla botningssätt för sena, ty kreaturet dör förr än hjälp kan tillagas.

[2o] Karbunkel: Kreaturet äter ei, skakas, blir iskalt. Blir lam på fötterna, haltar. Hwarpå hetta och bölder, som äro platta och likna wäderblåsor och ge *pergaments* ljud. Sjukan blir långsam då en bakfot är lam, fortare då en framfot haltar, då är döden snart för dörren. Ofta stupar det straxt. Står det länge emot märkes en hoppande och krampaktig *puls* och kroppen spännes ut.

Understundom då ingen kula syns, finnes en blåsa på tungan som är het och sitter på sidan e[ll]e[r] under tungan. Då den warit någon tid fästes deri hår, som man tror der ha wuxit ut [125]

Den brandiga blåsan är swart blå, full af blodigt watn. Ofta falla stycken ur tungan, och kallas Tunge kräfte, *Glos anthrax*.

Den skils från den illa artade Mjältbrand, som ei har kulor på ytan och att denna har mer förstörelse med sig. Från små, hårda, heta knölar, som har skabb med sig på ytan. Karbunkeln är större, flata, mjuka, kalla, ei öma.

Öpningen wisar 2^{ne} olika utseende. Hos starka och wälfödda fins knölar wid ytan. Twärom med swaga fins den inre mycket skadade. J hufwut fins Hjernan wek, blöt, hopfallen, samt blodigt watn i kamrarna. Halsen och tungan sund, dock ofta blåsor och *inflam.* på tungan och i halsen. Jbland äro Jnelfworna friska men Mjälten swullen, fylld med blod, ofta är lungan med swarta fläckar. Understundom fins huden och *tela cellulosa* frisk men ock ofta är i nämde *tela* utguten blod och *lympa* som formerar knölar. Hjernan är äfwen ibland sund. Ofta äro körtlarna under käken *Laryngae*⁶³, *Maxillares*, Sköldkörtlen, *Pharyngeae* swarta, swulna och blod med *Lympa* i rumrika Hinnan. Lungan swullen, blöt, späckaktig. Hjertat slakt med blodinsprutning, wänstra kammaren fylld med blod, ruten, på ytan *petechier*^S med swarta fläckar. Magen *aquaticulus* är med swarta fläckar besatt, inuti rodnad. *Reticulum* intill brand röd, 3 *Omasus* frisk, *Abomasus* 4de fylld med blod, och war, röd både in och utwärt. Lefwer är mör, blek, hopdragen. Gallblåsan stor, som har en tun, blodig galla. Njurarne med swarta fläckar. Jnelfworna swarta och fyllda med blod.

Hos swaga äro knölarne blöta, hos starka blifwa de hårda. Hos starka drifwas de till ytan, hos swaga stanna de på de inre. Ju närmare hjertat desto farligare. [126]

Ordsak är länge wärkande innan man märker den. Huden får krampe och drifwer wätskan inåt. Har det *arteriella systemet* nog kraft att motstå, som drifwa(s) wätskorna ut mot huden till *tela Cellulosa*. Annars stanna wätskorna in på de swaga kärilen och körtlarna i *tela* på inelfworna och der wäcka förödelse.

Desse olyckor på fyrfotade och foglar hafwa i warma Länder alltid förebådat påsten på menniskor. De aflägsna ordsaker är en torr, het sommar, brist på godt watn, sumputdunster, wåt höst, brist på dugligt underholl. När denna plåga har har plågt de oskälige angriper den äfwen menniskan. Hundarne blifwa sjuka af döda djurens kött. De som öppna de döda få swulna händer, armar, bölder och *nerveusa* sjukdomar. *Patrik Russel* beskrifwer Påsten i *Aleppo* på samma sätt. Menniskans *remitterande* sjukdom förwandlas till en beständig *nervös* Päst.

Förebådas att ofta dör kreaturet innan det märks sjukt. Men kommer det från betet tomt hem och griper häftigt till fodret och äter mycket utan att tilltaga, så ha wätskorna redan lagt sig med sin skärpa på inelfworna och reta *appetiten*, då kan *medicine* göra något, men wäntar man tills bölder wisa sig, är döden inom få minuter för hand, isynnerhet då något framben är angrepet, men är det på bakfötterna är något hopp. Är smittan häftig och förwandlas den till *nervös*, är ingen hjelp.

Karbunkeln hos djuren har ei den röda ringen omkring sig, och är mer blöt och ofta wäderfull. Den är *Symptomatisk* e[ll]e[r] *critisk*. Hornboskapen underkastas mer karbunkel än Hästar. De som mot enden[?] af en sjukdom påkomma äro mindre farliga.

[Bot.] På bot må man ei tänka, då sjukan wisar sig på ytan eller i sin styrka. Är den bortre delen skadad så bjudes till att rädda [127] kreaturet med starkt retande, t.e. *Camphert*, win och dylika. Saltsyra agtar man sig före, ty den dödar.

R. Camphor. dra j, tere Mellis crudi uns j, adde Spir. Minder. uns ij. M. [Kamfer 4 i ljum honung 30, ammoniakättika 60]. *Dr. Sr. Hwar annan tim. en dylik dosis i Linfrö decoct.*

eller

R. Infus. S(c)iliquae Vanillae Lbr j, Napht. Vitrioli dra jß, aqu. Rabel. dra ij. M. [Infusion på vanilj 360, eter 6, Rabelivatten 7]. *Dr. Sr. Hwar 2 tim. en dylik dosis.*

På ytan användes störtban⁶⁴ och gnidningar. J de blöta bölder sättas ylle hankar doppade i *Terpentins Spiritus*, och så insprutas *Terpentins Spiritus*. De hårda *cauteriseras* eller brännes. På ytan hjelpa ock *camphert, alcohol. vini, Ekebark pulver, Sabina oleo aethera, aqu. Rabeli. Praeservatif* består uti att hjelpa fodersmältning med stärkande. Man fodrar litet, wäl litet i sänder. Mjöl dricka, hö och halm, watn med syra och frisk luft.

Andra tillfälligheter

Tungkräftan^S, *Glos anthrax*, följer mäst Sumpfeber^S *Symptomatisk*, häldst hos oxar. Det är en swart blå eller brunröd, som lätt öppnas, går twärt öfwer tungar[!], deri fästas hår och annat, h[wil]ket ser ut, som det deri wuxit. Kräftan och Frosken^S ha samma grund och uprinnelse i *slemmembranae* och af skärpan. Kreaturet jäspar mycket och tungan är slemmig med röda strimor. Det är en falsk *crisis* af Sumpfeber^S och bådard fara. Är och[!] stark *feber*, är faran än större, annars torde det hjelpas. Hufwudsjukan hjelpes och kräftan skäres up tils blod kommer och twättar den med uplöst *alun* e[ll]e[r] saltsyra och honung, ättika och salt. Det är lika mycket med hwad slags *instrument* det upskäres, allenast man ständigt ränsar mun.

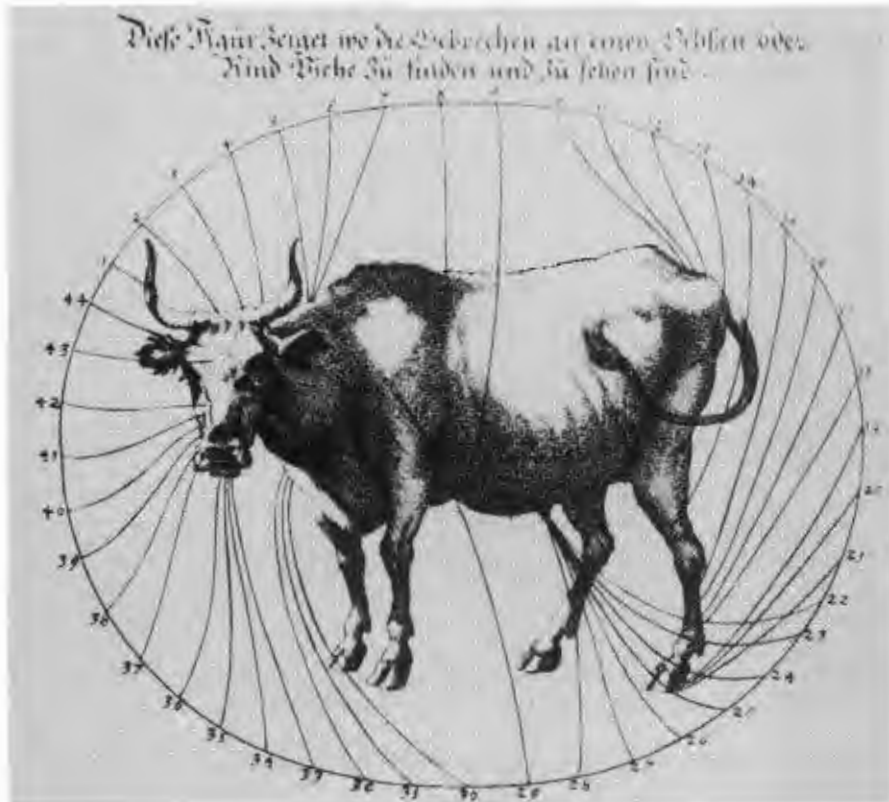
Klöfböld är ofta följaktig med kräftan och består uti en swulnad ofwan och omkring kranan, som går till wahr, Den är då *metastatisk* och med *feber*. *Sporadisk* kommer den ock af smuts, hetta och fuchtighet. J förra fallet är den *Symptomatisk*. [128]

Ättika, bränwin med *vitriolsyra, Salmiac*, renlighet äro då tjenlige.

Stjernormen. Swanskotorna frätas upp, bli *cariösa*. Swansen är då slapp, wek och kan böyas utan motstånd. På stället märkes en uplösning, hård. Ofta faller swansen af. Man öppnar swulnader med en *bistouri* och gjuter *Terpentin Spiritus* in, håller swansen ren.

Sumpfebern^S förholler sig således.

[1]. Om Sumpluften fäster sig endast på huden, åstadkommes krampe, som drifwer wätskan in i magen hwaraf en *Gastrisk* sjukdom kommer. Hwilken är också *Sporadisk* och lägger sig på Mjälten.

"Diese Figur zeigt wo die Gebrechen an einen Ochsen oder Rind Viehe zu finden und zu sehen sind." Sjukdomsställen hos nötkreatur i *Haus Buch* (1710). Ur *Stork* (1971).

2. Kommer Sumpluften *immediate* på lungan i torr sommar, och värkar derpå, kommer en *congestion*, och lun[g]sjuka påkommer.
3. Wärka båda orsakerna häftigt under torka, kommer slapphet i *Lymphatiska Systemet* hwaraf häftig Mjältbrand eller karbunkel hwilka angripa både magen och *Respiration*.
4. När retelsen allena är *local*, så upkomma *Symptomatice* kräftan, klöfböld, Stjernorm.

Saltsyran berömes som ett *universelt* medel af några, andra förkasta det. Men i alla *febrar* der *Carbonaceum*, och *ammoniacale gaz* blir löst är det förträffeligt, i Mjältbrand^s och *Pestis bovilla*^s. Twärt i Bröstfebrar är skadeligt. Ty denna syra uplöses lätt i dunster af warman i magen, hwaraf lungan angripes. Swafwelsyran passar då bättre, ty den *adstringerar*, kyler, står emot den falska *inflam*. Alltid bör man agta, att åderlåtningar, hårhankar passa ei, icke starka *antiphlogistica*.

Pästen, Pestis bovilla, Lösedürre, [Boskapspest]

Är den förderfligaste landsplåga. Qwaksalware skörda äfwen som flättare. Den är ofta olika af flere utseende altefter omständigheterna. Den har alltid någon annan med sig i sällskap. Wäderleken, årstiden, orten, åldren, näringen, Renlighet, behandling, dryck *etc.* ändra den.
[129]

Annat utseende har den i torka än i wäta, annat om våren än i sommarn, annat om hösten än under wintren, annat på torra berg än dälдер. Hastigt går öfwer med unga wälfödda, longsammare med gamla magra. Senare dö de som ätit slappande, än tort foder. Renlighet och frisk luft beforder längre än tunga dunster och inetäpt luft. Hastigt dö de som slätt hållas och hwarmed Qwacksalfwas, och som äro utsläpade. Elakt watn, osundt, bereder kroppen till smittan. Åderlåtningar, *purgeringar* och salt öppna dörren för döden.

Den är smittosam medel- eller omedelbarligen, omedelbarligen då röra hwarandra. Medelbarligen skjer på flere sätt med foder, strö, träck, *urin*, slem ur nosen, utdunstning, genom Personer som gå emellan de sjuka och friska, hästar, hundar, kattor, möss, foglar, swin, får, resande, och då Grannar mötas åt.

[Tekn.] *Kännetekn.*

1. *stadium*. Håren resas, frossa och hetta ömsa om. Kreaturet är bedröfweligt, nedslagit, foderlusten aftar, är något förstoppadt, hård afföring, idislar ei, köttet är slaskigt och slakt hängande⁶⁵. Hufwut skakas, ängslig och hostar något.

2. *stadium*. *Febern* starkare, Frossan warar längre, håren mista sin glans, hela kroppen skakas, isynnerhet bakdelen, bakfötterna wa[n?]ka af och an. Strykes Ryggen öfwer njurarne böyes den djupt och kreaturet faller af ömhet ned. Andräkten blir swårare och bukmuskulne moste underhjelpa. Det hostar och stönar. Det blålar, blir yrt och rasar under *feberhettan*. Ögon rådnaden tilltar, och slem ur dem och nosen rinner. *Urin* är rödfärgad och ringa. Kon mjölkar ei mer. De drägtiga föda döda kalfwar, och kasta.

J 3. *stadio* käns i det slaskiga köttet ett darrande, kraftlöst sänkes det ned. Syn, rösten, rörelsen utmärker matthet. Det wil söka ett beqwämt läge. Lyftes det up, står det på tåen och skjuter rygg. Det faller ihop, ögonen indragna, mörka, warfulla, gult wahr. [130] Läpparne hänga, äro bleka, äfwen tandköttet, tänderna losna och gnisla. Tungan slak, blyfärgad. Ur mun rinner ett stinkande slem. Ton och stönande äro klagande, jämmerfulle. Ur nosen rinner en warig, stinkande *materia*. Tungan, Gommen och Strupen äro såriga. På kroppen utspännas wäderblåsor, som skrafla, då derpå gnides. Oftare är hård swulnad på wänstra sidan. Nu tillstöter en watnaktig, stinkande, blodig utsot. Kreaturet blir swagt och kallt; Baklifwet faller in, Pulsens käns näpligen, är bäfwande. Ändetarmen är utdrifwen, öpen. Kreaturet är is kallt, kastar sig på sidan och dör.

Skils från Sumpfeber^s genom smitta, tåriga, warfulla ögon, musklarnas ständiga bäfwande, slapphet, nedslagenhet, förstoppelse. Allt är twärt om i Sumpfeber^s.

Wid *öppningen* är det olika i alla 3 *stadier*. J sidsta moste man smörja hela armen med olja, att ei få utslag, brandblåsor, som swåriligen botas. En odrägelig stank går af aset. Ögonen rinna deraf.

Jnelfworna hos dem i första *stadio* synas friska. Gallan är tun och watnaktig, ingen stank. Köttet är sundt och ätbart.

I andra *stadio* är förödelsen märkbar. Gallblåsan stor, gallan upplöst, stinkande, tunn, watn-aktig. *Inflam.* i lungloben⁶⁶. J 1, 2 magen är fullt med illa smält foder, den 3 *inflam.* med torkat foder och inre hinnan är lös, hängande wid träcken.

J 3dje *stadio* äro Lungorna, magen, Jnelfworna starkt *inflammerade*, isynnerhet den 3 och 4. Den 1 är trind, hård intill brandig och innehåller ett grönt war *materia* med aslukt, äfwen sådanne [i] de små inelfworna; i de större fins en gröngul *materia*, stinkande. Gallblåsan inneholler gröngul galla ofta till ett ½ qwarter. Hjertat och blodrören äro slaka, bleka, fyllda med tun watn full blod. Lungan fylld med blod och hjernhinnorna, luftrören fyllda med skumig[?] slem, något *inflammerade*. Emellan huden och köttet fins blod. [131]

Ordsak. Man har i Tyskland trodt, att de ungariska kre[a]turen, som föras som oftast från Ungern, der sjukan är *endemisk*, öfwerbragt den till tyskland[!]. Men friska Ungariska kreatur, som kommit från Ungern då sjukan ei gått, hafwa anstuckit kreaturen der de hwilat öfwer natten. Äfwen så ha franska gjordt. Deraf har man welat *observera* att alla kreatur långwäga ifrån, ehuru friska, hafwa en utdunstning med sig hwaraf de inhämska blifwa sjuka. Således är farligt att sammanbringa kreatur från olika länder. Samma märkes bland menniskor. En *Neger*, en *american*, en Österländare ha hwar sin egen luktande utdunstning, en egen färg, förmodeligen kommande af hudens lämpande efter *Climatet*. J Ungern är hett, sumpigt, hwaraf Sumpfeber^s der är gångbar. Under krigståg se wi huru de *inquarterade* lämna sjukdomar efter sig. Fransoserna i Tyskland, i *Italien*, Ryssarne i Österriket *etc.* *Prussiska* i Frankriket.

Dessutom är ei underligt, att desse kreatur som warit drefna så lång wäg och fått så olika slag af foder och watn samt luft, under bar himmel liggande öfwer nätterna, om desse föra med sig osund utdunstning, isynnerhet som desse *phlegmatiske* djur öfwer månader *marchera*, blifwa de matta, swaga och dunsta ut en giftig luft, som *agerar* som sumpluft, utan att wärkar på dem, som äro wana derwid.

Feber uppkommer ofta af flere menniskors boning i trånga rum, äfwen så kreaturen då de packas ihop, uppkommer Pästen liksom *Lazarets febern* och dylika t.e. lösedürre.

Yra, wansinne, hufwudwärk, Jnelfwornas slapphet. *Petechier^s*, Bröstsjuka, Frosken[?]^s i mun, slaka musklar, stirrande i köttet. *Omasus* isynnerhet angrepen, h[wil]ken står i förening med de öfrige delarne.

Förebådas här en sjukdom, hwarom så många skrifwit utan att den känna. De ha dragit i fält med *purger[medel]*, Salfwor(-), Åderlätningar, [132] *Phosphorus*, *mineralsyror*, *Anti-phlogistiska*, *antiseptiska* medel och ha wändt om hem med den utsago, att Pästen är obotlig och det war så, på sätt som de [= medlen] användes.

Men den är wäl botelig då rätta medel i vederbörlig ordning och kostnaden består och användes. Man ger för liten *dosis* ei betänkande den slapphet alla delar ha hos betande djur, den *volum* hela kroppen intar. De *Purgera* och ei besinna att krampen i huden drifwit wätskorna inåt och att *purganser* låcka än starkare wätskorna dit, ökar *diarreeen*, förswagar kreaturet. Äfwen så är med alla slappande, sådant är åderlätningar. Hwar förnuftig läkare ser att denna ei är en *inflammatorisk* och att blodaftappning minskar kraften.

Hårhank är mindre tjenlig. Den bör i en rättmätig *inflammation* dra vätskorna och hettan ut från de inre, men nu är kraften för swag, så att såret förwandlas till brand.

Man bör ei tro, att den ei kan botas, allenast läkaren ägde nog insikt, att Han nog understöddes af *Policen*, hade säkre hjelpare wid ett ordentligt bruk, och nog annat folk. Andra hinder är wantro, fördomar, frucht för kostnad, lättja, otålighet.

Regeringen borde härwid wara sträng för att holla allmogen till allt, som läkaren föreskrifwer och bestå kostnaden af allmänna *cassan*. En Wolstein, en Hanemann och Viborg äro särdeles att berömma och i *Practiska* longt framför de Franske. En Läkare skall wara tilltagsen, Färdig och ståndaktig. Sjukan e[ll]e[r] Pæsten är då man sent motar den obotlig, men det man i början mota des högd med tjenliga medel passade efter omständigheterna, så är den mäst botelig, swårare, då den anfaller raska, feta, lättare då magra, lättare i warma och torka än i köld och wäta, lättare på högder och torra än i dälder och sumpiga.

Då sjukan är häftig och krampen drifwer blodet intill de större ådrorna blir slagfluss, då ingen räddning är att wänta. Men drar den [133] ut längre kan man hoppas godt. De flesta dö inom 4de dygnet, färre från 4de till 6te, gå få hårda till 12te. Emedlertid har man af 9 räddat 7 stycken.

Försigtighets regler

Den som will winna ändamålet moste använda de säkraste medel. Först wäntas en nödig handräkning af Regeringen, då smittan är wid gränssorna, i allt omgånge bör hindras på allt sätt med folk och kreatur på det nogaste.

Har sjukan redan wisat sig på ett ställe, bör det upspåras, och ei allenast det sjuka utan äfwen de andre i samma fähus dödas och nedgräfwat eller brännas till aska, som med aska och kalk wäl betäckes.

De olyckelige få nu på 6 a 8 weckor ei omgåås med grannarna, utan en wiss krets föreskrifwes dem utom hwilken de ei utan hårdt straff öfwerskrida. Till samma gräns föres af grannarne alla förnödenheter. Hundar, kattor *etc.*, alla djur som ei kunna fångslas eller hindras, dödas. Träcken och all orenlighet med fodret och båset⁶⁷, som warit när kreaturet, gräfwes ned e[ll]e[r] brännes upp. Den skada, som en åbo får af offret, skola de, som dermed räddas betala efter mätes manna ordom⁶⁸ e[ll]e[r] efter öfwerens träffat *accord*.

Är smittan mer allmen i en by, så bygges hyttor af bräder afsides för de sjuka och friska särskild och gräfwet gropor omkring, samt holor djupa för dyngan, dessutom koyor för wacktare. Desse få ei omgåås med andra. Mat bäres till dem på 20 steg när. Läkaren bör byta om kläder och häldst wara klädd i en läderpäls.

Skulle huden få aftagas, steckes den straxt i en kalkgrop. De sjuka föras straxt på sjukhuset och de i samma hus är friska fo(r)dras sparsamt. *N.B.* Man åderlåter ei, ei *purgerar*, sätter ei hankar, ger ei salt, h[wil]ka saker förswaga och skada. [134]

De som vidare åstunda någon underrättelse om de anstalter som ankomma på *Regeringen* ses och hämtas af Förordningar, utkomna i Hertigdömet *Schleswig* och *Hollstein*⁶⁹, Herrskapet *Pinneberg Staden Altona*⁷⁰ etc, *Eric Viborgs Samling*, 2 Band⁷¹.

Cura, Botningssättet. Man moste hafwa afseende på orten, *Wäderleken*, *epizootiska Constitution* i synnerhet. Här moste wi weta, att krampen i huden drifwer wätskorna in på *Jnelfworna*, som slappas deraf. Dessutom ses efter lefnads sättet, fodret, och djurens beskaffenhet.

För att befordra *circulation* i huden rifwes huden med halmwiskor $\frac{1}{4}$ tim, flere g[ånge]r om dagen, och *Clystir* afhjelper förstoppelserna. Är luften fuchtig och afledande, som hindras dess fästade wid kroppen, med linolja med *terpentin* som ingnides öfwer hela kroppen e[ll]e[re] bättre att (koka) ett *quarter* linolja kokas $\frac{1}{2}$ lod *Pulv. Cantharidum*.

J torka twättas kreaturen med swampar och warmt watn, deri bränwin och såpa e[ll]e[re] twål. Detta löser stockningarne, öpnar *porerne* för de inre wätskor och det lifgifwande af luften, och derefter rifwes med halmwiskor tills den blir torr. Man kan (rifwa) på ena sidan af låret inrifwa *Tinctura Cantharidum* och flygtigt lutsalt. Annars tages senapsdeg och Pepparrot. Man klipper af håren på inre eller yttre sidan, stort som 1 a 2 händer och sätter der en blandning af *Pulv. Sinap.[?]* *uns jv*, mjöl *uns j* med warmt watn till en deg [Senapsfröpulver 120, mjöl 30] som inrifwes, eller utstrykes på en lapp och fastbindes. Eller stött senap. Pepparrot.

Win rödt isynnerhet $\frac{1}{2}$ mått med $\frac{1}{4}$ bomolja är bland de bästa medlen, det gifwes 4 g[ånge]r dagl[ige]n.

Enskildta Medel efter omständigheterna passa. De brukas efter intet allment ännu är upfunnit och näppligen lærer gifwas, ty pesten är sig olika af flere slag, och *varierar* och rättar sig efter kropparnes, luftens och ortens beskaffenhet, och allt sådant bör en läkare hafwa i ögnasikte, m.m. Ei passar alltid *Reichs* oljeingnidning, ei *Ekardhaussens* luftsyra, ei *Rouguels*⁷² Swafwelsyra, ei [??] *antim[onial?]* medel, ei *Dehos* retande, ei *Franks* Saltsyra hjälper ei i alla fall, ehuru wärkande de äro i sina särskildta omständigheter. [135]

Är Pesten ensam och angriper Magen, som dock ei så lätt finnes, utan att gifwa akt på *Constitution*, så nyttja *Antim[onialia?]* och *opium*.

R. Tartar. Emetic., Opii thebaici pur. pulveris. aa uns β. M. f. p. [Kräkvinsten, opiumpulver lika delar 15]. Uplöses i ett mått win, hwaraf en matskjed i ett *quarter* linfrös *decoct* hwar 2 tim.

Hwaraf krafterna wäckas. Sedan ges retande. Är denna *Gastriska* olägenheten förstoppelse, tjenar saltsyra. Denna uplöses lätt i imma och mättar det från träcken uplösta *carbonici-ammoniaci gas*, som dermed göres oskadligt. Den ges ofta och i stor[a] *dosi*.

R. Salis acid. uns j, Alcohol. Vini uns iij. M. [Saltsyra 30, alkohol 90]. *Dr. Sr.* Hwar 3 tim. en matskjed i Linfrö *decoct Lbr β.*

J fuchtigt wäder fäster sig luften wid huden och ökar dess krampe. Till att hindra luftens värkan och att upmjuka krampen, stärkes utdunstningen, isynnerhet inre medel tillika brukas.

Är torka gnides varmt watn in och följande med Saltsyra wäljes[?].

R. Cort. Salicis fragilis, Rad. Valerian. silv. aa Lbr j. Coqu. Aq. font. Lbr vj ad reman. dimidii. Cola et adde Spir. Minder. uns vj, [Pilbark, vänderot lika delar 360 kokas i brunnsvatten 2100 tills hälften återstår. Kyl och tillsätt ammoniakättika 180]. *Dr. Sr.* Hwar 2 tim. ½ mått.

Fins bröstet angripet med hosta och ei särdeles matt, så ges *vitriolsyra* en matskjed i ett ½ mått linfrös *decoct.*

Skulle den wara förenad med Sumpfeber^S, brukas warsamhet. Jämte de föreskrifna värka *Vanilla* starkt på huden. Den är flygtig men värkar länge.

R. Siliquae Vanill. uns β, Coniis Div. in viij p. ae. [Vanilj 15. Delas i 8 lika delar]. *Dr. Sr.* Hwar del infunderas lykt i ett *quarter* hett watn och gifs afkylat.

Inga *pulver* gifwes, som stanna i *reticulum*, utan i vått, som flyter längre, sedan det upblandat fodret i magen och gjordt det flytande. *Mineralsyran* hindrar brand, och träckens jäsning och underhjelper blodets fasthet. Dertill kan wäxlas om med senap, *Contrayerva*[?], kumin, *anis*, Ingefära, lök. Med *Clystir* fortsättes. Då kreaturet blir bättre ser det muntrare ut, får öpning, äter litet, stallar, och står mot[?] det som ingifwes. Då fortfares och efteråt brukas stärkande.

Diaeten. Man ger smältbara saker Mjöldricka, linfrömjölk, brödsåppa. Stallet holles rent och rökas. Kreaturet rifwes starkt med halm ständigt och ofta.

Praeservatif fins ei. Ympning duger ei, ty ympa på smittade ställen tjenar till intet, och på andra införes smittan. J stället rökes då på salt slås *vitriol* syra. Eller på Ekebark hackad slåss watn och syra, hwari röres om och stänkes på wäggarne, ströet. [138]

Anomaliske febrar, Stallfeber, lungsjuka hos kor, Kors Stalltyphus

Stallfeber

Liknar Mjältbrand^S och öfwerfaller dem som ständigt stå inne[?] och draga in stanken af träcken, hwaraf Sumpfeber^S blir. Äfwen ha de som stå länge inne öfwer wintren, och ofta sent på hösten hos dem som fått wekt bete.

Tekn. Djuret är stint, kan ei stalla, idislar ei, wämjer[?]. Huden fästes wid kroppen, håren resas, hetta och köld wäxla om, och *febern* wisar sig mäst mot afton. Koer plågas mer än oxar.

Ordsaken. Träckens utdunstning, wekt och grönt foder, fuchtiga hus och bete, brist på luft och ljus.

Förebådas att den lätt botas i början, men blir med tiden farlig.

Bot. *Clystir*, Magstyrkande, som i *Sumpfeber*^s. Saltsyra, hö gammalt och mjöldricka.

Mjölkkors Lungsjuka, [Nötkreaturstuberkulos?]

Huzard beskriver den wäl i *Paris* och efter dess beskrifning är den lik *Sumpfebers* lungsjuka, men denna är longsammare, *Chronisk*, är *endemisk*, mäst *Sporadisk*.

Kreaturet har en torr och het hosta och skroflande hela året igenom. Alla förrättningar i kroppen gå wanligen, allena bröstet är angrepet, som ökas och ändras efter årstiden, men *co[n]gestion* ökas, så att wämjelse, ängslan, frossa och hetta omväxla, mjölken fälles ei till. Slaksidorna flämta, öm om bröstet, idislan uphör.

Ofta går hästen [=nötkreaturet!] igenom denna *feber*, men hostan blir öfwer allena men ändteligen komma anfall igen och fördubblas, Tandgnisslan märkes. Ur nosen rinner wahr med blod och ur mun ett stinkande, skummig spott. Kreaturet magras af, dör.

Wid **öpningsen** fins ofta lungan frisk men wuxen wid *Pleura*. Den wänstra loben stor, hård, tung, köttaktig. Körtlarne förstoppade. Hos andra är den wek, missfärgad, bröstet watnfult, lefwer förhärdad. Jnelfworna friska.

Ordsaken är liksom i *Sumpfeber*^s, då kor stå i trånga rum, och suppa in oren luft, slappa lungan, samlas wätskor i lungan h[wil]ket af wäderlekens ändring förwärras och ökar *febern*, som liknar människans och är långwarig.

Förebådas att då lungan är full af knölar och bölder, är ingen hjelp att wänta. J början kan botas.

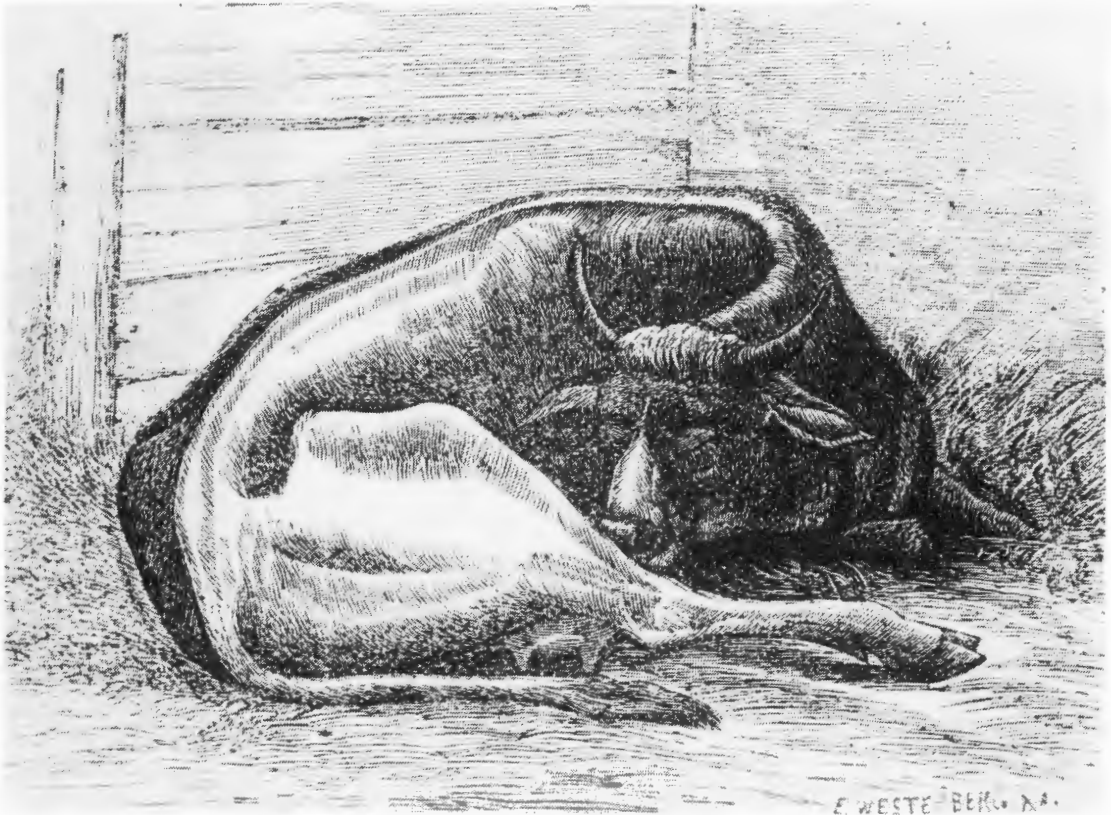
Bot. Man holler rent, skaffar frisk luft, godt foder och watn, och alt som i *Sumpfeber*^s. [137]

Mjölkkande kors Stalltyphus, [Förlossningslamhet]

Öfwerfaller koer någon dag efter de burit. Koen kan ei stå, utan ligger med hufwut på wänstra sidan eller med utsträckt hals, *Febern* beständig, kon är förstoppad, gnislar med tänderna, äter ei, dricker litet, ömar mycket, stönar.

Ordsak och öpningar felas.

Botas med ständiga *Clystir* med saltsyra och hwar 4 tim. följande.

Ko med förlossningslamhet. Titelsidebild i *Cederberg* (1882).

R. Pulv. Cort. Cascaril. uns jv, Rad. Valerian., Calam. arom. aa uns ij. M. f. p. [Kaskarillbark 120, vänderot, kalmusrot lika delar 60]. *Dr. Sr.* Hvar 4de tim. 2 matskjed. i ett *quarter* ½ watn och win.

J all feber är huden fast.

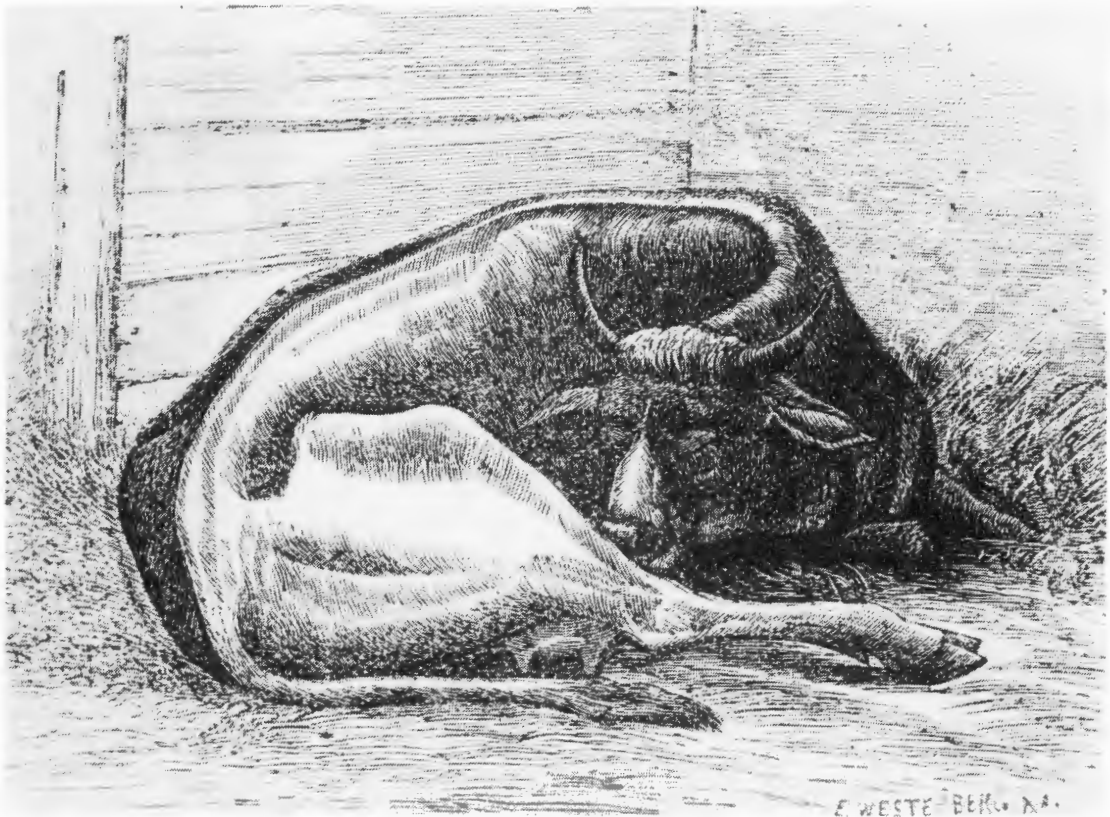
Tillfälliga Febrar

Slagfluss, swindel, *Epilepsie* har Boskapen äfwen som Hästarne och botas på samma sätt.

[Övriga sjukdomar]

Smältningsfel, stinnhet, [Trumsjuka]

De örter som holla sockersaft gäsa lätt och ge wäder åt hornfånaden och får, isynnerhet och om den ei snart botas blir dödlig. Desse örter äro klöfwer, Rofwor, kolrabi, morötter, Råg och korn, som spränga Magen, *inflammera*[], isynnerhet när kreaturet dricker straxt derpå. Hästar och Får få denna plåga äfwen men ei så swära, som oxen och Fåret, ty han idislar ei och har en liten mage. Wanligen spränges magen, *Colic*, Tarm gikt, och *Inflam.* på Tarmarne. Den röda klöfweren ger mästa wäder. Den mångåriga ger mindre, häldst den har stjelkar, som ei klibba sig ihop. Ungt grönt foder, korn[], ärter, wicker *etc.* göra det samma. En liten *dosis* väcker gäsning och wäderspänningar. Hästens magar och tarmar stå bättre emot än Fånade[n]s, men kornfrucht tåla de ei, hwars skal håller *empyrematisk* olja.

Ko med förlossningslamhet. Titelsidebild i *Cederberg* (1882).

R. Pulv. Cort. Cascaril. uns jv, Rad. Valerian., Calam. arom. aa uns ij. M. f. p. [Kaskarillbark 120, vänderot, kalmusrot lika delar 60]. *Dr. Sr.* Hvar 4de tim. 2 matskjed. i ett *quarter* ½ watn och win.

J all feber är huden fast.

Tillfälliga Febrar

Slagfluss, swindel, *Epilepsie* har Boskapen äfwen som Hästarne och botas på samma sätt.

[Övriga sjukdomar]

Smältningsfel, stinnhet, [Trumsjuka]

De örter som holla sockersaft gäsa lätt och ge wäder åt hornfånaden och får, isynnerhet och om den ei snart botas blir dödlig. Desse örter äro klöfwer, Rofwor, kolrabi, morötter, Råg och korn, som spränga Magen, *inflammera*[], isynnerhet när kreaturet dricker straxt derpå. Hästar och Får få denna plåga äfwen men ei så swära, som oxen och Fåret, ty han idislar ei och har en liten mage. Wanligen spränges magen, *Colic*, Tarm gikt, och *Inflam.* på Tarmarne. Den röda klöfweren ger mästa wäder. Den mångåriga ger mindre, häldst den har stjelkar, som ei klibba sig ihop. Ungt grönt foder, korn[], ärter, wicker *etc.* göra det samma. En liten *dosis* väcker gäsning och wäderspänningar. Hästens magar och tarmar stå bättre emot än Fånade[n]s, men kornfrucht tåla de ei, hwars skal håller *empyrematisk* olja.

Tekn. Åter kreaturet grigst så swälla de upp straxt, idisla ei, ögon drifwas ut, bli oroliga, *pulsen* fördubblas, blod rinner ur mun och näsa, de störta och dö. Det de ätit går up i Strupen och hindrar *respiration*. *Diaphragma* drifwes framåt på Lungorna, och hindra andan. Hos Hästarne, då magen ei brister, att tarmarne *inflam.* och går till brand. Här af ses försiktighetsmått. 2. Hindras wäderspänningen. 3. Botas den. 4. Efter warsamheten.

1. Försiktigheten att ei ge mycket på en gång mer än kreaturet smälter at det ei wrakar[?] wa[?] får *colic*. Alla bäska, t.e. gallan hjälper magwätskan. [136] Man mäter huru mycket hwart kreatur skall ha, dermed att man ser när *appetiten* aftar.

2. Man blandar med nytta hackelse uti det gröna i *proportion* af 1 : 3. De tugga då bättre allt och det går längre ut så att de få smälta. Hackelsen fyller mellanrummen, så att de få rum för mycket spädt hwilket ei eller jäser.

3. Ger man ei späd klöfwer innan den går i blomma. Skulle man nödgas tas $\frac{1}{2}$ hackelse.

4. Korn foder ges sparsamt, ei förrän det 24 tim. förut varit blött eller *infunderat* och med hackelse blandadt. Man delar *portion* i 2 delar.

5. Man ger ei dricka straxt efter fodret att ei magsaften må förswagas och *hydrogene* utwiklas och utspänner.

6. Salt förswagar tarmarna. Kommer det på *Constitution, Climat*, läge, fordring[n].

Drifwes det i wall, bör det ei skje före $1\frac{1}{2}$ tim. efter solens upgång, då daggen är torkad. Under natten bör intet kreatur wara ute.

2_o. Watnas det förut innan det bortföres.

3. Bör det ei lämnas på klöfwerlandet att äta sig mätt.

4. Klöfwern slåss tät wid jorden af, at ei kreaturen, som derpå beta, föräta sig af *resten*.

Skulle wäderspänningar detta oagadt sig infinna, så försökes medeln innan *troikar* brukas.

1_o. Lägges ett rep i mun att hålla mun öppen och med en fjäder kittla det i halsen långt ned. Och sticker ett talgljus ut och in i ändetarmen. Äfwen skäras ostsmuler och ger dem med varm mjölk (ingifs). Andra stoppa en tossa i halsen, hwilken med sitt krälände drifwer wädreret upp.

Jtem ett lod *Petroleum* i ett $\frac{1}{2}$ mått⁷³ bränwin ingifwes, och hjälper straxt ett mått Tjerwatn och *Tobaks Clystir*.

Hjelper ei desse flyr man till *troisquartstick*; man agtar allena att det är en *Meteorismus*. *Symptome* på en *Inflam.* sjukdom som ei kan hjelpas. Man tar denna för *Tympanitis*, emedan halsen, swalget, horn, öron hafwa naturlig warma och ingen annan plåga märks fast inelfworna äro hastigt[?] *Inflam.* af gift eller annat, allenast att *pulsen* är hård och hastig, men i *Tympanitis* är han hastig och sammandragen. [137]

Trokarn insättes tre tum nedom de Wänstra ländkorna wid [??] den 3dje. Eller tar man en trå och håller den i en *parallel linea* med ryggen emellan Refben och ländernas utskott. Midt på den är stället och på wänstra sidan.

Man ställer sig på högra sidan då man skall sticka på wänstra och sträcker armarna öfwer ryggen, och lägger wänstra pekfingeret på stället der man skall sticka och med högra handen stöter in *trokar* 2 a 3 tum wid fingeret, så att de *convexa* delarne wändas åt Ref- och ländben och det under en *vinkel* af 54 *grad*⁷⁴.

På unga och små stickes ei djupt in. Till får brukas en mindre *trokar* och sticker in den 1 tum. När man intrycker *trokar* lägges Pek- och långfingerarna på flata sidan af skidan så at klingan är emellan båda fingrarne. Sedan *trokar* är införd, drages sylen utåt och skidan tryckes längre in. Då sylen är utdragen går luften igenom skidan ut. Skidan blir fästad i holet tills kreatu[ret] börjar idisla. Ofta moste denna *operation itereras*. Efter *operation* ges kreaturet intet foder på 6 tim. och sedan mjöldryck några dar. Såret twättas med ättika och bränwin, hwarmed det i 3 weckor botas. Derefter stärkes in-elfworna.

Diaete. Man ger enbär el[ler] Malört, hackad lök, *Salvia*, *Gentiana*, som styrka. Sedan fodrar man i början sparsamt af det som gifwit wäder för att wänja så småningom kreaturet wid fodret.

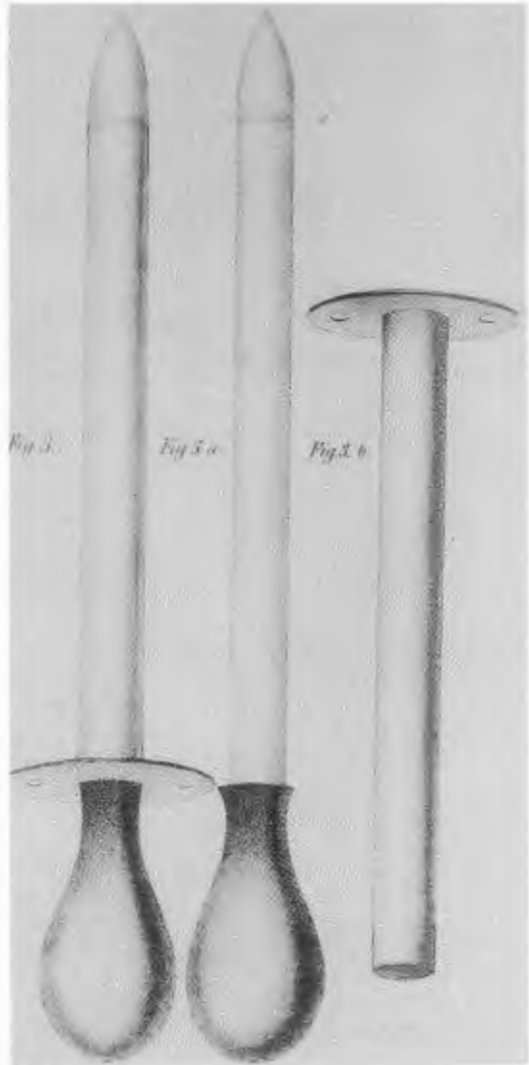
Diarrhee

Äro Fänaden mer än hästar underkastade, isynnerhet de betande, som förtära *purgerande* gräs. Äfwen efter förkylningar, elakt watn. Ofta är den *Critisk* och slutar *febern* t.e. i Sump- *Pästfebrar*. Den botas som hos hästen.

Dysenteria

Blodig träckande är allmennare hos Hornfä än hos Hästar, dock är den sällsyntare. Blodigt slem går ut under *febern*. Allt är som hos Hästen.

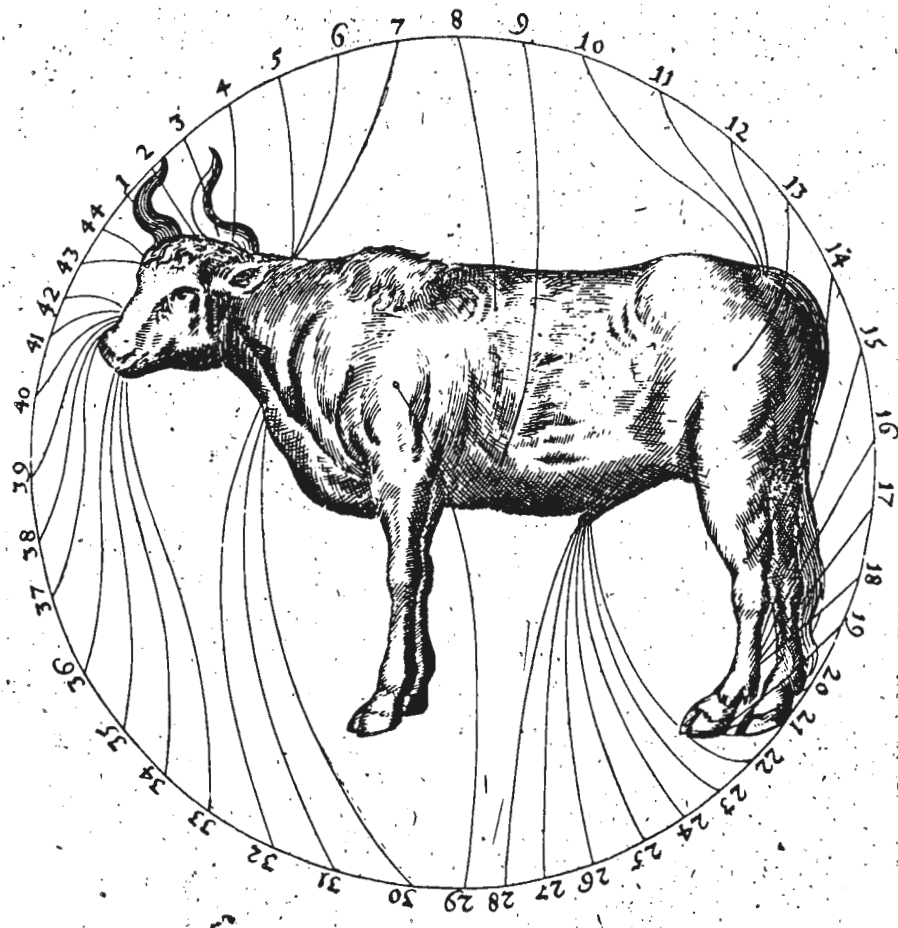
De öfriga Sjukdomar likna Hästens. Derföre teknas de allenast och anföras i korthet.

Trokar. Fig 3 komplett, 3a trokarstilet, 3b trokarhylsa..
Ur *Wagenfeld* (1843).

Trångbröstighet^S

Har till ordsak slappa lungor, felaktig smältning, bröstkrampe, bröstwattusot, förhårdnade knölar, sår *etc.* Andragen äro tunga, under gången sqwalpar, hostan wåt el[ler] torr. Ordsak är kallt dryck efter hetta, efter lungfeber, och slapphet efter *feber*. [138] Den botas efter ordsakernas olikhet, äfwen som hos Hästen. Men ordsaken är swår att finna, än wärre att bota.

Åderlätningsställnen hos nötkreatur. Efter Glorez ur *Stork* (1971).

Lefwersjuka

Krampe af Gallsten, förhårdad lefwer, krampe, felaktig smältning kunna ofta förordsaka denna olyckan.

Kreaturet känner ömhet bortför Refben på högra sidan, ofta märks swulnad. Kreaturet ser på sidan, och ligger ei derpå. Ängslig andedrägt, seg och slemmig spott, mun torr. Ofta förenar sig dertill *feber*, magerhet, andedräkten stinkande, ögon, näsa och mun gula. Kroppen swulnar, blir watnfull, isynnerhet ben. Kallswett el[ler] stinkande träck båda döden.

Såpaktige krampstillande och upmjukande brukas.

R. Sapon. Venet. uns jv, Extrct. Tarax. uns viij, Pulv. Rhei elect. uns j. M. f. p. ponder. uns j. [Venetiansk tvålv 120, maskrosextrakt 240, rabarberpulver 30. Gör piller av 30 grams vikt]. Hwar 4~~de~~ tim. gifws ett.

So[fn]chus oleraceus gifwes ofta[?], äfwen godt grönt foder.

Gulsot

Följer med Sumpfeber^s. När Lefwern blir af krampe angripen, stockar sig gallan och drifwes in i blodet, hwarefter ögon, nosen och mun gulna. *Febern* wisar sig och swulnad på högra sidan märkes, träcken blir swart och hård, urin gul, brist på *appetit*. Man ger då krampstillande och och dåppar ylle klutar i warmt watn, och wirar dem om lifwet, inwärtas ges följande.

R. Gum. Assae foetid. pur. uns ij, Opii pur. uns j, Sapon. Venet. uns v. M. f. pil. ponder. uns j. [Dyvelsträck 60, opium 30, venetiansk tvålv 150. Gör piller av 30 grams vikt]. *Dr. Sr.* Hwar 4 tim. 1 piller gifwes.

R. Tart. Tartaris., Pulv. Gentian. Rubr., Valerian. sylv. aa uns β, Decoct. Hordei Lbr ij. M. [Kaliumtartrat, baggsöterot, vänderot lika delar 15, korndekokt 700]. *Dr. Sr.* *Dosis* som ges 2 g[ånge]r dagl[igen].

Diaeten som wid Lefwerförhärdelsen.

Wattusot

Fins i magen, i Säck innesluten i Bröstat, dock ei så ofta som hos hästen.

Bukwattusot käns på swulnaden och på watnets sqwalpande, då man slår på en sida, käns och ges en stöt på andra gent emot. Då kreaturet upstår sqwalpar watnet. Kraften och foderlusten förgår. Andräkten tung, och roslande. Hostan torr. Mun och näsa kall, *urin* går trögt och sparsam. Träcken är naturlig.

Ordsaken är illa botad *feber*, indrifwen skabbe utslag, blåsans öpning, sår, förkylning. Den är mäst obotelig, dock de för hästen anteknade.

Hudwattusot är en oöm och ei wärkande swulnad på h[wil]ken blir hola efter trykningen. Under kreaturet står swulnaden och under buken. Den botas med *urin* drifwande t.e. [139]

R. Pulv. Rad. Scill. dra j, Roob. Juniperi uns ij. M. [Sjölökspulver 4, enbärsmos 60]. *Dr. Sr.* Hwar 4 tim. ges en dylik *dosis* i Linfrös *decoct* ett *quarter*.

Item. Kokas Enbär i watn och gifwes. Denna botas lättare än förra.

Säckwattusot kan man hos Fänaden sällan märka och se på ytan och aldrig bota. Bröstawattusot är *symptomatisk* och utmärker att sjukan är obotelig, t.e. lungsjuka.

Trånsjuka

Kroppen magras ut, Krafterna aftaga. Kon mjölkar ei. Ofta är *feber* och hosta, foderlusten aftar. Mattande swett och utsot plåga intill döden. Den är mäst *Symptomatisk* wid lungsjuka, knölar, Lefwerhärdningar, förstoppade körtlar, Njursten och inre sår, bölder. Ordsaken sökes och botas, h[wilket] ei är lätt.

Blodpink

Är antingen rent blod, som afgår, eller är *urin* allenast färgad deraf. Äfwen kommer lefrad blod. Kreaturet känner mäst deraf smärta. Ordsaken är mongfalldig. Skarpa örter förtärda t.e. *Ranunculi* och *insecter* som med gröna fodret ätas. Sten i blåsan el[ler] Njuran, Wäxter och war i Njuran. Man kan se om blodet kommit longt ifrån eller när intill blåsan. Är det longt ifrån är den lefrad annars är den flytande.

Den är mer el[ler] mindre farlig, allt efter ordsaken. Äro kärilen och njuran sunde, är det betänkeligt att bota den. Äro stenar och andra utväxter, äro de wäl swåra att bota, än wärre då kreaturen ätit giftiga örter. Här användas de som hos Hästen äro föreskrifna. *Emulgentia*, mildrande, snörpande och stärkande allt efter ordsakens beskaffenhet. Ekebarks *decoct*, *alun* uplösning.

Felaktig mjölk

Sur mjölkad mjölk. Den surnar straxt efter sedan är utdragen. Ordsaken ligger uti en swag fodersmältning hwaraf ägghwite ämnet skils från waslan genom den samlade syran. Då sådant märkes mjölkas hwar ko särskildt för att se hwars mjölk är med syra förenad. Den samma gifwes

R. Pulv. Bol. armen. dra ij, Flor. Cass. dra j, Cort. Cascaril. uns β. M. [Bolus 7, kassiablommor 4, kaskarillbark 15]. *Dr. Sr.* Pulfwer som ges 3 g[ånge]r om dagen.

Man ger godt tort hö, mjöldruck men ei slappande och förswagande.

Blåfärgad mjölk beror på orenlighet och osnyggighet i rummet der hon förwaras. Äfwen på det kon ätit. Man ger kon godt foder, stötta *Foeniculi Sem.*, en skjed i watn *Lbr ij*. Ofta går det öfwer af sig sjelf. [140]

Mjölken blir seg utan att kunna lupna som upkommer af någon sjukdom hos kon. Man wet ei ordsaken till dess uplösning. Sjukdomen eftersökes och botas.

Mjölken blir bäsk och smöret blir snart härskt, bäskt. Rofwor och hafre ge smöret en bäsk smak, äfwen då mjölken silas i orena käril e[lle]r ställes i (i) en fuchtig stuga der mycket folk lefwer och lämna osunda dunster. Holländare och Schweizare ha *aparta* mjölkkam-mare.

Stå gäll och förholla mjölken beror merendels på någon krankhet och botas ei förr än kon kalfwat. Botas hufwudsjukan uphör denna olägenhet, dock skjer det ei alltid, mindst då man måste ge *Camphert*, som förtar mjölken.

Det fins kor, som ei släppa till mjölken, utan holla den inne hos sig och de äro elacka att mjölka. Felet antingen af wanart eller deraf att de se ei kalfwen. Det första afhjelpes dermed att man blåser [??] luft uti Moderslidan, då kon nedsläpper mjölken, hwaraf ses huru jufret är förenadt med slidan. J andra fallet föres kalv eller en *phantom* af en kalv fram för kon, som Hottentotter göra för att släppa ned mjölken. Åsnan ger ei eller mjölk om ei hon (ei) ser sitt foster.

Utslags sjukdomar

Skabb hos boskapen är lika med hästens. Den är torr eller wåt. Ordsaken är orenlighet, smuts, wanskötsel, hwartill kommer *acari*, som deri trifwas. Den botas som hos hästar.

Kokoppor, *Variolae vaccinae*, *Vaccine*, *Vaccin pox*[?]

Äro nyligen bekanta och berömas öfwer allt; de äro skyddskoppor för de mordiska Barnkopporna. *Doctor Edvard Jennerr*, ängländare, har satt dem i rop som förwaringsmedel emot kopporna. Man hade wäl i Tyskland redan longt förut sedt desse koppor och som man påstår äfwen märkt deras wärkan att förekomma människjokoppor, men ingen före *Doctor Jenner* har gjordt det bekant. Här efter äro 100 000 människors lif förwarade för koppors härjande.

Tekn. De wisa sig isynnerhet om wåren på goda mjölkkor. De kännas [144] åtskilda från annat utslag på spenarne, dermed at de sitta allenast på spenarne och delas i äkta och oäkta. De äkta finnas på friskt mjölkande kor, häldst på unga kor, som först kalfwat. Deras form är regelbunden, deras färg är blåaktig, blyfärgad och omgifna med en röd *infl.* ring, rosaktig. Kon öfwerger fodret några dar och mjölkar litet. Kopporna fräta, då kon ei holles ren och fodras odugligt, samt elacka sår märkes derefter.

De oäkta ha ei blåaktig färg, ei röd ring omkring sig, förwandlas lätt till skorpa. Kon är då ei sjuk, öfwerger ei mjölken.

Widare tekn till äkta kokoppor är att om piga, som ei ännu haft kopporna, men har någon rispa på handen då hon mjölkar en sådan ko får kopporna, ock sen blir fri från smittan. Har pigan förr haft kopporna får hon ei deraf någon åkomma. Koerna smitta ei hwarandra så lätt, ty fastän de friska stå i samma hus med smittade, få de ei derföre koppor.

1. Om en ko skall få koppor, måste hon mjölka, gålla kor få ei koppor. 2o. Smittan föres medelbarligen ifrån en till en annan genom mjölkdeyan, som mjölkat förut en sjuk med besmittade fingrar eller ock, då mjölkdeyan sjelf är 3. smittad deraf, att stå bredowid en sjuk ko smittar ei. 4. Denna sjukan behöfwer ingen läkare. De sår, som kunna komma äro botade med *aqu. veget. mineral.*, *Aqu. Traumatice Thedenii*.

Stå gäll och förholla mjölken beror merendels på någon krankhet och botas ei förr än kon kalfwat. Botas hufwudsjukan uphör denna olägenhet, dock skjer det ei alltid, mindst då man måste ge *Camphert*, som förtar mjölken.

Det fins kor, som ei släppa till mjölken, utan holla den inne hos sig och de äro elacka att mjölka. Felet antingen af wanart eller deraf att de se ei kalfwen. Det första afhjelpes dermed att man blåser [??] luft uti Moderslidan, då kon nedsläpper mjölken, hwaraf ses huru jufret är förenadt med slidan. J andra fallet föres kalf eller en *phantom* af en kalf fram för kon, som Hottentotter göra för att släppa ned mjölken. Åsnan ger ei eller mjölk om ei hon (ei) ser sitt foster.

Utslags sjukdomar

Skabb hos boskapen är lika med hästens. Den är torr eller wåt. Ordsaken är orenlighet, smuts, wanskötsel, hwartill kommer *acari*, som deri trifwas. Den botas som hos hästar.

Kokoppor, *Variolae vaccinae*, *Vaccine*, *Vaccin pox*[?]

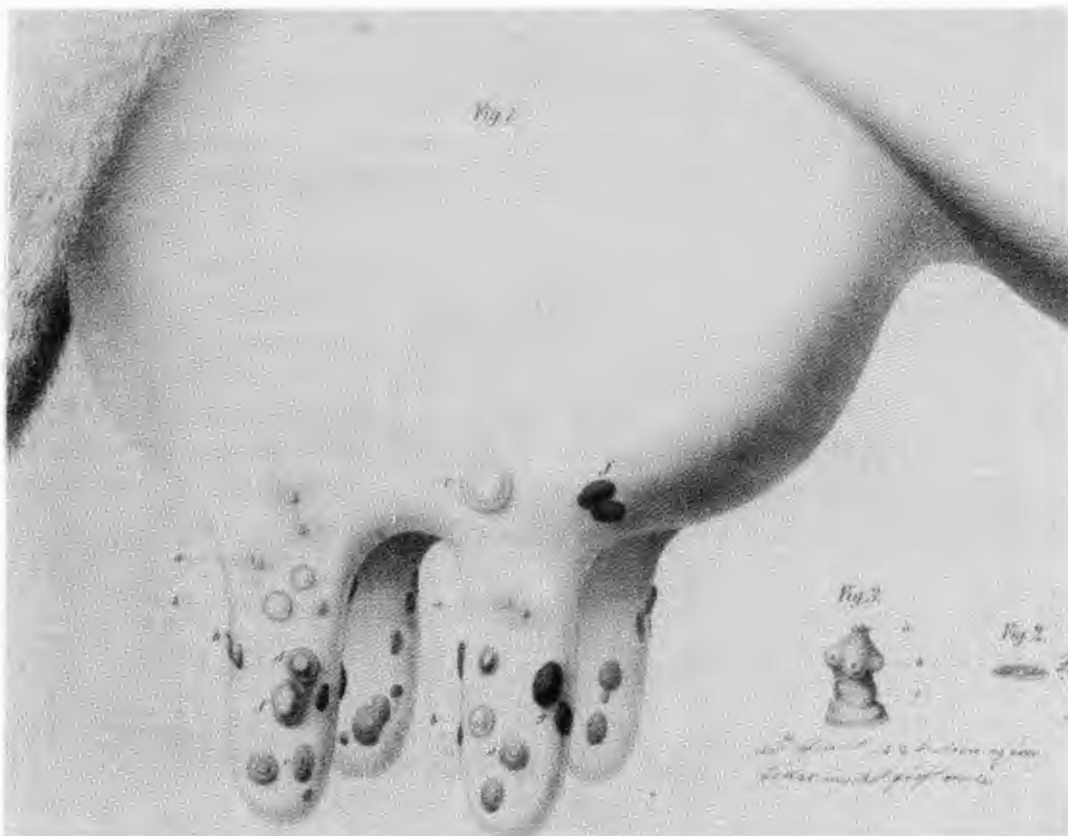
Äro nyligen bekanta och berömas öfwer allt; de äro skyddskoppor för de mordiska Barnkopporna. *Doctor Edvard Jennerr*, ängländare, har satt dem i rop som förwaringsmedel emot kopporna. Man hade wäl i Tyskland redan longt förut sedt desse koppor och som man påstår äfwen märkt deras wärkan att förekomma människjokoppor, men ingen före *Doctor Jenner* har gjordt det bekant. Här efter äro 100 000 människors lif förwarade för koppors härjande.

Tekn. De wisa sig isynnerhet om wåren på goda mjölkkor. De kännas [144] åtskilda från annat utslag på spenarne, dermed at de sitta allenast på spenarne och delas i äkta och oäkta. De äkta finnas på friskt mjölkande kor, häldst på unga kor, som först kalfwat. Deras form är regelbunden, deras färg är blåaktig, blyfärgad och omgifna med en röd *infl.* ring, rosaktig. Kon öfwerger fodret några dar och mjölkar litet. Kopporna fräta, då kon ei holles ren och fodras odugligt, samt elacka sår märkes derefter.

De oäkta ha ei blåaktig färg, ei röd ring omkring sig, förwandlas lätt till skorpa. Kon är då ei sjuk, öfwerger ei mjölken.

Widare tekn till äkta kokoppor är att om piga, som ei ännu haft kopporna, men har någon rispa på handen då hon mjölkar en sådan ko får kopporna, ock sen blir fri från smittan. Har pigan förr haft kopporna får hon ei deraf någon åkomma. Koerna smitta ei hwarandra så lätt, ty fastän de friska stå i samma hus med smittade, få de ei derföre koppor.

1. Om en ko skall få koppor, måste hon mjölka, gälla kor få ei koppor. 2o. Smittan föres medelbarligen ifrån en till en annan genom mjölkdeyan, som mjölkat förut en sjuk med besmittade fingrar eller ock, då mjölkdeyan sjelf är 3. smittad deraf, att stå bredowid en sjuk ko smittar ei. 4. Denna sjukan behöfwer ingen läkare. De sår, som kunna komma äro botade med *aqu. veget. mineral.*, *Aqu. Traumatice Thedenii*.

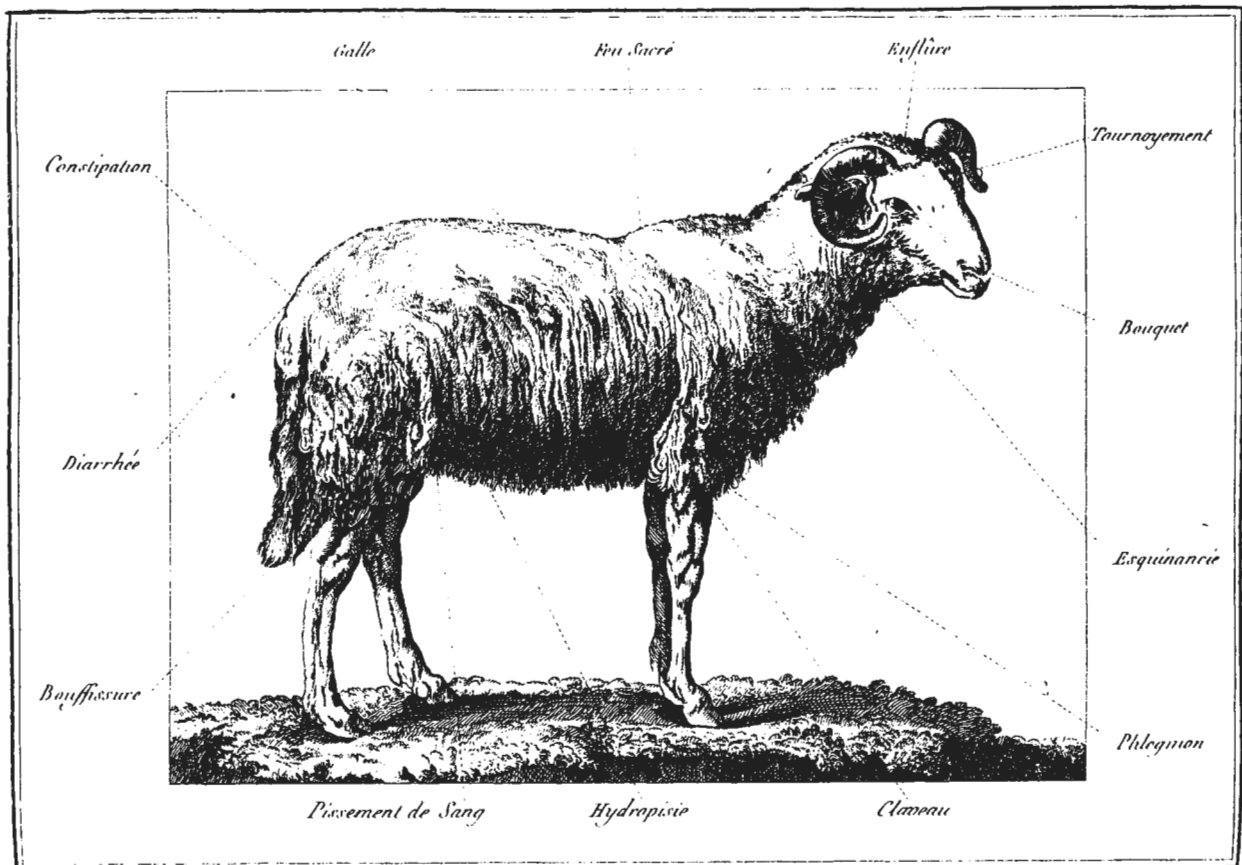

Kokkopper i olika utvecklingsstadiet med vanlig lokalisatien på spenarna. Bokstävorna a - g visar utvecklingsföljden. Ur *Wagenfeld* (1843).

Ordsaken (tror) *Dr. Jenner* tror desse kopper wara komna af war från sår nedwid hästfoten, som karlar, som skött den sjuka hästen sedermer mjölkat nyburna unga kor. Detta nekar en *Doctor Woodwille* [??] sedan de, anstält försök med *materien* ur *Mauke*^S. Kan hända att Ängländare förstå med sitt *Grease* annat än *Mauke*^S, De torde mena dermed en *Mauke*^S, som kommer efter *Qwarkan*^S och äro blåfärgade kopper på bakben. Detta synes något likt. Är *Qwarkan* hos Hästar, kopper hos menniskan och hundsjukan af ett och samma slag, så är det lätt at tro det *Jenner* förmenar. För att göra sig försäkrad derom, moste man ta *materien* wid *inflam.s* perioden då *materien* ännu är klar och watnaktig ur en qwarke böld och dermed ympa en [142] kospene, som ännu ei haft kopper. Sådanne prof måste *itereras*. Äfwen moste man försöka den *materien* på barn.

Sår på kalfwens mun

Då kalfwar di eller dricka mjölk fäster sig omkring mun. Mjölkten torkar och får en frätande egenskap hwaraf blemmor som gå ihop och få en tjock, klubbig och fuchtig skorpa, hwilken af ständig widhängande mjölk blir tjockre och intar hela nosen. Den förekommes dermed at man håller mun ren. Den botas dermed at den afskrapas med en knif och såren twättas med saltsyra upplöst och blandad med watn, eller med *alunwatn* e[ll]e[r] ättika och salt.

Sjukdomars lokalisation hos får - franska benämningar. Ur *Liger* (1798).

[Avd IV.] Fårens Sjukdomar

Inflammation och Sumpfeber^S

Fåren hafwa samma *Inflammationer*, som de större kreaturen. Hjerne-, hals-, Lung-, Inelwors, Lefwer-brånad *etc.* De upkomma äfwen på samma sätt. De utmärka sin *inflam.* genom en öpen mun, för at suga in luft. De fraggas och rökla i halsen. Blod rinner ur nosen, de flämta med sidorne. Ögon röda, hufwut hänger, och efter någon kort tid faller fåret ned och dör.

Bot. Åderlåtning på stället hjälper straxt. Får som äro blod fulla, starka, uti torr och het årstid. Inelworna angripas ei utan hjernan allena af hettan, hwaraf blodet swäller ut och stockas i Hjernan.

Lefwer Inflammation

förekommer oftare hos Får än hos andra djur, och har sin uprinnelse mäst af matskar, hwarom framdeles.

Sumpfeber^S

är mer allmen bland Får, än bland de andra djuren. De ha alla alla⁷⁵ denna Sjukdoms *grader*. Mjältbrand^S, lungsjuka, karbunkel^S. Desse äro hos Fåren langt Farligare och mer ödande; isynnerhet efter[?] de lämnas ute öfwer sommarnätterna, uti owäder, hwaraf de för sin ull skuld, som tar emot wätan och beholler den längre. De packa sig ock ihop i trånga rum och dermed förgifta för sig luften.

Mjältbrand^S är den lindrigaste *grade*, kallas ock Ryggblod, tångget[?]. Fåret står på ett ställe still och skakas. Mun, näsa, öron kalla. [145] Huden fästes tät wid ryggen. Det har smärta i lifwet, h[wil]ket genom stönande och swängande med swansen och andedrägten till känna gifwes. Foderlusten förgår, skjuter rygg och är förstoppad.

Öpningen wisar samma som hos Fänaden.

[Bot.] *Curen* är den för Fänaden föreskrifna dock i *proportionerad Dosis*. *Germerhausens*⁷⁶ *cur* är wanaktig. Han wåter fingret med spott för att den draga Ryggblodet ut genom ändetarmen. Skinnet på ryggen losnar Han med dragande fram och tillbaka. Sen tar Han fast i bakben med högra handen och framben med vänstra och lyfter Fåret up och ruskar at allt beger sig bortåt. Sen ger Han sup watn med en skjed tran. Är fåret ute på betet tar herden Ryggblodet och pissar fåret i halsen. Här af kan man ei igen känna en *remitterande feber*, hudkramp, förstoppelse m.m. Här har *auctor* utömt sin hjerna.

Denna Sumpfeber^S förwandlas ofta till en *Chronisk Typhus*^S, blir en beständig, tärande feber. Hertil räknas Rötaktiga Rotsige och *Cachectiska*^S.

Smittosamma febrar

Typhus^S, Rödsot

Är ei så allmen, men när den inkommer i en hjord härjar den mer än och gör större skada än Boskapsjukan.

Tekn. I början märkes ingen åkomma, men ändtligen blir fåret efter hopen, skildt från de andra. Wid gräset ställer det sig och luktar derpå och wisar äckel. Magen faller in, öron och hänga slaka. Ögon bli mörka, tårfulla; *Conjunctiva*, noshinnan, Mun inuti bli bleka och kalla. *Urin* går trögt. Hufwut och bakfötterna swulna, öma och bli matta. Ullen fälles, Fåret flyr ljuset och söker skuggan, Flugorna falla öfwer det hoptals, utan att det förmår drifwa dem bort. Det går liksom i en yra af och an och ligger mäst. Och ändtligen ligger det dödt, och up ätit af wilddjur eller hafwa korparne hackat ut ögonen på det lefwande, och wilddjuren förtärt det halfdödt. Få qwikna vidare, söka sitt lam, sitt fårhus, några fly bort, de mästa dö. [146]

Då smittan hunnit till sin största högd, gå fåren med nedsänkt hufwud ned till marken, med uphögd rygg och fötterna indragna. Andedrägten ängslig, tung, falla ned, stöna, förlora

krafterna. Ur mun rinner skum, kroppen blir iskall, och mot döden stöter *diarrhee* till som ofta blir blodig.

Många äro ständigt kalla; andra plågas af en ständig heta och törst. De sucka och wändas jämmerligen, och få före döden *enuresis*, urinflod. De som förlora blod och dricka mycket dö. Smittan kallas rödsot efter blod kommer med träcken.

Sjukan warar 6 a 8 till 10 dygn, ibland längre, då man räknar från det att fåret öfvergaf att idisla. *Abbé Tessier* har mästerligen beskrifwit denna sjukdom uti sin *Observations sur plusieurs maladies des bestiaux*. Paris 1782. S 1-104.

Åderlätning på får. Efter *Daubenton* (1784).

Öpningen wisar att kroppen blir platt, hopfallen, luktar ei på någon tid. Efter skinnets aftagande synes köttet hwitt och swullet, blodådrorna toma undantagande *haemorrhoidal* ådrorna. Körtlarna i axlen, ljumsken och käftarne och krösan *etc.* äro swulna, hårda, ofta *Schirrhösa*, bruna och hysa ett watn eller war. Inelfworna äro sunda. De som haft nosblod ha nu noshinnan något röd. Många ha *insecter* i hjernans holor. I bröstholigheten fins rödt watn e[ll]e[r] blod, äfwen uti hjertsäcken och inom *Pleura*. Lungan fins brun med watn fylld och wariga, och *brachia* [= *bronchier?*] fyllda med slem, och hjertat fins slapt. I bukens holighet är watn, Inelfworna bleka. Lefren är swullen med *fasciola*. På *Pleura* och *Peritoneum* finnas watn säckar. Gallblåsan är lam[?] ganska stor och fylld med stinkande galla. I första och andra magen fins foder nästan naturlig. I tredje är den torr, i fierde är en *materia* lik gallan. *Urinblåsan* tom, understundom med blodig *urin*, fast njuran war sund. Intet spår till *inflammation* syns på Inelfworna.

Ordsaken är i början lik Sumpfeber^s, den begynner midt i sommaren då luften är smitto full, och angriper isynnerhet fåren, som äro mäst blottställda och sjukkan blir *nervös*.

Förebådas att den i tid kan botas, allenast skiljer de sjuka ifrå[!].

Bot.

R. Pulv. Cort. Quercus uns ij, Bacc. Junip. uns j, Rad. Gentian, rubr. uns β, Alumin. crudi dra j. Coque aqu. font. Lbr ij ad reman. demidii. Col. [Ek barkspulver 60, enbär 30, baggsöterot 15, alun 4. Koka i brunsvatten 720 tills hälften återstår. Kyl]. Dr. Sz. Hwar 4de tim.[147] ¼ quarter.

Saltsyra, bäska örter, rötter och allt som för Fänaden.

Diaeten bör bestå i tort, fint *aromatiskt* hö, luftfria[!] rum, som rökas.

Fårkoppor, Variolae ovium, Claveace

Pocken är ett utslags *feber*, liknar barns uti de flästa omständigheter. Den smittar och härjar hela jorden. *Caniner* smittas. Här moste med dem fogas samma anstalt, som med Fänaden.

Kopporna slå ut på hela kroppen men mäst på de bara ställen, på inre delen af låren och framben. De ha 3 slags koppor: Godartade, ensamma, medelmåttige, höga och med godt war fyllda. Watnfulla med watn fyllda. Sammansatta, som gå ihop högtals[!], h[wil]ka äro de farligaste och mäst dödande.

Tekn. J första *stadio* är det ängsligt, nederslagit, äckel, swaghet, sömnaktighet, idislan uphör. J andra *stadio* bryta kopporna ut, då hettan ökes, mun blir torr, häftig törst, ande-drägten swår, hufwut hänger, häftigare blifwa alla åkommor i elacka, än i de lindrigare. J 3dje *stadio* då blemmorna fyllas med war. Fåren få en stark *feber*. Få de enskilda gult war och ei röd spets ofwan, wäntas godt slut. J 4de *stadio* då kopporna falla ned och torkas.

En ondt tekn är det om jemte kopporna någon sumpfeber^s eller *Petechier*^s infinna sig, som händer på sumpiga ställen, och då de wårdslösas. Är Sumpfebern^s gångbar få fåren (till) Mjältbrand^s, lungsjuka. Farligt är det om hostan wisar sig, hufwut swäller up och nosflöd med ögonflöde medföljer och då fåret liksom yrar.

[**Öpning.**] Under öppningen fins omkring okbenet nedunder ögonen en swulnad fyld med Maden[?]. Ögonen longt utdrefna, hjernan är frisk men slak och watnaktig. Läpparne och näsan äro frätta af war, under huden fins här och der utprässad blod, som liknar *Petechier*^s hos menniskjan. Lungan är ofta förstörd; brandig, warig, wek. Jnelfworna äro besatta med röda och *violetta* fläckar. Den inre hinnan i magen losnar wid mindsta widrörande. Den 3dje magen är swart, hård och brandig. [148]

Ordsaken är smittan och sumpiga ställen, der skadeliga utdunstninga[r] förmera smittan.

Förebud. De godartade är i torra och högländiga orter ei farlig[a], men de på sumpiga ställen bli farliga. *Crystall* koppor äro farliga. De sammansatta äro farligast, isynnerhet med Sumpfeber^s förenade.

Utgången med de lindriga döda sällan, då de ei äro förenade med sumpfeber^s, *Crystall* kop[por] döda flera, De sammangytrade skona ingens lif.

Bot. Alla warsamhets mått som i Fänads Pesten. De sjuka skiljas från de friska och de friska drifwas från de andra. De friska hollas uppå bergen.

På hwar sjukt Fårs lår sättes på inre sidan en några fingers bred yllehank, doppad i *Terpentins* olja. J godartade är ei något mer at göra. J *crystallkoppor* är wist mer att göra, att de ei må slå in.

R. Tinctur. Thebaic. Pharm[acopoea] Ed[inburgiensis] dra ij, Acid. Vitr. dilut. uns β. M. [Opiumtinktur 7, utspädd svavelsyra 15]. *Dr. Sr.* Dagl[igen] 3 ggr gifwes 36 a 60 droppar uti linfrös *Decoct Lbr β* [180 g].

Äro kopporna sammangyttrade, så gifwes följande.

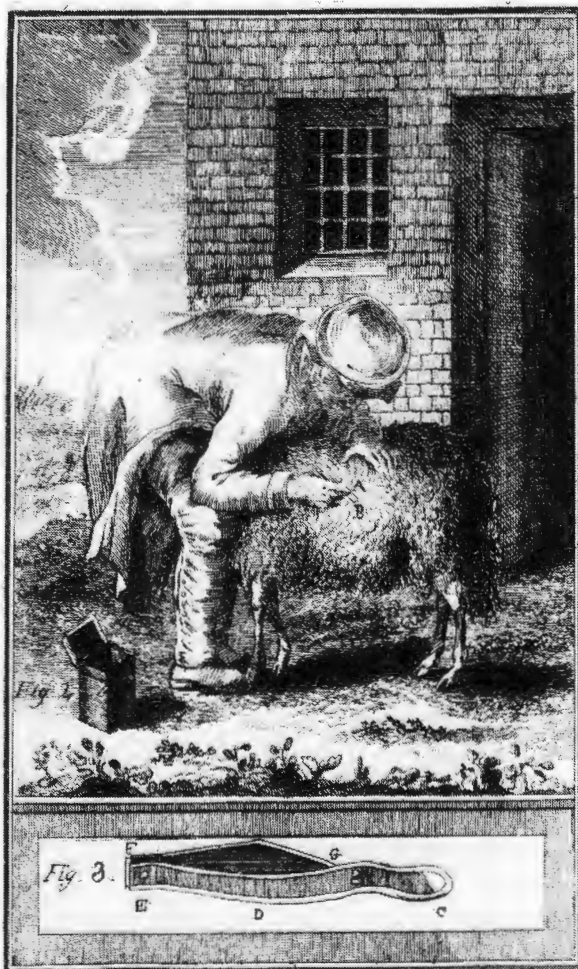
R. Mercur. dulc., Sulphur. aurati Antimon. aa gr ij, Camphor. gr viij - x, Roob. Junip. uns β, Pulv. Cort. Cascar. q. s. ut f. bol. [Kalomel, antimonsvavla lika delar 0.1, kamfer 0.4-0.5, enbärsmos 15, kaskarilla erforderlig mängd till boll]. *Dr. Sr.* Hwar 4de tim. en dylik bol.

Lider magen nyttjas saltsyran. Är Sumpfeber^s tillika, *Vanilla* woro ett förträffeligt medel, om den ei woro så dyr, h[wil]ket ock *China* är, som också berömes. *Infusum* af raspad *Ignati* böna är kostelig i Sumpfeber^s och Pästen. Ögonen twättas med *Sacchar[?]* *uns j*, *Watn Lbr β* [socker 30, vatten 180], h[wil]ket insprutas också i nosen. Uti såret på kinderne sprutas in *Terpentins* olja och bränwin. Man ympar koppor med fördel på sätt at man gör på bara ställen en liten rispa i öfwerhuden och gnider in uti den samma koppmaterien. Sen hålles kreaturet i kyla och afskildt. Alt skadligt afröyes.

[Fårskabb]

Är en härjande skabb sjukdom och smittande, om den ei förekommes. Den tankan är orimlig att de smittades ull är lenare och köttet smakligare. [149] Men utslaget i sig sjelf är wämjesamt, som säkerligen meddelar köttet sin egenskap, då smittan drar sig inåt. Och fastän det ei skulle skada, kan det ei annat än wäcka äckel.

Tekn. Fåret haltar merendels på bakfötterna och på de bara ställen på jufret syns utslag, äfwen på inre sidan af låret, som wisa sig med knölar eller med bruna fläckar i huden, h[wil]ka wäxa ut och förwandlas till sår.

Behandling av fårskabb med skavjärn och salva. Efter Daubenton (1784).

Ordsaken är smittan. Fåren *disponeras* dertil på sumpigt bete och under regn. Orenlighet, osunda dunster.

Förebådas swårighet att den bota och att utrota.

Bot. *Moschus orientalis* gifs dagl[igen] 5 a 6 ggr. Är et för dyrt *Specificum*, och ofta förfalskas det. J stället gifes följande

R. Siliqu. Vanill. scr j, tere Sachar. albi dra ij, adde Pulv. Cort. Cascar. uns β, Mel. crud. uns j. M. f. bol No Vl.[?] [Vanilj 1, socker 7, kaskarill 15, honung 30 till 6? bollar]. *Dr. Sr.* Hwar afton ges ett Piller.

På ytan brukas

R. Pulv. Sem. Sabadill., Aethiop. miner. aa uns β, Butyri recent. uns iij. M. f. ungv. [Husarfröpulver, svavelkvicksilver lika delar 15, färskt smör 90 till salva].

Smörjes på såren, och om man ei kan aftwätta salfwan, strykes på ställen der skabben plägar hålla sig. På torra skabben twättas med *dephlogisteradt* saltsyra blandad med watn 3 ggr så mycket, dock bör man härmed bruka warsamhet. At *laxera*, åderlåta och förswaga är skadeligt.

Heliga Elden

Är en häftig och farlig sjukdom och holles af somliga för smittande; den är merendels förenad med andra och är i början *remitterande* men blir sen beständig *feber* och *nervös* och är en rötaktig Sumpfeber^s i början, men ändtligen blir utslag, som fräter huden och köttet ända intil ben; ögon och öron förloras.

Ordsak och **Förebud** äro lika med Sumpfeber^s och smittfebran[!] hos hästar och Fänad. Man brukar samma som för de större.

Bot.

R. Pulv. Cort. Quercus uns ij, Coq. aqu. fontan. Lbr ij ad remanent. dimid. Cola, adde Alum. crudi dra j, Spir. frument. uns ij. [Ekbarkspulver 60 kokas i brunnsvatten 700 tills hälften återstår. Kyl och tillsätt alun 4, brännvin 60]. *Dr. Sr.* ¼del häraf ges 4 g[ångr] dag[igen].

Pästen

Liknar kopporna, at den härjar och smittar samt dödar. Fåret blir ängsligt, matt och hängfaligt[!]. Det ligger merendels och orkar ei upstå, [150] och då upståt, skälfwa de ei, utan släpa sig fram. Ändtligen orka de aldeles icke dricka och äta ei eller. Frossa och hetta wäxla om från början. Ögon äro matta, mörka, betäkta med slem. Tungan torr, swart och barklik. De hosta och andedrägten beswärlig.

Öpningen visar samma som kopporna. De inre och yttre äro med *Petechier*^s betäckta. Skils från koppor genom kulor och blemmorna i kopporna. Men *Petechierne* likna koppornas början.

Ordsaken och förebud. Smittan och egit *miasma*. Tilstöter hosta är all hjälp förgäfwes. De dö förr än man kan hjälpa.

Bot. Alla uplifwande och retande tjena nu, äfwen som wid kopporna. Är hetta föras de i ett kylikt rum och under skugga.

[Sumpfeber^s]

Wid sumpfeber^s ser man at Fåret står still, hänger hufwut, söker skuggan, är ängsligt, försakar fodret. Uti smittosamme skälfwer det, stampar, ögon matta, swulna, kroppen kall, Musklarne slappa.

Anmärkning. Kräftan på tungan och alla andra krämpor, som Fänaden har, finnes äfwen bland Får.

Skabben^s

Hör till de *Chroniska*, men som han smittar, tecknas han här: dessutom är han ofta med feber.

Man åderlåter ei Fåren om icke då *Inflammation* förekommer.

Halsswulst

är en häftig sjukdom *La Gouleme*⁷⁷, en sjukdom på halsen, som höst och vår visar sig i början med en liten hård knöl ned på halsen öfwer *Larynx* eller på sidan under käften, som tiltar och wärras, är het, hård, men blir mjukare. Fåret är ängsligt, nedslagit, hufwut lyftes up, halsen nedåt, förlorar foderlusten, swäljer med möda och andas swårligen.

Ordsaken. Årstidens *Constitution*, hämmad utdunstning, tökn[?] fuchtighet efter sommarhettan eller af innestängd luft. Allt som hindrar *transpiration*, djurets *disposition*.

Förebådas död i fall man ei i tid söker hjälp, genom utdunstningens befordrande och swulsten fördelande och botande.

Botas med *antimonialia*, *Roob. Sambuci*, *Mercur*.

R. Mercur. dulc., *Kermes miner. aa gr iij*, *Roob. Sambuci uns j. M.* [Kalomel, mineralkermes lika delar 0.15, fläderbärsmos 30]. *Dr. Sr.* Morgon och afton en dylik gifwes. [151]

Tillfälliga Febrar

Rots

Kallas så efter snor rinner ur nosen efter en fuchtig, orenlig wäderlek. Hufwut är swullit tillika med nosen med flytning ur densamma.

Ordsaken är fuchtig wäderlek och sumpiga ställen.

Bot.

R. Pulv. Herb. Absinth., Rad. Enulae, Semin. Carv., Sal. Gemm. aa Lbr jv. M. [Malört, Ålandsrot, kummin, bergsalt lika delar 120]. *Dr. Sr.* Till sleke för att slicka på som oftast om dagen.

Nosen bestrykes som oftast med *Terpentins* olja e[lle]r *Petroleum* och holler dem på torra ställen och ger dem tort foder.

Lungsjuka

Är en fölgd af förra, annars kommer den af dam på wägen och på betet. Fåret hostar då, ullen faller af, tandköttet blir hwitt, fötterna heta och kroppen magras ut.

Denna sjukdom är swår att bota, dock försökes *Islands* mossa, som de gerna äta. Den är en *Typhus*^s af swårare slaget. Annars försökes lindrigt retande.

Förhårdad Lefwer

Märks på ömhet och swulnad på högra sidan bakom weka refben, som mot påtryckningen gör motstånd. Andedrägten är tung, segt slem flyter ur mun, hosta och magerhet följa med. Fåret ligger på den sjuka sidan, att lefren ei må tynga på Jnelfworna.

Ordsaken äro Iglar, Gallsten, yttre wäld.

Förebud. Sjukan förwandlas till gulsot e[lle]r watnsot.

Bot. Man ger ofta såpaktiga, bäska örter, kalkwatn och salt.

R. Sapon. Venet. dra j, Terebinth. Venet. scr j, Extract. Cichor. dra ij. M. f. pill. [Venetiansk tvål 4, venetiansk terpentint 1, cikorieextrakt 7 till piller]. *Dr. Sr.* Morgon och afton ett dylikt piller gifwes.

Man kan ock bortskära ullen på sidan och ingnida *Mercurii* salfwan.

Gulsot

Är allmennare och mer gångbar bland Får än hos andra djur. Den är liksom andra *graden* af Lefwersjukan. Gula färgen och Hornhinnans ogenomskinlighet, Muns, nosens och hudens gula färg utmärka den. Krampe, förhärdelse och Igglar[!] förstoppa gallan. Hufwudorsaken botas. [152]

Watusot

Lefwern har flera *Lymphatiska* rör och då Portåder rören lida så at *circulation* hämmas torde lägga grund till denna sjukdom. Den känns på swullet hufwud, kinder, buken och fötterna som swulna. Kroppen magras ut, ytan bleknar, äfwen mun, tandköttet. De äta under det de magras ut ända tils de dö. Emedan denna beror på Lefwern, är icke mycket att göra.

[Bot] *Scillaerot*, Enbär[?] och såpaktiga medel. Denna sjukdom är en *Cachectisk*^s, i hwilken stärkande näring är nödig.

Kolik

Tekn. Fåret skrapar med foten, kastar sig ned och wältrar sig. Öron och fötter äro kalla, ångest[?] och plågar. Det sätter fötterna ihop, skjuter rygg, swettas, men äter ei.

Merendels äro maskar skull. Stöter *Inflammation* till är ingen hjälp, hwilket märkes af desse plågor wara 2 dar då Fåret är förstoppadt och törstar, samt har stark *puls* och hetta i swalget.

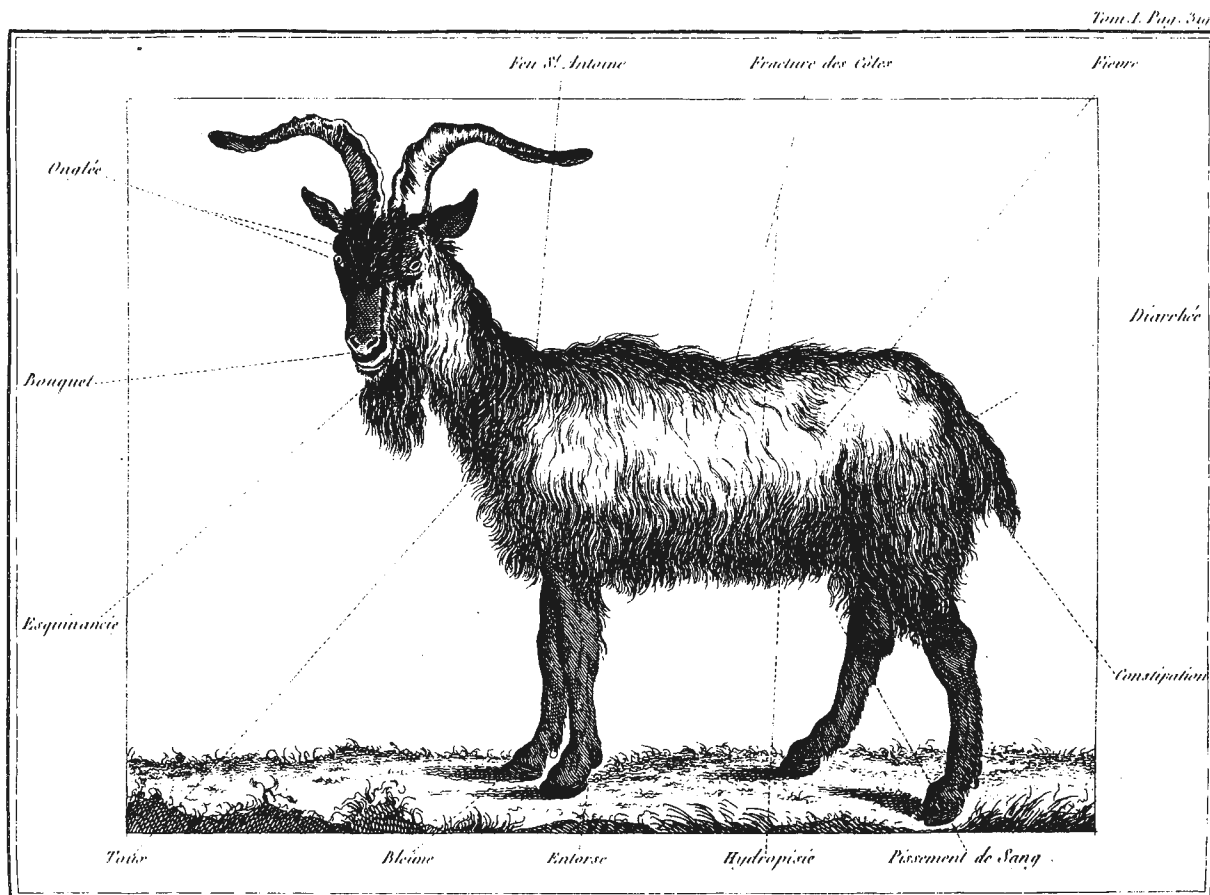
Oljaktiga, smörja och äro *palliativa*. För maskar läres framdeles de medel, som dem döda och afföra.

Wädersot, Swindel och Fallandesot äro lika med Fänadens.

Diarrhee anfaller äfwen Fåren och är i allt lik med Fänadens.

[Avd V.] Getterna[s sjukdomar]

Ha samma sjukdomar som Fåren och botas på samma sätt.

Sjukdomars lokalisation hos get. Franska benämningar. Ur *Liger* (1798).

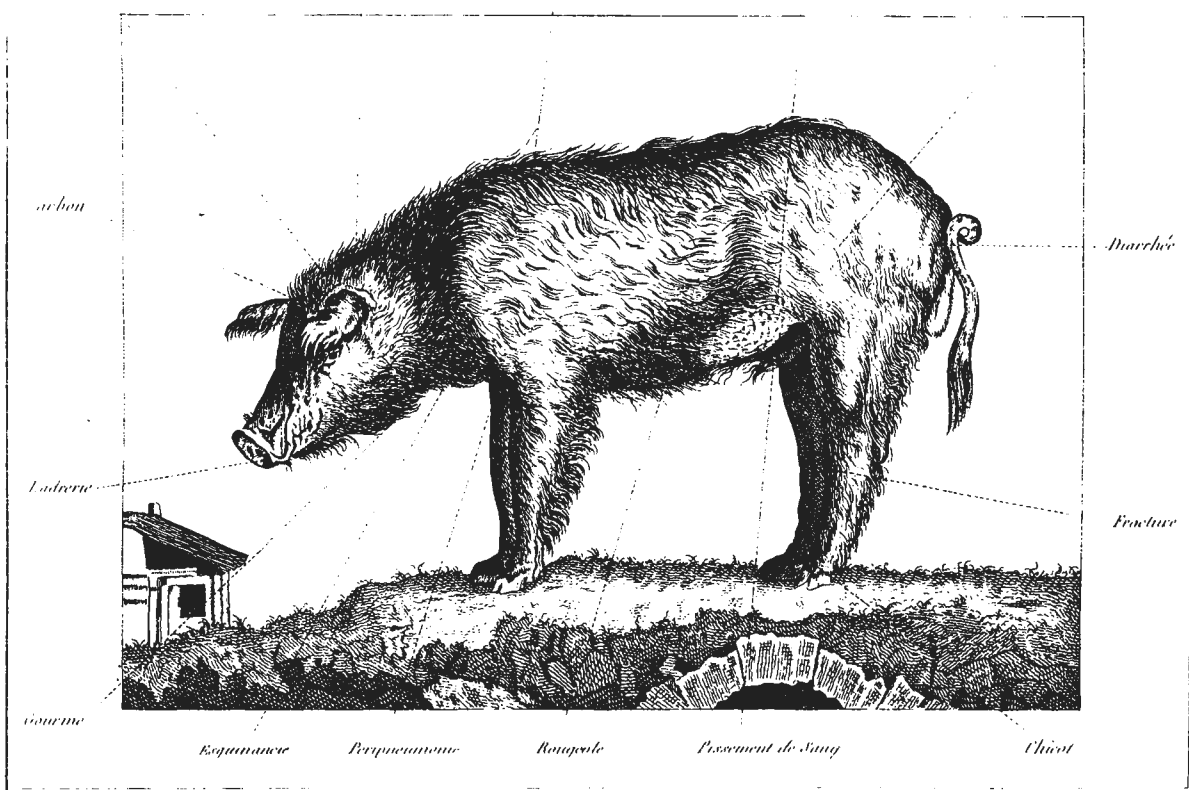
Uter

Catarre

Galle

Ficure

Mentissur

Sjukdomars lokalisation hos svin. Efter Liger (1798).

[Avd VI.] Swins sjukdomar

Swin äro underkastade *Inflammatoriska* sjukdomar äfwen som andre hemtamde. Hjern-, Lung-, Lefwer-, Mage- brand äro dock hos dem sällsyntare, ty de dunsta ei så ymnigt genom huden, hwarföre deras *transpiration* ei så hämmas. Dock äro de ei derifrån fria.

Inflammatorisk brånad

Swin ha en kort hals, muskelös, oböyelig med ett nedhängande hufwud, hwartil blodet och wätskorna lätt strömma och samlas. Deras runda kropps byggnad *disponerar* dem till brånad mer än andra kreatur.[153]

[**Tekn.**] Brånaden wisar sig wid torr och het årstid. Swinet blir matt, öfwerger at äta och kan ei dricka, det blir hest och halsen intill illröd. Tungan tjock, brun, halsen swulnar. Jnom 24 tim är swinet dödt. Warar sjukan längre, så samlas wätskorna sig i hufwudt, swinet blir rasande, söker Putsar, wältrar sig och yrar och rasar härom. Nalkas döden blir halsen och buken brandröda, och swinet kan ei stå och dör.

Denna Swinets *Infl.* brånad liknar de andra djurens Sumpfeber^s med rötaktig utdunstning förknippad. Den är mäst förenad med en swulnad under halsen wid *Larynx*, h[wil]ken ei är blöt, ei särdeles hård; swulnaden intar mäst hela hals. Ofta syns ingen swulnad, men

strimmiga risper *vibices*, som gå som strålar från bröstet utåt magen. De flästa dö, understundom warar sjukan 4 dar, lefwer det längre, kommer det sig åter.

Öpningen wisar olika åkommor. Jnelfworna rödspräckliga, stor Mjälte, Lefwern tjock, swullen gallblåsa, förderfwade lungor, wätskor i Hjernan fins mäst alltid.

Bot är ei alltid möylik. Man moste rätta sig efter årstiden och wäderleken. Är det en sann brånad öpnas ådern under tungan starkt och ger kylande och *emollientia* och kräkmedel, *Tartar. Emetic. gr. 10* [0.5 g], uti $\frac{1}{2}$ *quart.* [0.15 l] watn och derefter ges *vitriolsyra* i linfrös *decoct* några dar. *Clystir* försummas ei. Är yra och raseri gjutes kallt watn på hufwut och en hårhank utan på Skullerblan.

Är brånaden med Sumpfeber^s förenad, åderlåtes ei, utan låter swinet *vomera* och ger Ekebarks *Decoct* med *Vitriolsyra*. Man holler dem rena i frisk luft, ger dem rent kallt watn och ymnigt sur mjölk, samt drifwer dem ei ut på bete.

Rankkorn, |Tungkräfta^s|

Infinner sig efter skörden, då andra kreaturen plågas af Sumpfeber^s. Den är förenad med rötaktig utdunstning. Är lik med kräftan på tungan hos Fänad och Får. Man får se in på Gommen blemmor i form af ärtor, som är hård och öm. Swinet gnidslar på tänderna. [154] Nosen hänger ned till jorden. Febern är stark, skakningar, hetta och kalla öron[?].

[Bot.] Man bryter up mun, söker efter swulsten i swalget eller mun och skär den bort. Sen ges *Rabels* watn, frisk drickelse in uti hus, också drifwes det ei wall. *N.B.* Så snart Swinet blir sjukt öpnas dag[igen] mun för att se dess åkomma.

Hinterbrand, |Mjältbrand^s|

Är ock ett slag af Sumpfeber^s. Mäst lider det *Gastriska Systemet* (mäst). Den förekommer merendels tillika med förra |Rankkornt|. Swin blifwa lama i ben och kunna ei gå. Mäst är brånad härmed förenad. Länge efter det är botadt, kan det ei gå friskt och färdigt, så at det kan en månad derefter märkas dess swaghet.

Botas med förra medel tillika med Saltsyra, och i större fara ges *Camphert* tillika och andra wäckande. Peppar dödar swin. Härmed är ofta |Borstenfåule| börströta.

Swindel

Öfwerfaller Swin då lefren angripes och är en Mjältsjuka *Hypochondrie*. Den plågar de Swin som ei ha nog rörelse och hollas inne.

Tekn. Swinet springer omkring i ring, förlorar matlusten, hostar understundom. På wänstra sidan bak för Refben är en swulnad, hård och öm. Lefwer är förhärdad. Förstoppelse.

Bot. Man ger frisk luft, rörelse, måttelig föda, bäska örter, som stärka och följande gifwes

R. Pulv. Gentian. rubr. dra j, Rhei scr j, Extract. Saponar. dra ij. M. [Baggsötepulver 4, rabarberrot 1, såpörtsextrakt 7]. *Dr. Sr.* Detta blandas i en quarter watn och ges en gång dagl[ige]n.

Osmältbarhet, | *Indigestion* |

Swinet kräks, wisar äckel och osmak för födan. Många medel wäcka kräkning, t.e. hönsträck, Schierling *etc.*

Bot. Låt Swinet fasta, hwarefter man ger det föda. Skulle det ändock *vomera*, så gifwes bäska isynnerhet *Theriak* ett lod. Man ger det sparsamt och magert, lättsmält.[155]

Durchfall, *Diarrhee*

Följer mäst på *indigestion*, ornar är mer än de andre härmed plågade. Råstad rågmjöl på dricken, stötta och rostade ekollon häfwa denna sjukan.

Sömnsjuka

Swinet ligger och sofwer hela dagen utan att äta eller dricka och utan at röra sig. Swin sofwa mer än andra djur, det må skje af swaghet i *nerverna* eller af någon *magnetisk* kraft.

Bot. Hufwut begjutes med kallt watn och ger det saft af *Portulaka Lbr j*, man låter det sen fasta. Och när det *vomerat* blir det friskt.

Hosta

Bekommes när det löper i dam motwind och drickelse brister. Hetta och derpå köld förord-saka *Catharrhe*.

Botas med at holla det inne i ren luft och *Tartar. Emeticii* i smärre *Doses* gifwes i watn e[ll]e[r] *Salmiac* med Honung.

Lungsot

Upkommer från hostan och förhåller sig som hos andra kreatur. Den botas sällan. Bäst att döda det.

Wäderspänningar

Af glopskhet, Swinet äter för mycket på en gång. Öronen äro kalla, *appetiten* uphör och magen swäller up. Man ger 40 droppar *Petroleum* i ett skjedblad bränwin hwaraf det blir friskt.

Af örtsoppa, Kräuter brüche[?] dö swin straxt utan räddning. Under öppningen kan ei synas hwaraf det dödt e[ll]e[r] huru det wärkat.

Swinkoppor

Öfwerfalla alla allenast Ferkel och äro mer en fölgd af orenlighet än en wärkelig sjukdom. Swinet ligger och står med fötterna ihop. Ögon swulna ihop och få en slags feber. Man ger komjolk att dricka och renar dem.

Scarlakansfeber, [Rödsjuka?]

Få de under heta sommarne isynnerhet på sankra ställen. Öfwer hela kroppen wisar sig utslag. Röda widlyftiga (röda) fläckar, få alla, utan undantag. *Appetiten* uphör, Matthet, Rodnad på Huden och ögonen utmärka den. - Man ger det sjuka sura, omogna skurna äplen e[ll]e[r] *Vitriol* syra i mycket watn och låter dem fasta. Efter 24 tim äro de friska.

Lepra

Öfwerfaller äfwen swin i *Aegypten*. Förmodel[igen] war det ordsak till Förbudet. Rösten blir hes, en swart likeblemma på tungan, som går till frosken^s. Sår och knölar under käken och halsen. [156] Inwärtas gifwes rådt spetsglass och bölderne afskäras.

Gikt

Kommer af *Hypochondrisk* lynne, består af lamhet så att kreaturet ei kan gå och upkommer mäst af bölder, h[wil]ka man öppnar och förbinder med *Althea[?] Balsam*.

N.B. Swin och Getter skynda på sjukdoms tiden så att de snart dö e[ll]e[r] tilfriskna. Man moste skynda med *medicamenter* om dermed något skall uträttas.

Rabies, vattuskräck, har i århundraden varit en oerhört fruktad hundsjukdom. På detta träsnitt från 1500-talet söker man avliva en rabiessjuk hund.

Fotokopia i Veterinärhistoriska Muséet.

[Avd VII.] Hundens sjukdomar

Rotsen^S, Staupe, [Valpsjuka^S]

Hunden dunstar endast genom *respiration*, ty han swettas ei, är altså underkastad inre *Inflammationer*, och sällan en ordentlig *feber*. Lungan är den enda som plågas af *Feber* och dess kraft och wärkningar ökas eller minskas. Den farligaste hundsjuka är Rotsen^S. Den anfaller en och samma sällan mer än en gång. Unga är mer angrepen än de äldre. Man trodde at ympade kokoppor skulle förekomma denna smittan, men försöken hafwa ei swarat mot önskan.

Denna sjukdom är en *feber* med falsk *inflam.* på *respirations verktygen*. Till bewis att *Lymphatiska Systemet* lider är att den är smittosam. Somliga neka, men som hon kan fortplantas genom ympning och alltså är hon smittsam. De som neka det *confundera* den med en annan, som liknar denna. I denna fins brist på *appetit*, ängslan, swårmodighet, indragit hufwud, dumhet, mörk syn, något swulna ögon, osäker och waklande gång. När sjukan tilltagit hosta de, nosen förstoppas, wämja för allt, de kräka up et segt skummigt slem med matskar och galla. Krampe eller *convulsioner* wisa sig. Till slut kommer war ur ögon och nosen, som är stinkande och missfärgat. Denna *materia* stoppar nosen och *respiration*.

Twå e[ller] tre dagar derefter wisar sig sår på den klara hinnan [157] genomskinliga Hornhinnan, hwarefter hinnan snörper ihop, förordsakar blindhet. Tungan besatt, hwit och andan stinkande.

Hunden är förstoppad, de få *excrementer*, som komma äro hårda, bruna, liksom förbrända. Ofta är *diarrrheen* slemmig, blodig med matskar förenad, stinkande. Sjukdomen är ofta kort, hos andra långsam, hos en del nog lindrig, hos andra häftig, farlig och dödlig.

Öpningen visar kroppen hopfallen, tun; blek, allenast *inflammérad* på de angripna stället, mäst lungan. Merendels är gallblåsan tjock och gallan utguten i tarmarna. Ofta är hjernhinnan svart och ådrorna fyllda och utguten blod i holigheterna. Lungan är mäst *infl.* och fylld af knölar. Jnelfworna äro hopsnörpta och inneholla hård träck med galla och slem, något här och der *infl.* Magen mäst utspänd och fylld med slem. De öfriga äro friska.

Ordsaken är smitta, som angriper mer Stads- än landshundar, de större oftare än de mindre. Wäderlek, rörelse och arbete ha här ingen del. Besynnerligt är, att sedan samma sjukdom upkommit, har hundraseriet aftagit, som war ute på landet mer allment än i Staden.

Förutsäges att denna är farlig och ändas med döden. Och om de ei wäl *cureras*, blifwa de swaga, få ryckningar i bakläggarne, bli lama, och få fallande sot eller blifwa rasande.

Bot. Man bör bota krampen, hjälpa matsmältningen och de *Lymphatiska* delar, samt öppna för förstoppelsen.

Krampen afhjelpes med kräkmedel 1 a 2 *gr Tart. emet.* [0.05-0.1 g] Bäska medel styrka magen och *Mercurius* wärkar tillika på det *lymphatiska Systemet*. Således efter kräkningen ges följande. Öpning skaffas med *clystir*.

R. Sulphur. aurat. antimon., Mercur. dulc. aa gr x, Pulv. Gentian. rubr. dra j, Roob. Sambuc. uns β M. f. bol. No xx. [Antimonsvavla, kalomel lika delar 0.5, baggsöterot 4, fläderbärsmos 14 till 20 bollar]. *Dr. Sr.* Morgon och afton ges en dylik.

Dem gifwes intet kött, utan soppa med bröd, dock sparsamt. Härmed botas de inom några dar. [158]

Är sjukdomen redan inrotad lägges till det förra en *Scrupel* af *Belladonnae* rot [1 g] för små, men en *dragma* [4 g] för stora. Detta hjälper ock för raseri.

Äro redan *Convulsioner* och Raseri gifwes *opium* och *Valeriana*].

R. Rad. Valer. uns β, Opii Thebaic. pur. gr jv, Mercur. dulcis gr xii, Mel. crud. uns j. M. f. bol. N. xxjv. [Vänderot 15, opiumpulver 0.2, kalomel 0.6, honung 30 till 24 bollar]. *Dr. Sr.* Hwar 4de tim. en dylik.

För swaghet och *Convulsioner* ges *China* med honung.

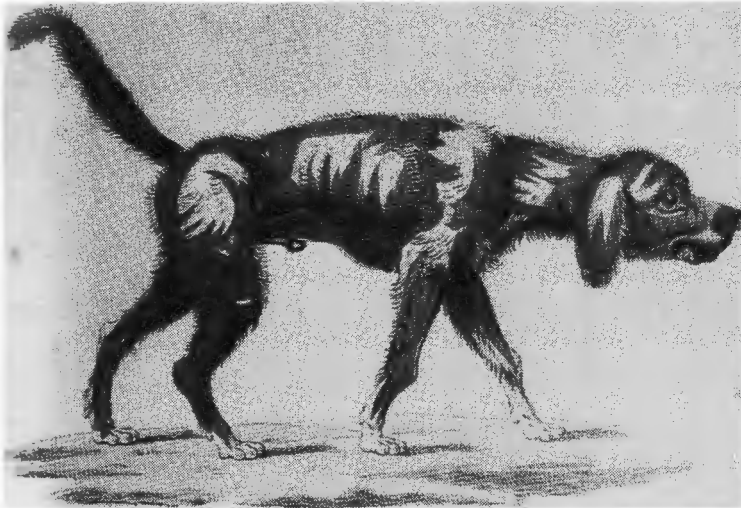
Uphör nosflöden och hunden är het och torr så lägges till första *receptet Gum. ammoniac.* Förwandlas denna sjukdom till Raseri är kulan det säkraste medel.

Raseri^s, *Rabies canina*

Försätter alla i fara. Den trognaste hund blir den argsta fiende. Den öfverfaller alla hundar utan åtskilnad. Den upkommer af sig sjelf och smittar liksom genom ympning på alla djur. Den är på wissa orter ännu okänd, mäst i de warma länder. Den delas i *originaira* och meddelta, som skjer då *saliven* af en sjuk hund ingjutes i såret, eller strykes på ytan eller nedswäljes. Hos köttfrätande kan den upkomma af sig sjelf, hos Hundar, Wargar, Räfwar och Kattor.

Det är obekant om deras lutsalt och hudens utdunstning tillika spottens egenskap förmå wäcka en sådant gift. Emedlertid ser man här, liksom i alla smittsamma, lider det *Lymfatiske Systemet* och *nerverna*. Mon köttätande endast *disponera* dem till denna sjuka, hwilket ei så alldeles är sant, ty de gräsätande hundar plågas äfwen häraf.

Man har antagit 6 slag neml[igen] 1o. Stilla. 2. Fallande. 3o. Med slaksidornas indragande. 4. Hetsiga. 5. *Rheumatiska*, 6. Löpande.

Rabiessjuk hund. Ur *von den Driesch* (1989).

[1] Den **stilla** är med *Melanchole* och mårrande, tröghet, i det han ei mer hörer sin Herre och rörer swantsen, flyr ljuset, skäller ei, utan murrar, swantsen och öronen hänga, äter ei, löper med öpet gap för att draga andan, söker kylan, kastar sig i watn. Han biter ei och om så skier, skadar det ei. Denna sjukdom är alltså en *congestion* till hufwut. Han fraggas ei och spottgången är ei skadad och smittar ei. [159]

[2] **Fallande**. Hunden kan ei stå eller gå, utan faller ned. Allt hwad i förra war, fins här, som är en högre *grade* af matthet och lamhet.

[3] Med **hopfallna slaksidor** och starka *pulsslag*; denna är en *marasmus*^s som följer på ålder och matthet. Den smittar ei, och är således ei en *Rabies*.

[4] Den **hetsiga**. Hunden holler swantsen rak, löper med öpen hals, utsträckt tunga. Anfaller menniskor och djur och biss. Denna är rar och förekommer om sommarne, är farligast. Hunden dör inom några dar.

[5] **Rheumatiska** får ett swullit hufwud, utstående ögon, den tyckes bero på ett tryckande på hjernan.

[6] **Löpande** har flera *grader*.

Den första är mäst lik den stilla men han är sorgsen och om man smeker honom kan han ge ett dödligt bet.

Andra *graden* wisar sig farlig. Han är förstoppad, bränner het, (förstoppad,) så att han ei utan möda kan få ut något hårdt. Nosen är warm och torr, ögon röda, mörka, skäller ei, är hes, löper i krets, biter efter swantsen. Frågar ei efter sin Herre, som han ändtligen biter. Han sofwer ei, utan slumrar med öppna ögon. Han hugger efter flugor, slekar nosen, förtar öfwerläppen. Tunt watn rinner ur mun, han leker med andra hundar, men biter dem, och Herren blir främmande.

Den 3^{dje} är farlig. Hunden är skygg och orolig, ögonen wilda, swulna, tungan röd, darande, utehängande, hänger hufwut, stampar med fötterna, skäll ei utan murrar, han är döf och då han hör böyer han hufwut allenast. En del fly ei watnet. Nu ligger han ei mer, ser sig om på sidorne med indragen swants. Han blir mager och tun.

Fjerde wisar sig olika hos alla. Tungan är blyfärgad, fraggar sig starkare, håren äro börstlika, de få *convulsioner*. Sällan lefwer hunden till denna *period*.

Öpningen wisar en olikhet mäst i alla. Också är i somliga intet tekn till sjukdom. Tungan swullen, swalget *infl.*, ofta ei. Ofta äro desse [160] delar besatte med swartröda fläckar och kräftaktiga sår. Somliga hysa i *oesophagus* gulgrön *materia*, ofta är den torr, understundom är den hopdragen, ofta med brandfläckar.

Madiastinum är ofta brandigt el[ler] *infl.* Hjärtsäcken tom och torr, ibland fylld af wätska.

I hjertören finnas ofta löpnade *polyper* äfwen i kamrarna. Blodet är uplöst merendels tunt. Hjertat är slapt.

Lungan är mäst sund, men ofta också fylld och *inflam.* Den sunda magen innehåller mycken grön galla och slem med gul *materia*.

Lefwern är mäst frisk, ser dock gul ut. Blåsan med blodig galla upfylld. Den fins ei sällan swart.

Hjernan är wek, grötaktig med röda strimor genomborrade, Holorna äro uttängda och fyllda med blod som oftast. Luft- el[le]r Watnblåsor i Hinnan lik med matskblåsor.

Tarmarne lufttoma, hopdragna med hård träck. *Urinblåsan* syns torkad.

Krösan är degig, brandig eller härdad; Njurarne weka, bleka och förderfwade.

Säkra tekn till raseriet är att andra hundar flyr för denna.

Ordsaken är mångfalldig, få säkra, en del äro dock mer sannolika.

10. Långsam köld med påföljande hetta. Genom köldens retelse blir en *indirect* swaghet. Då warmen derpå uttänger wätskorna och rören isynnerhet hjernans, *stagnera* wätskorna och förderfwas.

2. Stark sommarhetta mattar hund, som ei får watn, utan twingas dicka sin *urin*.
3. En longsam hunger hwaraf wätskorna förwandlas.
40. Oren drickelse af puts- och träskwatn.
50. Af wrede, de retas eller sig emellan bitas.
60. Af unghetta, som de älska.

Skräck för rabies. Fotokopia i Veterinärhistoriska Muséet.

70. Paringslystnad, som ei kan mättas torde vara den säkraste ordsak. [161] Hos människan upkommer deraf *Melancholie*, hos ston och hingstar få kollern^s, och andra djur rasar. Hwarföre icke då, få djur, som ingen fröblåsa⁷⁸ ha känning af fröet, som ei kan genom huden utdunsta, utan moste kasta sig [på] de swagare delar.

8. Är en fölgd på hundsjukan då raseriet anses som en *crisis*. De tyckas vara med hwar andra beslägtade och omväxla med hwarandra. De raskare blifwa rasande, hos de swagare kastar det sig på hjernhinnan och förordsaka Sjukan.

Förebådas smittan ei genom andedrägt, utan förmedelst spott meddela andra. Jngen räddning är för en rasande hund efter ingen vågar sig till honom. En hund, som blifwit beten, plägar man gifwa in. Men hwem wet om *Saliven* wärkligen inkommit i såret, eller om den stannat i håren. Således är desse medel osäkra. Den stilla och *Rheumatiska* är allenast boteliga.

Det hetsiga Raseriet och löpande smitta häftigt så att den smittade får Raseriet den 2 a 3 dagen derpå, få lefwa öfwer 9de dygnet. Hu[n]den dör under smärtan. J löpande raseriet öfwerlefwer hunden det 9de dygnet; ofta springer en sådan bort och efter någon dag wänder om hem till sitt och tycks bättre, men skadar och biter.

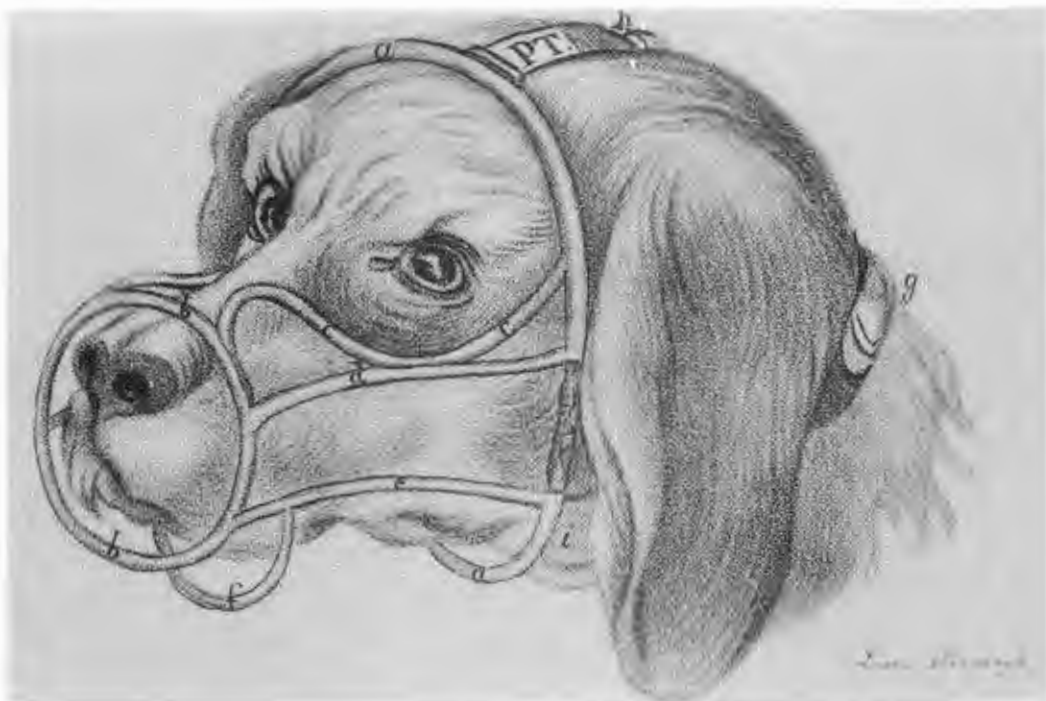
Bot. Det säkraste är en kula. Gamla qwinners *arcana* och *Doctors Recepter* båta ei.

Huru skall man rädda en som är biten? Man smörjer hunden med bomolja och beser hunden som är biten och söker såret. Finnes det ei, kmmas hunden och twättas med såplut och innesluter ho[n]o[m] ensam i et rum och binder ho[n]o[m] med kädja fast med jernhalsband, ¼ år, och föder ho[n]o[m] sparsamt. Så snart han wisar minsta tekn til Raseri dödas han.

Fins blodigt sår eller klem i huden, skjutes hunden till döds. Det är bättre upoffra en hund, ehuru kär, än att *exponera* flera människjor. [162] Den som wil närma honom, moste wara oljad och med handskar försedd, samt ändock fångsla hund med mulgrimma eller något, som stickes i halsen. Alla inre medel äro oförmögna att wärka något, förutan faran att skaffa det in.

Wil man förekomma Raseriet, skall man

1. Hålla rent i köyan och lägga strö. Annars samlar sig smuts, hwaraf alla *functioner* lida, reta och förswaga.

Munkorg på hund för att förebygga rabies. Ur *Viborg* (1818).

- [2]. Förse hund med sund och tjenlig mat, så att hungern ei twingar honom att förtära osund spis, h[wil]ken, ehuru den ei förorsakar smittan, dock *disponerar* kroppen.
3. Den förwaras för köld och hetta.
4. Hund bör ei retas till wrede.
5. Man ger honom ei kryddor eller hetande saker, som sätta blodet i wallning och rörelse.
6. Man låter hund ei lida törst. Ägg [blir tjocka och watnaktiga??] träämnet går genom *urin* bort. Rent och friskt watn är honom hälsosamt.
7. Dess paringslust lämnas honom fri.
8. Man mödar ei en hund för mycket; Blottställer honom ei för mycket sträng hetta eller köld.

Hwarpå käns att en hund är wärkelig galen? Unga hundar bitas gerna utan särdeles skada. De som ha *Cariösa* tänder kunna ei; dock har man sedt dylika äfwen skada. Främmande och förlupna hundar äro skygga efter som de förföljas och bitas fast utan särdeles skada. Sen en hund är död är swårt att weta om han war galen. Att gnida bröd på dess tandkött och kasta det för andra, sky de för brödet hålles hund för galen, men detta är ei säkert, ty de fly för hwars andras liklukt. Man föreslår att ympa giftet för att utröna dess *natur*. Men det woro i alla fall en dårskap.

Att afskära på en hund senan under tungan för att *präservera* ho[n]o[m]. Men dermed *disponeras* han till galenskap. [163]

Skabb

Är af flera slag

10. Torr Skabb betäcker hela kroppen med smått fjäll.

20. Små rödskabb är mäst endast på hufwut, halsen och består af små röda blemmor, som ofta betäcka och uppswälla ben.

30. Den fuchtiga stora, djupt frätande, warfulla, som intar en stor del. Ofta är hufwut, ben, ryggen och länderna swulna.

40. Den allmenna intar hela kroppen.

50. Den swarta deri håren affalla.

60. Den feta angriper wälfödda, feta och följer ryggen utåt till swansen.

Af alla är den lilla röda wärst.

Ordsaken är orenlighet, smuts, och smitta. De botas alla med samma medel.

R. Aethiop. Mineral. scr jv, Roob. Juniper. uns j, Pulv. Cort. Cascar. q. s. ut f. bol. No XX. [Svavelkvicksilver 5, enbärsmos 30, kaskarillbarkpulver erforderlig mängd till 20 bollar]. *Dr. Sr.* Morgon och afton ges 1 bol åt stora hundar.

Med lut och swart såpa twättas kroppen, och den är torr gnides in med en swamp.

R. Mercur. Subl. corrosiv. dra j, Sal Ammon. dra ij. Solv. aqu. font. Lbr j. [Sublimat 30, salmiak 7 löses i brunnsvatten 360]. *Dr. Sr.*

e[lle]r

R. Acid. Salis dephlogist. uns j, Aqu. Commun. uns viij. [Saltsyra 30 i brunnsvatten 240]. *Dr. Sr.* Som den förra.

Hunden hålles warm och fodras måtteligen.

Dröppel

En slemmig, warig *materia* af åtskillig färg flyter ur lemnen, som händer hetsiga hundar, och beror på födslodelarnas slapphet. Många andra sjukdoma[r] kunna härröra af denna *materien* då den indrifwes i blodet. Öfwerflödig mat och spänningar deraf, och smittan förordsaka[r] denna sjukdom, h[wil]ken rätt skött, wäl botas.

[**Bot.**] Man holler hundarne, isynnerhet deras födslodelar rena, låter dem simma, dem ges närande såpor. Kommer den af slapphet, ges följande. [164]

R. Pulv. Gum. Mastich., Terr. Japonico. aa dra j, Alcohol. Limaturae Martis scr ij, Gum. arab. uns β, Roob. Junip. uns jβ. M. f. p. No xxx. [Mastix, kateku lika delar 30, finstötta järnfilspån 2, arabiskt gummi 15, enbärsmos 45 till 30 piller]. *Dr. Sr.* Morgon och afton ett piller.

Är det af smitta gifwes *antimonialia. Tart. Emetic.* i små *Doses.*

Swindel

Som hos menniskan.

Botas med kallt watn, som öses på hufwut. Kylande, *diaete*, rörelse, simmande, hårhank i nacken.

Sömnsjuka

Är *endemisk* hos menniskan, men är hundarnas egen. J en *civiliserad stat* sofwa mäst alla, altså ock hundarne. J synnerhet händer det feta, wällfödda af ädla släktet, Hwilka ligga och sofwa framför spisen och dröma samt skälla i drömen. Häruti likna de menniskan; lefwer i öfwerflöd, maklighet och sorglöshet. Piskan *curerar* hunden och nöden och brist menniskan.

La folie du jour.

La folie du jour. Fransk skämtteckning från 1700-talet(?) där en knähund behandlas sakkunnigt med lavemang. Ur von den Driesch (1989).

Slagfluss

Är ock en hundens tillhörighet, som lefwat öfwerflödigt med sin älskeliga Herre, har samma öde med Honom. Det består mäst i några lemmars lamhet. Ofta händer det af Matskar, som böra drifwas. Lamheten botas genom lan[?], retande *aromatisk* imma, Rökande och rörelse, Reken [=Röken?] af ene och imman af dess *Decoct* hwar filspån kula är lagd. *Spirit. Sal. ammon.*, *Lucius*[?] watn, *eau de Luxe* inrifwes. *Mastix Styrax*. Bäst är att sticka hund i Myrstack.

Hufwudwärk

Hunden hänger hufwut. Ögonen mörka, *appetiten* förgår, han wändas, blir nedslagen.

[Bot.] Halsbandet borttages, twättar hufwut med watn och sätter *Clistir* med varmt watn, litet salt och olja. Kalt watn at dricka tjenar ho[n]o[m] bäst.

Die Schwämmchen, Torsken^s

Indigestion felaktig, förstoppelse är ordsaken. Tungan öfwerdragen med bark och små sår.

[Bot.] Man ger sura drickelser med winsten e[ller] ättika. Sätter *Clistir*. Såren bestrykes med honung och saltsyra. [165]

Brånad

Träffar merendels Jagthundar, som uphetsas och sen förkylas. Tungan swulnar och *inflammernas*. Halsen blir tjock, ögon spännas ut, näsan blir het, andedrägten swår, stönar, ömar om halsen. Han wil kräkas.

[Bot.] Ådern låtes under tungan, blodiglar sättas på halsen, *Clistir*. Jsynnerhet rifwes in salfwa med *Tinctur. Cantharid.* e[lle]r *Ol. Cantharid.* och ing[nid]es.

R. Tart. Emetic. gr v. Solv. in aqu. flor. Sambuc. uns jv. Adde Oxymel. Simpl. uns j. [Kräkvinsten 0.2 löses i fläderblomsthe 120. Tillsätt ättikshonung 30]. *Dr. Sr.* Hwar annan timme en skjed.

Hosta

Är af 2 slag. *Catharr*, och af fetma. Den förra botas med *Tartar. Emetic.*, och den sednare med sparsamhet.

Lungsot

Är lika med andra djurs. Botas ei.

Colic^s

Hunden sträcker sig, böyer kroppen ned till jorden, kastar sig ned och wältrar sig, får gickt. Merendels äro matskar ordsak, som drifwas.

Convulsioner, Epilepsie

Äro fölgder af Matskar. Sjukdomen är betydande, då hund ei kan swälja, då den förwandlas till *Tetanos*, som är en art af Rasrie^s, då bett är farligt.

Wäderspänningar

Händer då han ätit otjenlig mat t.e. nys bakadt bröd, mjölsoll. Han löper om, wändas, buken spännes ut, ögon utdrifwas, hjertat klappar. *Tobacs clistir* äro tjenliga. Inwärtas ges *Aqu. Menthae Piperitis* 2 matskjedar med bäska *extracter*.

Wattusot

Ofta är bukholan fylld med watn. Den käns på swulnaden och watnets sqwalpande då man slår derpå *etc.* Hunden är trög, äter föga, rör sig ei gerna.

Wid **öpn**ingen är krösan (är) i en klump ihop drifwen, körtlarna *schirrösa*, *Polyper* i hjer-tat. Botas aldrig el[le]r swårligen. [166]

Urintäppa

Händer ofta. Stark hetta, kramp. Slag öfwer njurarna. Blåshalsens snörpande.

[Bot.] Upmjukande *Clistir*, inwärtas *oljor*. Warma omslag och gnidningar, först med mjölk, sedan *oljor*. *Urindrifwande* äro skadeliga.

Urinflöd

Kommer af lamhet i blåsan. Häremot brukas stärkande utwärtas. *Spirituösa* ingnidas, sam-mandragande omslag. Inwärtas jernhaltiga och stärkande samt hwad för andra djur brukas.

Blodflöd

Kommer af starka lopp eller arbete då rören brista i hjernan eller någon inre el[ler] då blod kommer ur genom näsa, mun, med *urin* e[ller] träcken eller då ben ätna skafwa. Faran beror på den skadade delen.

Alunmjölk, *dra j* i mjölk kokad *alun*, kall ges, kalla omslag, kall drickelse.

Diarrhee

Händer då mycket blod ätes, slätt föda, stark lopp, förhettande. Ehuru den ei smittar skils hund från sällskapet för orenlighet skull. Warma inrifningar af *Muscots olja* och inwärtas.

R. Opii pur. gr jv, Magnesia Salis amari dra ij, Amyli uns j. M. f. p. Div. in Dos. VIII p. ae. [Opium 0.2, bittersalt 7, stärkelse 30. Delas i 8 lika doser]. Hwar 4 tim en Dosis ges i såppa.

Äfwen andra stoppande, rostadt bröd i såppa.

Podagra

Ärfwes och fåss af wällustig lefnad. Warma ban äro de bästa medel. Lamhet intar mäst dess ställe.

Wärk i Sätet

Kommer antingen af ett kalt säte, af matskar, eller af smörjans förstoppelse i ändetarmen. Häremot brukas olja med retande, lök, *Assa foetida* etc.

Ängelska Sjukan

De krokbenta doghundar motte härstamma från giktiga föräldrar. Ryggen på desse är krokug, ledgångarne swullna. Sjelfwa ben aftaga. Oduglig mjölk, sur föda, fuchtig boning, matskar, äro ordsak.

[Bot.] Stärkande t.e. *China*, jern, kryddor, surhämmande.

R. Limatur. Mart. dra j, Flor. Cassiae dra ij, Extr. Gentian. rubr. s. Rub. tinctor. uns j. No xxx. [Järnfil-spån 4, kassiablommor 7, baggsöteextrakt eller krapprotsextrakt 30, delas i 30 doser]. Morgon och afton en Pill.

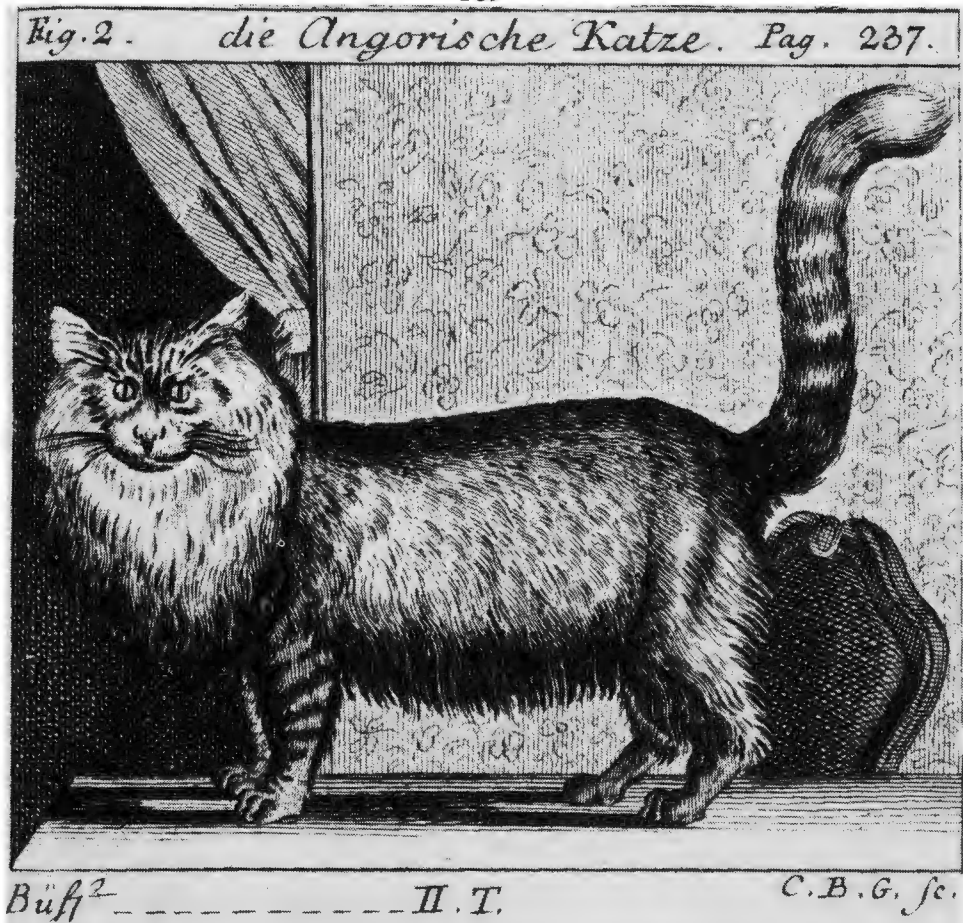
[167]

Kreutzlam och ländlarn

Händer af förkylning och förswagande saker. De draga bakben efter sig och skjuta rygg. Man rifwer in *Spirituosa* och flygtig olja.

Rabiessjuk hund. Ur *von den Driesch* (1989).

Angorakatt på 1700-talet. Ur *Buffon* (1772).

[Avd VIII.] Kattens sjukdomar

Katten är wildare och wil äga sin frihet. De äro derföre under[?] ei så munga sjukdomar som de andra. De rädas för främmande människjor, springa på väggen och hota ansiktet. Kattorne äro mäst misshandlade af menniska, hwarföre de också misshandla menniskan.

Mot jordbäfning springa kattorna ut från husen och dermed wara folket. Således äro de en naturlig *Postillon*. Men dunster från jorden upstiga till deras retbara nos. Eller mon *Electriska* kännedom dem oroa.

Kattesjukan, pästen, [Kattpest]

Ansågo de gamla, som ett förebåd till människjo Pästen. Katten är nedslagen, ängslig, släpar ben efter sig, sömnaktig, snorrar ei då man stryker den utåt ryggen, smickra ei med Herren. De fly menniskan till öde rum. De äta ei eller dricka. De wämja wid allt, spy, hosta. Febern stark, bli matta, andas tungt. Pulsen som annars sällan käns, märkes nu öfwer allt. Hettan[?] stark, de släpa hufwut med utsträckt hals, Swansen hänger rakt ned, håren stå ut och *pupillen* är trång. De spy upp grön e[ll]e[r] hwit *materia* e[ll]e[r] flyter en dylik ur nosen, ur mun, tungan är med gul *materia* betäckt, de äro förstoppade. Efter 2 dar förlora de alla sinnen, få *convulsioner*, släpa sig från en ort till annan och ofta byta om. Kroppen är utspänd, de bryta utan att kräkas. Kylan intar kroppen. Den 4 e[ll]e[r] 5 dan dö de.

Öpningen wisar hufwut och Bröstat friska, lungan är slak, liten, hopdragen. I kroppen finner man ett grönt slem i tarmarne. Lefren är fläckig, Gallblåsan uttängd, *urinblåsan* tom. [168]

Ordsaken. Man känner så litet kattens kropp, att man ei så noga kan säga hwari den består. Smitta och *Epizootisk constitutiva[?]* samt smittosam är grund.

Man kan swärligen bota och ingifwa en katt något.

Bot. Man binder alla 4 fötterna och sätter *Clistir*. Inwärtets gifs *China*, *Valeriana* och litet *opium*. Säkrast är att döda den första sjuka.

[Inflammation i öronspottkörteln]

En annan kattsmitta är deri öronkörtlarne äro swulna. *Darvin* i sin *Zootomie* kallar *Mumps supuratif*.

Öronkörtlens *Inflam. Parotitis Suppurans seu felina* el[er] *Mumps*. Den anfaller allenast menniskan en gång. På katten intar den både hals och hufwud med swulnad. Man tror att katten får den av menniskan. Döden följer genom Slagfluss, då swulster trycker på *Jugularis*. Mycket har man utan nytta brukat.

[Barnkoppor]

Man tror att katten smittas af Barnkoppor, h[wil]ket bör försökas.

Asthma

Då den öfwerfaller kattor är snart något i halsen. Efter 24 tim äro de döda. Man ger dem i watn *Tart. Emetic, gr j*, eller köttsåppa med samma.

Skabb

Sträcker sig sällan mer än öfwer hufwut och öronen, men är mest dödlig. Man bestryker det angripna med *Sperma Ceti* eller med *Sublimat* oplösningen.

Torr fot

Tros komma af Spetsmusen som katten ätit men falskt. Är den förgiftad, kan wäl katten blifwa sjuk och då är feber säker, sjuk[?]. Smörgås och mjölk tjenliga. [169]

[Avd IX.] Allmenna Sjukdomar

Hårflöd

Sker wanligen så småningom om våren då winterpälsen afläggas och en glesare bekommes, som är drägelig under hettan. Detta händer tama och wilda. Annars skjer det af sjukdom i alla tider, då annat hår ei återkommer. Hår rötterna *anastomiserar* med rören, som tillföra dem en födande vätska. Mot våren då vätskorna draga sig in, torkar saften til håren ut och de falla af, och andra komma igen, h[wil]ka mot hösten växa till längd och tjocklek.

Alla slappa som fått swagt foder, som lefwat i fuchtigt och varmt stall fälla förr än raska, lättare feta än magra, de innestående förr än de utegående. Detta förklaras lätt dermed att vätskorna mot våren drifwas in från den af frost krumpna[!] huden och lämna nödigt underholl för håren, hwars *canaler* också torka ut och dermed losna. Hårwäxten kan man befordra, men alt sådant förswagar kreaturen, t.e. med salt. Att gifwa hästen Surdeg, linkake såd, hwilket skadar. Skabb och hårmaskar fälla håren, äfwen farliga sjukdomar, h[wil]ka skola botas.

Hårfallen Häst. Håren förlora sin färg, glants och lif, bli gulaktiga och falla af, isynnerhet man och Swanshåren, ofta under, efter och utan *feber*.

Under *febern*, botas den. Det som sker efter, skadar ei. Sker det utan *feber* är det ett elakt tekn, häldst det merendels kommer af elak rykt, foder och osund luft t.e. i Fäldt.

Hornfänads hårflöd är ei så ymnog, som hos andra djur.

Fårens hårflöd händer ofta af skabb, *feber*, rots. Ögon äro bleka, äfwen alla *membraner*. Att klippa Fåren allenast hwart annat år, för att få längre ull tjenar *journalisten*, att fylla sina sidor. [170]

Swins hårflöd, Börstfall, är en farlig sjukdom som kommer på swin som gödas och hollas inne uti orenlighet, hwaraf en *feber* kommer. Annars är det en *Chronisk* sjukdom. Borsten faller af med blodröd rot, och späcket swulnar, såras, waras och hela kroppen blir ett sår.

Ållon, Ekebark, galläple, simmande i kallt watn, renlighet och frisk luft är nödig till att bota detta.

Hundar och kattors hårflöd, skjer hwar wår, äfwen af utslag. Merendels skjer det med någon matthet, liksom i andra sjukdomar före och efter den samma. Derföre användes stärkande medel, som drifwa vätskorna åt huden, hwarmed swåra sjukdomar afböyas.

Matskplågor [Parasitsjukdomar]

Både inom och utom kroppen finnas *Insecter* och matskar, som draga wätskor från kroppen och dem förändra och dermed förtära kroppen. Desse obudne gäster tillfoga oss skada. De äro med magar och utan, dels sticka, dels lägga i djuren sina ägg.

[Insekter]

[*Tabanus*, Bromsar]

Wingade äro 1. *Tabanus*, *Taon*. *Os proboscide carnosae, terminatae labiis duobus, Rostrum Palpis duobus subulatis, proboscidi lateralibus, parallelis.*⁷⁹ Snabelen köttig, som ändas med 2 läppar, på näbbet 2 syl[li]ka känslosträngar. De infinna sig i starkaste hettan hunderna. De wistas wid putsar och der holla sina kreutståg.

Tabanus bovinus, Oxbröms.

*Oculis virescentibus, abdominis dorso maculis albis, trigonis longitudinalibus.*⁸⁰ Är askgrå, brunfläckrad, nedunder gul, ryggen mot ändan är hwita, 3 kantiga fläckar. De kasta sig på hästar och Fänad, fästa sig fast och låta slå sig till döds förr än de släppa. Intet hjälper häremot.

[*Oestrus*, Stynget]

*Os apertura simplex. Palpi 2 biarticulati apice orbicularis in depressione oris utrimque siti.*⁸¹ Har hwarken snabel eller mun. På hufwut fins 3 intrycke *puncta*. Man wet ei om det är sugrör eller sugwårta.

*Oestrus [b?]ovis*⁸².

Alis immaculatis fuscis, abdominis fascia atra media, apico pilis fulvo flavis. Obefläckade wingar. Bröstitet gult med brun bindel, gul baktill [171] med swart spets.

Den sticker med snabelen e[ller] lemman och förer in sina ägg under huden, hwaräst de förwandlas till matskar. Deraf kommer en kula, deri matsken närer sig af djurets wätskor. Då kreaturen märka Brömsen kiesa de.

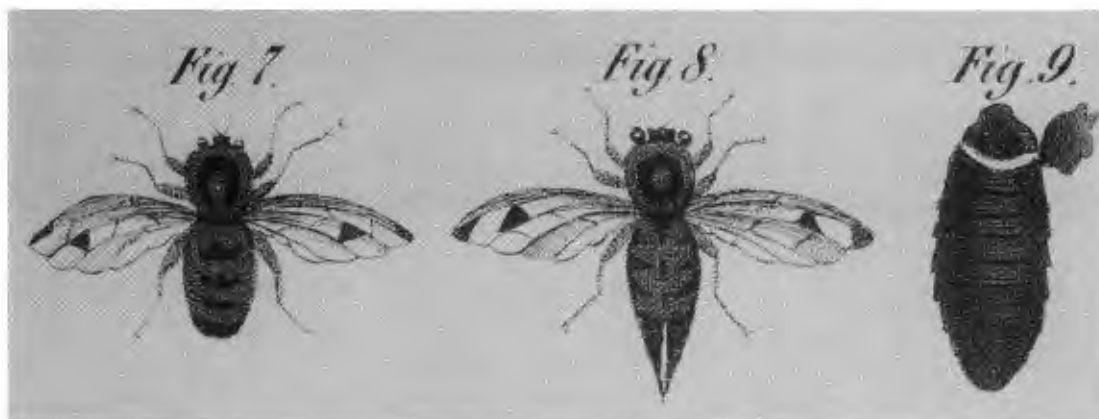
Falskt tror man att de betna kreatur må bättre och derföre köpa dem. Wist är att de jaga efter de bästa. Men så äro kreaturen deraf swaga. Då matsken är framfödd, går han ut och faller på jorden och gömmas.

Ryggen förwares med lack, fetta waror, såpa, som strykes utan på håren, äfwen tjära och smör. Genom holet sticker man in till masken med en strumpspeta och i holet gjutes såpsjudelut e[ller] *terpentins olja* e[ller] Spetsglas smör, hwaraf matsken dör och utkrammas.

Oestrus ovis.

Alis pellucidis basi punctatis. Abdomine albo nigro[ue] versicolore. Har rostfärgade ögon. Ådriga puncterade wingar, bakdelen grå, svart och hwit fläckad.

Insectet kryper i näsan på Fåren och wärper der, hwaraf matskar, som oro[a] fåren, som få ringsjukan, nysa och wåndas. De drifwas med *Tobaks Decoct*, som insprutas, och snus inblåsande el[ler] säcker med Qwicksilfwer inblåset el[ler] *Tobaks rök*.

Häststyng, *Oestrus equi*. Fig 7 hane, 8 hona, 9 puppa. Äggen läggs i håren på hästens framben, och hästen nafsar dem i sig. Kläckning sker i magsäcken, där larverna fäster sig vid väggen. Ur Wagenfeld (1843).

Oestrus equi.

Alis albidis, fascia media, punctis decorus nigris. Hwita Wingar. Et bälte midt på, två swarta puncter. Lägger sina ägg wid knäet. J magen förwandlas de till matskar trinna, först bleka, sedan mörkröda, en tum longa, som fästa sig i gemensamma hinnan. Falskligen tros de först inkommit genom ändetarmen och sedan kommit till magen. Men detta hindrar *Motus peristaltica*.

Oestrus Equi haemorrhoidalis.

Alis immaculatis fuscescentibus, abdomine atro, basi albo, apice fulvo. Ofläckade wingar, swart buk med hwit spets. Desse lägga sina ägg i mungiporna, läpparne, hwilka följa med ned i magen och liksom de förra föras med träcken till ändetarmen.

Oestrus Equi Nasalis.

*Alis immaculatis, thorace ferrugineo, abdomine nigro, pilis flavis.*⁸³ Ofläckad[e] wingar, rostfärgadt bröst, swart buk med gula hår. [172]

De wärpa upp i nosen och der förwandlas och pina hästen. Häraf kommer Swindel, Rotsenutflöd hwarmed de flyta ut.

[Musca, Flugor]*Musca carnaria cadaverina*, [Spyfluga].

*Antennis plumatis nitens, thorace coeruleo, abdomine viridi.*⁸⁴ Fjädrade känslspröt, gläntande blått bröst, grön buk. Denna lägger sina ägg på asen, i sår, i koppsåren, i tårpunc-

terna, hwaraf matskar, som oroa. Häremot *Aloe* uplösning, tobak *Decoet*, Qwicksilfwer *Salva*, Arsenic uplösning.

[*Stomoxys*, *Conops*, Stekelflugor]

Stomoxys seu Cynops! [= *Conops*] *Calcitrans* Styngfluga.

*Antennis subplumatis, grisea, pedibus atris.*⁸⁵ Fjädrade spröt, grå, swarta fötter. Den liknar stufflugan. Fäster sig hårdt fast hålst ned wid foten, hwaraf kreaturet stampar. Den fins ofta i husen. Den drifwes med kurbis blan, som gnidas på ställen, tobaks *Decoet*, och bäska saker.

Stomoxys irritans. [*Conops irritans*]

*Cineria Subpilosa, abdomine nigro maculato.*⁸⁶ Askgrå, hårig, swart fläckad buk. Sätter sig på ryggen och pinar. Drifwes som förra.

[*Culex*, Myggor]

Culex Reptans, Mygg.

*Niger, alis hyalinis, pedibus nigris annulo albo.*⁸⁷ Swart, glasartige swarta fötter med hwita ringar. I bergiga Lappland. Södra Siberien. Fins om våren och Sommaren i stora hopar. De krypa in i alla öppningar, som deraf dö. Jagas bort med eld och rök.

Hippobosca, djurlus

*Os haustello absque proboscide. Haustellum breve, rectum cylindricum, bivalve, valvulis aequalibus, antennae brevissimae*⁸⁸.

Hippobosca Equina.

Alis obtusis, thorace albo variegato[?], *pedibus tetradactylis.*⁸⁹ Stympwingade, som ligga i kors. Bröstat whit, fyrtåade fötter. Söker efter hästar, på h[wil]ka ungarne läggas, som kläckas ut i håren. De finnas ock på hundar och fänad. Såplut, tobaks *decoet*, *Cobolt* i swart såpa som strykes på för at drifwa dem.

Hippobosca ovina.

*Alis nullis.*⁹⁰ Kroppen tegelfärgad, håriga fötter, dubbla klor, baktill blek, på ryggen röd fläck. Annars i alt som förra. [173]

Pediculus, Lus

*Os haustello absq[ue] proboscide. Haustellum retractile recurvum, antennae subulatae.*⁹¹ De ha 6 fötter, 2 ögon. Spröt longa som bröstet, plat lif.

Ped[iculus] bovis.

*Capite porrecto, acuminato, ferrugineus, abdomine ovato.*⁹² Utsträckt hufwud, rostfärgad, äggformig buk. *Decoct af wild Rosmarin, öfwerstruken olja med Sabbadillfrö* drifwer den.

Ped[iculus] Vituli

*Abdomine acuminato plumbeo.*⁹³ Baklifvet är ovalt, spetsigt och blyfärgadt. Som den förra. [Hos nötkreatur].

Ped[iculus] Equi

är mäst lik föregående. [Hos häst].

Ped[iculus] Asini.

*Capite porrecto, obtuso, abdomine ovato, fusco striato.*⁹⁴ Utsträckt hufwud, äggformig kropp, strimlig brun[?]. [Hos åsna].

Ped[iculus] ovis.

En tjock rund kropp. [Hos får].

Ped[iculus] Suis,

Longlagd. Löss hålla sig på magra, elända, orena, smutsiga. De kunna förordsaka döden. [Hos svin].

Förekomes dermed, att man ger salt och närande, holler rent, badar, och låter dem simma. Och då de innästlat sig twättas med tobaks *decoct*, på kalftar och får lägges et snöre smordt med Qwicksilfwer salwa. Hästens man smörjes och nötkreatur här och där. Smör med *Sabbadillae* frö, Ungv. *Neapolitan*.

Acarus

*Os haustillo abque. Proboside vagin. bioalvis cylindrica. Palpidus longitudine haustelli.*⁹⁵ 8 fötter 2 ögon på båda sidor. 2 spröt, antalet der stort och fins på alla djur.

Acarus ricinus [=Ixodes ricinus, fästing, flott].

*Globoso-ovatus macula baseos rotunda. Antennis clavatis.*⁹⁶ Klotrundt, äggformig med rund fläck under. Den holler sig på fänad och hundar och fäster sig helt fast i köttet. Alla få dem på betet. De samlas ofta och upväcka stora kulor på halsen och kroppen. De afhjelpas med skrapa och lut.

Acarus reduvius.

*Obovatus planus. Macula baseos obovata.*⁹⁷ Äggrund, platt och swart, rostfärgad kropp. Klubblik spröt.

Acarus sanguineus [= A. sanguisugus?]⁹⁸.

Ovatus planus niger. Abdomine ferrugineo. Antenne clavatis. Desse bo på fänad, hund och menniskan. [174]

Acarus americanus.

*Obovatus rubicundus, scutello geniculiq[ue] pedum albidis.*⁹⁹ Äggrund, rödaktig med hvit skjöld och fotleder. Fins på *americaners* fänad och hästar. Den förekom. genom renlighet, skrapning och twätning med lut, Qwicksilfwer salfwa. *Acari* förordsaka flerehanda sjukdomar.

Pulex, loppa

*Pedes 6, saltatorii 2, oculi duo, antenne filiformes. Os rostro inflexo, setaceo, aculeum recondente, abdomen compressum.*¹⁰⁰ Den drar och suger blod från de andra djuren. Den har 6 ben, de 2 sidsta längst, hwarmed den hoppar. Trålika, korta 4-ledade spröt. Snabel long och inneholler 2 börster och är försedd med 2 styngspetsar wid roten af Schuppen.

Af alla owingade är loppan den enda som undergår förvandling.

Pulex irritans.

*Rostro corpore brevior.*¹⁰¹ Bor hos Fruentimmer och barn, der ofta pissas och i orenligheten; den mörkröd stötande i *violette*. De som holla sig på kattor och hundar äro klara, köttfärgade. Unga djur wantrifwas af dem. De förekommas och drifwas genom kammande, watn, såpa, Qwicksilfwer.

Helmintiska Maskeplågor

Dessas oräkneliga härar spela öfwer alt i andarnas och kroppars värld en outransakelig roll ända från *furia infernalis* til de större. De finnas i alla delar i djurkroppen. Wi skola betrakta de, som i de hemtamde djur mäst warit funna.

Men huru äro de i kroppen inkomna? Äro de der burna eller äro de tillfälliga? J alla delar i wätskorna, ja i ögats watnwätska har man funnit matskar. *Prof. Will, München.*

Ruisch fant matskar i *arterier* 1665 i *Art. Mesentericae*. Desse i kroppen warande moste således lefwa i *Carbonacei* ämnet och de [175] utom kroppen lefwande hämta sin förfriskning af en *oxigenerad* luft. Man finner matskar i lungorna, i foder *canalen* och öfwer alt i en *temperatur* af 26 - 28 gr *Reaum[ur]*¹⁰² i tarmslemmet och uthärda ombyte af födande. De träffas i *Tarmcanalen*, i *Hufwut*, musklarne, inom blåsor och utan.

Jnelfwornas matskar***Trichocephalus, hårhufwade***

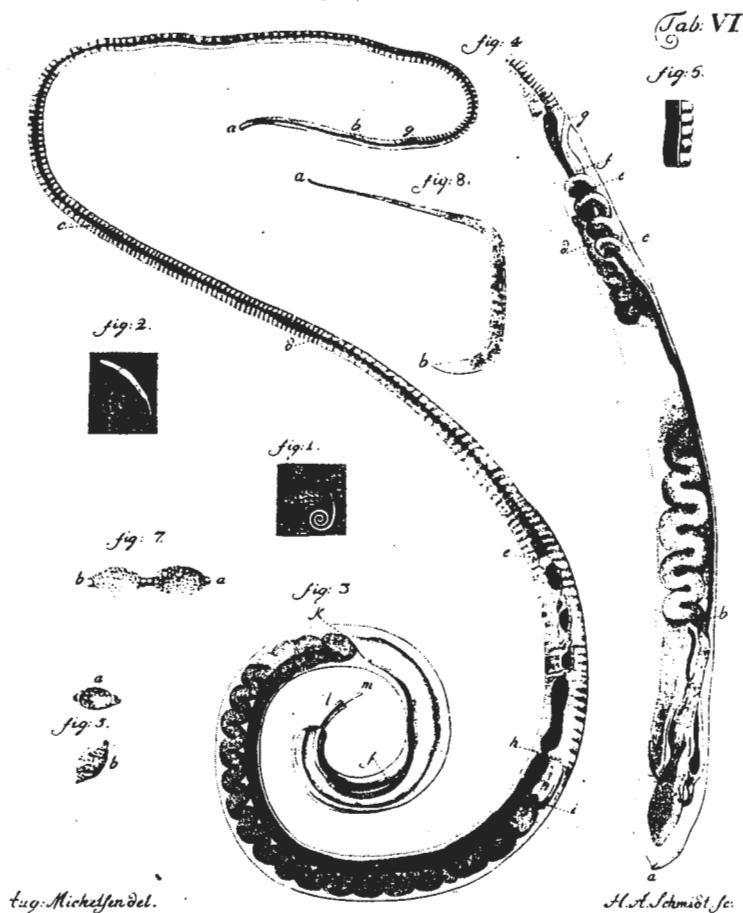
Vermis extensus antice cribiformis, longior, postice, crassior abbreviatus. Long, framtil hårlig, bortåt tjock, afstympad. *Mastigodes* kallad af *Zeder*, af *Rudolph[i]* [2, s 86, 100] heter han *Oxyuris curvula. Ore orbiculari, corpore terebri, cauda subulata.* J tjocka ändan tar han mot födan och i den smala är födslodelarne. Denna bor hos människjan och hästar.

Trichocephalus Equi

Är 1 a 3 tum long. Den fina swantsen är knap 2 linier¹⁰³ long men också understundom 1½ tum. Den tjocka har en rund öppning i spetsen, der närings *canalen* tar sin början och ser af födan inuti sig askgrå. Mot ändan på sidan af den smala är ändöppningen. Hästens är mycket större då de uttagas i luften träcka de ett skin[?]. Hästen klår swantsen då Han plågas af matsken.

Ascaris

*Vermis elasticus teres, accedi[?] - Chordae - Pennaeformis, finibuss tenuioribus, capite tuberculis tribus.*¹⁰⁴ Spenslig nål-Streng el[ler] Pännlik form, smala ändar. På hufwut 3 knölar. Swantsändan rund, stympad.

Trichocephalus. Ur Goeze (1782).

Ascaris equi, [Hästens spolmask]

Cauda, Capite tenuiore, obtuso acuta. Corpore annulato insetario. Rund som en wält, tjockt. Knölarne wid ändan dra sig tät ihop och ser hornaktig ut och när de tillsammans drages, syns en 3-kantig öppning. Med desse fäster han sig då Han will suga. Honan har en *Uterus bicornis*. Goetze har afritat ho[n]o[m] i sin *Natur Geschichte Tab. I f. 1*. Kersting säger 4 fot 7 tum lång [c:a 130 cm]. De finnas i de små tarmarne. [176]

Ascaris Suum, [Svinets spolmask]

Longus tenuis, incanus, linea laterali longitudinale clareo chreases flave. Long, tunn, grå, ljus köller färgad *linea* utåt sidan. Denna gulaktiga *linien* förgår i varmt watn. Meniskjans, swinets och hundens äro förmodeligen *varieteter*.

Ascaris Canis, [Hundens spolmask]

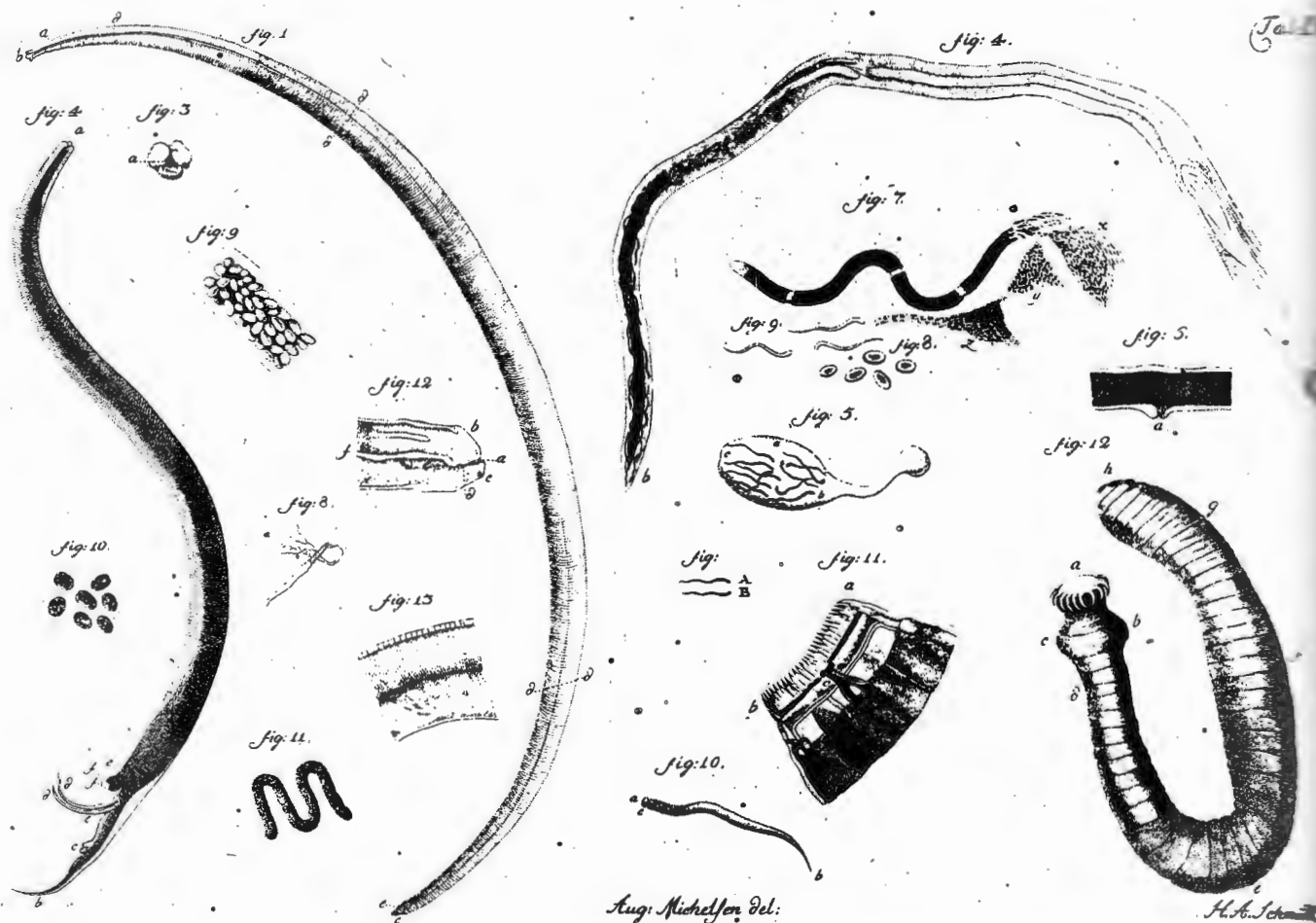
Longitudine pedis. Lumbrio terrestru assini. En fot long och proportionerad tjocklek. Lik regnmatsken. Fins i hundens njura[!], är längst af alla.

Ascaris cuniculae, [Kaninens spolmask]

Capite Subulato, altero fine cylindris attenuato. Syl[!]ikt hufwud, ändan cylindrisk, spetsad.

Ascaris filiformis.

Filiformis brevis, antice acuminatus postui teres. Trålik, kort, framtil spetsad, baktil trind.

Spolmask, *Ascaris*. Ur Goeze (1782).

Palissadmask, *Strongylus*. Ur Goeze (1782).

Ascaris Cati s. teres, [Kattens spolmask]

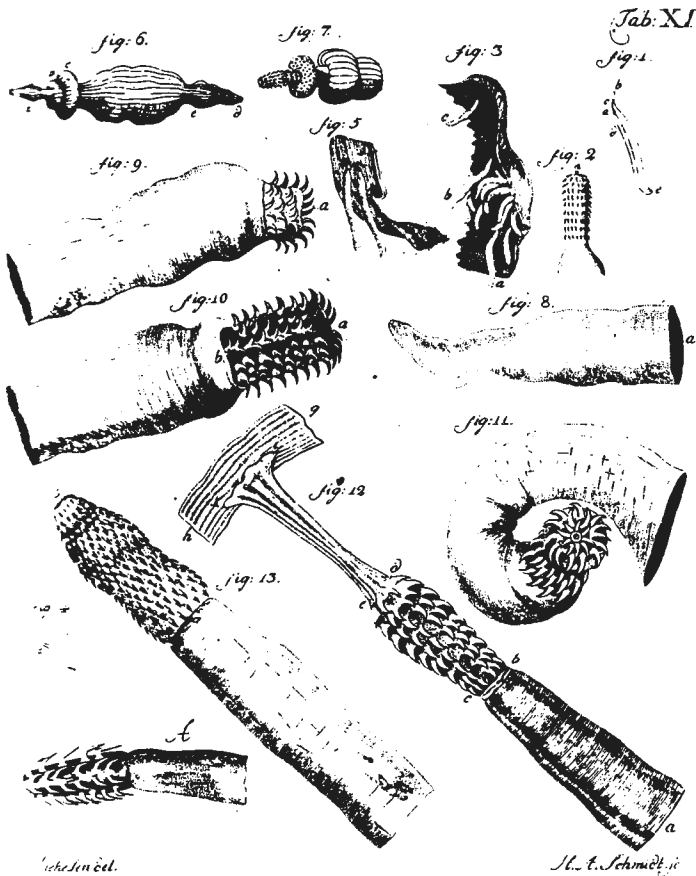
Capite Cordato vesicis duobus lateralibus albis. Hufwut är stympadt med långa utstående, genomskinliga hwitgrå blåsor. Fins i kattens småtarm.

Strongylus, Pallisad matsk

Vermis extensus, fusiformis, capite globulari, mucrones compressos valliformes protrudens. Stympadt hufwud med utdragande och indr[agande], omkring är lappar som likna *pallisader*, nu blåsor nu trehörniga. Desse äro runda öfwer alt, genomskinliga.

Strongylus Equi[nus].

Labio armato. Fins i Hästens blindtarmar, är swart, 3 a 4 linier long och bildar 8 hopdragen.

Detaljbilder av *Echinorhynchus*.
Ur Goeze (1782).

Echinor[h]ynchus, Krats[!]

Vermis longus, teres, fine foramini sigilatoris persiceus; parte anteriore unciis varium ardenum. En rund, styf, cylindrisk snabel besatt med krokvar.

Echinor[h]ynchus Gigas.

Planus irregularis rugosus antice latior proboscide fasciis hamorum tribus. Platt som en rem med tvärt och längs efter gående skrynklor. Han är trind, yttersta *extremiteten* är rund med rund öppning för träcken. Hufvudt är rundt och snabel med krokvar som stå öfver hvarandra i rader wända åt kroppen, klar[?] och genomskinlig. Längden är 12 tum, 2 linier, 3 lin[er] tjock [längd 300, diameter 5 mm]. Hvit till färgen. Fins i gödda swin. Förblandas med *ascarides*.

[177]

Fasciola, [Leverflundra]

Vermis oblongus. Corpus gelatinosum, poro ventrali duplici. Aflong, geleaktig med 2 öppningar på buken och deraf blefwit kallad *Distoma* och Splitmasken *Monostoma*. Merendels är denna öppning allenast en hola på buken eller emellan wårtorna. Rörelsen skjer genom sammandragning och uttågning.

Distoma Hepaticum.

Planum corpore ovatis margine acuto, collo subconiis taeniato, genitali cirrato, sphincter ventrali, protruso ampliori propiore. Efter åldern är den nu mörk, nu ljus. Äggformig, ofwan till bredare, tjockre, nedan smalare, spets rund, kant omkring är hwass. Ur den öfre breda utgår halsen, kägel rundad. Sugwårtorna äro på de utwuxna djupa, wida, som smältdeglar med läppar, de på buken ligga när till öfra e[ll]e[r] stora ändan och äro större. Desse finnas i lefren hos alla hemtamda.

Hos Får finnas 2 slag, större och mindre, allt efter åldren. I lefren göra de sin boning *Galleria*. De wäcka många sjukdomar.

Gordius

*Corpus filiforme teres, aequale, laeve.*¹⁰⁵ Trålik, trind, jämtjock, glatt.

Gordius aquaticus.

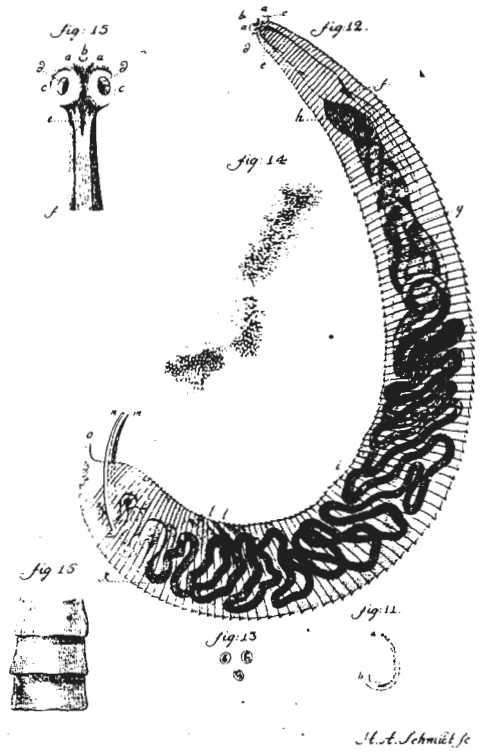
*Pallidus, extremitatibus nigris*¹⁰⁶. En smal, en tun, long med swarta ändrar. Man tror den med drickelse inkomma i kroppen. Goetze fant den i en grode mage, altså skulle han smälta i en warm om han inkommet med drickelsen.

Gordius intestinalis.

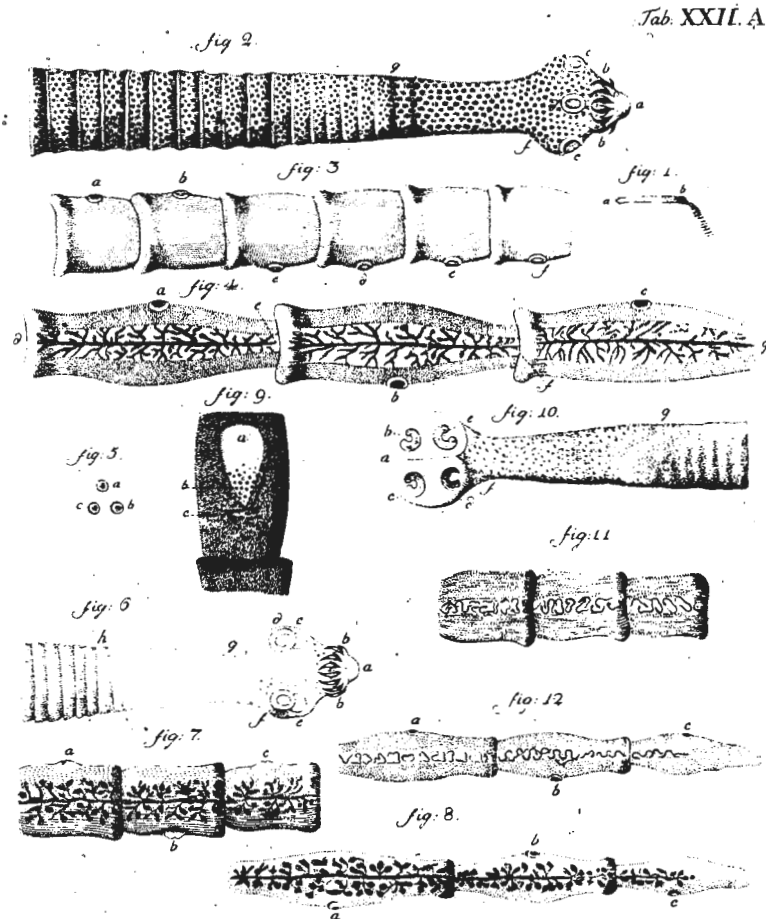
Är hwit 1 - 4 tum long, glatt och slemaktig, holler sig på yttre sidan af inelfworna, ofta til myckenhet hos hästar och kalfwar.

Taenia, Bandmask

Vermis extensus, articulatus, parte posteriore fine vesiculae. Capite foraminibus quator sugillatoribus. Denna är long, ledfull, utan blåsa som blåsmasken, 4 sugholor at suga med.

Tagelmask, *Gordius*. Ur Goeze (1782).

Detaljbilder av *Taenia*-arter. Ur Goeze (1782).

[I släktet *Taenia* finns 2 huvudformer:]
*Taenia intestinalis et Vesicaria*¹⁰⁷ [= *Taenia hydatigena*].

Taenia intestinalis

Cucurbitina articulatis quadratis, longis foraminibus orae[?] feres[?] simplicibus. Lederna äro 4 kantigt aflänga, på hwar led är sidoöppningar [178] till mun, de äro somliga feta, andra magra. En del tegelagde. Finnas hos människan och hunden, småtarm.

Taenia Moniliformis s, canina.

Collo inarticulato, articulatis ellipticis, orae foraminibus oppositis elliptosis. Halsen är utan led, lederna äro ovala, rundliga kraf[?] stå stilla[?]. Han bor hos hundar och kattor. De gå med träcken ut.

Taenia serrata.

Articulatis serratis striatis, capite magno uncin[?]ula]to et quadriosculato. Lederna lika en afstympad kägla. Den smalare

bortre är fogad i den bredare främre så att den sednares ända står fram öfwer den förra. På sidorna är han liksom sågad.

Fins i Småtarmarna hos hundar och kattor.

Taenia globularis [globulata].

Articulis globuliformibus, pulverariis, capite rotundato, uncinulato, collo non articulado intermedio. Perleblad, lederna slaka, ei så köttiga, ei kantiga utan runda, dock med afsättning på sidorna. Öppningarne äro ei runda hol, utan på twären gående spruckna[?]. Midt itu löper en canal. Hufwud ändan är tunnare. Längden är 22½ tum, den nedre 3½ linia bred [längd 55 cm, bredd 7 mm]. Kroppbredden ½ linie. J större Tarmarna hos kattor.

Taenia perfoliata equina.

Articulis angustissimis perfoliatis, capite subquadrangulo, antice plano, quadriosculato, binisque in quovis capitis latere, lobis membranaceis. Lederna äro tegellagde, tjockleken 1 linia. Hufwut är ofwan platt, 4 runda hörn eller kanter med 4 öppningar. De finnas utom tarmarne. De äro 2 a 3 tum longa, 3 a 4 lin[er] breda [längd 5-7 cm, bredd 6-9 mm]. Fins i magen, småtarmarne hos hästen äfwen i blindtarmen.

Taenia ovina.

Longissima angustissimis articulis. Capite quadriosculato, plane inermi. Fins hos Får och Lamm. Den har ei främre hufwud del som människans lata, delarne äro fyrkantiga, smala, ledmun sitta mot hwarandra och formera runda knölar. Sidocanalerna äro märkeligast, dess ägg är kägellika. Hufwud än[dan?] är fin. Är long 40 a 100 alnar¹⁰⁸, 10 a 12 kunna wara i ett får med 20 ungar. Fins [i] tarmkanalen. [177]

Taenia Rhinaris.

Longitudine 4 pollicum, Corpore capitis cauda partibus latiore crascoria articulis transversalibus parallelis, capite acumine minimo brevi, obtuso, pluribus proboscibus instructo, cauda longa, attenuata filiforme. Partibus lateralibus attenuatis acudiformibus. Är 4 tum lång, swansen bred, tjock med parallela twär[lin]ier. Kort kropp. Spetsadt hufwud med flere snyten. Swa[n]sen lång, trålik. Chabert fann den i Nosholigheten på hästar och hundar. Den fordrar vidare säkerhet.

Taenia hydatigena

Genus vesicaria. Capite foraminibus sugillatoriis corpore vesica refinito. Hufwut med sughol. Lifwet slutar sig med en blåsa.

Hydatigena orbicularis.

Vesica magna; corpore brevi rugoso-imbricato. Capite quadriosculato uncinatoque. De mästa Blåsmatskar ha wid hufwudändan 4 sugwårtor med dubbel krans. Denna swansblåsa(rne) är rund wid en citrons storlek, utan leder, men wäl skrynkfull, så att Han kan wändas om. Krans på hufwut med hållhakar. Fins hos människjans lifmoder. J Swins, Fårs och deras baklif, i Lefren.

Vesicaria granulosa.

Vesica capitibus granulosis invariabilibus[?], capitibus foraminibus quatuor humeram[?] Purina[?]. Fins i Lefweren, lungorna hos Fänaden, på yttre sidan och i en läderartig blåseöfwerdrag ses kornartiga *substancer* deri 1000de små maskar simma lediga. Sins emellan äro de förenade med en slemhud, utan något fäste i blåsan. Hwar en är 100de gånger mindre än den i Hjernan.

Blåsan är stor som 1/3 del af lefwer e[ll]e[r] lungan, är hård, hwit enformig, som mot ändan blir tunnare. Öpnas den sprutas watnet ut och hon faller ihop. Innom denna tjocka ligger en finare som lätt skils från den yttre och innehåller en stor myckenhet runda eller äggformiga matskar, som se ut som *puncter*, sticker man med nål hol på en mask, sprutas ut en klar *lympa* en fot i högden. De finnas i lu[n]gan och lefren och se hwita ut med tjock hinna. [178].

De finnas i lungan och lefren på Får. Hafwa de del i Fransoserna hos de sednare.

Vesicaria Socialis.

Vesica nuda corporibus multis, capitibus vesicis Fugillatoris horricorum corona. Ser ut som den klotrunda, fins hos får och swin i hjernmärgen utan blåsa, är talrik till 100 med 4 sugblåsor och dubbel krans med krok 18 st i hwar krans. Den kallas derföre *multiceps*, flerhufwud. Desse kroppar kunna indragas och sen utdragas. De finnas hos ringlöpande får uti hjernorna, ofta flera, äro med äggs, *citrons* storlek. Fins också hos Hästar. Hos Fänaden i Sweitz äfwen.

Taenia Socialis Cerebri,

Treutler(i) som först fant den. Den är stor som en ärta el[le]r hasselnöt upfylld med grumligt watn. 20 ja flera simma i denna wätska fritt härom, af hwilka hwar en har 2 sugwårtor och en krok och wid hufwud spetsen en skrynklig krona. Den är gul. Fins i Åderwäfwen i Hjernan med ådrorna förbunden, som nu, i stället för at wara raka, äro *varicösa* och köttiga.

*Taenia hydatigena anomala*¹⁰⁹.

Finnar hos swin i det köttiga eller fläsket. *Hydatys conica, vesicae duplice inclusa, inferiori sua basi adhaerens, capite versus collum vesicae directo.* Fins öfwer alt i djurens kött, enstakade med olika krantsar uti en blåsa inneslutna, uti hwar sin holighet. Fins hos Swin och människjan.

Hirudo, Blodigel

*Corpus oblongum promovens se ore caudaque in orbiculum dilatandis.*¹¹⁰ Kroppen långlig som rörer i det att hufwud och stjert fogas ihop till en ring.

[Hirudo] Medicinalis.

*Depressa nigricans supra lineis flavis VI, intermediis niger arcuatis subtus cinerea nigro maculata.*¹¹¹ Platt, swart, ofwan på 6 gula *linea*, emellan h[wil]ka swarta bugtiga fläckar. Fins i sumpar och suga sig fast på djurkroppen och följa med det drukna(n) in.

Hirudo] Sanguisuga.

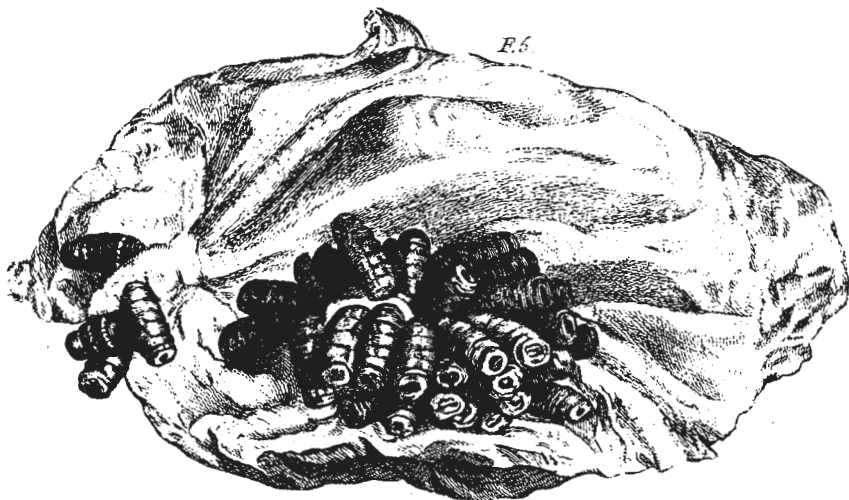
*Depressa fusca, margine laterali flavo.*¹¹² Platt, mörk brun med gula ränder på sidorna. Suger starkare än förra men holles för giftig. Dess sår *inflammernas*. [179]

[Allmänt om parasitåkommor]

Larva af *Oestrus* af åtskilliga slag träffas i hästmagen i stor mängd, röda, mörkröda, trinna med ringar, med borster i hufwut, hwarmed de fästa sig. De mindre äro små *Oestrus*, de ännas ock i fårhufwudet.

Nyttan af matskar i djurkroppen. Ett slem fäster sig in uti tarmarne som slappar och mattar den *peristaltiska* rörelse. Desse djur som fästa sig ibland detta slem och der trifwas, väcka rörelsen och dermed afföres slemmet. Således blifwa de nyttiga, som annars tyckas wara skapta till att plåga. Äfwenså med allt annat som förekommer oss skadeligt kan tjena till någon nytta, om wi kände ändamålet och wiste dem använda.

Skadan af desse Snyltgäster är synbar och öfvergår nyttan. Många sjukdomar komma deraf. De fästa sig wid inelworna och dem *inflamma*. De klimpa sig ihop och stoppa till *canalen* och genom sin oro tillskapa *diarree*, *colic*, krampe, *convulsioner*, fallandesot, koller^s, hunger, wämjelse *etc.*

Detalj av mage på häst med *Oestrus*-larver. Ur *Lafosse* (1772).

Tekn till matskar är hos gräsätarne at håren resas, torkas efter wätskorna dra sig in. Foderlusten ökas eller minskas, krampe. *Pupillen* i ögat utwidgas, *urin* klar. Matskar gå med träcken ut. I sidsta *quarteret* aftagande månad äro plågorna wärst. Hwilket är ett säkert tekn, och bör *observeras*. Alla slappa, stillstående, gödda plågas wärst häraf, magras af och må illa. De på bete gående plågas [af] *oestrus* larfwer mer än innestående.

Enskildta tekn

1. Hos hästen.

Trichocephalus märks genom klådan i swansen, och matskar finnas i träcken. Desse förord-saka smärta, *Colic^s*, hwarunder hästen wältrar sig. Matskarne stocka sig ihop och hindra träckens gång. Ofta komma lefwande ut.

Strongylus Equi. De samma tekn med förra, kliande i ändan. Hästen träckar ofta, är orolig och gå med träcken ut, ofta med wahr. Stoen bli deraf kåta och antaga ofta Hingstar.

Distoma träffa i gallgångarna, i Bukens Spottkörtel. Som är rar.

Taenia käns af magerhet, wämjelse, stripiga hår, matt syn, krampe.

Vesicaria i Hjernan hwaraf swindel, dumhet^s, koller^s. Öppningen öfwertygar bäst om dessas närwaro. [180]

Tråmaskar *Gordii* märkes efter *Section*. De bo i inre delar, isynnerhet i *pulsådorna* och yttre delar af inelfworna, lufttrören, *ductus chiliforus* [?], *Larix*¹¹³, emellan hjernhinnorna. De äro ofta så monga at då man nyttjar medel de framkomma genom *porerna*, ögonen och andre delar. Är bandmask med, hostar hästen.

Taenia rhinaris åstadkommer Swindel och rotsig nos, blindhet, koller, *cachexio*^s. Deras utkomst försäkrar wådan.

Hirudo slukas under drickande in hwarefter smärta, *inflammation* och dödar. Man kan finna 20 a 30 st. i en hästs matstrupe och Magen. Åsnor och mulåsnor plågas mindre deraf.

[2.] Fänaden

Ha mindst matskar af alla. Men då de ha, så wältra de sig, gapa och gäspa och skummer sig. Slår med bakfoten mot magen.

På nykter mage är det werre än då de ätit. Ofta kommer en [??], och skubbar mun mot krubban. Sjukdomen rättar sig efter maskarnes antal. Kalfwarne ha ryckningar under sömn och springa upp, äro oroliga och fragga sig, få *diarrhee*, mörk syn, oordentlig foderlust, upspänd mage, de magras af. Matskarne följa med träcken ut. *Fasciola* wärka gulsot, magerhet, watusot, de plåga oftare än man trodt.

Fänadens Fransoser komma af Blåsmatskar med watusot i bröstet e[ll]e[r] bukhinnan, i lefren, då man öppnar blåshinnorna får man se desse små kräk, som små korn, som simma i sin wätska.

Tekn. Koerne springa på andra kor, bola [=böla] hest[?], äro i hull, stödja mulen då de upstå, mjölka sig sjelfwa. Men desse tekn äro gemensamma och osäkra.

Fåren plågas af flere slag. Bandmatsken tar mer in, hwaraf *colic*^s, förstoppelse, *diarrhee*, se sig på sidan der plågan är, wältrar sig, *appetiten* förgår, eller äter starkt, rifwer nosen mot jorden. [181]

Fasciola hepatica märkes på en matthet, blacka ögon, ögonlocks kanten nedslagenhet, magerhet, lefwerinflam. förhårdande lung-, Gul-, watusot, som ofta hos Får infinna sig. Sidan bakom refben swulnar, äfwen magen.

Sjukdomar af matskar

Lefwer *Inflammation*

Få raska Får under torka och godt foder.

Tekn. Frysa, derpå straxt hetta. Kroppen, öron, fötter, mulen hetta. Wärk och swulnad på högra sidan bakom reften. [S]Tark[!] törst och tämlig *appetit*. Pulsen slår starkt, men kreaturet blir under sjukan räddt och skjugt så at man ei kan märka den. Alla hinnor i näsa, mun, ögon blifwa gula, träcken swart, *urin* gul.

Förebådas döden.

Bot. Salta *Clistir*, inwärtas gifwes *Glaubers* salt med watn e[lle]r

R. Sal mirabil. Glauber. uns j, [Sal] ammon. pur. dra ij. M. [Glaubersalt 12, Salmiak 24 blandas]. *Dr. Sr.* Hwar 4 timma ges 1/8 del i et halft quart[er] linfrö *Infus[ion]* e[lle]r *Dec[oct]*.

Lefwerförhårdelse.

R. Herb. Cicutae dra β, Extract. Trifol. aquat., Sapon. Venet. aa dra j. M. f. Bol. xii tal. [Torkad sprängört 2, vattenklöverextrakt 4, venetiansk tvål 4, blandas, 12 sådana bollar göres]. *Dr. Sr.* Hwar 4 timma gifwes en bol.

Man ger *Sonchus* att äta, fett gräs.

Gulsot märkes på hinnorna som gulna. Den botas som den förre, hwarpå den följer.

Wattusot

Följer merendels på de förra. Döden utwisar denna sjukdom.

Boten är problematisk. Man ger

R. Bacc. Junip. uns ij, Herb. Cicut. uns j. Coqu. aqu. fontan. Lbr j per quartam horae. Col. et adde Pulv. Scill. uns β, Roob. Juniper. uns jv. [Enbär 60, torkad sprängört 30, kokas i källvatten 360 i en kvarts timma. Kyl och tillsätt Sjölökpulver 15, enbärsmos 120]. *Dr. Sr.* Hwar 4de timm[e] en theecoup gifwes.

Fodras med bäska, feta och gröna. Klöfwer.

Kringgången

Upkommer af *Taenia multiceps* merendels.

Tekn äro som hos kollriga hästar. Fåret är wansinnigt, hänger hufwut, skils från hjorden, bryr sig om intet. Och denna sinnets förstämning har inflytelse på alla *fonctioner*. De inre muns delar äro bleka. [182]

Ligga matskarna i Stora Hjernan så föres foten till stället. *Iris* i ögat drages ihop och *pupillen* täppes ihop. Ligger matsken längre bort wid *Medulla oblongata*, så kastas öronen åt den sidan och wänder åt den sida härom.

Ligger matsken på den ena sidan eller båda e[ller] uti kamrarna, så böyer Fåret ned hufwut och står djupsinnigt. Äter ei och dör af hunger. Ligger matsken ofwan under hårda hjernhinnan föres dit åt stället, löper några steg och stecker med hufwut at gömma det. Ligger matsken bak uti Lilla hjernan föres nosen i wädret och heter stjernkikare. Är matsken på *Medulla oblongata* så lägger sig fåret på ryggen och sprattlar med fötterna.

Taenia Socialis i Åderwäfwen *Plexus choroideus*, då märkes på noshinnan och på hwitan af ögat små ludda[?] knöttra e[ller] swulster och mörkröd färg. Swalget blodröd.

Fårets *disposition* lägger grund till matskar, isynnerhet äro årslamm mäst angripna, en *Cachectisk* beskaffenhet.

[3.] Hos Swin

Märkes *Echinorynchus* ganska sällan och swårligen och spilmatsken, ty swin ha ei känning deraf. Men äro många ökas *appetiten*, magerhet, *diarrhee*, förstoppelse, *colic*^s. Finnars närwaro moste man gissa till. En hes röst, matthet, finnar synas på tungan under. Börst rötterna äro blodiga bakom öronen och i nacken.

[4.] Hundarne.

Mäst unga, plågas af matskar; de sparka med bakfötterna i sand, äta glopts eller intet, ha *diarrhee* e[lle]r förstoppelse, krampe, sträcka sig i högden och i längden, Buken sänker sig ned till jorden. Matsken faller ut och wisar sig. Hunden gäspar, får *Convulsioner*, fallandesot och kunna ei skälla, blir magre. Alla desse tekn wisa sig i alla matskåkommor, mäst i Bandmasken.

[5.] Katten

Plågas mindst deraf, dock händer att Han magras deraf. [183]

Bromslarver plåga Hästar och Fänad, och fästa sig i magen, inelfworna och äfwen i nosen, *Colic*, bitas och slå med bakfötterna mot det angrepna stället, se ängslige ut, wältra sig. De på bete gående få desse.

Äro de i Nosen får hästen dumme kollern^s, och war löper ur nosen, skakar hufwut.

Fåret blir här af äfwen dumt, ögonlocken swulna, Hufwut watnfullt, kringgång. *Larver* komma ur nosen.

[Öpning.] Under öppningen finner man ofta monga, isynnerhet *Ascaris Equi*, som kunna wara till 100de. Ofta träffas *oestrus larvae* till en mängd att magen blir *inflam*. Här finnas alla tekn, som då magen sönderrifwes. Hästen dör merendels.

Ascarides äro ofta ensamme. Ofta äro flere och bita sig så djupt in, at kärnen synas på andra sidan, hwaraf *canalen* syns ojämn, ofta borra de igenom tarmarne. Tarmarne utwidgas af desse gäster och med slem upfyllda. *Ascarides* äro med galla betäckta. Man finner wid öppningen swulster fulla af matskar. De finnas ock i Swins Tarmar och i hundnjurar.

Pallisadmatskar, *Strongylus*, finnas ymnogt på dyngan. De fästas ock på nopphinnan.

Fasciola fins i gallgångarne, ofta gräfwä de igenom lefren och de lägga omgifna af en broskaktigt omswep, som är trattlikt och botten på deras gångar är betäckt med slem.

Taenia förstöra ställen der de fästa sig i lungan och lefwern. Der finnes ofta war och bölder. Deras närwaro förorsakar många åkommor.

Indication. Maskar finnas alltid hos *cachectiska*^s och slappa, sällan hos raska. Slappheten gynnar matsken [??] och föder dem. De wäcka rörelse i tarmarne, som dermed afföra slemmet. Man ger stärkande och *resorberande*, hwarigenom matskarne afföras, e[ller] Retande och *adstringerande*. Man holler ut med *curen*. [184]

[Bot.]

[1] *Purganser* hjelpa en stund men ei i längden. Stärkande äro de bästa, ty hos Raska och de ädlare fins inga ty de drifwa dem fort.

2. Man dödar matskarne med *Semina Cinae*, *Sabadille*, *Rad. Filicis*, *Qwicksilfwer*, *Arsenic*.

3. Medelsalten uplösa slemmet och afföra det med matskarne, men de slappa och förskaffa rum åt andra. Oljan dödar och afförer. Det säkraste är glänsande skorstens sot och dess olja.

Diaeten är godt tort foder, rörelse, arbete, frisk luft bidrager till at styrka inelworna, befordera *circulation* mot huden. Frisk och grön Wicker bidrager mycket. På fodret strös rifwen rättika, senaps frön.

R. Ass. foetid. uns ij, Camphor uns β, Limatur. Mart. uns jβ, Sem. Cinae uns jv, Extr. Rad. Valerian. Sylv. q. s. ut f. pil. No xvj. [Dyvelsträck 60, kamfer 15, järnfilspån 45, maskfrö 120, vänderotsextrakt erforderlig mängd så att 16 piller kan göras]. *Dr. Sr.* Hwar 4de tim. ett piller kort för nymånad.

R. Fuligin. splend. uns viij, Rad. filic. Mar. uns jv, Aloe uns j. M. [Sot 240, ormbunksrot 120, aloe 30, blandas]. *Dr. Sr. Pulfwer* hwaraf ¼del ges i mjölk.

R. Mercur. Dulc. dra ij, Pulv. Rad. Valerian. uns viij, Mel. crud. q. s. ut f. pil. No viij. [Kalomel 8, vänderotpulver 240, honung erforderlig mängd för att göra 8 piller]. *Dr. Sr.* Hwar 4 a 6 tim ges ett.

Chaberts stinkande olja göres af raspade horn, hofwar, klöfwar h[wil]ka ock hackas i stycke och härmed fylles en lerretort til 2/3 och *destillerar* en olja, swart, stinkande, hwaraf *Lbr j* [=360 g] blandas med *terpentins* olja, som ställes 4 dar still och *destillerar* sen i en glas *retort* på sandbad till ¼del är öfwer. Då uphöres dermed och det öfwegångna fylles på en flaska som tät korkes. Hwaraf ges uns j - ij - iij [=30-90 g]. Smärre djur ger man 30 droppar. Detta hjälper ei alltid, ehuru det är et af de wärksammaste.

Arseniken är ett förträffeligt *medicament* om ei fruchtan och fördom hindrade.

R. Arsenici albi, Salis Tartari pur. aa dra ij, Coqu. pur.[?] uns xxjv ad solutionem [185] arsenici. Cola. Adde Aqu. Destill. Lbr iij-jv, Gum. Tragacanth. uns j, Mell. crud. Lbr j. M. [Arsenik 8, vinsten 8, kokas i ?? tills arseniken lösts. Kyles. Tillsätt destillerat vatten 1100-1400, dragantgummi 30, honung 360]. Dr. Sr. Under aftagande månad ges morgon och afton ½ quarter till fullwuxen häst. Till en mindre minskas Dosis.

Mot *Fasciola* ges Bergsalt med bäska saker att sleka på. Kalkmjölk som fåss af löst kalk i watn är nyttigt.

Mot matskar i nosen blåses in tobaks rök. Qwicksilfwer uplösning i mjölk. Hästen rökes med *operment*.

Blåsbandmatskar utdragas genom öppning med *Troikar* e[ll]e[r] *Trepan* på stället om det kan träffas. Och sedan drages till holet med sugspruta och uttagas.

Iglar äro swåra at rätt känna af yttre tekn på hästen, om ei att hästen har druckit i misstänkt sump.

Springmatskar i ändetarmen drifwas med tobaks *Clistir*.

Ett kreatur med matskar skall födas rikeligen med tort foder för hästar och får. Hundar ges mjölk med matskmedel blandad, med saker som ei smaka illa, lukta. Stark rörelse, frisk luft, rent watn och Renlighet.

Finnar hos Swin drifwas med *pulver* af *Belladonna* till *scr j* för stora, för små 5 gr på en gång.

[Förgiftningar]

Förgiftet är mångfalldigt och *agerar* olika hos alla djurslag. Det är då det försiktigt brukas en *medicine*, Missbrukas det och oordentligt är det ett gift. Det som et slags djur lefwer af är gift för ett annat. Det ena slags djur tol mycket af det som i mindre *dosis* dödar ett annat. En häst kan äta en god *Dosis Belladonna* och *Opium*.

Giftarterne äro *Mineraliska*, *vegetabiliska* eller *animaliska*. Eller Frätande, döfwande och djuriska.

[Mineraliska förgiftningar]

[Kvicksilver]

Qwicksilfwer *praeparater* äro af frätande de starkaste, *Mercur. Sublim. corros.* dödar snarast, smakar *metalliskt*, fräter tarmarne, *inflam.*, smärtar, utspänner magen och dödar. [186]

Stället derpå *Mercuren* fäst sig och värkat är swart med en *inflammérad* ring och *lympha* är deromkring utguten. Och den inre hinnan lossnar lätt.

Dennas motgift är såpa, twål och *alcalier* som genom sin förwandskap med syran h[wil]ken drages från *Sublimatet* och gör det owärksamt. Twålen ges i mycket mjölk i stora *doses*. Dertil gifwes olja till myckenhet. Äfwen Swafwellefwer *decomponerar Sublimatet*. Det värkar långsamt. Man *diluérar* med mycket watn att det ei värkar på ett ställe allena.

Det röda och hwita *praecipitatet* och Qwiksilfwerkalken i mängd tagen skadar men de förra medel hjälpa.

Hästar tola intil *dra ß Sublimat* [= 2 g]. Hundar och kattor tola ei mycket deraf.

[Arsenik]

Arsenicum album är ock ett häftigt gift; man finner det i *Metallisk natur* och förkalkadt. På elden dunstar det bort med löklukt, det uplöses i watn och bränwin och *crystalliserar* sig. Är sött i början, men bränner sen, och fräter, i magen blir deraf *infl.*, *Meteorismus*, brandfläckar, tarmarne utspännas. Krampe följer, smärtar, lamhet. Alla sinnens tjenst uphöra.

Det röda *Arsenicum* är mäst så stark; *Cobaltum Auripigmentum Realgar* deri är 3 delar swafwel och en del Qwicksilfwer. Desse botas med mjölk, fett, olja, swafwellefwer, som drar till sig syran.

[Koppar]

Koppar oxiderad och förkalkad, Spanskgröna, värkar starkt. Wäcker krampe, *convulsiones*, *infl.* i magen och döden. Den botas med samma som förras och Pottaska upplöst, äfwen *alcalia*, såpa, olja tjenliga.

[Bly]

Bly med blyhwit, silfwerlitt, mönja, som med ättika är *oxiderat[?]* skada. Wäcka förstoppelse, tärande, lamhet, krampe, döden. Botas med *alun* och *opium*. *Alun 1 quint, opii 2 quint.* [187]

Små kreatur ger man 10 gr alun, 2 a 4 gr opium med smör (gifwes).

[Övriga]

Spitsglas, *Tartarus Emet.*, *Sulph. aurat. antimon.* ges i stor mängd till skada. Djuret ängslas, Mun jäspar, i Buken är *colic*, krampe. Häremot hjälpa *alcalier*, fett, mjölk *involverar*.

Zinkblomer och *vitriolen* äro ock giftig och botas som de föregående.

Mineralsyror i större *dosis* gifwa skada, men blandade och måtteligen brukade äro de hälso-samma.

Medelsalt förswaga kroppen, som på längre tid ei kan hjälpas t.e. *Nitrum*, *Glaubers salt* och *Salmiac*, som är ett värksamt medel då det rätt brukas.

Olja och många bäska saker till efter *cur* hjälpa.

[Vegetabiliska förgiftningar]

Vegetabiliskt gift värka på känslosträngarne. Somliga djur förtära och må wäl af de, som andra ei kunna utan skada nyttja.

Opium

kan utan märkelig känning förtäras af hästen ända till 3 lod, äfwen Boskapen. Swin, Hundar, kattor dö deraf.

Camphert

i stor *dosis* är giftigt och värkar *inflam.* i tarmarne, *Meteorismus*, krampe och döden.

Belladonna

ätes af Hästar utan någon åkomma. Andra kreatur blifwa deraf blinda, lama och af större *dosis* dö de.

Prunus Laurocerasi

watn tål Hästen i stor mängd. Smådjuren dödas deraf lätt. Häremot gifwes *vegetabilisk syra* och kylande *emulsioner*.

Taxus baccata

är giftig. Hästar och Bockar dö deraf straxt.

Krähenauge[?]

[*Empetrum*, kråkbär?] är i stor *dosis* giftig för köttfrätare. Hästar och Hornfä äta deraf utan skada. Olja, mjölk och syrliga bota den.

Veratrum album

wäcker *inflam.* hos Hästar. På Fänaden mindre och på får än mindre. Hunden *purgeras* deraf, och spyr, äfwen Swin. Dock större *dosis* få de gickt, ryckningar, krampe, Raseri. [188]. Nu begynner man at spruta in *Decocter* i Ådrorna, h[wil]ket är nyttigt då *trismus*^S tilsluter mun. De gamla förgiftade sina pilar uti Rotens saft.

Daphne Mezer(o)eum

är frätande, drar up blåsor på kroppen, bränner i mun och hela foderwägen, torkar, törst och hetta, kolik^S, *Infl.* Boskapen få här af *diarrhee*. Hundarne dö deraf. Samma kraft har *Daphne Laureolum*. Slemmiga, oljaktige, ättiko blandningar, Linfrös *Emulsion*.

Euphorbiae

saft drar blåsor up, väcker *infl.*, *Diarrhee*. Hunden spyr deraf. Motgift som den förres.

Ranunculi

örter dra up blåsor. Får få af dem ätna förrutnelse. Boskapen blodpink, Hästarne lefwer *Inflammation*. Sen de äro torra, ätas de utan fara.

Motgift är *Nitrum*, *emollientia*, Ättika ges in.

Flera örter äro giftiga, men man har ei så noga dem försökt. Djuren af inre drift undwika dem och när de äro torra ha de förlorat sin kraft. Peppar(e) dödar Swin.

[Animaliska gifter]

Animaliska giftet är det wärsta. Det fortplantas ifrån det ena till det andra djuret.

[Hundraseri, vattuskräck]

Hundraseri och vattuskräck, hwilket neml[igen] *Hydrophobia* är ett *Symptome* af och uti förra, men som ei alltid infinner sig. Vattuskräck är med, då betet träffat den gemensamma *nerven*, annars ei. Ei allenast giftiga djur utan uphetsade och Brunstiga djurs bett wäcka Sjukan.

För att wäcka sjukan är nödigt at spotten kommer i såret. Ett *Simpelt* bet utan *Salive* är ett simpelt sår. Kläderna hos menniskan, håren hos djuren, hindra *Saliven* at komma i såret. Det är ofta nog, att *Saliven* kommer på kroppen.

[Tekn.] På Hästen och Åsnan wisar det sig liksom stilla kollern^s. Hufwut stödjdes mot krubban. Spetsar öronen, sätter förfötterna mot krubban, biter omkring sig. *Saliven* fraggas omkring sig. Puls och hettan äro synbara. Ingen utan fara kan nalkas. Ögon äro bistra, förstoppelse, röd *urin*, foderlusten ingen. *Hydrophobie* är tekn till dess hetta. [189]

Den rasande Åsnan springer, skriar, slår, biter och intet djur är farligare. Skada att man ei har hus deri sådanne kunde fångslas så att en kunde komma dem när.

Skada att Regeriterne [Regeringarne, Regenterne?] ei tänka derpå. Ett *operahus* kostar mer än 100de dylika, som dock woro högst nödwändiga, då det kan wara *problemiskt* om ei det förra försämrar sederna, flackar *religion*, åtminstone kostar och tömmer den Allmenna och enskildta *cassor*¹⁴.

Hornfånadens raseri är ock farlig. Den springer löst på menniskan, bålar, tokas, fraggas, sparkar i jorden, stängas, äter ei, dricker als intet. Upsyn bister. Den wrålar hiskeligt och så starkt, att det höres på langt håll. Ei öfwer 3 dygn härdar det ut.

J Fårs och getters Raseri löper den sjuka omkring. Fraggas sig starkt och willa bitas. Getterna bita hwarandra häldst och sig sjelfwa i jufret. Fåren äro dock något sak[t]modigare, de springa och hoppa. Jdislan uphör och förstoppelsen är beständig.

Swinets åkomma är än farligare under sitt raseri. Det angriper människorna med bett som är farligare än hundens. Det hoppar högt, flyr watnet, äter ei, är förstoppadt.

Katter äro än farligare under denna sjukdom. De ha flere gewär att skada med, mer lätthet och djerfhet, så att ingen kan förswara sig för dem. De springa uppå wäggarne, kasta de wilda ögon på allt. De springa bort så langt de förmå och ändtligen gömma sig.

[Öpning.] Wid alla desse djurs öppnande har ei kunnat finna något som warit bestämt. Hjernhinnan är ofta insprutad med blod, men ei alltid, hjernan wek och degig, ibland naturlig. [190]

Tungan fins swullen under sjukdomen men faller ihop efter döden. Spottkörtlarne swulna, ofta ei. *Pharynx* är hos somliga swullen el[er] *infl.* och äfwen matstrupen, ofta naturlig. Magmund är *inflam.* mäst alltid äfwensom magen, så at den inre hinnan losnar lätt. Ofta fins i tarmarne ett syrligt och stinkande ämne.

Emellan *Mediastinum* fins *Inflam.* ofta.

Lungan understundom hos somliga fins wek, hos andra ei. Lefweren ofta mörk, ofta naturlig. Gallblåsan nu stor nu naturlig, och ofta tom. 12 fingerstarmen fylld med galla, ofta tom. Tarmarne utspända merendels. *Urinblåsan* tom. Njurarne slappa.

Skada är att Läkare ha fasa och wämjas wid öppningen så att *pathologerna* ei fått något ljus i en länge sen *graserande* sjukdom. Woro anstalter gjorda för *Veterinairer*¹⁵ sådanne som för *medici*, så skulle så häri, som i de andra sjukdomar snart *Veterinarii* ärsätta det de af *Medici* fall lära.

Hypothes

Efter allt utseende liknar den *Tertiana remittens*^S[?], ty de swåra anfällen komma hwar 3^{dje} dag och ändrar sig den 9de med döden. Den har med *Saturiasis* [= *Satyriasis*] gemensamt att matstrupen plågas af krampe. Med *Tetanus* har den likhet. Här är ångst, äckel. Wämjelse, brytningar til kräkning, törst och dragande i magen. Ofta fins en *aura febrilis*, som kan hindras genom ett band bundit ofwan knäen, äfwen så i hunds Raseri. J *Hysteriska* lida födslodelarna, äfwen hos hyndor. *Nerfverna* angripas här äfwen som i *Tertiana intermittens* och *Nervus communis* är här ordsak, som i watn skräck är angripen.

Den giftiga *Saliven* kan hela munnen wara i kroppen eller rättare i såret förborgadt innan det värkar på hela kroppen. Det kan således wara *localt* en månad long, ja et år. Efter ett sammanläger brister det ut. *Nerverna* och det *Lymphatiska Systemet* lida mäst och mottaga giftet äfwen om det utan sår på ytan ingnides. Wi se ock huru födslodelarne äro förenade med matstrupen, ty efter biläget lider strupen. [191]

Men giftet delar sig öfwer hela kroppen eller är denna smittan allena *local* äfwen sedan de näftigaste *Symptomer* utbrutit, så att giftet ei *resorberas*[?] Ty wid *Trismus*^S af *Med[i]an-nerven[s]* skadande, är det ei blott en *local* åkomma. *Tetanos* och denna sjukdom tyckas ha samma uprinnelse, neml[igen] af ett ojämnt retande och swaghet. Medel deremot hinna ei till att värka förr än sjukan tagit öfwerhand och döden mellankommer. Genom botemedel skulle man öfwerwinna denna swagheten e[ller] *negativa* retelsen. Att den är *negatif* wisas af brist på *active inflam.* uti såret och att der ei fans war. Att den slappar bewisas äfwen deraf att *Tetanus traumaticus* då infinner sig då *inflam.* och waret uphör, och att giftet yppas då af biläget och finnes rörelse som förswaga. Att detta är *localt* wisas deraf att det snart öfwerdrages med en fin hud till ärr, hwilket åter snart slår hol, efter ett fast ärr ei af swagheten kan winnas. Den *locala* omständigheten drar ofta genom medlidande de andra delar till deltagande uti olyckan. Det bewisar den *occasionella febern* uti *Fripiper* [*Tripiper?*], kräftan, lungår, ofta i händelse af små sår och swulster, Rosaktigt utslag. Det är således sannolikt att detta gift är *localt* och att det *per Consensum nervorum* e[ller] *Mediane nerven* fortplantas på de andra.

Förutsägelsen är twetydig och swår att bestämma. Så mycket wet man att den i början kan botas, men sen den gått öfwer till krampe i matstrupen är den obotelig. Då äro redan krafterna så medtagna att medlen ei förmå värka. Träffar bettet ett ställe der ingen *nerve* är i förening med *nervus intercostalis*, så är hjelp möyelig, äfwen om den hjelp användes före utbråtten.

Indicatis. Gift i sår kunna göras owärksamma genom *inflammation* på stället, som wäckes. Tills man funnit ett *Specificum* nyttjar man *toniska*. [192]

Alt som minskar reteligheten nyttjas och det som ökar den lämnas. Till förswagande höra åderlåtning, *laxeringar*, *tempererande*. Befordrande[?] *antimonialiska*, *antispasmodiska*, *tempererande* kylande, afförande, Medelsalt.

Bot. Många sätt och medel hafwa warit uptänkta. Hwilka hu[l]pet är owist efter ei giftet alltid kommer i såret.

10. Göres giftet oskadligt genom *Scarification*. *Operatorn* bör smörja sig med bomolja, sen med en *bistouri* e[ller] *Lancette* skäres djupt i 6 a 8 skärningar. Är åkomman på foten e[lle]r handen sättes den sedan i salt watn att blöda ut. Är den på ett ställe som ei kan badas, twättas det saltwatn och sen torkar med *charpie* med tillhjälp af en swamp. Derefter drar man öfwer med spitsglas smör med till hjälp af en målarpensel.

Man twättar stället förut med lut, och för at komma sårbräddarne närmare skäres e[ller] rakas håren af. Såren beströs med *Pulvis Cantharidum*, deröfwer på en *plumanau* med honungs salfwa bestruken, och fästes med häftplåster e[ller] beck.

Häromkring wiras en 2 tums bred ylle bindel några warf, och låter få ligga 6 dar. Man binder hårdt åt ofwan till en annan för att hindra retelsen innan den kommer up liksom skjer i *Tertiana remittens*^s och i *Epilepsie*, då alltid bindes emellan stället och hufwut.

24 tim. efter en sådan skötsel kommer en stark *inflam.*, och ur såret flyter ett watnigt war. Nu lägger en *Charpie* med följande på såret.

R. Mercur. praecipit. rubr. dra j, Ungv. Basilicon. dra ij. M. f. Ungv. [Fälld, röd kvicksilveroxid 4, basiliksalva 8, blandas till salva]. För djur beredes en större *Dosis*.

Jntill 3dje dagen stiger *inflam.* då *feber* rörelsen infinner sig. Då lägges om ett grötomslag af ryspadt hwetebröd och mjölk ofwan på den förra salfwan, h[wil]ket lindrar och befordrar wargöringen. Härmed förfares tils skorpan affaller då såret är rent. Härmed *salvan* fortfares till 10 a 12 dagar, därefter torkas med *Lapis infernalis* och helar.

Är något hol, utan man förnimmer at *Saliven* fästat sig på något ställe på ytan, så twättas hela kroppen med såpa och lut [193] hwartil lägges *Salmiac* tils *ammoniocalgas* utweklas och en *urineus* lukt upgår.

Wet man wist stället twättas det med såpa och *Salmiac* ofta och nyttjar hwad härefter föreskrifwes.

Alla *Instrumenter*, käril, linne och hwad man brukat, skall upbrännas eller med aska och kalk djupt nedgräfwa[s]. Knifwen glödgas, härdas, slipas och poleras.

Inwärtas. Först bör man fördölja för en förnuftig *patient* faran, äfwen för andra, som kunna sqwalra, och ändock göra alt som nödigt är och säga att allt skjer för att förekomma faran. Men för de oskälige behöfs ei dylika warsamheter.

R. Anagallidis arvensis flore punicco uns ij, infunde aqu. font. bulliet. uns viij. Itet[?] vase clauso usq. refriger, cola et adde Pulv. Herb. anagall dra jv, Alkali volat. caust. dra j. [Rödblommig *Anagallis arvensis*, rödmire, 60 kokas i vatten 240, placeras i täckt kärl, kyl och tillsatt *Anagallis*pulver 16, ammoniak 4].
Dr. Sr. Hwar 4de tim. ges ½ *Casse* och till ett stort kreatur ges hela *Dosis*, mindre till små i 14 dar.

Blir derefter *Diarrhee* ges *Tinct. Thebaici* 10 droppar eller et *gr j opium* med 4 *gr jv Ipecacuanha* dock efter ålder *portionerat* hos menniskan. För djur tiltages en större *Dosis*.

Till efter *cure* tages *China infusion* med *Extract. Quaziae* i 4 dar till at styrka och att skaffa ett fast err.

Skulle *Symptomerna* uphöra men såret värka, så brukas allenast de utvärtes medlen, och man afbidar den 48 tim., då *pulsen* höyes något, blir hastigare. Wid andra anfallet yppar sig raseriet och derefter 48 tim. kommer det 3dje med *crisis* e[ll]er döden.

Så snart frost infinner sig ges

R. Pulv. Rad. Belladonn. gr x. [Pulvriserad Belladonnarot 0,6]. *Dr. Sr.* Med watn e[ll]er i *Conserv. Rosar. scr j.*

Det gifwes wid anfallet. Dess värkan kan märkas då *pupillen* blir stor, *patienten* ei ser och blir stilla. Man ger då hwar tim. *dra j China* i win, och farer härmed fort till 6 tim före nästa *attaque*. Under nästa *attaque* ges 12 gr *Belladonna* och emellan *attaquerna* ges 2 unce *China*. Äfwen så förholler man sig wid 3dje anfallet. Utan detta lägges på båda sidor af halsen en lång spanskfluga från käften [194] ned till bröstet, en dylik på magen och senaps deg på wadorna. Flere gånger om dagen twättas kroppen med Potaska upplöst i watn.

Blir et kreatur rasande, så skjutes det till döds.

Diaeten för menniskan består uti köttsåppor och win. Man holler *Patienten* wid hoppet, försäkrande at djuret, som honom bet ei war rasande. Han bör fly bilägar och alla *passioner* som döden, sedan Han är biten, wetande at raseriet dermed brister ut med all sin kraft. Ty födslodelarne äro i nära förbund med halsen och matstrupen. Alt som mattar undwikes.

För hundar och Swin ges en större *Dosis* af *Belladonna*, äfwen alla gräsätare. Man har orsak, att twifla att *Anagallis* har den värkan som Fransoserne henne tillägga.

Huggorms giftet skall wara *Specificum* mot Rasande hundars bett. Se Hufelands *Journal* B. VI[?] S. 679, 680, B. VII IVde Styck S. 54, B. XI[?] 1 Styck S. 111. B. XIV[?] St. S. 46.¹¹⁶

Arga hundars bett på kreatur har ofta den värkan, att kreaturen deraf få Tarmgikt och kallbrand och dö, ehuru hund ei är rasande.

Rödmire, åkernarv, *Anagallis arvensis*. Ur *Palmstruch* (1803).

[Grodgift]

Man tror att groder swetta ur sina vårtor på kroppen en giftig wätska. Men ehuru frätande den är, har man dock ei funnit den giftig. Menniskjan, som rörer wid en groda, skal på stället få röda fläckar, och djur som tar dem i mun få en spottflytning, h[wil]ken går snart öfwer. Hundar fly dem och således är ei att fruchta för dess åkomma.

Huggorms bett

Ormen har 2 tänder med rännill. Under styngnet trycker tanden på en blåsa derur giftet flyter in uti såret. En retad orms gift är häftigare. När ormen flere g[ån]ger styngit tömes blåsan och styngnet skadar ei för sig sjelf utan gift. Stora ha mindre känning än små. [195]

J Norden är ei så munga och giftiga, som i de warma länder. Efter styngnet följer wärk med stickande liksom af en nål, straxt derpå följer *Inflammation*, swulnad som blir blå och går till brand, krampe och ryckningar. Swulsten breder sig ut till hela kroppen. *Feber*, törst, hjertklappning, matthet, ångst, gulsot, gallaktig kräkning, hetsig, swag *puls*, sömnsjuka, nedslagenhet, kall swett, ursinnighet, sinnlösa. Hos djuren är det olika, men *Symptomerna* följa tät på hwarandra. Skulle den bitna undgå döden, blir han dock länge sjuk och såret warar länge utan godt war. Fåren råka mäst ut för bett och bli gula. Efter döden swulnar kroppen, får swarta strimmor och rutnar snart.

Curen är osäker. Man *Scarificerar*, twättar med flyktigt lutsalt och ger det in. Man binder ofwan styngnet och smörjar med bomolja. Inwärtas ges *theriac* och följande.

*R. Pulv. Rad. Senegae, Serpentar. virgin. aa uns j, Opii Thebaici*¹¹⁷ *uns β, Roob. Sambuc. uns viij. M. f. Elect.* [Pulver av Senegarot 30, Serpentariarot 30, opiumtinktur 15, fläderbärsmos 240, blandas till mos]. *Dr. Sr.* Till de större gifs ¼del. Till de mindre i *proportion*.

Också ges *Spir. Salis Ammon. caust.* 10 - 30 drop[par].

En ört från Brasilien brukas mot ormbet och watusot. Den kallas *Aya Pana*.

[Insektstick]

Getinge, bi och andre *insecter* sticka hästarne, Fänaden så at fara ofta är om lifwet. Efter styngen wisa sig på ytan knottriga kulor med *inflammation* deromkring med hetta. Stannar gadden inne i köttet moste den uttagas, annars läkes e[ller] botas de ei så snart. Man lägger på en fuchtig jord, mycket ättika och inrifwer ättika.

[Främmande kroppar]

Främmande kroppar kunna finnas i alla djurets delar, i lungan, lefweren, gallblåsan, i magen, tarmarne, njurarne, *urinblåsan*, i Spottgångarne, i ådrorne ja i buken, utom tarmar-

ne. De äro mäst *concretioner*, som bestå af jord med slem, och ligga skiftwisa *lamella* öfwer hwarandra. [196] De äro lösa och falla lätt sönder.

[Konkrement i lungan]

I lungan komma de lätt af kalk dam och dylika ämnen som genom nosen inkomma genom luftröret till lungan och der formas med slem, och sedan hindra *respiration*, wäcka hosta och *infl.*, Lungsot och war samt döden. Wärs är att man ei känner denna sjukans orsak, och derföre man ei eller weta att använda medel. Mjöltnare och stenhuggare plågas här af mäst.

Gallsten

Fins hos gräsätare, som stå länge inne på tort foder. De äro mäst 3kantiga, gula, lösa, brinna med låga och uplösas lätt. De wäcka *infl.* i lungan [= levern!], gulsot och krampe. De smälta hos djuren, då de komma ut på gräs. Allmenna tekn utmärka dem. Såpaktiga medel sådane som i lefwerförhärdelse äro föreskrifne tjena här.

[Konkrement i tarmarna]

I tarmarne finnas stenar, som antingen hafwa någon kärna, hwaromkring gytttrar sig det jordiska, e[ller] består den af hår sammangyttrade *aegagropilae*, hwilka finnas hos Hästar, Fänad och Får. Den har likhet [med] tändernas *Selenit*, som förmodeligen bindes ihop af den djuriska syran. Der finnas stenar till flera marker, merendels i Blindtarmen. De äro släta, mörkbruna, låta polera sig, bestå af *concentrisk*a ringar. Hårbollar ha hår.

Tekn äro waklande, dock är mäst förstoppelse, *Colic*^S, beswärligt liggande på wänstra sidan. Säkrast då en sten kommer ut.

Ordsaken äro inkomne stenar, fjäder, hår; af desse retas slemhinnan till at meddela slem, som omgifwer det främmande, blir fast, hård och wäxer till stor sten.

Förebådar döden då den fäster sig och fyller öppningen så träcken ei utkommer. [197]

[Bot.] *Curen* är retande *Clistir* med mycken olja. Swaga kreatur äro underkastade dylika.

Njurstenar

Äro sällsynta hos Fänad och swin att känna. De wäcka *Infl.*, blodig *urin*, häfta. Tekn äro owissa, Emedlertid nyttjas de medel som wid njurens *infl.*

Blåsestenar

Fins ofta, hindrar *urin* och dödar. De liknar dem i tarmarne, har sin egen syra som binder slemmet. Jordiskt ämne lägger grund. Ofta kommer den af kalkwatn. Blåsans *inflam.*, *urin* förhållande, sår på blåsan, brand, slapphet, wärk förordsaka sten då hästen wältrar sig faller sten från holet och hästen får stalla. Hästen får *stencolic*. Genom ändetarmen kan sten kännas om han är något stor. Faller sten i Röret blir häfta. Man kan ofta se den el[ler] (känn[?]) inan med en sträng smord känna ho[n]o[m]. Då öppnas och uttages den.

[Andra främmande kroppar]

Kreatureren kunna annars få andra kroppar uti sig i luftröret då de swälja för hastigt e[lle]r nålar, glas, knifwar, eller jord, sand, stenar, Nubar fins i [??] hjerta. Alt detta är owist att finna, än omöyligare att bota.

[Dödshändelser]

Dödshändelser af 1. Rök, 2. dryck, 3. Ströpt, 4. köld.

[1. Rök]

Kreaturet kan omkomma af rök under wådeldar. Röken som inkommit till lungan retar och deraf prässas blodet in på Hjernans Hinnor som trycka Hjernan. Hwaraf man ofta finner de ha gifwit från sig blod. Det är lätt at weta af hwad ordsak ett kreatur dödt i denna händelsen. Kreaturet är förut oroligt, ögonen utdrifna, hästen andas beswärligt, kastar sig ned, flämtar, blir stillare och dör.

Curen bör strax användas. Först drages det ur stallet [198] att det får hämta frisk luft, hufwut något uphöygt och på halmbädd och öppnar halsådern, sprutar kallt watn på hufwut från en höyd äfwen på kroppen, pelar nosen in till med en fjäder, sättes ljummet *Clistir* af watn, ätika och salt. Emellan man öser watn på det rifwes kroppen med halmwiskor. Jmman af ättika holles för nosen som äfwen hålles in droppwis i nosen och swalget. Härmed har man ofta wäckt kreaturen up. Äfwen göres samma då kolg[as?] störtat kreaturen.

Swafel, *Arsenik*-, Qwicksilfwer-, saltsyre-rök tåla kreaturen i mängd, hwarföre de rökas dermed i smittosamma sjukdomar.

[2. Dryck]

De drunknade kreatur, som ei öfwer $\frac{1}{4}$ legat i watnet tagas upp. Är underläppen slapp och tungan utehängande, äro de döda, och all räddning är förgäfwes. Twertom då ei så är, dras de up på en warm askbädd och betäcker dem dermed, man öser i mun upspädd saltsyra, öppnar *arteria Zygomatica* på kinden, sätter *Tobaksclistir*. Man *placerar Zinkpelarn wid anus*

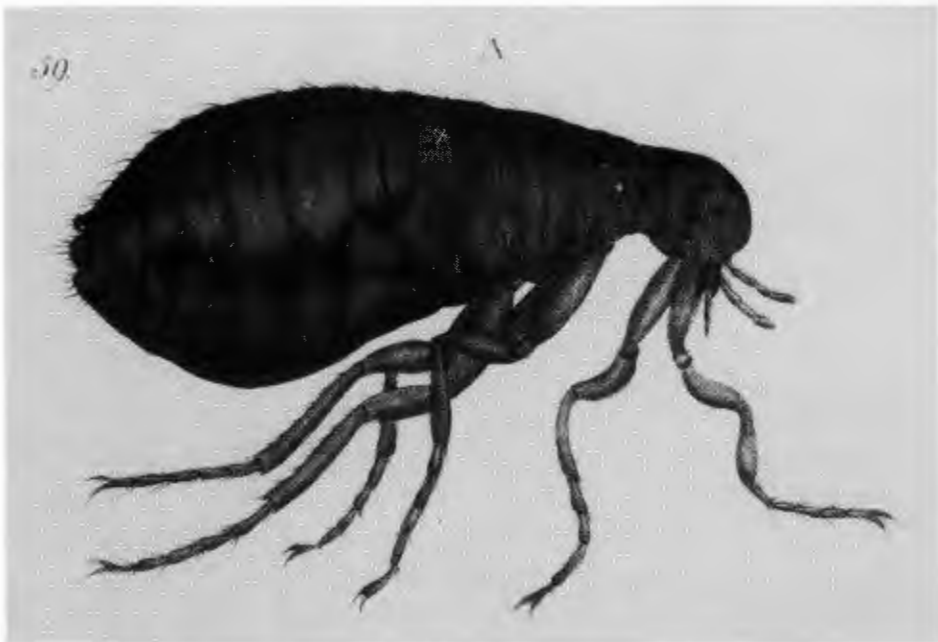
och en koppar pelare wid nosen, befuchta båda öppningarne med saltoplösning och så sätter den ena *excitator* i mun och den andra i ändan. Waknar ei kreaturet deraf är allt förgäfwes.

[3. Strypning]

Det händer att ett kreatur kan örja sig med et rep, snöre eller kedja och deraf dö. J sådant fall göres samma som är föreskrifwet om Rök qwäfdt.

[4. Kyla]

Kreaturen kunna i kalla rum förfrysa. Då betäcker man dem med säck[?]. Och som de efter wederståendet länge äro swaga, ges dem öl med Ingefära, eller andra kryddor.

Loppa, *Pulex irritans*. Ur Palmstruch (1809).

Det äldsta kända porträttet av en *Hernquist*-elev, *Gustaf Hjortberg*, som studerade vid Inrättningen i Skara 1779-80. Han var son till den kände prosten *G Fr Hjortberg*, och gossens porträtt är en detaljbild ur den stora målningen av prosten och hans hela familj i Släps kyrka, återgiven i sin helhet bl a av *Hallgren* (1960, sid 15).

[Avd X.] *Mantissa*

En smittosam feber med *trismus*^S botas med starka *Clistir* af *Valerianae Decoct*, *opium* och *Sal Tartari*, så att en häst får 6 *unce* Tinctur. Thebaic. på 4 timmars tid, och 2 mått *concentrerad Valerianae Decoct*. På båda sidor af kinnen ofwan Tuggmuskelen sätts *fontanelles* af *Helleborus*. Man uplöser en mark [c:a 200 g] Pottaska i ett ämbar watn, hwari öppas yllene klutar, som läggas om kinden som omslag. Inom 10 timmar öppnas gemenskapen mun och den sjuke kommer sig. Denna *cur* tjänar altså uti *Typhus*^S med *Trismus*^S.

Här är nu upskrifwit det angelägnaste af *Ars Veterinaria*. Deruti är ännu mycken brist och äfwen flere feltag, som ei i början af en wetenskap kan undvikas, isynnerhet i en wetenskap, som så många klåpare och olärda män utöfwa, hwilka ei känna mer än man på några *recepter*, som de upsnappat och hålla som hemligheter, under sin *practik*. Desse som de ei känna naturen, *Anatomien*, *Physiologien*, *Pathologien*, äro oförmögna at anställa riktiga och förnuftiga försök och slutsatser. Som okunnige om botemedelens wärkan, deras natur och sammansättning wandra de i mörkret och antaga för godt, det som antingen synbart på stunden ärfares [200] eller framdeles skadar, då grund till en äfwentyrligare sjukdom lägges.

De andra åter som blanda sig uti *Veterinaren* och tillwälla sig högsta ordet och willa föreskrifwa reglor, äro till större delen utan en *practisk* ärfarenhet. Ehuru kunniga uti alla delar som grundlägga *Theorien* hafwa dock så liten ärfarenhet och tillfälle att utöfwa sin kundskap men willa dock synas. De låna likt och olik[t] af *Medicina humana*, hwilket de förmena skola hjelpa äfwen för gräsätare. Jag känner *Auctorer* som bo i stora handelsstäder, hwilka näpligen en gång sedt det slags kreatur, hwars *Diaete*, skötsel, sjukdomar och botmedel de med allmenhetens beröm beskrifwit, och som än märkwärdigare är, h[wil]ka *citeras* de af andre som *Statores artis*. Således efterapar den med den andre och omstöpa Wetenskapen hwar en efter sitt mått. Hwad säkerhet och förtroende kan allmenheten hysa till dylika missfoster. Men den är wan wid klingande ord och smickrande löften. Man finner ju äfwen i andra husholdsgrenar rörande landtbruket, att de som mäst skrifwa och willa lära åkermannen att styra plogen och rätt sköta jorden till sin och landets största fördel, bo och lefwa i de största Städer, och de som döma öfwer upgifne frågors swar [ha] sina säte uti[?] och göromål inom Stadsmurarne. Den släpande Brukaren,[201] som har sin mästa ärfarenhet hinner ei till att utsmycka sina berättelser med den smak och sirlighet att Han winner bifall, hwarföre Han afhåller sig från alt tillbud.

Att winna ljus och framgång i desse högst nödwändiga grenar moste Läro Inrättningar uprättas uti hwilka dylika Försök borde anställas. Det häftar wid *Veterinaren* så mycken surdeg af Hofslagare och *Empirisk* rost, att denna Wetenskap kan genom en twagning eller omstopning renas. Än fordras år och flera trowärdiga *observationers* samlande för at af desse *materialier* updraga en lärobyggnad på fastare grunder, på *facta probata*, ei på lösa *hypotheser*.

För wetenskapen ligger monga motstöttar och hinder i vägen. Emedlertid klagas öfwer allt öfwer brist på skickeliga Boskaps Läkare, men inga anstalter fogas för att få dem. Till dylika mäns tilämnande fordras tjenliga läroanstalter; Men till dessas inrättande äro *fonder*

och kostnader nödiga, hwartill fattas i alla länder tillgångar. Till de nödwändigaste behofwen finnes aldrig utvägar, äfwen då ombärliga och kostsammare lustbarheter uprättas och med mycket bekymmer och möda underholles. Desse ärsamme Jnrättningar finna bifall af allmenheten, upmuntran och heder af de Mägtige. Twertom en *Veterinair* yngling, som i flera år arbetat och kostat ut sitt arff och dertill med bragt sig i skuld, wäntar ingen befördran, ingen Syssla, förblandas med förakteliga huddragare, nödgas ändteligen att gripa till plogen för att winna sin nödiga bärgning.

Herde som slår ner ollon åt svinen. Ur *Bock* (1552).

Noter

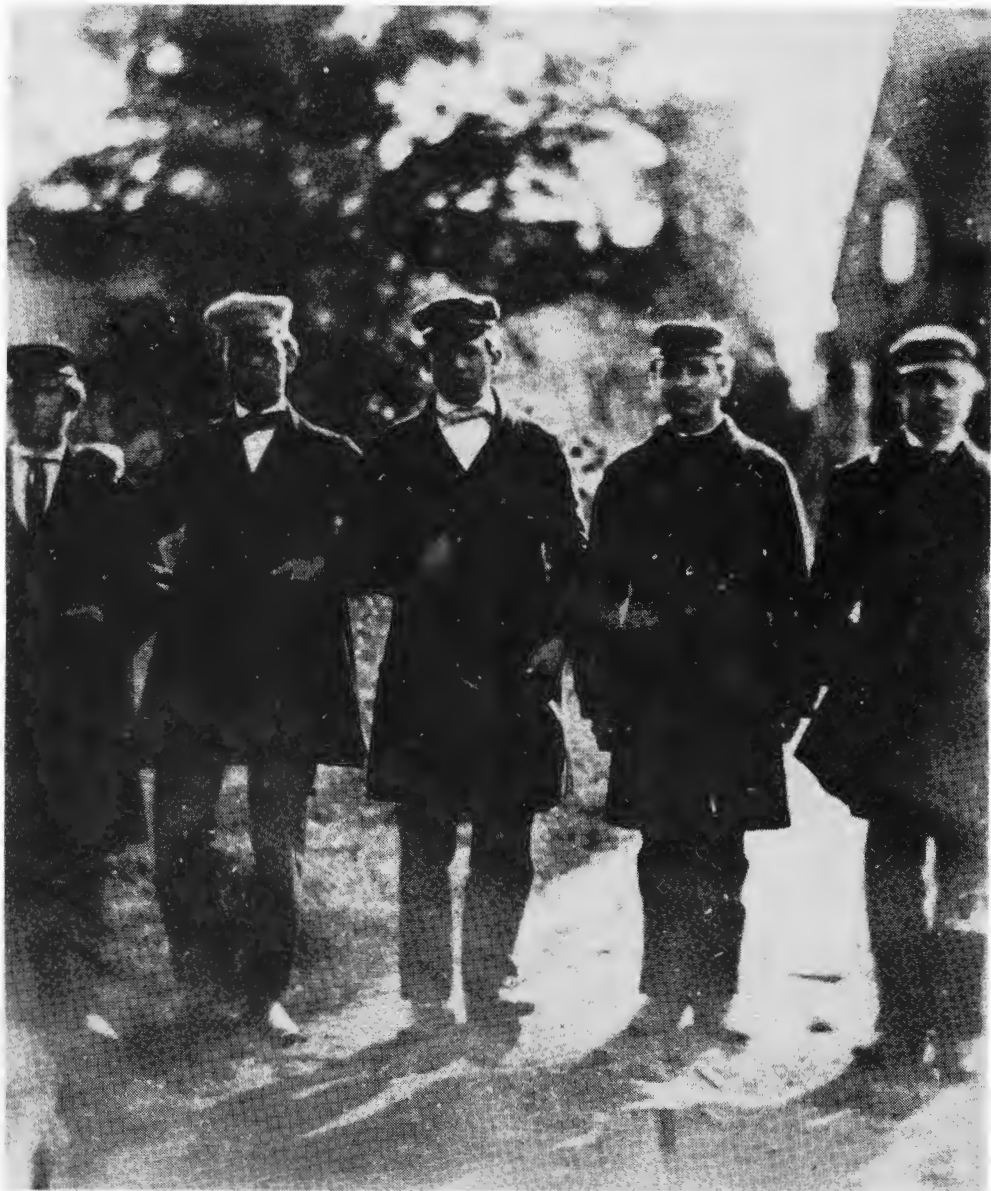
-
- 1 läderstick = ? Uttrycket ej påträffat i litteraturen. Någon form av hankning?
 - 2 *Hernquist* anspelar här på experimenten med grodlår av *Galvani* (1791).
 - 3 I *Utförlig afhandling öfwer rotsen hos hästar* (1773) använder *Hernquist* *Sniben* som synonym till rots: ... *den så kallade Sniben, morve på Fransyska, eller Rotsen* ...
 - 4 *Acheron* = gränsflod till de dödas rike; stundom betecknar uttrycket hela dödsriket.
 - 5 *Conducteur* = ledare.
 - 6 Om blod avtappas och får stå i ett kärl, bildas på ytan en ljus hinna, som ibland kan vara ganska tjock, "späckhud". Den består av vita blodkroppar, som flutit upp, och om hinnan är tjock, tyder detta på en infektiös process i kroppen.
 - 7 *knappen* = struphuvudet.
 - 8 rör under gången med bakben - något sådant rörelseuttryck är ej känt. Saknas möjligen något ord i texten? Avses "borrning"?
 - 9 Möjligen felskrivning för *Magnes. vitriol.*, magnesiumsulfat, bittersalt.
 - 10 *Clysteria emollientia*, uppmjukande lavemang.
 - 11 *Herba altheae* har ej påträffats i någon farmakopé. Troligen felskrivning för *Radix altheae*.
 - 12 *Herba verbasci* var ej officinell. Troligen felskrivning för *Flores verbasci*.
 - 13 *maxillaire* körtlarne. Trots benämningen avses nog *Lymphonoduli mandibulare*, struplymfkörtlarna.
 - 14 *Herba sambuci* ej officinell; troligen avses *Flores sambuci*.
 - 15 Troligen felskrivning? *Radix salicis*, rot av pil ej använd såsom läkemedel - bör vara *Cortex salicis*, pilbark.
 - 16 *Constance* = fasthet, beständighet.
 - 17 *sqwalpadt watn* = ?
 - 18 *acerbalion*. Uttrycket okänt; har ej kunnat återfinnas i uppslagsverken. Olika sammansättningar med *aer* och *air* har studerats utan resultat. Möjligen felskrivning; kanske avses *aspiration*, inandning.
 - 19 Med lungsjuka avses här en form av sumpfeber (mjältbrand).
 - 20 *Levantiska pästen* = bubonpest, böldpest.
 - 21 *Vivipar* betyder att djurarten föder levande ungar till skillnad från äggläggande (i båda fallen könlig fortplantning). Förmodligen avser *Hernquist* dock *partenogenes*, könlös fortplantning.
 - 22 De uppräknade formerna betecknar varaktigheten hos febrarna: *subcontinua* = med avbrott, *quotidiana* = dagligen återkommande; *quotidiana duplex* = återkommande två gånger om dagen (*Dictionaire général*, 1850). Innebörden av *haemitritans* är oklar.
 - 23 *ljuma ban* = ljumma bad.

-
- 24 *Pilger* (1801-1804).
- 25 Troligen avses med frost en imma (*SAOB*) i hårremmen.
- 26 *oscilatio vasorum perversa* = abnorm kärlreaktion.
- 27 Blind- och *colum* = blind- och grovtarmen (*colon*).
- 28 Bör vara *Cort.* i stället för *Rad.*
- 29 *Cavenda* = märk väl.
- 30 *Paulet* (1775).
- 31 Skriften om *Mal de bois* har ej kunnat identifieras. *Chabert, Flandrin* och *Huzard* utgav 1782-90 *Almanach vétérinaire*. År 1782 sid 88-107 finns en artikel av *Chabert: Description et traitement du charbon dans les animaux* (*Lenboms bibliografiska manuskript*). Möjligen är det denna artikel som avses.
- 32 Bådande förut = förebådande.
- 33 Här avses *Lafosse père* (1749).
- 34 Sporrat = spårat?, spanat?.
- 35 slampt = slappt?
- 36 I *von Sind* (1770) finns många recept på latverg eller mos. Vilken som *Hernquist* avser kan inte fastställas.
- 37 Täväggen blir vid fång konkav - ej konvex.
- 38 *Viborg, E, & P Scheel* (1801).
- 39 *dyspnea* = andnöd.
- 40 Receptets totalmängd är c:a 600 g. Ett kvarter = 1/3 l. Skall 2 kvarter ges, räcker receptet bara till en gång.
- 41 *Asthma acutum milliari convulsivum* - uttrycken ej återfunna i tillgänglig litteratur.
- 42 *Faim-valle, Faim-galle, Fames caballa, faim canine, faim de loup, faim de cheval, fringelle.* (*Dictionnaire général* 1850).
- 43 Fårtallen = djupströbbädd för får. Den säregna, starka lukten från ströbädden förmodades ha effektiv verkan.
- 44 *Vertiga* (*Lafosse* 1773), *Vertige* (*Dictionnaire général*, 1850, *d'Arboval*, 1877). De av *Hernquist* anförda benämningarna har ej återfunnits i litteraturen.
- 45 wadde = vadade.
- 46 öfwer stjernen = högst upp i pannan.
- 47 *Bulimia* = hetshunger.

-
- 48 Skräcken = Träcken (sannolikt felskrivning).
- 49 Dispepsia = dyspepsia, försämrad, försvagad fodersmältningsförmåga.
- 50 Späckas = späkas?
- 51 Sura = syra (västgötska).
- 52 Sic! Hästen saknar gallblåsa!
- 53 Ptualismus = Ptyalismus, salivflöde.
- 54 Troligen avses *Magnesium sulphuricum*.
- 55 Felskrivning; *Radix caryophylli* har inte återfunnits. Troligen avser *Hernquist Flores caryophylli*.
- 56 Kalla ban = kalla bad.
- 57 Vattnet i sliphon hade hög halt av järn.
- 58 Troligen avses *Acidum salis dephlogisticatum*.
- 59 *Mal de Siam[?]* ej återfunnen i tillgänglig litteratur.
- 60 Både läsning och tolkning osäkra. Med Wargs[?] ättika avses möjligen den av *Warg* (1759) på sid 651-652 beskrivna framställningen av ölättika.
- 61 "dras sten upp" gäller för tjurar, på vilka testikeln drages upp mot buken (cremasterreflex).
- 62 Genom sin korta gång = genom sitt snabba förlopp.
- 63 *Laryngeae, Maxillares, pharyngeae* betecknar lymfkörtlar i mun- svalgregionen. Terminologin stämmer inte helt med dagens.
- 64 Störtban = störtbad.
- 65 Köttet är slaskigt och slakt hängande = muskulaturen är lös och slapp.
- 66 Förmodligen avses här inflammation i någon lunglob - inte hela lungan.
- 67 Båset = bosset.
- 68 Efter mätesmanna ordom = efter opartiska värderingsmäns bedömning.
- 69 Möjligen kan det röra sig om *Kongl. Maj:ts nådige förordning, huru här i riket bör förhållas i anseende til then uti Italien, Holland, Nederländerne, samt Schleswig och Hollstein införde smittosamma boskaps-sjukdomen. 26 martii 1745. Stockholm 1745.*
- 70 Något om herrskapet Pinneberg i Altona har inte återfunnits i tillgänglig litteratur.
- 71 Kan möjligen avse *Viborg* (1795-1807), men i så fall inte band 2 utan 5 (1807). Ett annat möjligt arbete är *Viborg* (1806).
- 72 Någon litteraturuppgift om *Rouguel* ej påträffad.
- 73 1 (apoteks)mått = 36 uns, d v s omkring en liter.

- 74 Troligen felskrivning för 45°.
- 75 Möjligen begriplig ordföljd i våra dagar: Alla ha de denna Sjukdoms alla grader.
- 76 Någon författare med namnet *Germerhaussen* eller liknande har ej påträffats.
- 77 Troligen avses *la Gourme*, halssjukdom främst hos häst.
- 78 Hunden saknar sädesblåsor, *Vesiculae seminales* (accessoriska könskörtlar).
- 79 Latinska beskrivningen ur *Syst Nat XII*, 254.
- 80 Beskrivningen ur *Syst Nat XII*, 254.4.
- 81 Beskrivningarna av släktet *Oestrus* och dess arter ej ur *Syst Nat XII* (undantag *Oestrus nasalis*), ej heller ur andra undersökta källor, t ex *Linnés Entomologia* (1789), *Fabricius* (1775), *Scopoli* (1763).
- 82 Felskrivning av *Hernquist*? Beskrivningen stämmer någorlunda med *Oestrus bovis* - *Oestrus ovis* återkommer f ö längre ned. *Quensel* (1805) beskriver den: *Vingarne äro sotfärgade, utan fläckar. Bälgen har ett svart tverband midtöfver, och är i ändan besatt med brandgula hår.*
- 83 Beskrivningen ur *Syst Nat XII*, 251.3.
- 84 *Musca cadaverina*. Beskrivning enligt *Fabricius* (1775), sid 775.
- 85 Beskrivningen stämmer ej med släktet *Conops* men väl med arten *Conops calcitrans*, *Syst Nat XII*, 257.2.
- 86 *Stomoxys irritans*. Beskrivningen enligt *Fabricius* (1775), sid 798.
- 87 *Culex reptans*. Beskrivning enligt *Syst Nat XII*, 255.5.
- 88 Släktbeskrivning enligt *Fabricius* (1775), sid 803.
- 89 *Hippobosca equina*. Beskrivning enligt *Syst Nat XII*, 260.1.
- 90 *Hippobosca ovina*. *Syst Nat XII*, 260.4.
- 91 Släktbeskrivningen för *Pediculus* enligt *Fabricius* (1775), sid 804.
- 92 *Pediculus bovis*. Beskrivningen ej enligt *Syst Nat XII* eller *Fabricius* (1775).
- 93 *Pediculus vituli*. Beskrivning enligt *Fabricius* (1775), sid 805.
- 94 *Pediculus asini*. Beskrivning enligt *Fabricius* ((1775), sid 806.
- 95 *Acarus*. Släktbeskrivning enligt *Fabricius* (1775) sid 810.
- 96 *Acarus ricinus*. Beskrivning enligt *Syst Nat XII*, 266.7.
- 97 *Acarus reduvius*. Beskrivning enligt *Syst Nat XII*, 266.3.
- 98 *Acarus sanguisugus*. Beskrivningen stämmer ej med *Syst Nat XII*, 266.6.
- 99 *Acarus americanus*. Beskrivning enligt *Syst Nat XII*, 266.5.

-
- 100 *Pulex*. Släktbeskrivning enligt *Syst Nat XII*, 265.
- 101 *Pulex irritans*. Beskrivning enligt *Syst Nat XII*, 265.1.
- 102 26 - 28 gr *Reaumur* = 32°,5 - 35° C.
- 103 1 (verk)tum = c:a 25 mm, 1 linje = c:a 2 mm.
- 104 Beskrivningen ej återfunnen i litteraturen.
- 105 *Syst Nat XII*, 275.
- 106 *Syst Nat XII*, 275.1.
- 107 *Goeze* (1782) indelar bandmaskarna i två klasser: *Taenia visceralis* (*Taenia hydatigena*), blåsmaskar (i olika delar av kroppen), och *Taenia intestinalis*, bandmaskar (i tarmarna). Under rubriken *Taenia*, Bandmask behandlas båda grupperna.
- 108 *Goeze* (1782) observerade längder på 40, 46, 51 och över 100 alnar. Alnens längd varierade i Tyskland vid den här tiden mellan 52,3 och 69,9 cm; i Preussen 66,7. Maskarnas längd bör alltså ha varierat mellan 27 och närmare 70 meter!
- 109 Nyare namn *Cysticercus cellulosae*.
- 110 *Syst Nat XII*, 280.
- 111 *Syst Nat XII*, 280.2.
- 112 *Syst Nat XII*, 280.3.
- 113 *Larix* = *Larynx*, struphuvudet.
- 114 *Hernquist* har inte kunnat hålla tillbaka ett uttalande på grund av de knappa resurser, som ställts till veterinärvetenskapens förfogande, medan stora summor offrats på opera och teater. *Gustaf III:s* operahus hade invigts 1782 och *Kungl. Mindre Teatern* (vid Karl XII:s torg) 1793. *Gustaf III* var ju död när detta srevs.
- 115 *Veterinairer* används här som yrkesbeteckning för djurläkare. Detta är ett av de tidigaste beläggen härför.
- 116 Litteraturuppgifterna har inte kunnat kontrolleras. *Chr. W. Hufeland* utgav tidskrifter från 1791, varav *Journal der praktischen Arzneykunde und Wundarzneikunde* utkom 1800-1836.
- 117 Troligen avses *Tinctura thebaica*.

"Drosar", d v s elever vid Veterinärinrättningen i Skara, vid mitten av 1860-talet. Troligen såg eleverna ut på nästan samma sätt på *Hernquists* tid, åtminstone när de som här var söndagsklädda. Personerna är oidentifierade. Efter dagerrotypen av *NE Forssell* i Skaraborgs länsmuseum.

C. KOMMENTARER

Innehållsförteckning, förklaringar av ord och veterinärmedicinska facktermer, receptskrivning, litteraturförteckningar, register
Av Ivar Dyrendahl

Innehållsförteckning över förklaringar, register m m

Ordförklaringar	231
Sjukdomar (symptom)	244
Om farmakopéer och receptskrivning	249
I texten förekommande mediciner	252
I texten nämnda personer	277
Faksimil av kapitlet om veterinärmedicin i <i>P M Hebbes</i> bibliografi "Den svenska lantbrukslitteraturen. I. Från äldsta tid t.o.m. år 1800"	280
Litteraturförteckning	298
Litteraturförteckning för illustrationer	303
Register över sjukdomsbeteckningar och sjukdomsframkallande parasiter	305

Ordförklaringar

Abomasus = löpmagen.

Acari, arter av släktet *Acarus*, d v s fästingar, skabbdjur etc.

Acarus scabiei exulcerans = skabbdjuret, senare benämnd *Sarcoptes scabiei*.

Administrera betyder ju i allmänhet att förvalta men inom medicinen innebär begreppet att ge eller disponera ett läkemedel på visst sätt eller i viss form.

Adstringerande = sammandragande medel.

Aegropilae = hårbollar i tarmkanalen.

Aer vitalis = livsluft.

Afficera = angripa, göra verkan på.

Ammoniacalisk galla avser troligen galla med ammoniaklukt.

Ammoniacalisk luft = ammoniaklukt, särskilt i stallar med starkt sönderfall av urin.

Anastomisera = kärl som övergår i varandra, sammanflyter.

Aneurysma = utvidgning på pulsåder eller pulsådersvulst.

Angina esquinancia = inflammation i svalg, struphuvud och luftstrupe. *Dictionaire général* (1850).

Anomalie, anomalisk = avvikande från vanliga former och beteenden.

Anthrax = mjältbrand men synes tidigare ha använts mest om dess form karbunkelsjuka.

Antimonialia = antimonhaltiga läkemedel.

Antiphlogistica = inflammationshämmande medel.

Antiseptica = förruttnelsehämmande (bakteriedödande) medel.

Antispasmodica = krampstillande medel.

Antonii eld = äldre benämning på karbunkelsjuka (mjältbrand).

Apart = avsides, särskild.

Apoplexia = slag, slaganfall.

Aquaticus har ej återfunnits i litteraturen men avser våmmen, *Rumen*.

Arcana = hemliga, undergörande mediciner.

Arachnoidea = spindelvävshinnan omkring hjärnan. Se *Pia mater*.

Arteriae mesentericae = pulsådrorna till mage och tarm.

Arteria temporalis = tinningpulsådern.

Arteria zygomatica = pulsåder vid ögat.

Arterier, arteriell = pulsådror.

Ascites = bukvattnusot.

Attest = intyg om undersökningsresultat.

Aura febrilis = "föraning", tecken till feber.

Baklifwet = buken, bukorganen.

Barnkoppor = smittkoppor.

Bastardsläktet = korsningar mellan häst och åsna.

- Benign* = godartad.
- Betel = mundelen, bettet på ett betsel.
- Bildningsämne = substans ur vilken ett speciellt ämne bildas.
- Biliös* = med överskott av galla.
- Bindvävsindurerad*. En vävnadsskada läks i allmänhet genom att bindväv växer in i densamma. Bindväven blir ofta med tiden allt hårdare, *indureras*, och kan bilda ett ärr.
- Bistouri* = hopfällbar kirurgisk kniv.
- Blistring, blister, blistersalva. Med blistring menas ingnidning av en starkt retande, ofta blådragande blistersalva på ett klippt eller rakat hudparti. Genom reningen åstadkommer man en starkt ökad blodtillförsel till området, varigenom läkningsbetingelserna, särskilt vid kroniska åkommor, kunde avsevärt förbättras.
- Blodrör = blodkärl.
- Blodslag = annan benämning på slaganfall, slag.
- Blodstallning = blod i urinen.
- Blöt puls. Se Puls.
- Blåsbandmatskar = dynt (mellanstadium till binnikemaskar).
- Brand, brandig*. En skada kan vara så kraftig, att större eller mindre delar av den drabbade vävnaden dör. Sådan lokal vävnadsdöd (nekros, infarkt) kallades förr *brand* och partiet benämndes *brandigt*. Man skilde på kall och het brand efter områdets temperatur (uttrycket kallbrand användes ju fortfarande). I det vidare förloppet sönderföll ofta det brandiga partiet under inverkan av förruttelsebakterier och man talade då om *gangrän, gangraena*.
- Bronchotomie* benämnes numera vanligen *tracheotomi* och innebär att en *tracheotub* anlägges, dvs i ett snitt på halsen genom hud etc och luftstrupen inlägges ett rör genom vilket andningen kan ske helt eller delvis.
- Bryta = skaka (jfr frossbrytning). Kan även avse ett förstadium till kräkning.
- Brånad* = äldre uttryck för inflammation.
- Bröstsjuka, bröstinflammation, avser lunginflammation eller brösthinneinflammation - stundom också vissa former av mjältbrand.
- Bukslag = forcerad bukandning.
- Buksteck*, bukstick = tömning av vätska eller gas ur bukhåla eller bukorgan med trokar, ett instrument med vass stilet, omgiven av en hylsa. Instrumentet sticks in, stiletten dras ur och vätskan/gasen strömmar ut genom hylsan.
- Bukvattusot = ansamling av vätska i bukhålan.
- Båla = böla.
- Börströta, börstfall, Borstenfäule = sjukdom hos svin med blödningar vid hårrötterna och håravfall samt stört allmäntillstånd.
- Caloricum* = tyngdlöst ämne, varav luften förr troddes till en del bestå.
- Carbonici utveckling* = bildning av koldioxid.
- Carbonaceum* = koldioxid.
- Cardialigia* = magsmärtor.
- Cariös*, av *caries* = urfrätning av ben eller tandsubstans.
- Carminativa* = medel som löser väderspänning och buksmärtor.
- Catheder* kallas numera kateter, tappör.
- Cauterisation* = avlägsnande av sjukligt förändrad vävnad med brännjärn eller frätande medel.
- Chancres* betecknar vanligen syfilitiska sårbildningar. Här avses dock en förändring,

- som börjar med en liten varkula, *pustel*, som förstoras och sönderfaller till ett sår.
- Charpie* = dopptyg för upptorkning av blod, vätska etc.
- Chylus* = mjölkliknande vätska i mag- tarmkanalens lymfkärl i samband med fodersmältningen.
- Clistir*, *clystir* benämnes i våra dagar lavgång. *Clystir* användes inte bara i avföringssyfte utan också för att tillföra vätskeformiga läkemedel av olika slag; de resorberades hastigt av ändtarmsslemhinnan. *Clystirea* är pluralformen.
- Colica flatulenta* = väderkolik, gaskolik.
- Colon* = grovtarmen.
- Communieras* = sprida sig, bli allmän.
- Concretioner* = invärtes "stenar" av olika slag.
- Confundera* = sammanblanda, sammanflyta, förbrylla.
- Congestion* = blodöverfyllnad, inflammation.
- Conjection* = spridning av en sjukdom till annan del av kroppen, "kastning", metastas.
- Conjunctiva* = ögats bindehinna.
- Constance* = fasthet, beständighet.
- Contagium* = smittämne vid farsoter och andra starkt smittsamma sjukdomar.
- Cowperska körteln* = bulbouretralkörtlarna (accessoriska könskörtlar).
- Crisis*, kris = avgörande stadium i en sjukdom varefter den går mot bättring eller försämring.
- Crystallkoppor* har inte återfunnits i litteraturen. *Hernquist* nämner tre typer av fårkoppor; andra författare (t ex *Probstmayer*) anger i allmänhet fem.
- Daphne mezereum*. Se Källarhals.
- Daphne laureola* växer i Sydeuropa. Var förr officinell.
- Decomponera* = nedbryta, oskadliggöra.
- Demulierande* = uppmjukande, lindrande medel.
- Destruction* = förstörelse.
- Determinera* = förutbestämma, utstaka.
- Diabetes mellitus* = diabetes, sockersjuka.
- Diaphragma* = mellangärdet.
- Diaphragmatis* = mellangärdsinflammation.
- Digestive*, *digestivum* = ämne som befordrar varbildning (även matsmältning).
- Diluera* = utspäda.
- Disposition* = sjukdomsbenägenhet.
- Drachma*, *dragma* = vikt i *apotecaries system*, c:a 3.7 g.
- Drastica* = häftigt verkande laxermedel.
- Dråg = lågt liggande ställe, där vatten lätt samlas höst och vår. *Hof* (1772).
- Dröppel = flytning från könsorganen.
- Ductus chiliforus* = *Ductus chokedocus*, gallgången?, eller *Ductus thoracicus*?
- Dunstdrifwande* = befordran av utdunstningen genom huden, transpirationen.
- Dura mater* = hårda hjärnhinnan. Se *Pia mater*.
- Durchfall* = diarrhé.
- Durchlop(p)* = diarrhé.

Dyspepsia = störd matsmältning på grund av fel på magsaftens sammansättning.

Dysuria = smärtande urinuttömning.

Elack medfart under börden = svår förlossning.

Elektriska kraften. Man hade vid den här tiden mycket dimmiga begrepp om elektriska krafter. *Galvani* (1791) hade ju ganska nyligen gjort sina försök med grodlår.

Emeticum, emetica, emetici = kräkmedel.

Emollientia = uppmjukande medel.

Empyema = varbildning i lungan.

Empyreumatisk = med vidbränd lukt eller smak (oftast i samband med destillation).

Emulgentia = emulsionsmedel.

Endemi, endemisk = sjukdom som är vanlig inom en viss grupp eller inom ett visst område.

Enuresis = ständigt droppande av urin (på grund av slutmuskelförlamning).

Epidermis = hud, överhud.

Epizooti, epizootisk = smittsam djursjukdom, farsot.

Etter wahr. *Etter* kunde också betyda var - uttrycket kan därför uppfattas som en förstärkning.

Euphorbie saft = den starkt retande saften från törelväxter.

Exacerbation = stegring av sjukdom, särskilt av feber.

Excitantia = stimulerande, hetsande medel.

Excretion = varje ur en djurkropp avgående utsöndring, t ex urin, ekskrementer.

Fallukor = klaffar i vener och lymfkärl.

Falsk utsilning = rubbad utsöndring.

Fasciola hepatica = leverflundra, leverparasit.

Facta probata = beprövad erfarenhet.

Feber uppfattas i våra dagar mest som förhöjd kroppstemperatur, alltså ett symptom, men var förr den sammanfattande benämningen på praktiskt taget alla infektionssjukdomar och åkommor som förlöpte med förhöjd hjärtfrekvens och puls. Man skilde då på många slag av febrar, men eftersom man inte kände sjukdomarnas upphovsämmen, infektionerna, ledde dessa uppdelningar inte till säkrare diagnos, prognos eller behandling.

Feber momenta = feberns utveckling, feberns stadier.

Febris ab exhalatione paludosum = feber av ångor från träskmarker.

Ferkel = smågris.

Fermentation = jäsningsprocess.

Fetthinnan. Se Omentet.

Fiber, fibrer avsåg i första hand bindvävsfibrer men användes stundom om strukturer i under huden i allmänhet.

Fikwårter = "ett slags hudutväxter hos hästar" (*SAOB*). Betecknas i våra dagar som inkar.

Finnar = blåsmaskar, dynt.

Flaka swulster avser lokal, mer eller mindre utbredd och föga upphöjd svullnad. Swulst, swulster användes vid den här tiden ofta om svullnad, men också om vad man numera kallar svulster.

Fluget omtalas vid karbunkelsjuka (mjältbrand) samt elakartad kvarka och innebar att bölder slog upp på olika ställen.

Flått, flott = fästing.

Flåttare = hudavdragare, hästslaktare. *Egardt* (1962).

Fluctuation. Rörelser i en ansamling av vätska, t ex under huden, vilka kan fönimmas med känseln.

Flygande brand var en beteckning på karbunkelsjuka (mjältbrand).

Foder *canalen* = mag- tarmkanalen.

Fontanell, behandlingsform för att åstadkomma lokal retning. I ett litet hudveck lades ett snitt, och i såret placerade man en ärta, stundom med retande *fontanellsalva*. Ärtan hölls på plats med ett plåster. Retningen medförde ökad blodtillströmning, varigenom läkningsbetingelserna förbättrades.

Formera = bilda.

Fransoser hos människa betecknade en venersjuk åkomma, vanligen syfilis. Fransoser hos nötkreatur avsåg brummarsjuka hos kor (till följd av abnorm hormonproduktion i äggstocksblåsor). När *Hernquist* ifrågasätter om inte blåsmaskar i lungan kan vara orsak, så går detta tillbaka på utländska obduktionsbeskrivningar där vissa bifynd (tuberkulös pärlsot?) uppfattades som hörande till fransoser. - Fransoser hos andra djurslag förefaller vara nymfomani.

Frosken = sårig munhåleinflammation, *ulcerös stomatit*.

Froblåsa = sädesblåsorna, *Vesiculae seminales*. Denna accessoriska könskörtel saknas hos hund.

Furia infernalis = *zoophyt* (lågt stående organism mellan växter och djur, kavitetsdjur) enligt *Linné* (1766-68, sid 353).

Fänad innefattar vanligen nötkreatur, får och get, men av texten framgår på flera ställen att *Hernquist* bara avsåg nötkreatur.

Födande (foder) avser näringsrikt foder.

Förhärdelse, förhärdad, innebär i allmänhet att sjukliga förändringar antagit kronisk form.

Förta = fukta? (läpparna).

Förwandskap = benägenhet att reagera med varandra, släktskap.

Förvaringsmedel = förebyggande medel.

Galleria = ett långt, smalt rum, oftast för uppställning av böcker eller andra föremål; här parasitkanaler i olika organ.

Galvanism var ett dunkelt begrepp vid denna tid. *Galvani* (1791) hade ju bara något decennium tidigare publicerat sina försök med grodlår - man trodde att sjukdomar möjligen kunde botas med galvaniska strömmar.

Gastrisk har samband med *gaster*, magsäck.

Gastrodynia flatulenta = smärtor från en utspänd mage.

Gaz inflammable = lättantändlig gas.

Gemensamma hinnan förefaller enligt den något dunkla beskrivningen i *Hernquist* (1778, sid 74) vara bukhinnan.

Gifwa in betyder oftast att ge in läkemedel men kan också innebära att avliva, döda eller dö.

Glandula pituitaria = undre hjärnbihanget, hypofysen.

Glandulae conglomerate. Uttrycket användes om körtlar med flera lobber. Möjligen rör det sig här om körtelpaketet nedanför örat och bakom käkbensgrenen - ett område som *Viborg* avhandlat utförligt.

Glos anthrax = tungkräfta, d v s mjältbrand i tungan.

Glutei och *vasti* = muskler i höft och lår.

Gouleme. *La gouleme* har inte återfunnits i litteraturen. Möjligen avses *la gourme*, en halssjukdom (i första hand hos häst). *Goulet* betyder trång passage.

Grigsk, grisk = glupsk, häftig.

Grimtarmen - ordet har ej kunnat beläggas; förmodligen avses ändtarmen.

Gropjern = hovkniv.

Haemorrhoidal ådrorna = blodådror i ändtarmsregionen.

Halsband = slutmuskel, t ex urinblåsans slutmuskel.

Halsbrånad = halsinflammation.

Hank, hankning. Härvid lade man två parallella hudsnitt med ungefär en handsbredds avstånd från varandra. I det nedre instacks en hanknål, som fördes upp och ut genom det övre snittet. I nålen var fästad en hank av tyg, hår, tagel, läder e dyl, vilken drogs in mellan snitten. Vid hankens båda ändar fästes pinnar som hindrade den från att glida ut. Hanken fick sitta kvar i 2 - 3 veckor. Ingreppet medförde inte bara en stark lokal varföring och retning utan också en viss allmän mobilisering av kroppens försvarskrafter mot infektioner.

Hectisk conjection = feber med avmagring, ymnig, klibbade svett, hög temperatur och stor risk för metastaser.

Hectisk sjukdom, feber med avmagring, svettning och matthet i senare stadier av kroniska sjukdomar t ex tuberkulos hos människa.

Helmintiska parasiter = maskar (*Helminthes*).

Higmori hola = *Antrum Highmori*, d v s käkhålan, *Sinus maxillaris*.

Hinterbrand = äldre beteckning på mjältbrand (i föreliggande arbete bara använt för svin).

Hjernbrånad = hjärn- hjärnhinneinflammation.

Hjärtöron, hjertören = hjärtats förmak.

Humorhale patologien. Humoralpatologin, läran om de fyra kroppvätskorna (blodet, slemmet, den gula gallan, den svarta gallan) som måste vara i jämvikt för att hälsan skulle bibehållas, går tillbaka ända till *Hippokrates*

och *Galenos*. Närmare beskrivning i förordet.

Hundredagarna, röt månaden = den varmaste delen av sommaren, 23/7 - 23/8, då solen står i lejonets tecken. Benämningen kommer av "hundstjärnan", Sirius, som då går upp.

Hydrogene = vätgas.

Hypochondrie kan vanligen översättas med inbillningssjuka. När *Hernquist* talar om hypochondrie hos svin rör det sig väl om ordets verkliga betydelse, nämligen en åkomma i hypochondriet, vid revbenens nedre delar.

Hårdlifwad = hård, trög avföring.

Hårhank. Se Hankning.

Häftiga, hetsiga sjukdomar = akuta sjukdomar.

Idiopatisk sades en sjukdom vara som uppkommit utan samband med annan sjukdom och utan direkt påvisbar orsak. Motsatsen var *symptomatisk*, då sjukdomen var en följd av annat lidande.

Iglar. Med denna beteckning avses här i de flesta fall leverflundror, parasiten *Faxiola hepatica*, men stundom också blodiglar.

Immediate = direkt, omedelbart.

Indicerat medel = läkemedel som förmodas bota ifrågavarande sjukdom.

Indigestion = rubbad mat- fodersmältning.

Indrifwen = på djupet gående, kronisk.

Inficera = *inficiera*, smitta, nedsmitta.

Inflammationes spontaneae = spontant uppkomna, *idiopatiska* inflammationer.

Inflamatio activa idiopatica = spontant uppkommen inflammation.

Inflammatoriska häftiga sjukdomar. Med detta begrepp avsågs lokala inflammatoriska pro-

cesser - de allmänna kallades febrar. Även lokala sjukdomar kunde vara farliga om de angrep livsviktiga organ. - Med häftig avsågs en akut sjukdom.

Infundera = göra avdrag av drog med hett vatten.

Infusion = avdrag av drog med hett vatten.

Insprutning, inspruta = sätta clystir, d v s ge lavemang. Uttrycket användes stundom för att beteckna blodöverfyllnad i kärl eller inre organ.

Iterera = upprepa.

Involvera = inveckla, insvepa.

Iris = ögats regnbågshinna.

Jugularis = halsblodådern.

Kastad qwarka = infektionen har spritt sig till olika delar av kroppen (metastaser).

Kastning, sjukan kastar sig, innebar vid den här tiden spridning av en sjuklig process till en annan del av kroppen (*metastas*), t ex kastad qwarka.

Kehlseuche, Kehlsucht skiljer sig från qwarka endast genom mindre mängder varflytning. *Gaab* (1784). *Hernquist* anger den som en särskild sjukdom, halsbrånad.

Kiesa = sätta av i vild fart.

Kinnen = kinden.

Kjöfwas = kvävas.

Klara, hwita hinnan; detta uttryck ej återfunnet i tillgänglig litteratur. Klara hinnan är helt säkert ögats hornhinna, och klara, hwita hinnan är möjligen en gemensam beteckning för horn- och senhinna.

Klem = klämskada.

Klöfwersjuka. Ej påträffat i litteraturen. *Hernquist* anger klöfwersjuka som en form av sumpfeber (mjältbrand).

Knöttra = små knutor.

Konkrement = "sten"bildning i inre organ, t ex gallsten, njursten.

Konstituens, konstituerande medel = tillsatser till mediciner i avsikt att ge dem en för ingivning lämplig form, t ex piller, mos.

Kowperska körtlen. Se *Cowperska* körteln.

Korset = beteckningen på bäckenregionen hos husdjur.

Krakig = tillfrusen, knagglig väg (*SAOB*).

Kronan är övergången mellan hornkapsel och hud i hästhoven.

Kropf = elakartad qwarka.

Krösan, kröset = den hinna i vilken tarmarna är upphängda och i vilken till- och avförande kärl går.

Källarhals, tibast, *Daphne mezereum*, buske som blommar på bar kvist och producerar giftiga bär. Var förr officinell.

Köller färgad = gulgrå (som älghudskyller).

Lancette = kirurgisk kniv med spetsig, smal och tunn klinga.

Lactuca sallat = vanlig sallad.

Lamellae skiftwisa = skiktade pålagringar.

Laner = den tandfria delen av käken mellan fram- och kindtänder hos hästen.

Larynx = struphuvudet.

Lata avser människans breda binnikemask, *Bothriocephalus latus*.

Latverg = mos för medicinsk användning (*electuarium*).

Lazarette feber. Om flera sjuka människor eller djur vistades i samma lokal, kunde en sjukdom, som från början inte ansågs smittsam, antaga smittsam karaktär. Man trodde detta berodde på en anhopning av sjukdomsprodukter och kallade det *lazarette feber*.

Lifwet avser stundom *baklifwet* eller *buklifwet*, d v s buken. *Wädren i lifwet bulra* = starka ljud av tarmgaser.

Lod = äldre viktsenhet, c:a 13 g.

Luftsäcken, *Diverticulum tubae auditivae*, är en säckformig utvidgning av *Eustachiska* röret (mellan svalget och örats trumhåla).

Lungfeber, lungsjuka, en form av sumpfeber, d v s mjältbrand.

Luppna = löpna, koagulera.

Lympha coagulabilis = lymfa som koagulerar och övergår till fibrin.

Lösa revben. Se Refben.

Malign = elakartad.

Malpighiska nätet är en beteckning på kapillärnätet i underhuden.

Mantissa = tillägg, tillökning.

Mediannerven. Se *Nervus communis*.

Mediastinum = skiljeväggen i brösthålan, som genom denna uppdelas i en höger- och en vänsterhalva. Hjärtat är beläget därinom, liksom mat- och luftstrupen, de stora kärlen etc.

Medulla oblongata = förlängda märgen.

Membran = hinna. I flertalet fall avses slemhinnor.

Membrana pituitaria nasi = nässlemhinnan.

Mercurialia = kvicksilverpreparat.

Metastas = överföring av en sjuklig process från ett ställe i kroppen till ett annat.

Miasma = ett utanför kroppen bildat ämne (vanligen i sumpmarker) som kunde framkalla sjukdom och som därvid kunde förvandlas till smittämne.

Mjölkkädror, mjölkkrör = lymfkärl.

Mjölsohl användes mest till höns och grisar; mjöl nedrört i diskvatten eller annan vätska.

Monostoma är ett trematodsläkte (sugmaskar).

Motus peristaltica = tarmens framdrivande rörelse.

Mucilaginoso = slemproducerande medel.

Munklämma, munläsa = kramp i tuggmuskulaturen, ofta till följd av stelkramp.

Nausea = ett tillstånd av illamående, äckel och kräkningsbenägenhet.

Nedrig = nedtill beläget. Ett nedrigt kärl = ett lågt placerat kärl.

Nervus communis, gemensamma nerven, mediannerven. Vad *Hernquist* avser med denna nerv är osäkert. Av rabiesbeskrivningen kan man få uppfattningen att det är en nerv i direkt förbindelse med hjärnan.

Nervus intercostalis = nerv mellan revbenen.

Nitrogenium, kväve, upptäcktes av *Scheele*, som kallade ämnet "fördärvad luft". Den franske kemisten *J A C Chaptel* (1756-1832) införde benämningen *nitrogenium*. Kunskapen om kvävet var dock ringa vid denna tid.

Nopphinnan = tarmslemhinnan.

Nosologi = beskrivning av sjukdomarnas systematik.

Nätet = fetthinnan, *omentet*.

Oesophagus = matstrupen.

Officinell = auktoriserat läkemedel, d v s upp- taget i gällande farmakopé.

Oförmäلت = utan något föregående tecken.

Omasus = bladmagen.

Omentet, nätet, fetthinnan, kan sägas vara en fortsättning på kröset, tarmkanalens upphängning.

Organismus = det naturliga sambandet mellan kroppsdelarna som en livsduglig enhet.

Oscillation användes som uttryck för tarmrörelserna, *peristaltiken*.

Outskuren = ej kastrerad.

Oxygenum = syre.

Palliative, palliativ behandling = användning av lindrande medel då effektivt botande behandling ej är möjlig.

Pancreatiska verkan = effekt av vätska från bukspottkörteln, *pancreas*.

Paracentesis = instickande av ett instrument i en kroppshålighet för att uttömma vätska.

Paralys, *paralytisk* = förlamning, förlamad.

Parotis, *parotides* = öronspottkörteln.

Paroxysmer = återkommande feberanfall.

Per consensum = genom samtycke, i samverkan.

Per nervorum consensum = genom nervernas samverkan, medverkan.

Peristaltik, *peristaltisk* = tarmrörelser. *Hernquist* använder också uttrycket *oscillation*.

Peritoneum = bukhinnan.

Pharynx = svalget.

Pia mater, kärlninnan, är den innersta hjärnhinnan, och utanför ligger *Arachnoidea*, spin-

delvävshinnan. Den yttersta hinnan, *Dura mater*, har anslutning till hjärnskålens ben.

Piggångar = av parasiter underminerad hud med mängder av små gångar.

Platthov = hov med nedsänkt sula.

Pleura = bröstinnan.

Plexus choroideus = blodådror med rika förgreningar i olika delar av mjuka hjärnhinnan.

Plumeau = kirurgisk betäckning, avtäckning av t ex ett sår. Ordet betyder också dammvippa.

Pocken = alternativ benämning på fårkoppor.

Podagra = gikt i fötterna.

Polyp = svulst på slemhinna, oftast stjätkad.

Postillon var den ansvarige ledaren för postdiligenser - samtidigt budbärare.

Praecipitat = fällning.

Praedisponerande = förutbestämd.

Praeservativa = förebyggande medel.

Principium = början, ursprung.

Ptyalismus = spottflöde.

Puls. I våra dagar avser man oftast pulsfrekvensen när man talar om puls - förr menade man det känseltryck man erhöil av pulsåderns tryckvariation; något som hade stor betydelse då man inte hade andra hjälpmedel vid den kliniska undersökningen än syn, känsel och hörsel. Pulsen kunde vara hastig ("snäll"), långsam, hård, blöt (mjuk), svag, stark etc. - Vid lokal inflammation, t ex i en hov, känns tydligt en "förstärkt" puls i tillförande artärer.

Purgativa, *purgantia*, *purgermedel* = avföringsmedel.

Purgitantia irritantia = retande avföringsmedel.

- Pustula, pustulae* = liten upphöjd varkula eller varböld i hud eller slemhinna.
- Quarter, kvarter = rymdmätt, c:a 1/3 l.
- Quintin*, kvintin = vikt i *apotecaries system*, c:a 3,8 g.
- Ranunculi* = växter av smörblommesläktet.
- Rar = sällsynt.
- Receptabilité* = mottaglighet.
- Refben. *Hernquist* (1778) skiljer i sin hästanatomi mellan 9 fasta (förenade med bröstbenet) och 9 weka refben på vardera sidan. Med lösa refben avses förmodligen detsamma som weka, d v s icke direkt förenade med bröstbenet.
- Refbenshinnan = brösthinnan, *Pleura*.
- Remitterande feber* eller sjukdom = eftergivande, avtagande så småningom.
- Remission, remitterande* = lindring, avtagande sjukdom.
- Resolution* = upplösning av en sjukdomsprocess, läkning.
- Reticulum* = nätmagen.
- Rifningar = avrivningar, d v s baddning med kallt eller varmt vatten.
- Ringsjuka = djuret rör sig ständigt i ring på grund av hjärnstörande. Kallas hos får vanligen kringsjuka men även ringlöpande får.
- Rumrika hinnan = bindväven under hud och slemhinnor.
- Ryggblood = mjältbrand (hos får).
- Röckla = rossla.
- Rör, rören = (blod)kärl(en).
- Rötaktig, rötsot, rötfeber = sjukdom som följer med blodig urin och/eller avföring.
- Sadelstan*, sadelstaden = läget för en sadel på hästryggen.
- Sanies*, saniöst = stinkande var.
- Satyriasis* = sjukligt stegrad könsfrift med ständig peniserektion.
- Scarificera* = att med kniv skrapa på huden tills en lättare skada uppkommit.
- Schirrös, scirrhös, scirrhus*, betecknar inväxning av mycket hård bindväv.
- Schuppen = ty fjäll? Loppan har vid basen av snabeln två små, spetsade skivor eller fjäll.
- Scrotum* = handjurens pung.
- Scrupel*, skrupel = vikt i *apotecaries system*, c:a 1,2 g.
- Selenit* = ? Tandemalj? Med selenit avses i våra dagar salt av selensyrslighet, H_2SeO_3 .
- Septiska miasmata*. Man trodde, att i sumpmarker bildade, sjukdomsframkallande ämnen, *miasmata*, kunde övergå till smittsamma former, och man talade då om *septiska miasmata*.
- Serösa hinnan*, den hinna som bekläder insidan av kroppshåligheter, t ex brösthålan, bukhålan, och som överdrager inre organ.
- Skarpen = hård, styv, stel.
- Skjugt = skyggt.
- Skrafla = knastra.
- Skrapning = rykt.
- Skravelsjuka synes ha varit beteckning också på karbunkelsjuka (mjältbrand).
- Skummer sig = med skum omkring nos och mun? Möjligen svettig, löddrig. *SAOB* upptar ingen reflexiv form av skumma.
- Skärningar = operativa ingrepp.

- Slagfluss. Djuret förlorar på grund av hjärnrubbning herraväldet över musklerna, faller omkull, andningen försvåras och döden inträffar snart.
- Slaksida = flanken.
- Slätt fo(r)drad, slätt född = giva av litet och/eller dåligt foder.
- Slemmembranae = slemhinnor.
- Snorra = spinna (om katt).
- Sondera honor omtalas vid blåskatarr. Förmodligen avses inte införande av en sond utan av ett tappar i urinblåsan hos sto.
- Spasmer = lokala krampryckningar.
- Species = växt- eller djurart men även art av sjukdom.
- Specificum = mot en viss sjukdom speciellt verkande medel.
- Spetsmus = äldre beteckning på näbbmus, *Sorex araneus*.
- Sphacelus = död cellmassa, kallbrand.
- Spilmatsken = osäker tolkning. Möjligen maskar som avgår med träcken.
- Stalla = urinera.
- Stalltyphus är uppenbarligen vad man i våra dagar kallar förlossningslamhet, *Paresis puerperalis*.
- Statores artis = konstens beskyddare.
- Stenqwarka = elakartad kvarka, kännetecknad av hårda knutor i eller förhårdnad av körtlar utan följande ömhet. Uppfattat som förstadium till rots; även liktydigt med rots. (SAOB). Jfr *Abildgaard* (1798, sid 55).
- Stenpassion = smärtor av t ex gallsten, njursten.
- Stjernen = pannan; öwer stjernen = högst upp i pannan.
- Stirrande i köttet = darrningar i muskulaturen.
- Stomatace = frosken, sårig munhåleinflammation.
- Stryken, struken, av stryka.
- Strålröta = lidande med smetigt, illaluktande sönderfall av strålen (på hästhovens undersida).
- Stå mot användes i betydelsen göra motstånd t ex vid ingivning av läkemedel.
- Sudorifera = svett drivande medel.
- Sugrör, sugådror betecknar lymflärl.
- Suppuration = vargöring.
- Swår ande = tung andning.
- Sympatisk, *sympati*, medkänsla, meddragen. På *Hernquists* tid trodde man att närgränsande organ vid en sjuklig process angreps genom *sympati*, drogs med i sjukdomen. I de flesta fall rörde det sig om en spridning av infektion.
- Symptomatisk, något som har med sjukdomsyttringar att göra. En sjukdom kan vara symptomatisk, d v s den är följden av en annan rubbning. En *symptomatisk* behandling inriktar sig mot symptomen, ej mot grundorsaken.
- Såd, de fasta delar som kan silas ifrån när man gjort avkok på något ämne, t ex havre- eller korngryn. Det kan också betyda avrens, skal etc från spannmål.
- Säckwattusot. Vid ansamling av vätska i kroppens hålrum, framför allt i bukhålan, kan vätskan bli begränsad av krös eller nät, så att en vätskefylld säck bildas.
- Tandfistel avser en fistelbildning till följd av en infektiös process i en tandrot. Ibland avses en

- s k öronfistel, som uppkommer genom ett missbildat tandanlag vid öronbasen.
- Tarmgikt. Definition ej funnen! Odefinierade tarmplågor?
- Tarmkröset = den hinnaktiga upphängningsanordningen för tarmen.
- Taxus baccata*, idegran, omtalas såsom giftig.
- Tela cellulosa* = underhudsbindväv, bindväven under slemhinnor.
- Tetanus traumaticus*, en stelkramp som uppkommit till följd av sår. Om sår inte kunde påvisas, talade man om *Tetanus idiopathicus*. Se Stelkramp.
- Threnitis*. Avser hjärn- hjärnhinneinflammation, meningoencephalit. Uttrycket ej återfunnet i tillgänglig litteratur.
- Tillta, tilltaga, innebär i allmänhet att hullet förbättras.
- Tissue cellulaire* = cellvävnad i allmänhet, underhudsbindväv.
- Tomileum* är tunntarmens avslutande del, *ileum*, som mynnar i blindtarmen. Stundom synes hela tunntarmen innefattas i begreppet.
- Toniskt* verkande, *tonica* = medel som påverkar vävnadernas, särskilt blodkärlens, spänningstillstånd.
- Ton, tonus* = spänningstillståndet i vävnader, speciellt blodkärlen.
- Tournist* = tornister, foderpåse att hängas på hästens huvud.
- Trepan = instrument att borra större hål i ben.
- Troisquart* (= 3/4) har försvenskats till trokar. Se detta ord.
- Troicar*. Se Trokar.
- Trokar, troakar, *trois quarts*, en med skaft försedd stilet, omgiven av en hylsa. Instrumentet användes för att tömma gas eller vätska ur en inre hålighet genom att stiletten med hylsa stötes med hjälp av skaftet in till håligheten, varefter stiletten drages ut och gas eller vätska kan strömma ut genom den kvarsittande hylsan.
- Tumor cysticus* = blås- eller säckformig svulst.
- Tunica cellulosa* = underhudsbindväven.
- Turnip = rova.
- Tympanitis*. Se Wädersot.
- Typus* = prägel, bild.
- Tånget(?) = mjältbrand (hos får).
- Tårpuncter = tårkanalernas ingångsöppningar i ögonlocken vid inre ögonvinkeln.
- Urinstod = upphörd urinutsöndring.
- Urinstämma = upphörd urinuttömning.
- Uterus bicornis* = livmoder med två horn.
- Utsilning* = 1700-talets uttryck för utsöndring, t ex av urin.
- Utskuren* = kastrerad.
- Utsot* = diarrhé.
- Walackad = kastrerad.
- Varicös* = med åderbräck.
- Vasa* = (blod-, lymf)kärl.
- Vasa absorbentia* = lymfkärl.
- Watnswulst antages närmast motsvara vad man numera kallar lymfangit, men viss tveksamhet ifråga om överensstämmelsen föreligger.
- Vena jugularis* = halsblodådern.
- Vena portae* = portådern, som leder blodet från tarmkanalen till levern innan det går ut i allmänna kretsloppet.

Venösa utändar. Även om man på *Hernquists* tid kände blodomloppets princip, så var man inte helt på det klara med att artärerna förgrenas i kapillärer som åter förenas till vener. Man trodde att åtminstone en del av kärlen hade öppna "utändar".

Werbällt (=verbällt?). Uttrycket ej återfunnet i litteraturen. Något samband med hästens ballar? Hälta, stela rörelser?

Vibix. vibices = skråma, skråmor.

Vomera = kråkas.

Wädercolic = gaskolik, kolik till följd av tarmarnas utspänning av gas.

Wädersot, *Tympanitis*, innefattar tydligen gaskolik men möjligen också någon annan

åkomma.

Wädersupare = ovana hos häst att under ljud svälja ned luft, ofta i så stora kvantiteter att mag- och tarmrubbingar uppkommer.

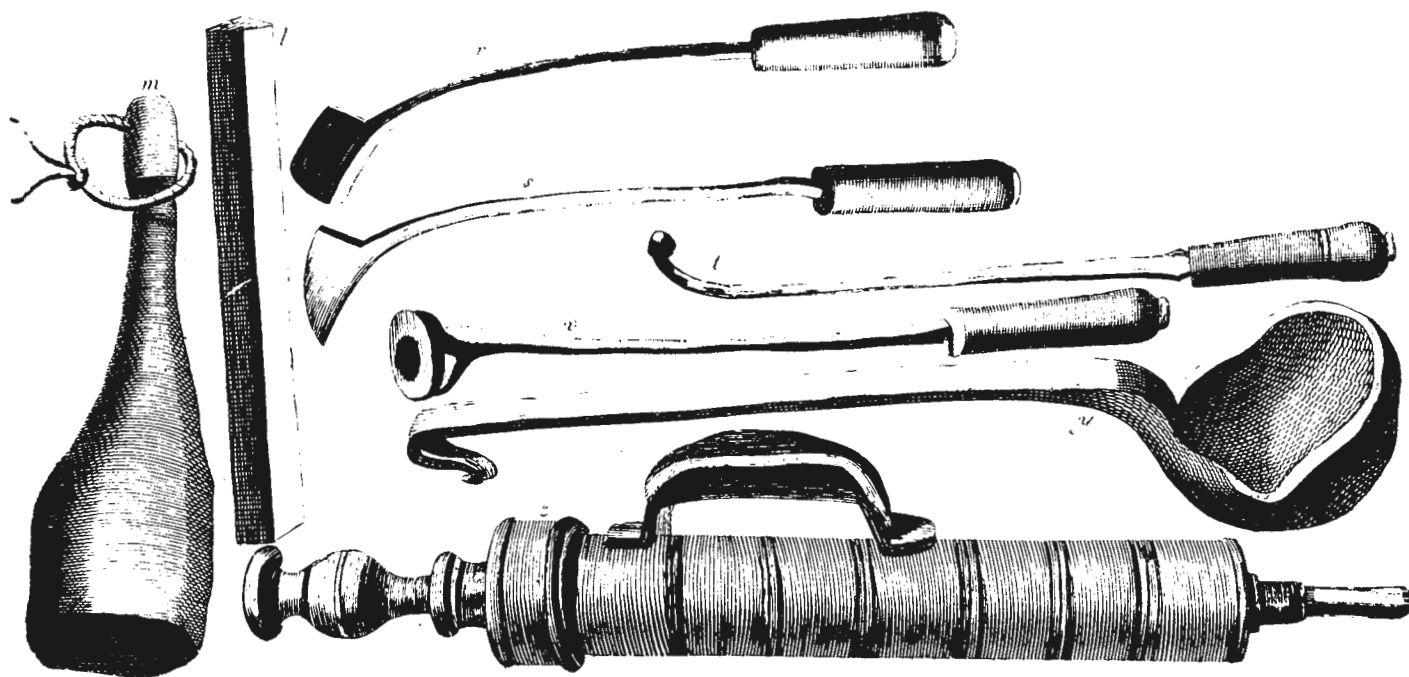
Wätne = vattenställe. *Hof* (1772).

Zoophyter = äldre beteckning på kavitetsdjur (koraller, maneter etc).

Återköp användes som beteckning för återgång av köp, t ex vid dolda fel hos häst.

Öpning användes med olika betydelse: 1. Nuvarande betydelse, öppning, hål. 2. Obduktion, sektion. 3. Avföring.

Örja sig = strypas.

Upptill brännjärn av olika slag samt skopa för förångning. Nedtill clystirspruta; till vänster ingivningsträtt för flytande medicin.

Efter *Lafosse* (1772).

Sjukdomar (symptom)

Korta beskrivningar av sjukdomar och sjukdomssymptom, som i texten markerats med ^S

Anthraces. Se *Bubones anthraces*.

Anthrax. Se Sumpfeber.

Aktiv inflammation. Se *Stenisk aktiv inflammation*.

Astenisk falsk inflammation uppkommer som följd av en annan sjukdom.

Beständig feber. Se *Febris continua*.

Boskapspest, *Pestis bovilla*, boskapsdjuka, Rinderpest, är en mycket smittsam virus-sjukdom hos nötkreatur och andra idisslare. Dödligheten är mycket hög. Sjukdomen finns fortfarande i västra Asien och Afrika. Den förlöper med inflammation och sårigt sönderfall av slemhinnorna. Medförde under 1700-talet otroligt stora förluster i Europa.

Bubones anthraces = mjältbrandssvulster, karbunklar. Se Sumpfeber.

Cachexia, *cachectisk*. Djuret ser "dåligt" ut, avtärt, i avsaknad av kraft.

Carbuncel, karbunkel. Ytlig form av mjältbrand, *Anthrax*. Börjar som lokal ansvällning, vilken utvecklas till ett elakartat, brandigt sår. Se Sumpfeber.

Colic. Se Kolik.

Continuae. Se *Febris continua*.

Coryza morphondure. Se Strengel. *Coryza* betyder snuva och *Morphondure* är en av de franska benämningarna på kvarka. *Lafosse* (1772). *Hernquist* använder dock uttrycket som alternativ till strengel.

Dumhet. Se Koller.

Dumkoller. Se Koller.

Dysenteri = elakartad diarrhé med blodtillblandning, rödsot.

Eftergifvande feber. Se *Febris remittens*.

Emphysem, wäderswulst. Inträngande av luft i lungvävnaden och vidare till underhuden, vanligen till följd av brustna lungblåsor vid svår hosta eller krampartad sammandragning av de finaste luftrören.

Falsk inflammation. Se *Astenisk inflammation*.

Febris continua = ständig feber.

Febris intermittens = feber med upprepade avbrott, växelfeber.

Febris nervosa lenta benigna. Se Smittsam hästfeber.

Febris nervosa maligna. Se Smittsam hästfeber.

Febris pernicioiosa contagiosa equorum. Se Smittsam hästfeber.

Febris remittens = eftergivande feber, minskar så småningom.

Febris tertiana remittens = tredjedagsfeber.

Frisel = "(smittsamt) hudutslag med små blåsor samt feber" (*SAOB*).

Frosk, *Stomace* = slemhinneåkomma i mun och näsa.

Fång är en akut inflammation i hovläderhuden med så starkt utträde av vävnadsvätska att sambandet mellan hovläderhud och hornkapsel upplöses. Sjukdomen är oerhört smärt-

- sam. Den beror på rubbning i tarmen med histaminbildning (i livmodern vid förlossningsfång). Behandlas med inflammationshämmande medel och kraftig åderlåtning.
- Gangraena*, gangrän = fuktig brand, d v s lokal vävnadsdöd med förruttelse.
- Gulsot är ett symptom på leverskada, varvid gallämnen kommer ut i blodet och färgar hud, slemhinnor och andra vävnader gula.
- Hjortsjuka. Se Stelkramp.
- Hornboskapssjukan. Se Boskapsppest.
- Hundsjuka. Se Valpsjuka.
- Huvudsjukan, spanska huvudsjukan. Smittsam hästsjukdom med stark svullnad, främst i huvudet. Ansågs vara en form av smittsam hästfeber.
- Häftig rots. Se Smittsam hästfeber.
- Illaartad slemfeber = allvarlig form av smittsam hästfeber.
- Inflammation på noshinnan. Se Strengel.
- Intermittent feber. Se Febris intermittens.*
- Karbunkel. Se *Carbuncel* och Sumpfeber.
- Kolik, *Colic* = häftiga buksmärtor av olika orsaker.
- Koller, dumkoller. Beteenderubbningar på grund av sjukliga förändringar i centrala nervsystemet: hjärnvattusot, parasitblåsor etc. Utvecklas långsamt; symptomen blir mera framträdande periodvis.
- Kräfta. Med detta begrepp avses i de flesta fall s k tungkräfta, d v s mjältbrand lokaliserad till tungan. Någon gång användes ordet om elakartad svulst.
- Kvarka, qwarka. Infektionssjukdom hos häst, orsakad av *Streptococcus equi*. Förlöper inledningsvis med hög feber och följs av slemmigt-varigt flöde från andningsvägarna samt ansvällning av och varbildning i käklymfkörtlarna. Komplikationer till olika delar av kroppen vanliga. Då sjukdomen ger livslång immunitet angrips främst unga hästar.
- Kvickdrag, qwickdrag, yttrar sig i form av försvårad andning, så att bukmuskulerna deltar med s k dubbla flankslag som följd. Åkoman beror i allmänhet på bristning av lungblåsor (emfysem), och detta sammanhänger med krampartad förträngning av de finaste luftrören.
- Lienterie* är en tarmåkomma med kraftig diarrhé där träcken innehåller rikligt med helt osmält foder.
- Marasmus* = avtårdhet till följd av hög ålder.
- Mauke. Se Mugg.
- Mjältbrand uppfattades på 1700-talet som en speciell form av sumpfeber. Se detta ord.
- Mugg, mauke, månke. Hudsjukdom under hovskägget med sönderfall i överhuden i lindriga fall, och i svåra fall med djupa inflammationer och avstötning av döda partier med svår-läkbara sår. Bristande renlighet anses vara huvudorsaken.
- Munläsa, munklämma = kramp i tuggmuskulaturen så att munnen inte kan öppnas.
- Månadsblindhet, månblindhet. Periodiskt uppträdande inflammation i ögats åder- och regnbågshinna. Efter 1 - 2 veckor inträder förbättring, men lidandet återkommer snart igen och leder slutligen till blindhet. Förekommer mest i Sydeuropa.
- Månke. Se Mugg.
- Ormen, springorm, hudrots. Förlöper med knutbildningar i huden och förtjockning av angränsande lymfkärl hos häst. Knutorna faller sönder och ger upphov till kraterformiga sår med gult, klibbigt var. Är en hudform av rots; se detta ord.
- Panaritium*, vargörande inflammation med sår i nedre delen av hästfoten vid övergången till hoven. *Dictionaire général* (1850).

Parotitis, öronkörtelns inflammation, *Parotitis suppurans seu felina, mumps*. Omtalas som en sjukdom hos katt med ungefär samma symptom och förlopp som påssjuka hos människor.

Pestis bovilla. Se Boskapspest.

Petechier = talrika knappnålshuvudstora blödningsringar i underhud eller under slemhinna.

Påst, påstfeber. Se Boskapspest.

Qwarka. Se Kvarka.

Qweckdrag, qwickdrag. Se Kvickdrag.

Raseri, raserifeber = vattuskräck, *rabies*.

Remittentes. Se *Febris remittens*.

Rots, rotsen, snib, snip. Specifik, kronisk hästsjukdom, orsakad av *Bacterium mallei*. Förloper med varflöde från ena näsborren och ansvällning av samma sidas käklymfkörtlar. Anledningen till flödet är små knutor på näslemhinnan som sönderfaller och ger sår med späckig botten och upphöjda kanter. Sedan närmare 100 år finns inte sjukdomen i Sverige. Ordet rots betecknade i äldre tid bara näsflytning, och *Hernquist* talar om rots hos hund (valpsjuka) och hos får (vid enkel snuva), men även i andra fall benämner han näsflytning med detta ord.

Rotsig. Se Rots.

Rötsot, rötfeber, rötaktig feber = åkomma med blodblandad avföring, ofta diarrhé.

Sann inflammation. Se *Stenisk inflammation*.

Skabb. Hudsjukdom, förorsakad av skabbdjur, *Acarus* (numera benämnd *Sarcoptes* etc). Skabbdjuret är artspecifika; varje djurslag har sina arter. Sjukdomen förloper med förhårdnader, skorpbildningar och vargöring i huden med svår klåda. Djuret magrar, blir helt utmarglat och döden följer om behandling inte insättes i tid.

Smittsam hästfeber, *Febris pernicioosa contagiosa equi*, ansågs förekomma i tre olika

former: 1. Smittsamma, välartade hästfebern. 2. Spanska huvudsjukan, *Typhus gravior*. 3. Illaartad, slemaktig nervfeber, häftig rots.

Sniben, snib, snip. Se Rots.

Starrkrampe. Se Stelkramp.

Stelkramp, hjortsjuka, starrkrampe, *Tetanus*. Orsakas av *Bacillus (Clostridium) tetanus*, vars sporer finns i jorden nästan överallt. Om baciller eller sporer kommer in i ett sår, alstrar den följande infektionen *tetanustoxin*, som orsakar kramp i olika muskelgrupper - ofta *Trismus*, munläsa, i tuggmuskulaturen, varvid munnen inte kan öppnas. Krampen kan sprida sig till stora delar av musklerna, något som leder till "sågbock-ställning". Innan bakterien och dess toxin upptäckts ledde sjukdomen till döden.

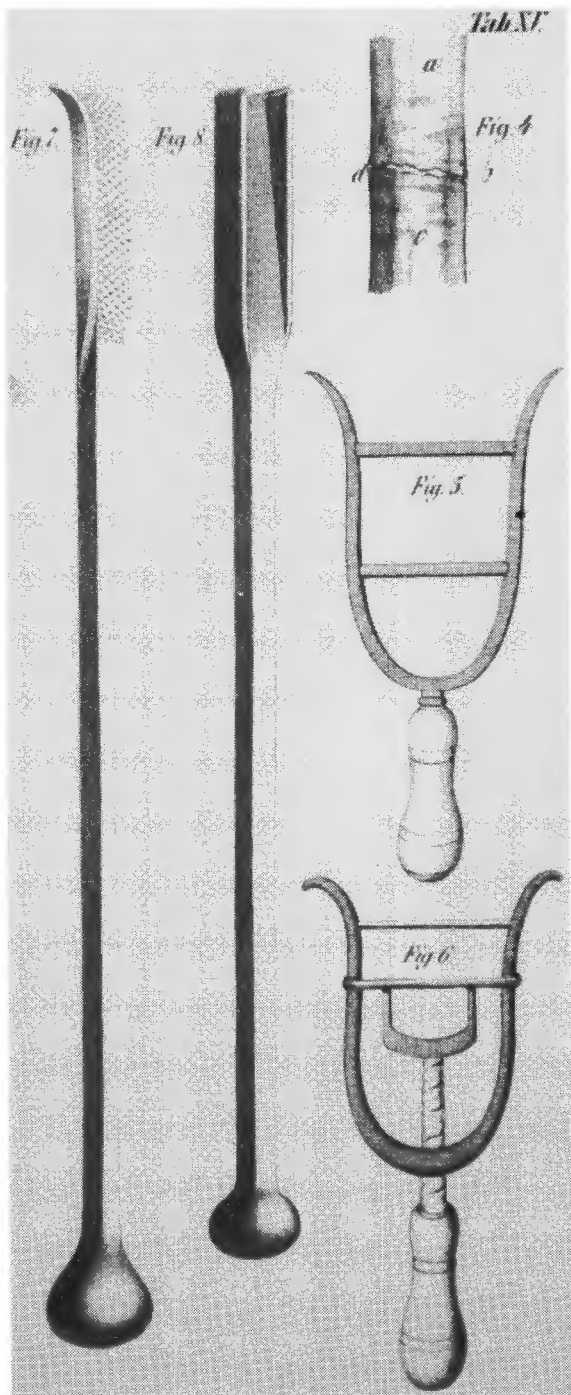
Stenisk, sann, aktiv inflammation är en fristående, *idiopatisk* sjukdom, d v s den uppstår utan samband med någon annan sjukdom.

Strengel, sjukdom hos häst med inflammation och bölder i halsen.

Sumpfeber kan sägas ha varit benämningen på det vi numera kallar mjältbrand, *Anthrax*, även om sumpfebern innefattade också någon annan åkomma. Mjältbrand ansågs då vara ett specialfall med angrepp på mjälten. En annan form var karbunkeln, som började med en lokal ansvällning i huden, vilken utvecklades till ett elakartat, brandigt sår. Det som kallades lungsjuka var en tredje form av sumpfebern. Om sjukdomen angrep tungan, kallades den tungkräfta. Först så småningom kom mjältbrand att användas för alla former av *Anthrax*-infektion.

Symptomatisk feber, *Astenisk feber* uppkommer som följd av någon annan sjukdom.

Tandtaggar. På grund av att hästens tänder ständigt växer, varigenom nedslitningen kompenseras, kan lätt större eller mindre taggar bildas. Dessa kan medföra tuggningsbesvär, sår på kindens insida etc, och bör då raspas bort.

Tandtaggar. Fig 4 visar hur hästens kindtänder möts och slits mot varandra. Fig 5 och 6 munstegar med vars hjälp munnen hålles öppen, samt 7 och 8 tandraspar. Ur *Wagenfeld* (1843).

Tertiana remittens. Se *Febris tertiana remittens*.

Tetanus. Se Stelkramp.

Torsken, torsk. Inflammation i munnen med beläggning och sår.

Trismus, munläsa. Låsta käkar på grund av kramp i tuggmuskulaturen. Förekommer ofta vid stelkramp, *Tetanus*.

Trångbröstighet. Se Kwickdrag.

Tungkräfta. Lokal mjältbrand i tungan. Se Sumpfeber.

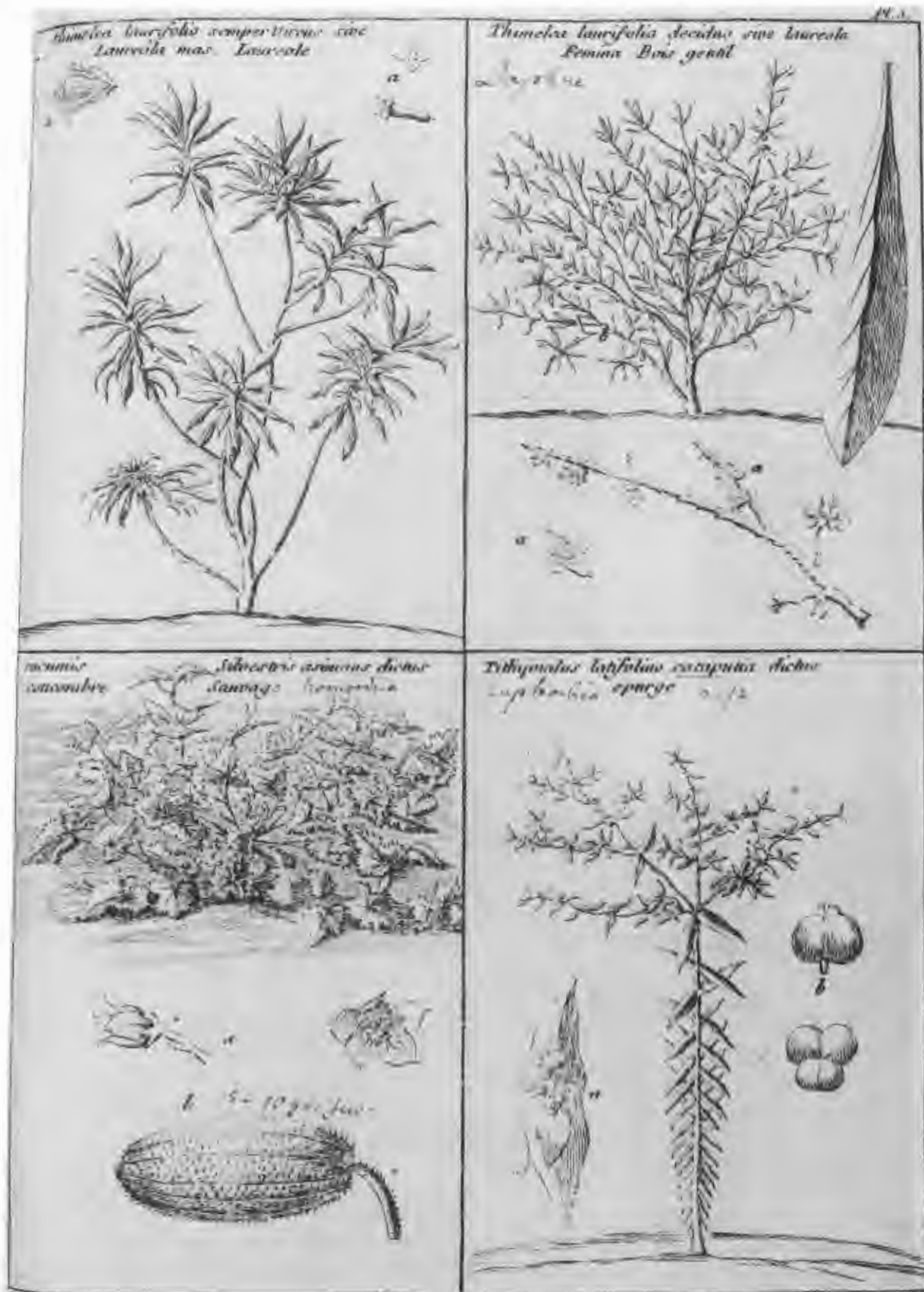
Typhus. Akut infektionssjukdom, "feber", med nedsättning av kroppsfunctionerna, kraftlöshet, medvetlöshet, inflammationer i inre organ, bl a tarmen.

Typhus gravior. Se Smittsam hästfeber.

Valpsjuka, hundsjuka, rots hos hund. Mest på unga hundar men kan förekomma i alla åldrar. Börjar med snuva, hosta, kräkning, diarrhé. Vid den katarrala formen angrips mest andnings- och matsmältningsorganen; vid den nervösa formen följer hjärnstöranden med kramp och förlamning.

Wäderswulst. Se *Emphysem*.

Öronkörtelens inflammation. Se *Parotitis*.

Redan i Garsaults "Le nouveau parfait maréchal" (1755) finns en hel rad med planscher över foder-, medicinal- och giftiga växter. Dessvärre hade väl kopparstickaren aldrig sett dessa växter i verkligheten, och därför är det vanskligt att identifiera dem. *Hernquist* har emellertid försökt, och för en del har han skrivit latinska släktnamnet löst med blyerts som t ex här för *Daphne* och *Euphorbia*.

Om farmakopéer och receptskrivning

Receptskrivning har ibland betecknats som recepturkonst, vilket naturligtvis innebär att ämnet har betraktats som en verklig konst. Detta är måhända svårbegripligt när man betraktar ett nutida recept, som i de flesta fall bara upptar ett enda preparat, tillverkat av ett läkemedelsföretag och salufört under patentnamn. Receptutfärdaren har angivit doseringen, och övriga upplysningar om läkemedlet kan man få genom kortfattade, tryckta anvisningar som utlämnas av apoteket.

Förr i tiden upptog de flesta recepten flera olika medikamenter, och dessa angavs med terminologin i någon farmakopé, d v s en bok med förteckning över de läkemedel, som varje apotek skulle lagervära. Farmakopén innehöll uppgift om läkemedlets namn, framställning och kvalitetskrav. De i farmakopén upptagna läkemedlen kallades *officinella*.

Den första svenska farmakopén kom redan 1696, *Pharmacopoeia holmiensis galenochronica*. I slutet av 1700-talet utgavs en rad svenska farmakopéer: 1775, 1779, 1784 och 1790. De betecknades med editionsnumren 1 - 4 och var alla på latin. En särskild veterinärfarmakopé (på svenska) författades av *Florman* (1809), men den fick aldrig officiellt erkännande. Först 1832 kom en auktoriserad *Veterinaire Pharmacopoeie*.

Benämningarna på läkemedlen skiftade mellan olika farmakopéer och också mellan de olika svenska editionerna. *Hernquist* har inte hållit sig till någon viss farmakopé - tvärtom har han hämtat recept från olika håll i den samtida utländska litteraturen utan att bry sig om att anpassa dem till svenska farmakopébenämningar. Det har inneburit ett avsevärt arbete att identifiera många av hans angivna mediciner; det *Hernquistska* bibliotekets ganska stora samling av europeiska farmakopéer har därvid varit till ovärderlig hjälp. - I några få fall har angivna läkemedel ej kunnat återfinnas i något farmaceutiskt arbete.

I äldre recept angavs först det eller de huvudsakligen verksamma medlet eller medlen (basis), sedan understödjande medel (adjuvans), förbättrande eller modifierande ämnen (corrigenda) och slutligen formande delar (vehiculum, constituens). Därefter följde instruktion för tillredning och form för läkemedlet. Sist gavs anvisningar för medicinens användning: dos, dosfrekvens, djurslag etc. Allt skrevs på latin utom de sistnämnda upplysningarna. Ett recept från denna tid kunde ha sett ut på följande sätt om man avfattat det på svenska:

Tag kalomel, svavelantimon vardera 8 g, sävenbom, anis vardera 100 g, rågmjöl 120 g, brunsvatten erforderlig mängd för att göra ett mos. Giv detta i en ask. Påskrift: Vid misstänkt kvarka delas moset i 6 givor under ett dygn.

Om detta översättes till latin och vikterna överförs till gamla *apothecaries system*, kan det få följande lydelse, där receptet inledes med *Recipe* (= tag), varpå ingrediensernas benämningar följer i genitiv och viktangivelserna i akkusativ:

Recipe! Hydrargyri muriatici mitis, Sulphuris stibiati ana drachmas duas, Pulveris herbae sabinae, Pulveris seminis anisi ana uncias tres, Farinae secalinae uncias quatuor, Aquae communis quantum satis ut fiat Electuarium. Detur ad pyxidem. Signetur. Vid misstänkt kvarka delas moset i 6 givor under ett dygn.

Även om detta exempel är hämtat ur *Lüpke* (1821), så såg aldrig ett recept ut på detta sätt - bara ett ämne upptogs på varje rad, och man använde förkortningar för nästan varje ord. Vidare angavs mängderna med romerska siffror - i de flesta fall gemena, varvid i och j användes för ental och j alltid var den sista entalssiffran: j = 1, ij = 2, iij = 3, jv = 4, viij = 8, xvj = 16 o s v. Risken

för felläsning av mängden minskades härigenom. Ett undantag var $\frac{1}{2}$, som betecknades med β . - j β betyder således $1\frac{1}{2}$.

R.

Hydrarg. muruat. mit.

Sulph. stibic. aa dra ij

Pulv. Herb. Sabin.

Pulv. Semin. anis. aa uns iij

Farin. secal. uns jv,

Aqu. commun. q.s. ut f. Electuar.

D ad pyxid. S Vid misstänkt kvarka delas moset i 6 givor under ett dygn.

Här har viktslagen i *apothecaries system* återgivits med *uns* och *dra*, och för *Pulvis* har *Pulv.* angivits, men *Hernquist* och fö nästan alla receptutfördare använde särskilda skrivtecken, vilka svårigen kan återges i ordbehandlartext. *Libra* (£) har därför betecknats med *Lbr*, *Uns* (ʒ) med *uns*, *Drachma* (ʒ) med *dra*, *Scrupel* (ʒ) med *scr* och *Gran* med *gr*. Samma gäller tecknet för pulver (ʒ), som genomgående ersatts med *Pulv.* Vad angivna viktslag betyder i metersystemet framgår av nedanstående tabell (efter *Carlsson*. 1993).

<i>Libra</i>	<i>Uns</i>	<i>Drachma</i>	<i>Scrupel</i>	<i>Gran</i>	gram	Approx.
1	12	96	288	5760	356.28	360
	1	8	24	480	29.690	30
		1	3	60	3.71125	4
			1	20	1.23708	1
				1	0.061854	0.06

Vid översättning till svenska av recepten i *Hernquists* text har vikterna avrundats ungefärligen i enlighet med spalten Approx. Undantagsvis förekommer andra mått, t ex *mensura*, mått, som innehöll 36 uns eller 1069 g och därför ganska väl överensstämde med ett nutida litermått. Mindre precisa var t ex *manipulus*, handfull, och *gutta*, droppe.

För att återgå till de i recepten använda förkortningarna, kan dessa synas både oräknliga och obegripliga. I själva verket är emellertid antalet tämligen begränsat, och känner man till följande, kan man förstå de allra flesta recept:

<i>pt. aeq.</i>	<i>partes aequales</i>	lika delar
<i>q.s.</i>	<i>quantum satis</i>	erforderlig mängd
<i>s.q.</i>	<i>sufficiens quantitas</i>	tillräcklig mängd
<i>q.v.</i>	<i>quantum vis</i>	så mycket man vill
<i>q.pl.</i>	<i>quantum placet</i>	efter omständigheterna
<i>aa</i>	<i>ana, seu singulorum</i>	av vardera lika mycket
<i>M.</i>	<i>Misce</i>	blanda
<i>M.f.</i>	<i>Misce fiat</i>	blanda så att det blir
<i>f.</i>	<i>fiat</i>	gör
<i>Ms</i>	<i>Mensura</i>	mått
<i>No.</i>	<i>Numero</i>	antal
<i>C.C.</i>	<i>concosa, contusa</i>	skär, stöt sönder
<i>ppt.</i>	<i>praeparatum</i>	reparerad, beredd
<i>D.</i>	<i>Detur, dentur</i>	giv
<i>S.</i>	<i>Signetur</i>	skriv, beskriv
<i>l.a.</i>	<i>lege artis</i>	efter konstens regler

<i>Div.</i>	<i>Dividatur</i>	dela
<i>In man. med.</i>	<i>In manu medici</i>	i läkarens hand
<i>Ad us. vet.</i>	<i>Ad usum veterinarium</i>	för veterinärt bruk

Misce fiat eller bara *f.* följs ofta av uttryck för beredningens form, som kan vara mångahanda: *Pulvis* (pulver), *Pillulae* (piller), *Boli* (bollar), *Emplastrum* (plåster), *Suppositoria* (stolpiller), *Electuarium* (mos, förr ofta kallat latverg), *Cataplasma* (degomslag), *Unguentum* (salva), *Lini-mentum* (liniment), *Emulsio* (emulsion), *Solutio* (lösning), *Tinctura* (spritlösning), *Mixtura* (blandning), *Clysmata* (clystir, lavemang) - för att nämna de vanligare. Farmakopéerna har detaljerade regler för framställning av sådana preparat. Bara den här uppräknningen ger en viss föreställning om dåtida apotekares mångsidiga hantverk.

Naturligtvis undertecknades recepten av utfärdaren. Uppgift om djurägare, som numera alltid förekommer i veterinärrecept, angavs inte på 1700-talet. Inledningen "För djur!" på receptet är också ett sentida påfund.

Hernquist skriver ofta *p.* för både pulver och piller, och man får då av användningssättet lista ut vad han avser. Dessutom anger han ofta piller, där det av mängderna framgår att *boli* (bollar) borde ha föreskrivits. - Man väljer denna form därför att det är vanskligt att ge en häst ett litet piller; det kan lätt komma undan. - I vissa fall har *Hernquist* dock angivit formen *boli*.

Hernquist har ofta underlåtit att skriva ut förkortningsmarkeringar och andra skiljetecken, vilka i så fall för klarhetens skull tillfogats i utskriften.

Som framgår av de *Hernquistiska* recepten användes kemiska substanser i begränsad omfattning - flertalet läkemedel kom från växtriket och bara några få från djur- eller mineralriket. Det var viktigt för djurläkareleverna med botaniska kunskaper och en viss kännedom om läkemedlens framställning; de borde själva kunna samla och/eller odla medicinalväxter och bereda mediciner, dels av ekonomiska skäl och dels därför att apotek i många fall inte fanns på deras tjänstgöringsort.

I texten förekommande mediciner

Några vanliga beredningsformer i förteckningen

Aetheroleum, aetherolea, flyktiga oljor, erhålles genom destillation av olika växtdroger med vattenånga.

Bolus, boli är för djur avsedda läkemedelsbollar med en vikt av 5 - 40 g, cylindriska eller äggformiga, gärna något tillplattade, så att de passar i en sk ingivningsapparat.

Decoctum, decocta är avdrag av växtdelar i vatten under uppvärmning i vattenbad. Växtdelarna tages bort före avsvälning.

Extractum, extracta är avdrag av växtdelar som gjorts med flyktiga lösningsmedel, varefter indunstning skett till viss koncentration. Produkten kan antingen vara vätskeformig, trögflytande eller torr.

Infusum, infusa är med kokhett vatten gjorda avdrag av växtdelar.

Pilula, pilulae är för invärtes bruk avsedda kulformiga beredningar med en vikt av högst

0.25 g. Flera olika formande medel är tillåtna, varigenom pillren kan göras tillräckligt formbara och sammanhängande utan att klibba ihop.

Pulvis, pulveres. Det är inte möjligt att göra mycket fint pulver av vissa ämnen, och därför ställer farmakopéerna olika krav. Pulvren skall siktas genom standardiserade siktar, varav den tätaste betecknas med nr 40, den därnäst med nr 30. Genom dessa skall pulvret siktas två gånger. Grövre pulver skall passera genom sikt nr 20 resp nr 10 men bara en gång. Pulver nr 40 krävs för t ex *Aloe* och rabarberrot, nr 10 för krossade linfrön och senapsfrön.

Tinctura, tincturae är med alkoholhaltiga lösningsmedel gjorda avdrag av växt- eller djurdroger. Lösningarna har senare inte koncentrerats.

Mediciner

Acetum vini, vinättika. Se Ättika.

Acidum arsenicosum. Se Arsenik.

Acidum hydrochloricum. Se Saltsyra.

Acidum salis concentratum. Se Saltsyra.

Acidum vitrioli dilutum. Se Svavelsyra.

Aether, Naphta vitrioli, eter. Invärtes vid karbunkelsjuka (mjältbrand) i retande syfte.

Aetheroleum sabinae, sävenbomolja. Utvärtes på karbunkler vid mjältbrand.

Aethiops mineralis, Sulphuretum hydrargyri nigrum, svavelkvicksilver, erhålles genom sammanrivning av svavel och kvicksilver. Utvärtes vid skabb hos får och hund.

Alcali ammoniacum causticum, Alcali volatile causticum, Ammoniacum causticum, ammoniak. Retande såväl in- som utvärtes vid hästfeber, boskapspest, rabies.

Alcali minerale (fixum) kan vara antingen *Kalii* eller *Natrii carbonas*, d v s pottaska eller soda.

Alcali minerale vitriolatum. Se Glaubers salt.

Alcali vegetabile (et naturale), pottaska, kaliumkarbonat. Invärtes vid kvarka, hudrots, tarmgaser, kopparförgiftning; ansågs hämma tarmjäsning; något etsande. Utvärtes till tvättning vid rabies och till omslag vid feber.

Alcali volatile causticum. Se *Alcali ammoniacum causticum*.

Alcohol chinae rubrae, *China alcoholisata*, är ett ytterst finfördelat preparat av kinabark, *Cortex cinchonae*. Finfördelningen medför högre effektivitet. Se *Cortex cinchonae*.

Alcohol limaturae martis, *Alcohol martis*, i mortel mycket fint stötta järnfilspån. Se *Limatura martis*.

Alcohol vini, koncentrerad sprit, alkohol. Invärtes tillsammans med salt- eller svavelsyra vid tarmrubbingar i sumpfeber (mjältbrand), smittsam hästfeber, boskapspest. Utvärtes vid karbunkelsjuka (mjältbrand).

Aloë, aloe, den torkade mjölksaften från olika *Aloë*-arter. Vid den här tiden användes s k lever-aloë (*Aloë hepatica*) för husdjur (jfr *Florman* 1809). Som laxermedel vid leveråkommor, bukvattusot, fröflytning samt mot fluglarver och tarmparasiter.

Althea. Se *Radix altheae*.

Altheae decoct. Se *Radix altheae*.

Alumen, alun, kaliumaluminiumsulfat. Invärtes vid sumpfeber (mjältbrand), blodstallning, rödsot och heliga elden hos får, förgiftningar. Utvärtes vid blodflöd, smittsam huvudsjuka, munsår hos kalv.

Alumen crudi, rå alun. Se *Alumen*.

Alun. Se *Alumen*.

Amylum, stärkelse. Oftast vete- eller potatisstärkelse. Som formande medel i beredningar, till lavemangsväska vid diarrhé och dysenteri.

Anagallis arvensis, rödmire, förmodades någon tid (särskilt i Frankrike) ha en specifik, förebyggande effekt mot *rabies*.

Angelica. Se *Radix angelicae*.

Anis. Se *Fructus anisi*.

Antimonum crudum, *Antimonum sulphuratum nigrum*, spitsglas, spetsglans. Olika antimonpreparat användes förr i stor utsträckning både till profylax och vid allehanda åkommor hos hästar; ansågs öka utdunstningen genom huden. Just denna form av antimon anvisas mot lepra (spetälska) hos svin.

Aqua communis, vanligt vatten.

Aqua destillata, destillerat vatten.

Aqua floris sambuci. Se *Infusum floris sambuci*.

Aqua fontana, källvatten, brunnsvatten.

Aqua lucii, *Eau de luxe*, *Spiritus salis ammoniaci succinatus*, Luciusvatten, ett preparat med vinsten, alkohol och salmiak. Användes främst som ögonmedel men här bara vid slagfluss hos hund.

Aqua menthae piperitidis, pepparmyntevatten. Föreslaget invärtes mot "wäderspänningar" hos hund.

Aqua Rabeli, Rabelivatten, vitriolspiritus, en blandning av tre delar alkohol och en del svavelsyra. Medlet betraktades som feberhämmande och samtidigt retande; vid lunginflammation, sumpfeber (mjältbrand), halsbrånad; utvärtes vid karbunkelsjuka samt vid s k tungkräfta.

Aqua sclopetaria Thedeni, *Aqua vulneraria acida Thedeni*, *Aqua vulneraria spirituosa*

vinosa, en beredning för skott- och krossår, bestående av ättika, sprit, svavelsyra och honung. Lokalbehandling vid fång och vid kokoppor.

Aqua semina foeniculi, fänkolvatten. Se *Fructus foeniculi*.

Aqua traumaticae Thedeni. Se *Aqua sclopetaria Thedeni*.

Aqua vegetabilae mineralis har ej återfunnits i litteraturen. Ett stort antal *Aquae minerales* finns. Vid kokoppor.

Arsenicum album. Se Arsenik.

Arsenik, vit arsenik, *Acidum arsenicosum*. Verkar utvärtes etsande; invärtes vid små doser allmänt stimulerande. Vid kvarka, rots och hudrots. Dödar fluglarver och inälvs-maskar.

Arsenik upplösning kan ha varit *Solutio arsenicalis Fowleri* (Thomas F Fowler, 1736-1801), som vid denna tid var allmänt använd. Se Arsenik.

Asa foetida. Se *Asa foetida*.

Asphalt. Se *Bitumen asphaltum*.

Asa foetida, dyvelsträck, torkad mjölksaft från roten av *Ferula scorodosma* (*Scorodosma foetida*) som växer i sydvästra Asien. Krampstillande, hettande, smärtstillande. Som clystir vid hästfeber, kolik, stelkramp. Invärtes vid kvarka, gulsot och inälvsmask.

Auripigment. Se *Operment*.

Ayapana, blad från *Eupatorium triplinerve* i Brasilien. Vid ormbett och vattusot.

Baccae juniperi, enbär, är slemlösande, urindrivande och något retande. Använt vid olika former av vattusot hos flera djurslag; också som retande och stärkande vid kvarka, sumpfeber och rots, rödsot hos får.

Balsamum copaiva, copaivabalsam, kopaiva, från *Copaifera multijuga* och *C. martii*. Stärkande vid fröflytning.

Balsamum styrax liquidum, styraxbalsam, en tjockflytande massa ur barken från *Liquidambar orientalis*. Använt vid wattenswulst hos häst och slagfluss hos hund.

Balsamum toluatanum, tolubalsam, halvflytande, klibbig substans från trädet *Myroxylon toluifera*. Tonikum; enda användning vid fröflytning hos häst.

Basilicum. Se *Unguentum basilicon*.

Belladonna, Radix & folia belladonnae, rot och blad från *Atropa belladonna* i södra och mellersta Europa. Användes som stärkande medel vid kvarka, hästfeber och rots, vid valpsjuka hos hund, mot dynt hos svin samt förebyggande mot rabies.

Bergolja. Se *Petroleum*.

Bergsalt, stensalt, *Sal gemmae*, har koksalt, natriumklorid, som huvudbeståndsdel. Finns som sedimenterat mineral i olika delar av världen. Användes bl a till "slicksten" för husdjur. Vid näsflöde hos hund.

Bitumen asphaltum, asfalt, bergbeck, grävdes förr fram bl a i Sverige (järn- och kopparmalmsområdena i Bergslagen). Till plåster och salvor; här för rökutveckling.

Blodiglar, *Hirudines, Hirudo medicinalis*. Synes ha använts föga av *Hernquist*. Vid halsbrånad hos hund.

Blysocker. Se *Plumbi acetas*.

Blyättika. Se *Solutio plumbi subacetatis*.

Boli magnesia har ej återfunnits i tillgänglig litteratur. Möjligen avses *Magnesia alba*, basiskt magnesiumkarbonat. Vid tarmåkomor.

Bolus armena, rödgul bolus, ett slags lera från södra Europa och Mindre Asien. Föreskriven vid mjölkfel, sur mjölk.

Bomolja. Se *Oleum olivae*.

Bränvin, *Spiritus frumenti*. *Hernquist* använde bränvin nästan bara utvärtes till tvättning och sårbehandling. Undantag är trumsjuka (petroleum och bränvin) samt ett recept mot heliga elden hos får.

Bulbus cepae, lök, rödlök, från *Allium cepa*. Stimulerande vid boskapspest, efter trumsjuka, vid blodflöd hos hund.

Bulbus scillae, sjölök, *Scillae* rot, lök från *Scilla maritima*. Urindrivande, retande. Vid olika slag av vattusot.

Butyrum, smör, färskt, osaltat. Användes såsom salvas.

Bäfwergäll, *Castoreum*, användes ända från *Hippokrates* dagar till modern tid. Det består av de torkade körtelpungarna som finns under huden på bävrar av båda könen mellan könsorganen och analöppningen. Innehållet är ett vaxartat sekret. Det användes mest i form av tinktur vid stelkramp och munläsa, kvickdrag och urinstämna. Universalmedel när ingenting annat hjälpte.

Bäfwergäll *essence*. Se Bäfwergäll.

Calmus, kalmus rot. Se *Rhizoma calami*.

Calamus aromaticus. Se *Rhizoma calami*.

Calomel, *Chloretum hydrargyrosus*, *Mercuri dulcis*, mercuroklorid, kalomel. Stegrar rörelserna i tarmen. Vid lung- och leverinflammation, kvarka, bröstvattusot, skabb, färkoppor, valpsjuka, kringsjuka.

Camphora, kamfert, kamfer. Fast, kristallinisk substans från kamferträdet, *Cinnamomum camphora*. Krampstillande, smärtstillande, retande. Särskilt som slutbehandling vid lunginflammation, kvarka, sumpfeber,

huvudsjuka, nervfeber, diarrhéer, inälvsparasiter.

Kamferträdet, *Cinnamomum camphora*. Ur *Areschoug* (1875).

Cantharis, *Cantharides*, spanska flugor. Den torkade skalbaggen *Lytta vesicatoria*. Verkar starkt retande. Utvärtes vid skabb, rabies, penisframfall. Invärtes vid urinflöd.

Cantharis salfwa. Se *Cantharis*.

Cascarilla. Se *Cortex cascarillae*.

Castoreum. Se Bäfwergäll.

Catechu, *Terra japonica*, kateku, avkok av veden från *Acacia catechu*. Minskar retning i tarmen, stärker. Vid diarrhé, dröppel och urinflöd hos hund.

Chaberts stinkande olja. Mot inälvsparasiter.

Chamomilla. Se *Flores chamomillae*.

China (rubra), kinabark. Se *Cortex cinchonae*.

China subtilis, fint pulvriserad chinabark. Se *Cortex cinchonae*.

Cineris e corio calicor har inte återfunnits i någon farmakopé eller något farmakologiskt uppslagsverk. *Cineris e corio* bör betyda aska av bark. I *Webster's Dictionary* (1977) återfinns *Calico ash wood of the white ash*. White ash är asken *Fraxinus americanus*.

Cinnabaris factitia, cinnober, kvicksilversulfid. *Factitium* innebär att det ej är den mineraliska cinnobern utan ett renframställt preparat. Användes utvärtes i beredning mot hudrots.

Cobolt. Metallen hade visserligen upptäckts redan 1735 (av svensken *Georg Brandt*) men fick inte medicinskt intresse förrän långt senare. *Hernquist* avser säkerligen i stället *Cobaltum arsenicale* eller *Cobaltum chrysellisatum*, som förr var beteckningar på arsenik.

Colophonium, *Resina nigra*, stråkharts, restprodukt vid destillation av terpentin från *Pinus sylvestris*. För rökning av andningsvägarna vid kvarka och rots.

Coloquint. Se *Pulpa colocynthidum*.

Conserva rosae, *Conserva rosae rubrae*. Blomblad från rosor, stötta i mortel med socker för konservering. Användes i mediciner för att ge dem en angenäm doft.

Conrayerva är rötter av olika slag, som bildar slem och verkar stärkande. I litteraturen anges olika slag: *Conrayerva alba*, *germanorum*, *major*, *mexicana*, *bova*, *virginiana*. Vid boskapspest.

Copaivabalsam. Se *Balsamum copaiva*.

Cortex cascarillae, *cascarilla*, kaskarillbark, kaskarill, från ett flertal arter av släktet *Croton*, träd eller buskar. Aromatiskt, retande, stärkande vid hästfeber, sumpfeber, diarrhé och indigestion, mjölk Kors stalltyfus (parés), fårkoppor, skabb.

Kinaträd, *Cinchona angustifolia*. Ur *Areschoug* (1875)

Cortex cinchonae, bark från flera arter av släktet *Cinchona* i Sydamerika. Användes som feberbekämpningsmedel; hämmar sjukdomsframkallande mikroorganismer. Stärkande. feberdrivande. Vid smittsam hästfeber, nerv- och sumpfeber, karbunkel-sjuka, diarrhéer, fårkoppor, kattpest, rabies.

Cortex fructuos aurantii, pomeransskal, från *Citrus vulgaris*. Vid svag fodersmältning.

Cortex hippocastani, hästkastanjbark, från *Aesculus hippocastanum*. Användes som kina mot frossa (malaria). Vid sumpfeber.

Cortex mezerei, tibastbark, från *Daphne mezereum*, tibast, källarhals. Framkallar i större doser salivation, diarrhé, njurlidande.

Cortex quercus, ekbark, från *Quercus robur*, ek. *Florman* (1809) benämner den *Cortex quercinus*. Sammandragande och stoppande verkan. Vid kvarka, sumpfeber, huvudsjuka (även utvärtes), rots, hudrots, diarrhé, blodstallning, rödsot och heliga elden hos får.

Cortex salicis fragilis, pilbark, från *Salix fragilis*. Sammandragande, stärkande, står emot röta, retar. Vid hjärnbrånad, kvarka, sumpfeber, huvudsjuka, nervfeber, rots, hudrots, diarrhé, boskapspest, skabb.

Cremor tartari. Se Vinsten.

Daphne mezereum. Se *Cortex mezerei*.

Decoctum altheae. Se *Radix altheae*.

Decoctum chamomillae, kamomillavkok.

Avkok av *Flores chamomillae*, kamomillblommor. Kramplösande. Vid urinstämna.

Decoctum corticis quercus. Se *Cortex quercus*.

Decoctum gummi tragacantha, dragantslem.
Se *Tragacantha*.

Decoctum hellebori nigri, julrosavkok. Se
Radix hellebori nigri.

Decoctum hordei, korndekokt. Se *Farina hordei*.

Decoctum semina lini, linfröslem. Se *Semina lini*.

Decoctum tabaci. Se Tobaksdekot.

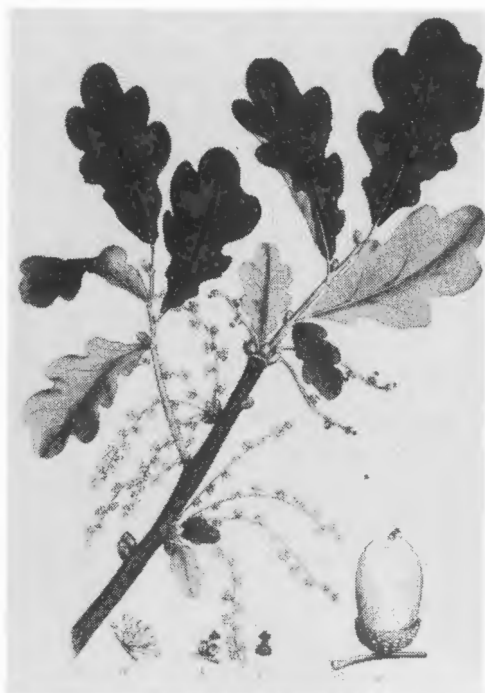
Decoctum veratri. Se *Rhizoma veratri*.

Dekot på wild rosmarin. Se Rosmarin, vild.

Dephlogisteradt saltsyra. Destilleras saltsyra med brunsten, erhålles vid stark avkylning av destillatet klara kristaller, *Acidum salis dephlogisticum*. Har här hänförs till vanlig saltsyra.

Digitalis purpurea. Se *Folia digitalis*.

Eau de luxe. Se *Aqua lucii*.

Ek, *Quercus robur*. Ur Palmstruch (1803).

Skörpil. *Salix fragilis*. Ur Palmstruch & Swartz (1809).

Ekebark. Se *Cortex quercus*.

Emulsio amygdalina, mandelemulsion. En emulsion av sötmandel, *Semina amygdali dulcia*, i sirap och vatten. Uppmjukande, närande. Vid permanent peniserektion.

Enbär. Se *Baccae juniperi*.

Enbärsättika har ej återfunnits i någon farmakopé. Vid hästfeber.

Extractum absinthii. Se *Herba absinthii*.

Extractum cichori. Se *Radix cichoriae*.

Extractum gentianae, baggsöteextrakt. Se *Radix gentianae*.

Extractum glycyrrhizae, *Succus glycyrrhizae*, *Succus liquirizae*, lakritsextrakt. Se *Radix glycyrrhizae*.

Extractum graminis, kvickrotsextrakt. Se *Rhizoma graminis*.

Extractum quassiae. Se *Lignum quassiae*.

Extractum radidis valerianae. Se *Radix valerianae*.

Extractum saponariae. Se *Radix saponariae*.

Extractum saturni, blyättikskoncentrat, som är dubbelt så starkt som vanlig blyättika. Se *Solutio plumbi subacetatis*.

Extractum taraxaci, maskrosextrakt. Se *Radix taraxaci*.

Extractum trifolii aquatici, *Extractum menyant-his*. Se *Folia menyant-his*.

Extractum valerianae, *Extractum radidis valerianae*, vänderotsextrakt. Se *Radix valerianae*.

Farina hordei, kornmjöl, från *Hordeum vulgare*, *H. distichon*, *H. hexastichion*. Användes mest som slemmig dekokt till

lavemang och som dämpande medel för syror och salter.

Filspån. Se *Limatura martis*.

Flores caryophylli, kryddnejlikor, från *Caryophyllus aromaticus*. Stimulerar salivationen, matlusten. Vid hästfeber, diarrhé.

Flores cassiae, kassiablommor, från trädet *Dicypellium caryophyllatum*. Vid mjölkfel hos ko och engelska sjukan hos hund.

Sötblomster, kamomill, *Matricaria chamomilla*.
Ur Palmstruch & Venus (1802).

Flores chamomillae, kamomill, sötblomster, från *Matricaria chamomilla*. Ökar tarmrörelserna, krampstillande. Vid smittsam hästfeber.

Flores malvae hortensis, från *Alcea rosea*, stockros. Använt vid halsåkommor, bl a som gurgelvatten.

Flores sambuci, fläderblommor. Se *Infusum floris sambuci*.

Kungsljus, *Verbascum thapsus*. Ur Palmstruch (1803).

Flores verbasci, kungsljusblommor. Från *Verbascum thapsus*, *V. thapsiforme*, *V. phlomooides*. Uppmjukande. Till imma vid respirationslidanden, clystir vid tarmåkommor.

Flores zinci, *Lana philosophica*, zinkblommor, zinkoxid, zinkvitt. Sammandragande.

Flygtigt lutsalt. Se *Alcali ammoniacum causticum*.

Fläder thee. Se *Infusum floris sambuci*.

Foeniculi semina. Se *Fructus foeniculi*.

Foenum graecum, frön från *Trigonella foenum graecum*, bockhornsklöver, grekiskt hö, som odlades som foderväxt i Medelhavsländerna. Vid hosta.

Folia belladonnae. Se *Belladonna*.

Folia digitalis, digitalis, från *Digitalis purpurea*, fingerborgsblomma. Hjärtstärkande. Vid bukvattusot.

Folia hyoscyami. Se *Herba hyoscyami*.

Folia menyanthis, *Trifolium fibrinum*, vattenklöverblad, från *Menyanthes trifoliata*. Emot "slappa fibrer och trögt blodomlopp". Vid kvickdrag och parasitskador i levern.

Vattenklöver, missne, *Menyanthes trifoliata*. Ur Palmstruch & Venus (1802).

Folia nicotianae, tobaksblad, av *Nicotiana tabacum*. Användes nästan uteslutande i form av dekokt; bara i ett recept invärtes vid sumpfeber. I övrigt se Tobaksdekokt.

Fructus anisi, *Semina anisi*, anis, från *Pimpinella anisum*. Digestionsbefrämjande, retande. Vid kvarka, hästfeber, gaskolik, boskapspest.

Fructus carvi, kummin, från *Carum carvi*. Stimulerande, gasdrivande. Vid abnorm hunger, gaskolik, indigestion, boskapspest, nosflöde hos hund.

Fructus foeniculi, fänkol, från *Foeniculum officinale*. Smakförbättrande, stimulerande,

slemlösande. Vid hästfeber, hosta, abnorm foderlust, mjölkfel.

Fructus phellandrii, stäkrafrö, från *Phellandrium aquaticum*. Ansågs retande, slemlösande. Vid kvarka, rots, hudrots, kvickdrag.

Stäkra, *Phellandrium aquaticum*. Ur Palmstruch & Quensel (1804).

Fructus vanillae, vanilj, från *Vanilla planifolia*. Milt exciterande, krampstillande, särskilt i huden. Vid kvarka, karbunkelsjuka, boskapspest samt vid fårkoppor och fårskabb.

Fuligo splendens, sot, skorstenssot. Vid hästkramp, men framför allt emot olika inälvparasiter.

Gallae (turcorum). Galläpplen, uppkommer genom olika insekters äggläggning i växternas blad. *Gallae* framkallas av gallstekeln *Cynips gallae tinctoriae* i bladen av *Quercus infectoria* i östra Medelhavsområdet. Verkar starkt sammandragande. Invärtes vid s k blodådersvulst.

Galläpple. Se *Gallae*.

Gentiana rubrum. Se *Radix gentianae*.

Geum urbanum. Se *Radix gei urbani*.

Glaubers salt, *Sulfas natricus*, *Alcali minerale vitriolatum*, natriumsulfat. Lösande, kylande, lindrigt avförande. Vid hjärnbrånad, sumpfeber, abnorm foderlust, gaskolik, leverinflammation, förgiftning.

Globuli martiales, stålkulor, stålmedel. Vinsten och järnfilspån blandades med vatten till en deg, som efter några dagar kunde formas till stavar och styckas. Stärkande. Vid halsinflammation, fröflytning, blodådersvulst.

Grindwurzel är en tysk benämning på *Rumex*-arter, d v s syrasläktet. Ej officinella i Sverige; mest som livsmedel.

Gummi ammoniacum, ammoniakgummi, stelnad saft från *Dorema ammoniacum* i Asien. Slemupplösande, befördrar vargöring. Vid kvarka, kvickdrag, valpsjuka.

Vaniljranka, *Vanilla planifolia*. Ur Areschoug (1875).

Gummi arabicum, arabiskt gummi. Intorkad kåda från olika *Acacia*-arter. Lindrar skärpa; konstituens i beredningar. Vid lever- och njurinflammation, kvarka, sumpfeber, diarrhé, hosta, dröppel hos hund.

Gummi assa foetida. Se *Assa foetida*.

Gummi guajaci. Se *Resina guajaci*.

Gummi kino. Se *Kino*.

Gummi myrrha. Se *Gummiresina myrrhae*.

Gummiresina assa foetida. Se *Assa foetida*.

Gummiresina myrrhae, myrrha, intorkad växtsaft från *Balsamodendron*-arter. Från äldsta tid omtyckt läkemedel men med ifrågasatt verkan. Vid sumpfeber, rots, salivflöd, diarrhé.

Gummi tragacanthae. Se *Tragacantha*.

Hampfrö. Se *Semina cannabis*.

Hamp honung - någon sådan beredning ej känd. Vid hosta.

Harts. Se *Colophonium*.

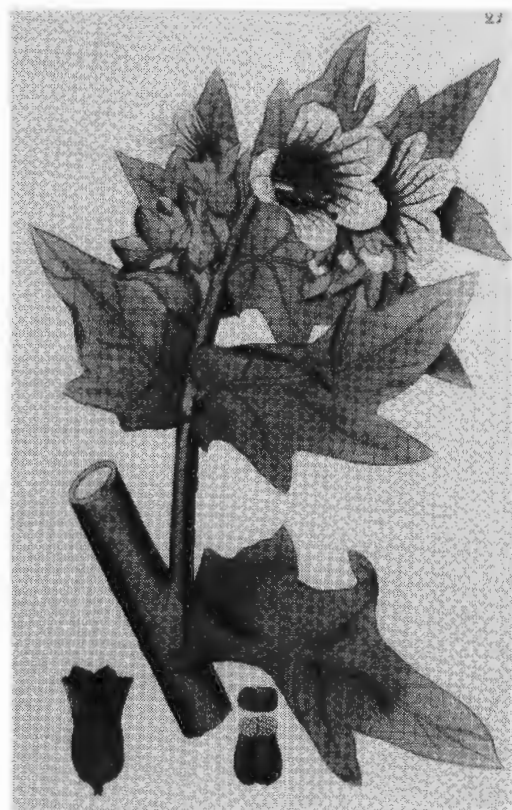
Hepar antimonii, spetsglaslefwer, spetsglanslever erhålles genom att blanda spetsglans med salpeter och tända på blandningen. Ökar utdunstningen hos hästar och gör hårremmen blank. Vid urinflöd.

Hepar sulphuris salinum, svavellever, erhålles genom att långsamt upphetta svavel och pottaskelut och därefter rena produkten. Motgift vid kvicksilverbeförgiftning.

Herba absinthii från *Artemisia absinthium*, malört. Påverkar kärl- och nervsystem, stimulerar tarmrörelserna. Populär magmedicin. Vid mjältbrand, indigestion samt näsflöde hos hund.

Malört, *Artemisia absinthium*. Ur Palmstruch (1803).

Bolmört, *Hyoscyamus niger*. Ur Palmstruch & Venus (1802).

Herba altheae. I ett recept anger *Hernquist Rad. et Herb. alth. Radix altheae* är officiell, men *Herba altheae* har inte påträffats i någon farmakopé.

Herba cicutae, torkad sprängört, *Cicuta virosa*. Vid leverinflammation och vattusot av parasitinvasjon.

Fläder, *Sambucus nigra*. Ur *Palmstruch & Venus* (1802).

Herba hyoscyami, bolmörtsblad, från *Hyoscyamus niger*. Narkotiskt, pupillvidgande, smärtlindrande. Vid halsåkommor samt till clystir eller hästfeber och tarmrubbingar.

Herba malvae, kattost, från *Malva rotundifolia*. Vid halsbränad och hosta till clystir eller inandning av imma samt vid sumpfeber.

Herba nicotianae. Se *Tobaksdekot*.

Herba parietariae, från *Parietaria officinalis*, väggört. Ej officiell i Sverige. Urindrivande. Vid bukattusot.

Herba sabinae. Se *Ramuli sabinae*.

Hoffmanns droppar består av 25 delar eter och 75 delar koncentrerad sprit, "Väderdrifwande" vid kolik, men här utvärtes på huvudet vid slagfluss.

Honung. Se *Mel crudum*.

Honungs salfwa; sammansättningen obekant. Sårbehandling vid misstänkt rabies.

Hydrargyrum muriaticum corrosivum, *Mercurius corrosivus albus*, sublimat. Invärtes vid kvarka, utvärtes i salva vid rots, hudrots och skabb.

Hydrargyrum oxydatum, *Mercurius praecipitatus ruber*, rött precipitat. Påstrött eller i salva vid hudrots.

Hydrargyrum praecipitatum album, vitt precipitat (sublimat fällt med ammoniak). Användes utvärtes mot parasitåkommor.

Hyoscyamus. Se *Folia hyoscyami*.

Hypocastanum. Se *Cortex hippocastani*.

Infusum foliis nicotianae, tobaksinfusion. *Hernquist* skriver tobaksdekot och tobaksinfusion omväxlande, uppenbarligen utan åtskillnad. Se *Tobaksdekot*.

Infusum herbae nicotianae. Se *Tobaksdekot*.

Infusum floris sambuci, fläderblomsthé. Både in- och utvärtes till uppmjukande, lindrande vid halsåkommor, hjärnbränad, lunginflammation; även för hund.

Infusum folii nicotianae. Se *Tobaksdekot*.

Infusum siliquae vanillae. Se *Fructus vanillae*.

Infusum tabaci. Se *Tobaksdekot*.

Ipecacuanha. Se *Radix ipecacuanhae*.

Islandsmossa. Se *Lichen islandicus*.

Jernfilspån. Se *Limatura martis*.

Jernslag. Se *Limatura martis*.

Jernvitriol, järnsulfat. Vid blodådersvulst.

Ingefära, ingefära. Se *Rhizoma zingiberis*.

Jäst förefaller ha varit föga känt som läkemedel. Vid hästfeber.

Kalium carbonicum. Se *Alcali vegetabile*, pottaska.

Kalium vegetabile. Se *Alcali vegetabile*, pottaska.

Kalkmjölk, kalk uppslammad i vatten. *Hernquist* avser säkerligen kalkvatten, en betydligt svagare lösning, som kan användas inärtes. Vid leverskador, främst av parasiter.

Kermes minerales, *Hydrosulphuretum stibiosum*, mineralkermes, erhålles genom kokning av svavelantimon i sodavatten och följande fällning. Slemlösande i andningsvägarna. Vid halslidande hos får.

Kino, *Gummi kino*, kino, torkad saft från trädet *Pterocarpus marsupium*. Starkt sammandragande. Vid fröflytning, urinflöd.

Kolstybb är obekant som läkemedel. Vid hästfeber.

Krut användes förr ofta i huskurer. Det var svartkrut, som bestod av salpeter, kol och svavel, ingredienser som var för sig användes som läkemedel. Krutet verkade kylande och läkande vid febrar; utvärtes användes det blandat i smör såsom sårmedel. Vid sumpfeber.

Kummin. Se *Fructus carvi*.

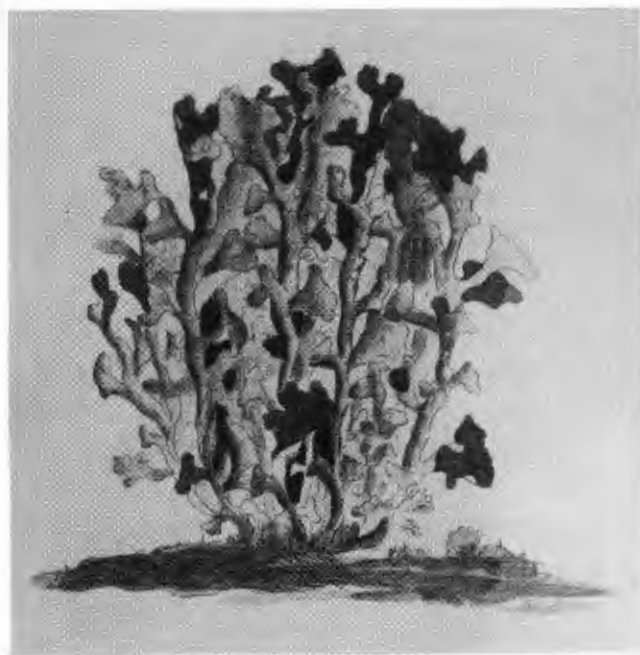
Kvicksilverkalk. Se *Mercurius cinereus*.

Kvicksilversalva. Se *Unguentum hydrargyri*.

Lakritzrot. Se *Radix glycyrrhizae*.

Lapis infernalis, *Causticum lunare*, *Nitras argenticus*, lapis. Som ets- och frätmedel i sår vid misstänkt rabies.

Laudanum liquidum. Se *Tinctura thebaica*.

Islandslav, *Lichen islandicus*. Ur Palmstruch & Venus (1802).

Lichen islandicus, islandslav. Den torkade *Cetaria islandica*. Användes som näringsmedel vid respirations- och digestionssjukdomar, lunginflammation, sumpfeber, hästfeber, tarmåkommor.

Lignum quassiae, kvassia, kvassiaved, från *Quassia anara* på Ostindiska öarna. Vid digestionsrubbingar.

Limatura martis, *Limatura ferri*, järnfilspån. Stärkande. Vid kvarka, rots, abnorm foderlust, indigestion, fröflytning, skabb, slagfluss och engelska sjukan hos hund, vid parasitförekomst.

Linfröslem. Se *Semina liniae*.

Linimentum volatile, *Linimentum e sale volatili*, ammoniak i olja. Vid halslidande, sugåderknölar.

Lök. Se *Bulbus cepae*.

Magnesia sal amare. Se *Magnesium sulphuricum*.

Magnesium muriaticum, magnesiumklorid, är troligen en felskrivning för *Magnesium vitriolatum*, men möjligen kan *Magnesia salota* (kloriden) avses. Vid diarrhé.

Magnesium sulphuricum, *Sal amarus*, magnesiumsulfat, bittersalt. "Lindrar skärpan, hindrar jäsningen, förenas med syran till ett medelsalt." Vid mag- och tarmlidanden, abnorm foderlust, indigestion.

Malva. Se *Herba malvae*.

Malört. Se *Herba absinthii*.

Manna. Den intorkade saften från mannaasken, *Fraxinus ornus*. Milt laxerande. Vid hjärnbrånad.

Mastix. Se *Resina mastix*.

Mastix styrax. Se *Balsamum styrax liquidum*.

Medelsalt. Beteckningen ej återfunnen i tillgänglig litteratur. Samlingsord för salmiak, glaubersalt, bittersalt m fl? Vid gaskolik, misstänkt rabies.

Mel crudum, honung från bi, *Apis mellifica*. "Kylande, lenande, mjukande, laxerande." (Florman 1809). Det vanligaste medlet i olika beredningar; i många fall tydligen som dämpande (t ex syror och andra frätande medel) eller för behandling av skador i mun och hals. Vid halsbrånad, lunginflammation, kvarka, hosta, sumpfeber, hästfeber, rots, kvickdrag, koller, tungkräfta, fårskabb, valpsjuka, parasitåkommor.

Mercurialsalfwa. Se *Unguentum hydrargyri*.

Mercurius, kvicksilverpreparat i allmänhet. Vid hudrots, kvickdrag, halssvulst hos får, valpsjuka, parasiter.

Mercurius cinereus, kvicksilverkalk, synes ha varit föga använd.

Mercurius dulcis. Se *Calomel*.

Mercurius praecipitatum rubrum, rött precipitat. I sår vid misstänkt rabies.

Mercurius solubilis Hahnemanni, *Turpethum nigrum*, lättlösligt kvicksilverpreparat, vars framställning *Hahnemann* (1788) beskrivit. Vid sugåderknölar.

Mercurius sublimatum corrosivum. Se *Hydrargyrum muriaticum corrosivum*.

Moschus, mysk, kommer från en körtelsäck på buken hos hanar av myskhjorten, *Moschus moschiferus*. Drogen har använts sedan sjätte århundradet. Den är stimulerande och påverkar sinnestillståndet. Vid stelkramp, fårskabb.

Mucilago gummi tragacanthae, dragantslem. Se *Tragavantha*.

Muscotsolja. *Oleum myristicae*, beredes av muskotnöt, *Semina myristicae*, som erhålles från muskotträdet, *Myristica fragrans*. Verkar stimulerande, digestionsbefordrande, gasavledande. Vid diarrhé hos hund.

Myrrha. Se *Gummi-resina myrrhae*.

Naphta nitri erhålles genom att blanda salpetersyra med alkohol. Sammandragande. Vid huvudsjuka hos häst.

Naphta vitrioli. Se *Aether*.

Natrii carbonas, *Alcali minerale*, soda. Uppmjukande, fördelande. Vid kvickdrag, gaskolik.

Nitras calicus depuratus, salpeter, kaliumnitrat. Kylande, feberstillande, slappande. Vid hjärnbrånad, halslidanden, lunginflammation, sumpfeber, juverinflammation, förgiftningar.

Nitrum (purum). Se *Nitras calicus depuratus*.

Näglige = nejlika. Uppenbarligen avser *Hernquist* kryddnejlika, se *Flores caryophylli*.

Oleum cantharidum. Jordnötsolja vari spansk fluga, *Cantharides*, extraherats, varefter oljan pressats ut och sedan filterats. Retande, blåsbildande. Utvärtes vid hjärnbrånad, halslidande, fång, halsbrånad hos hund.

Oleum lini, linolja. Pressad ur linfrö, *Linum usitatissimum*. Invärtes vid halsbrånad, magtarmåkommor, kramp, skabb, boskapspest.

Oleum olivae. *Oleum olivarum*, olivolja, bomolja (betecknar vanligen en enklare kvalitet). Pressas ur frukter från *Olea europaea*. Vid lunginflammation, njurinflammation, magtarmkatarr, rabies, huggormsbett.

Olivträd, *Olea europaea*. Ur *Areschoug* (1875).

Oleum therebinthinae aetherum, terpentinolja, framställes av terpentin, som destilleras med vatten. Till bstrykning av hank vid hästfeber, fårkoppor, utvärtes vid fårkoppor, näsflöde hos hund och vid oxstyg.

Oleum vitrioli. Se Svavelsyra.

Operment, Auripigment, en förening mellan arsenik och svavel, känd redan i forntiden i Orienten. Vid kvarka, rots, parasitåkommor.

Opii Thebaici. Se *Tinctura thebaica*.

Opium, den intorkade mjölksaften från frukt-kapslar av *Papaver somniferum*, opievallmo. Narkotiskt medel, mest använt för smärtlindring. Vid sumpfeber, hästfeber, kvickdrag, magtarmkatarr, boskapspest, leversjuka, valpsjuka, kattpest, blyförgiftning, rabiesmisstanke.

Oxydum plumbicum semivitreum, Lithargyrum, silverglitt, blyglite. Användes för beredning av olika läkemedel, bl a plåster och blyättika.

Oxymel scillae, sjölöksjonung, består av sjölöksättika och honung. Retande, urindrivande. Vid bukvattnusot.

Oxymel simplex, ättikshonung. En blandning av en del ättika och två delar honung. Invärtes vid hjärnbrånad, halsbrånad, lunginflammation på nöt.

Peppar. Se *Semina piperis*.

Pepparrot. Se *Radix armoraciae repens*.

Petroleum, bergolja. Svett drivande, parasitdödade. Utvärtes vid hästfeber, näsflytning hos får. Invärtes vid smältningsfel, väderspänning hos svin.

Phellandrium. Se *Fructus phellandrii*.

Phosphorus, fosfor, känt och använt redan i antiken. I större doser ett starkt gift; i små doser allmänt stimulerande. Vid sumpfeber, hästfeber, boskapspest.

Plumbi acetas, blyacetat, blysocker. Sammandragande, blodstillande. Ej vid kvickdrag!

Pomerans. Se *Cortex fructuum aurantii*.

Pomerans blan = *Folia aurantii?* *Cortex fructuum aurantii?* Vid hästfeber.

Pottaska. Se *Alcali vegetabile*.

Pulpa colocynthis, *coloquint*, kolokvint, skalade frukter från *Citrullus colocynthis* i Afrika, sydvästra Asien. Drastiskt avföringsmedel. Vid bukvattusot.

Pulvis amyli. Se *Amylum*.

Pulvis (subtilis) auripigmenti. Se *Operment*.

Pulvis chinae subtilis. Se *Cortex cinchonae*.

Pulvis cantharidum, pulver av spanska flugor, *Cantharides*, torkade skalbaggar, *Lytta vesicatoria*. Har ända in i sen tid använts som brunstframkallande medel. Utvärtes retande, blådragande, t ex i blistersalvor. Utvärtes vid halsåkommor, boskapspest, i sår vid rabiesmisstanke. Invärtes vid urinflöd.

Pulvis corticis quercus. Se *Cortex quercus*.

Pulvis corticis salicis fragilis. Se *Cortex salicis fragilis*.

Pulvis gallae turcoreum. Se *Gallae*.

Pulvis gummi ammoniaci. Se *Gummi ammoniacum*.

Pulvis gummi arabici. Se *Gummi arabicum*.

Pulvis opii thebaici puri. Se *Opium*.

Pulvis radices belladonnae. Se *Belladonna*.

Pulvis radices enulae, ålandsrotpulver. Se *Radix enulae*.

Pulvis radices gentianae. Se *Radix gentianae*.

Pulvis radices jalapae, jalapapulver. Se *Tubera jalapae*.

Pulvis radices senegae. Se *Radix senegae*.

Pulvis radices valerianae. Se *Radix valerianae*.

Pulvis rhei electi. Se *Radix rhei*.

Pulvis scillae. Se *Bulbus scillae*.

Pulvis seminis carotae. Se *Semina dauci*.

Pulvis seminis phellandrii. Se *Fructus phellandrii*.

Pulvis seminis sabadillae. Se *Semina sabadillae*.

Pulvis subtilis quassiae, fint pulver av kvassia-ved. Se *Lignum quassiae*.

Pulvis thebaici. Se *Opium*.

Quercus. Se *Cortex quercus*.

Qwickrot. Se *Rhizoma graminis*.

Qwicksilfwer, smör och *Camphert*, hemmagjord salva?

Qwicksilfwersalfwa, qwicksilfwersmörja. Se *Unguetum hydrargyri*.

Rabarber. Se *Radix rhei*.

Rabeli vatn, *Rabels vatn*. Se *Aqua Rabeli*.

Radix althaeae, altearot, från *Althea officinalis*. Vid halsbränad, lunginflammation, sumpfeber, hosta, diarrhé, gikt. Clystir vid blåskattarr, förstoppning. Imma indrages vid sumpfeber.

Radix angelicae, kvannerot, från *Archangelica sativa* (*Angelica archangelica*). Stärkande, retande. Vid hästfeber, bukvattusot.

Radix armoraciae repens, pepparrot, från *Armoracia rusticana*. Väderdrivande, blodrenande, verkar mot skörbjugg. Utvärtes vid boskapspest.

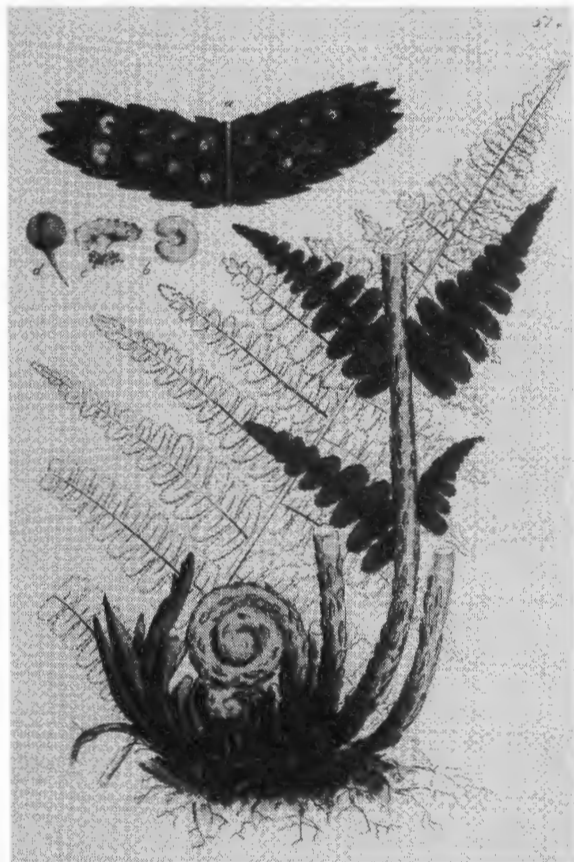
Radix belladonnae. Se *Belladonna*.

Cikoria, *Cichorium intybus*. Ur Palmstruch & Venus (1802).

Ålandsrot, *Inula helenium*. Ur Palmstruch & Venus (1802).

Träjon, *Polystichum (Aspidium) filix mas*. Ur Palmstruch & Venus (1802).

Radix calami. Se *Rhizoma calami*.

Radix cichoriae, cikoria, från *Cichorium intybus*. Ej officinell i Sverige, mest känd som kaffesurrogat.

Radix enulae (inulae), av *Inula helenium*, ålandsrot. Invärtes vid halslidande, kvarka, kvickdrag, näsflätning hos hund.

Radix filicis (masis), *Rhizoma filicis*, ormbunksrot, från *Polystichum (Dryopteris) filix mas*. Maskdödande, användes främst mot binnikemask.

Radix gei urbani, nejlikrot, från *Geum urbanum*. Värmande, retande, stärkande. Vid hästfeber, diarrhé.

Radix gentianae, baggsöterot, från *Gentiana lutea* och *G. purpurea*. "Hjelper foder-smältningen med sin bitterhet, retar, neutraliserar skärpan. Förekomma slemmets koagulation." Vid hjärnbrånad, mag- tarmkatarr, sumpfeber, hästfeber, kvickdrag, abnorm foderlust, kramp, indigestion,

diarrhé, trumsjuka, leversjuka hos nöt, rödsot hos får, svindel hos svin, valpsjuka, engelska sjukan hos hund.

Radix glycyrrhizae, lakritsrot, från *Glycyrrhiza glabra*. Vid lunginflammation, kvickdrag, hosta, gulsot, bröstvattusot.

Radix hellebori nigri, rot från *Helleborus niger*, julros. Till clystir vid urinflöd, fontanell vid hästfeber.

Radix ipecacuanhae, kräkrot, från *Cephaelis ipecacuanha*, ursprungligen i Brasilien. Kräkmedel, i mindre doser slemlösande, svett drivande. Vid bröstvattusot, diarrhé, rabies.

Radix jalapae. Se *Tubera jalapae*.

Radix polygala senegae. Se *Radix senegae*.

Radix pyrethri, bertramsrot, från *Anthemis pyrethrum* (*Anacyclus officinarum*). Lokalt retande. Till fontanell vid hjärnbrånad.

Vänderot, *Valeriana officinalis*. Ur *Palmstruch & Venus* (1802).

Såpnejlika, *Saponaria officinalis*. Ur *Palmstruch & Swartz* (1807).

Radix rhei, rabarber, rabarberrot, från ett stort antal *Rheum*-arter. *Rheum elect.* har inte återfunnits i litteraturen, men förmodas vara utvalda rabarberrotter; urvalskriterierna okända. "Magstyrkande, urindrivande, något laxerande" (*Florman* 1809). Vid "wäderswulst", indigestion, diarrhé.

Radix rubiae tinctorum, krapprot. Urindrivande, lösande, färgar mjölk och skelettben gula. Vid hästfeber, nervfeber, rots, engelska sjukan hos hund.

Radix salep. Se *Tubera salep*.

Radix saponariae, såpörtsrot, från *Saponaria officinalis*. Vid mjältbrand hos svin.

Radix scillae. Se *Bulbus scillae*.

Radix senegae, senegarot, från *Polygala senegae*. Vid lunginflammation, huggormsbett.

Radix serpentariae från *Aristolochia serpentaria* i Nordamerika. Vid hästfeber, huggormsbett.

Radix taraxaci, maskrosrot, från *Taraxacum vulgare*. Vid leversjuka hos kor.

Radix valerianae, vänderot, från *Valeriana officinalis*, av *Hernquist* betecknad som *Valeriana sylvestris* (*Flora suecica* II, 34). "Krampstillande, flyktigt warmande, retande, stärkande." Vid sumpfeber, hästfeber (även clystir), stelkramp, kvickdrag, urinstämning, kramp, diarrhé, boskapspest, stallfeber hos kor, mjölk Kors stalltyfus, valpsjuka, kattpest, parasitåkommor.

Ramuli sabinae, *sabina*, sävenbom, från *Juniperus sabina*. Vid kvarka, rots, bröstvattusot, buk vattusot, skabb.

Rasur tabaci. Se Tobaksdekot.

Realgar, benämning på ett arsenik-svavel-mineral.

Resina guajaci, guajakharts, från *Guajacum officinale*, ett träd i Västindien. Invärtes vid skabb.

Blodrot, *Tormetilla erecta*. Ur *Palmstruch & Venus* (1802).

Resina mastix, mastix, stelnad växtsaft från trädet *Pistacia lentiscus*. Vid fröflytning och dröppel.

Resina scammonii, skammonium, torkad rotsaft från *Convolvulus scammonia*, skammonivinda. Vid buk vattusot.

Kalmus, *Acorus calamus*. Ur *Palmstruch* (1803).

Rhizoma calami, kalmusrot, från *Acorus calamus*. Aptit- och digestionsbefordrande. Vid diarrhé, kvarka, sumpfeber, nervfeber, rots, gaskolik, indigestion, skabb, stallfeber hos kor.

Rhizoma graminis, rot av kvickrot, *Triticum repens*. Vid kvickdrag.

Rhizoma tormentillae, tormetilla, blodrot, från *Tormetilla erecta* (*Potentilla tormetilla*). Retande, stärkande. Vid sumpfeber, diarrhé.

Rhizima veratri, vit prustrot, från *Veratrum album*. Till fontanell vid sumpfeber, vid stelkramp.

Rhizoma zingiberis, ingefära, från *Zingiber officinale*. Wärmande, retande, stärkande. Vid hästfeber, kolik, diarrhé, boskapspest.

Roob juniperi, mos av enbär. Användes som bröstmedel och som smakmedel för att

underlätta ingivning. Vid kvarka, hästfeber, nervfeber, kvickdrag, urinstämning, bröstvattusot, bukvattusot, vädervulst, fröflytning, urinflöd, färkoppor, skabb.

Roob sambuci. Mos, sirap av fläderbär från *Sambucus nigra*. Vid halsbränad, lunginflammation, leverinflammation, sumpfeber, huvudsjuka, kvickdrag, skabb, halssvulst hos får, valpsjuka, huggormsbett.

Rosmarin, vild, avser *Rosmarinus sylvestris* vel *Ledum*, d v s *Ledum palustre*, skvattram. Torkade blommor och blad användes; *Summitates* eller *Herba ledi*. Till omslag och bad; invärtes urindrivande och något narkotiskt.

Rött precipitat. Se *Hydrargyrum oxydatum*.

Sabadillfrö. Se *Semina sabadillae*.

Sabina. Se *Ramuli sabinae*.

Sabina oleo aethera. Se *Aetheroleum sabinae*.

En, enbuske, *Juniperus communis*. Ur Palmstruch & Swartz (1807).

Sacharum, *Saccharum album*, socker. Användes i smakförbättrande syfte och till volymökning av vissa mediciner, invärtes vid förgiftningar. Vid färskabbe.

Skvattram, getpors, *Ledum palustre*. Ur Palmstruch & Venus (1802).

Sal amarus. Se *Magnesium sulphuricum*.

Sal ammoniacum causticum. Se *Alcali ammoniacum causticum*.

Sal ammoniacum depuratum, renad salmiak. Se *Salmiak*.

Sal gemmae. Se Bergsalt.

Sal mirabilis Glauberi. Se Glaubers salt.

Sal tartari puri. Se *Tartarus depuratus*.

Salep. Se *Tubera salep*.

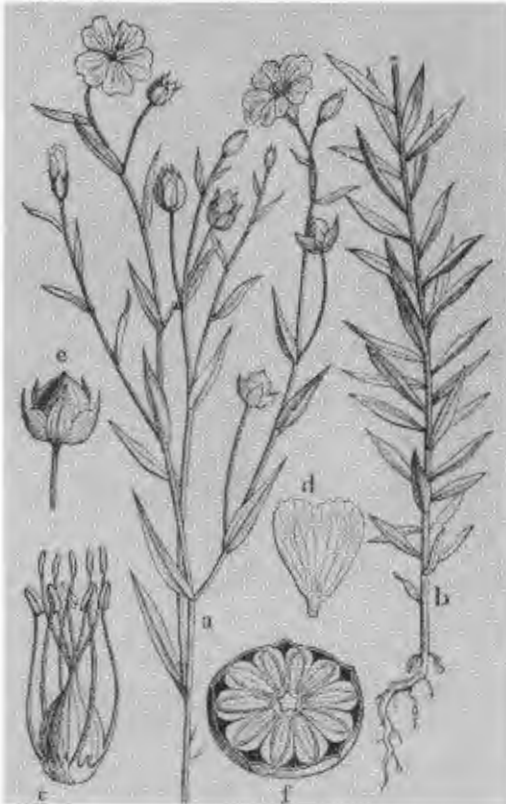
Salix fragilis. Se *Cortex salicis fragilis*.

Salmiak, *Ammonium muriaticum crystallatum*, ammoniumklorid. Slemlösnande, feberstillande, fördelande. Vid hjärnbränad, halsåkommor, lunginflammation, sumpfeber, hästfeber, huvudsjuka, hosta, skabb, tungkräfta, rabies.

Salpeter. Se *Nitras calicus depuratus*.

Salpeter honung, ej återfunnen beredning. Kan ett komma mellan orden ha glömts? *Oxymel* med salpeter omtalas.

Salt, *Sal commune*, *Sal culinare*, koksalt, natriumklorid. Livsmedel. Tillskott viktigt för nöt och får. Vid hjärnbrånad, njurinflammation, sumpfeber (clystir), fång (utvärtes), urinstämma, tungkräfta, munutslag på kalv, leverskador hos får, huvudvärk hos hund (clystir), utvärtes vid rabies. Ej vid diarrhé, sumpfeber, smältningsfel.

Lin, *Linum usitatissimum*. Ur Areschoug (1875).

Saltsyra, *Acidum salis*, *Acidum salis concentratum*, *Acidum hydrochloricum*. "Hindrar gäsning och *carbonaci* utveckling, hindrar gallans förskämning och blodets uplösning." Vid sumpfeber, hästfeber, slagfluss, skabb, tungkräfta, boskapspest, stallfeber hos kor, mjölk Kors staltyfus (clystir), munsår på kalv, fårkoppor, fårskabb, skabb och munåkomma hos hund.

Sanguis draconis, drakblod, harts ur fröna från *Calamus draco*. Användes förr i tiden flitigt, bl a för sårbehandling, men redan på 1790-

talet ansågs medlet föga verksamt. Vid hudrots.

Sapo communis, *Sapo domesticus*. Se Såpa.

Sapo calinus venalis, tvål. Utvärtes vid hästfeber, motgift vid kvicksilverförgiftning.

Sapo venetus, venetiansk tvål (*Sapo albus*). Fördelande, slemlösande, urindrivande. Vid leversjuka hos nöt, leverskador.

Scillae rot. Se *Bulbus scillae*.

Semina anisi. Se *Fructus anisi*.

Semina cannabis, hampfrö, från *Cannabis sativa*. Lugnande, sömngivande.

Semina carotae. Se *Semina dauci*.

Semina cinae, *Flores cinae*, *Santoninum*, maskfrö, från *Artemisia cina*. Var länge det främsta maskmedlet, i synnerhet mot rundmask men även mot binnikemask.

Semina dauci (*carota*, *sylvestris*), morotsfrö från *Daucus carota*. Det är tveksamt om *Hernquist* med *Semin. Caro.* avser morotsfrö; man kan möjligen misstänka, att det är en felskrivning för *Semina carv.*, kummin. Morotsfrö synes dock ha använts på angivna indikationer; mera kanske frö från *Daucus sylvestris* än från *D. carota*. Vid gaskolik.

Semina foeniculi. Se *Fructus foeniculi*.

Semina lini, linfrö, från *Linum usitatissimum*. Avförande och involverande, oftast använt som linfröslem, d v s uppkokt i vatten. Vid lunginflammation, sumpfeber, hosta, diarrhé, boskapspest, halsbrånad hos svin, förgiftningar.

Semina nucis vomicae, rävkaka, från *Strychnos nux vomica* (*Strychnos ignatii*). Användes som bittermedel och medel mot inälvsmaskar, men också för att dämpa överkänslighet och överörlighet. Vid sumpfeber, fårkoppor.

Semina phellandrii. Se *Fructus phellandrii*.

Semina piperis, peppar, svartpeppar, från *Piper nigrum*. Anges vara skadlig vid sumpfeber och giftig för svin.

Semina sabadillae, husarfrö, lusfrö från *Sabadilla officinarum* i Mellanamerika. Fröna stötta och blandade med fett användes utvärtes för behandling av ohyra. Vid skabb, löss.

Semina sinapis, senap, senapsfrö, från *Sinapis nigra*. Vid hjärnbrånad, kolik, sumpfeber, hästfeber. Utvärtes vid boskapspest.

Svartsenap, *Sinapis nigra*. Ur Palmstruch (1803).

Senap. Se *Semina sinapis*.

Serpentaria. Se *Radix serpentariae*.

Siliqua vanillae. Se *Fructus vanillae*.

Silverglitt. Se *Oxidum plumbicum semivitreum*.

Simaruba, *Quassia simaruba*, står *Quassia anara* mycket nära. Se *Lignum quassiae*.

Sirap. Se *Syrupus saccari*.

Skorstenssot. Se *Fuligo splendens*.

Socket med kvicksilver har ej återfunnits i litteraturen. Att riva ut ett läkemedel med socker var dock förr en ganska vanlig metod för att förtunna häftigt verkande medel, t ex kamfer, kräkvinsten.

Pepparranka, *Piper nigrum*. Ur Areschoug (1875).

Solutio plumbi subacetatis, blyättika, är en lösning med c:a 10% blyacetat. Kylande, fördelande, sammandragande. Utvärtes vid huvudsjuka, bestigningsbrånad.

Spansk fluga. Se *Cantharis*.

Sperma ceti. En vit kristallinisk substans, som erhålles från hålrum i huvudet på kaskelotvalen, *Physeter macrocephalus*. Vid skabb hos katt.

Spetsglassmör framställdes genom att man blandade sublimat med spetsglans och lät blandningen stå några dagar, varefter en seg massa, spetsglansmör, kunde överdestilleras med svag värme. Mot oxstyng, i sår vid misstänkt rabies.

Spiritus camphoratus, kamfersprit. Utvärtes till behandling av svullnader och sår. Vid huvudsjuka.

Spiritus frumenti. Se Bränwin.

Spiritus mindereri, *Solutio acetatis ammoniaci*, ammoniakättika. Utspädd ättika med tillsatt ammoniak, d v s ammoniumacetatlösning. Flyktigt retande. Vid hästsnuva, kvarka, sumpfeber, hästfeber, huvudsjuka, kvickdrag, urinstämma, vädervulst, diarrhé, karbunkelsjuka, boskapspest.

Spiritus salis ammoniaci, salmiaksprit. Blandning av lika delar salmiaklösning och koncentrerad sprit. Retande medel. Vid halsbrånad, slagfluss hos hund. Invärtes vid ormbett.

Spiritus saponis kalini venalis, såpsprit, är tvål löst i sprit. Användes utvärtes. Vid fång.

Spiritus terebinthinae. Se *Terpertins spiritus*.

Spiritus vini. Se *Alcohol vini*.

Spisaska. Huskur vid diarrhé.

Spitsglas. Se *Antimonum crudum*.

Strychnos ignatii. Se *Semina nucis vomicae*.

Styrax liquidus. Se *Balsamum styrax liquidus*.

Stålkulor. Se *Globuli martiales*.

Stålmedel. Se *Globuli martiales*.

Sublimat. Se *Hydrargyrum muriaticum corrosivum*.

Succi recentis herbae parietariae officinalis. Se *Herba parietariae*.

Succus glycyrrhizae. Se *Radix glycyrrhizae*.

Sulphur, swafwel. Kan användas vid diarrhé men ej vid sumpfeber.

Sulphur auratum antimonii, *Sulphurum stibicum*, antimonsvavla, framställdes genom sammansmältning av rå spetsglans och pottaska, upplösning och upprepade fällningar. Vid hästsnuva, kvarka, skabb, fårkoppor, valpsjuka.

Surhonung förmodas vara ättikshonung, *Oxymel simplex*, som ju är en blandning av honung och ättika, men kan också tänkas vara saltsyra i honung, som användes ganska ofta.

Sur *spiritus* ej återfunnen i litteraturen. *Spiritus mindereri*?

Swafwel. Se *Sulphur*.

Swafwelsyra. Se Svavelsyra.

Swafwellever. Se *Hepar sulphuris salinum*.

Svavelsyra, *Oleum vitrioli*, *Vitriolum viride*. "Adstringerar, kyler, står emot falsk inflammation." Vid sumpfeber, kramp, gaskolik, blodådersvulst, boskapspest, fårkoppor, halsbrånad hos svin.

Syrupus saccari, sirap. Sötningsmedel. Vid sumpfeber.

Såpa, en förtvålningssprodukt av olika oljor med kalilut. Grön såpa erhöles av hampolja, men numera beror färgen på tillsatta ämnen. Svart såpa är färgad. Vid tarmbrånad, sumpfeber (clystir), skabb, oxstyng, som motgift vid kopparförgiftning.

Såplut, vanlig såpa i vattenlösning. Lösningens koncentration anges i allmänhet inte, men med lut avses en stark lösning; annars talar man om såpvatten.

Såpsprit. Se *Spiritus saponis kalini venalis*.

Säfwenbom. Se *Ramuli sabinae*.

Tartarus depuratus, *Sal tartari puri*, renad vinsten. Se Vinsten.

Tartarus emeticus, *Tartarus stibico-kalicus*, kråkvinsten. Utvärtes som etsmedel på död vävnad och nybildningar. Invärtes som kråkmedel (hästen kan inte kråkas), ger ökad sekretion, kraftigt maskdödande. Vid hjärnbrånad, lunginflammation, hästfeber, nervfeber, kvickdrag, huvudvattusot, bröstvattusot, lunginflammation, boskapspest, halsbrånad och hosta hos svin, valpsjuka, dröppel och halsbrånad hos hund, koppor? hos katt.

Tartarus stibico-kalicus. Se *Tartarus emeticus*.

Tartarus tartarisatus, *Tartras kalicus*, kaliumtartrat. Laxerande, stimulerande. Vid bukvat- tusot, leversjuka hos kor.

Terebinthina veneta, venetiansk terpentin. Användes som sårmedel och invärtes som hettande, urindrivande. Vid nervfeber, urin- stämma, kramp, bröstvattusot, vattensvulst, fröflytning, urinflöd, boskapspest (utvärtes), leverskador hos får.

Terpentin. Se *Terebinthina veneta*.

Terpentinolja. Se *Oleum therebinthinae aetherum*.

Terpentins spiritus, *Spiritus therebinthinae*, erhålles genom upprepad destillation av ter- pentin med vatten. Verkar retande på hud och slemhinnor. Vid fotsår och gangrän i sump- feber, vattensvulst, stjärnorm hos nöt.

Terra japonica. Se *Catechu*.

Thedens *Aqua sclopetaria*. Se *Aqua sclopetaria Thedeni*.

Theriac, teriak, gammalt, sammansatt läkeme- del som uppgives ha haft kejsar *Neros* liv- medikus *Andramachus* som upphovsman. Ingredienserna var bl a opium, myrrha, lakrits, saffran, silverrot, kardemumma, vänderot, baggsöterot, kvannerot. Original- receptet innehöll närmare 70 beståndsdelar. Ansågs verka svett drivande, mot giftiga djurs

bett, förgiftningar och vid allehanda husku- rer. Vid indigestion hos svin, rabies.

Tinctura cantharidum, cantharistinktur. Starkt retande medel. Vid urinflöd, boskapspest, halsbrånad hos hund.

Tinctura gummi kino. Se *Kino*.

Tinctura myrrhae, myrrhatinktur. Se *Gummi- resina myrrhae*.

Tinctura thebaica, *Tinctura opii*, *Laudanum liquidum*, opiumtinktur. Spritlösning av *opium* med kaneltillsats. Narkotiskt, smärt- lindrande, lugnande. Vid sumpfeber, får- koppor, rabies.

Tjära, trätjära. Vid oxstyng.

Tobak. Se Tobaksdekot.

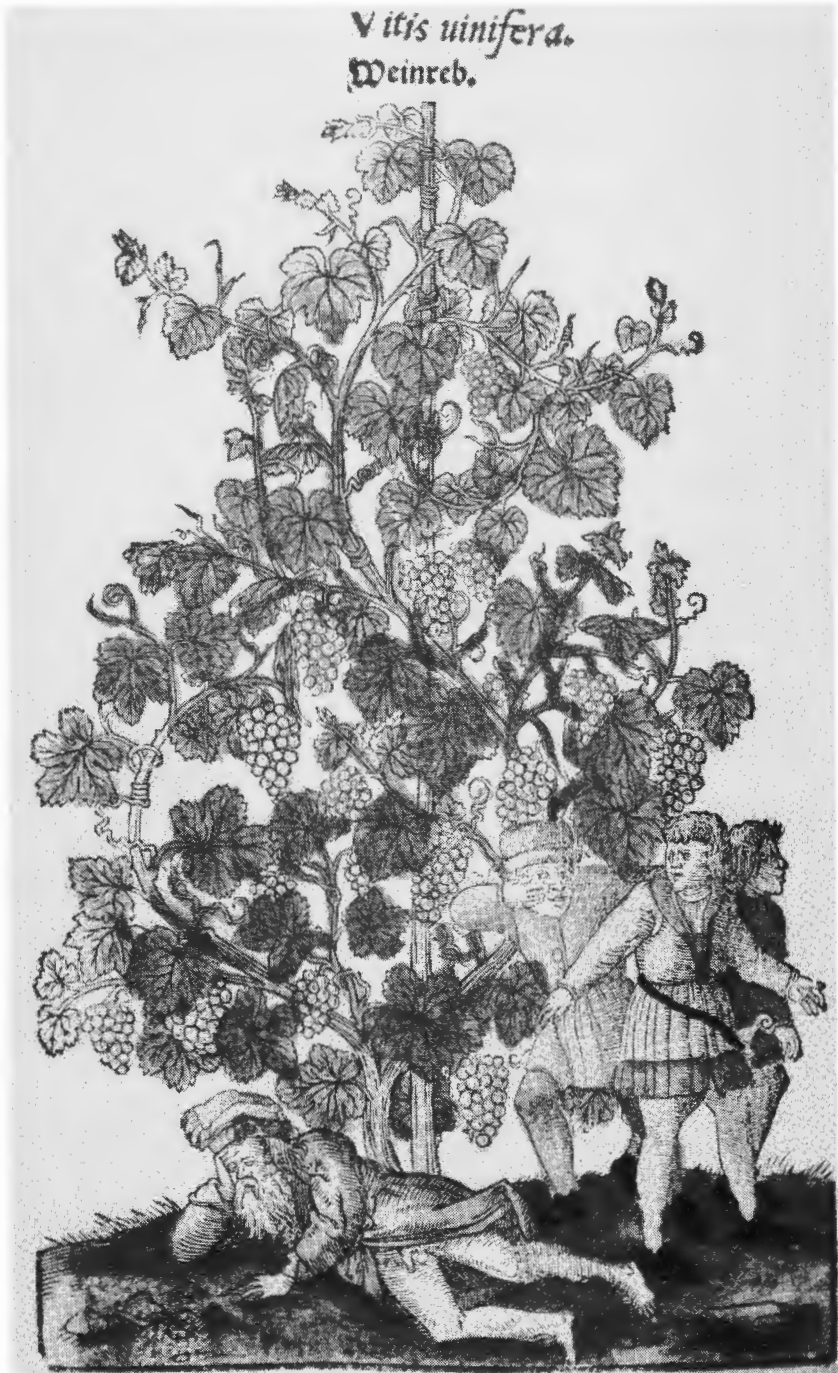
Tobaksplanta. *Nicotiana tabacum*. Ur Areschoug (1875).

Tobaksdekot, avkok på tobaksblad. Användes mot parasiter och till *clystir*, som verkar krampstillande, retande. Utvärtes vid skabb, löss och andra insekter (även insprutning i näsan). Invärtes vid sumpfeber, urinstämma, trumsjuka. *Clystir* vid hjärnbrånad, tarm-

- brånad, sumpfeber, hästfeber, stelkramp, slagfluss, gaskolik, indigestion, tarmgaser hos hund, springmask, drunkningstillbud.
- Tolubalsam.* Se *Balsamum tolutanum.*
- Tormentilla* (rot). Se *Rhizoma tormentillae.*
- Tragacantha*, *Gummi tragacanthae*, dragant, torkad växtsaft från *Astragalus verus*, *A. creticus* och *A. cylleneus*. Sväller mycket starkt i vatten till en geléartad massa. Användes mest som konstituerande medel för att forma till slem, mos eller piller.
- Trifolium fibrinum.* Se *Folia menyanthis.*
- Tubera jalapae*, jalaparot, från *Ipomea purga*, jalapavinda. Kraftigt avföringsmedel. Vid bukvattusot.
- Tubera salep*, salep, saleprot, från en rad olika *Orchis*-arter. Slemmigt, uppmjukande. Vid diarrhé.
- Tvål. Se *Sapo calinus venalis.*
- Unguentum basilicon*, *Unguentum terebinthinae resinosum*, en salva med harts och terpentin. Retande. Till ingnidning av hankar vid sumpfeber, till misstänkta rabiessår.
- Unguentum hydrargyri*, *Unguentum neapolitanum*, kvicksilversalva. Kviksilver rives ut väl med venetiansk terpentin och därefter med svinfett till en salva. Användes som fördelande på hårda svullnader, i skabbsår, mot ohyra. Vid hjärnbrånad, halsbrånad, leverinflammation, hästfeber, stelkramp, vattensvulst, sugåderknölar, halsbrånad hos nöt, lungsjuka hos får; mot fluglarver i sår, löss, skabb.
- Unguentum neapolitanum.* Se *Unguentum hydrargyri.*
- Valeriana.* Se *Radix valerianae.*
- Valeriana decoct.* Se *Radix valerianae.*
- Walmoge olja kunde pressas ur färska frön från opievallmo, *Papaver somniferum*. Vid tarmbrånad.
- Vanil.* Se *Fructus vanillae.*
- Veratrum album.* Se *Rhizoma veratri.*
- Vild rosmarin. Se Rosmarin, vild.
- Win, *Vinum gallicum*. "Det är hettande, styrkande, står emot röta. Brukas uti matthet och kraftlöshet efter strapatser och sjukdomar; äfwen uti rötfebrar." (*Florman* 1809). Uppges skada vid sumpfeber men rekommenderas ändå med china; hästfeber, huvudsjuka, nervfeber, hudrots, urinflöd, lungsjuka hos nöt, boskapspest, rabiesmisstanke.
- Winsten, *Cremor tartari*, *Bitartras kalicus depuratus*, *Tartarus depuratus*. Febernedsättande, urindrivande, laxerande. Vid sumpfeber, bröstvattusot, torsk hos hund.
- Vinum rubrum gallicum*, rött franskt vin. Se Win.
- Vitellum ovi*, äggvita från hönsägg. Vid vädersvulst.
- Vitriol, vitriolsyra = sulfat. Se Svavelsyra.
- Vitriol olja*, *vitriolsyra*, svavelsyra, framställd genom destillation av järnvitriol. Vid sumpfeber, hästfeber, munläsa, lunginflammation hos nöt.
- Vitriolspiritus.* Se *Aqua Rabeli.*
- Vitt precipitat. Se *Hydrargyrum praecipitatum album.*
- Zibet*, sibet, sekret av olika arter av sibetkattor. En salvartad, mjuk massa, bestående av fett och eterisk olja. Mysklukt. Ansågs stimulerande, värmande. Vid hästfeber.
- Zinkblommor. Se *Flores zinci.*
- Ålandsrot. Se *Radix enulae.*

Ättika. Användes till att badda sår och andra utvärtes skador. Utvärtes vid hjärnbrånad, hästfeber, frosk, huvudsjuka, fång, halsbrånad hos nöt, blodig mjölk, tungkräfta, trum-

sjuka, insektsstick. Till clystir vid njurinflammation, hästfeber, bestigningsbrånad, rökförgiftning. Invärtes vid sumpfeber, munskorv hos kalv, torsk, växtförgiftning.

Noak (något trött?) under ett vinträd med sönerna Sem, Ham och Jafet.
Handkolorerad bild i Bock (1552).

I texten nämnda personer

- Abildgaard, Peter Christian*, (1740-1801), var medicinare och utsågs till stipendiat att studera veterinärmedicin hos *Claude Bourgelat* i Lyon, där han var samtida med *Peter Hernquist*. Några år efter återkomsten fick han möjlighet att starta veterinärskolan i Köpenhamn, där han sedan verkade som föreståndare fram till sin död. *Hernquist* kallade honom "*Apelgård*".
- Bourgelat, Claude*, (1712-1779), var chef för ridakademien i Lyon där han 1762 grundade världens första veterinärskola. I Alfort utanför Paris tillkom en andra skola 1765, och *Bourgelat* ägnade därefter största uppmärksamheten åt denna läroanstalt. Han utgav en rad skrifter, främst i hippologi.
- Camper, Peter*, (1722-1789). Medicine doktor, professor i anatomi och kirurgi i Amsterdam, som han efter en tid lämnade för att bedriva lantbruk. Han höll föreläsningar om boskapspest och om infektionssjukdomar. En del av dessa trycktes och översattes.
- Chabert, Philibert*, (1737-1814), studerade vid veterinärskolan i Lyon, blev 1766 lärare i hovbeslag i Alfort och 1779 föreståndare för Alfortskolan efter *Claude Bourgelats* frånfälle.
- Chaptel, J A C*, (1756-1832), fransk kemist som införde begreppet *nitrogenium* (kväve).
- Cowper, William*, (1666-1709), engelsk läkare och anatom. Han upptäckte bulbourethral-körtlarna (accessoriska könskörtlar), som *Hernquist* kallar *Kowperska* körtlen.
- Darwin, Erasmus*, (1731-1802), läkare, botanist, zoolog, diktare och filosof, farfader till *Charles R Darwin*. Utgav bl a *Zoonomia or the laws of organic life*. London 1794-1796.
- Deho, P*, italiensk läkare, som 1795 utgav en bok om boskapspest. Den översattes till tyska.
- Erleben, Joh. Christian Polycarp*, (1744-1777), studerade medicin och veterinärmedicin och blev därefter professor i Göttingen. Utgav en bok om djurläkekonst, som översattes till svenska redan 1773-1774.
- Flandrin, P*, (1752-1796), studerade vid veterinärskolan i Lyon och kallades 1767 till Alfort, där han ledde arbetena i sjukstallarna och utnämndes till andre direktör. Direktör för Lyonskolan 1774, men återkallades efter *Bourgelats* död till Alfort.
- Frank, G R*, utgav 1802 en mindre skrift om boskapspest.
- Galvani, Luigi*, (1737-1798), läkare, naturforskare. Publicerade sin bekanta upptäckt av galvaniska strömmar i grodlår 1791.
- Highmore, Nathaniel*, (1613-1685), engelsk läkare och anatom. Kåkhålan, *Sinus maxillaris*, benämnes av *Hernquist* "*Highmori hola*".
- Huzard, J B*, (1755-1838), studerade vid veterinärskolan i Alfort; övertog 1775 sin faders hovslageri i Paris och utövade veterinärpraktik både privat och i statens tjänst. Författade en lång rad skrifter, bl a om djurhälsovård och hästavel. Han utgav *Bourgelats* m fl arbeten i nya upplagor; skaffade sig ett privatbibliotek på 40 000 band.
- Jenner, Edward*, (1749-1823), publicerade 1798 sin metod att förebygga smittkoppor genom vaccination med kokoppor. Trots att metoden i början möttes med stor skepticism, fick den snabbt stor spridning.
- Kamper, Peter*, se *Camper, Peter*.
- Keil, Andreas von*, blev läkare i Wittenberg 1666. Han utgav böcker om bl a pest och febrar.

- Kersting, Joh. Adam*, (1726-1784). Utbildades i hovslageri och hästsjukvård av sin fader. Efter praktisk verksamhet och författarskap utsågs han 1778 till föreståndare för den nya veterinärskolan i Hannover.
- Kowper*, se *Cowper, William*.
- Lafosse, E G*, (*Lafosse père*, ? -1765), innehavare av en hovbeslagssmedja i Paris samtidigt som han bedrev en omfattande hästsjukvård. Han författade flera skrifter, bl a om rots.
- Lafosse, Phil. Etienne*, (*Lafosse fils*, 1739-1820), utbildades först praktiskt hos fadern och studerade sedan medicin (främst anatomi) och kirurgi, praktiserade som veterinär i Paris och övertog faderns rörelse. Startade en privat veterinärskola i Paris, utgav det stora praktverket *Cours d'hippiatrique* 1772. *Hernquist* studerade flera år hos *Lafosse* och bistod honom i hans praktik och undervisning.
- Malpighi, Marcello*, (1628-1694), italiensk anatom. Hans namn förekommer i flera anatomiska beteckningar, t ex *Malpighiska* nätet, blodkapillärer i underhuden.
- Mogalla, G Ph*, (1766-1801), läkare, direktor för anatomiska institutet i Breslau. Biträdde vid bekämpandet av boskapspesten. Utgav *Robertsons vollständiges Werk über die Pferdearzneiwissenschaft*, en översättning och bearbetning av *Dionysius Robertsons* arbete.
- Paulet, Jean-Jaques*, (1740-1826). Fransk läkare som skrev ett stort arbete i två band om smittsamma husdjurssjukdomar.
- Pilger, M H*, (176?-1838?). Var professor i Giessen, kallades till Charkow i Ryssland. Bland andra verk utgav han *Handbuch der theoretisch-praktischen Veterinärwissenschaft...* 1801-1804.
- Reich, Gottf. Chr.*, (1769-??). Professor i medicin i Erlangen. Utgav 1797 en bok om boskapspest.
- Robertson, Dionysius*, född i Skottland, började som stallpojke och stalldräng men lärde sig under årens lopp allt mera om hästar och hästsjukdomar. Tjänstgjorde i det militära som hovslagare och hästläkare och kom med armén till kontinenten, där han sedan stannade i tjänst på olika håll. Han utgav sin *Pferde-Arznei-Kunst* 1767. Trots att han var självlärd hade han ett högt anseende som praktiker.
- Russel, Patrick R*, (1726-1805), läkare vid engelska faktoriet i Aleppo 1740-1753. Han utgav en skrift om pest på människa och djur i denna stad.
- Ruysch, Fredrik R*, (1638-1731), med dr i Leyden, professor i Amsterdam.
- Scheele, Carl Wilhelm*, (1741-1786), kemist, apotekare i Köping. Upptäckte grundämnena syre, kväve, fluor, klor, mangan, barium, volfram och molybden samt en rad olika föreningar.
- Sind, J von*, (1709-1776), kavalleriöverste, stallmästare, författare till en rad skrifter om stuterikunskap, allmän hästkötsel men också om sjukdomar.
- Tennecker, Christ. Ehrenfr. Seyfert von*, (1770-1839). Stallmästare, officer, professor vid veterinärskolan i Dresden. Utgav talrika skrifter.
- Tessier, Henri Alexandre*, (1741-1817), chef för schäferiet i Rambouillet. Han utgav åtskilliga arbeten om husdjurens avel och sjukdomar.
- Theden, J Ch A*, (1714-1797). Militärkirurg som komponerade ett Wund- oder Schusswasser, *Aqua sclopetaria (Thedeni)*.
- Vegetius, Publius Renatus*, (omkr 4de århundradet), var hästläkare (och hästhandlare?). Hans arbete *Artis veterinariae sive digestorum mulomedicinae* trycktes först 1828.
- Viborg, Eric*, (1759-1822), lektor vid veterinärskolan i Köpenhamn under dess grundare *Abildgaard*, samt därefter studieresor på kontinenten, andre lärare och professor.

Efter *Abildgaards* frånfalle 1801 föreståndare vid Köpenhamnsskolan. Mycket framstående kliniker och forskare; utgav en mängd skrifter.

Will, Anton, (1752-1821), med dr, professor vid veterinärskolan i München efter studier i Wien, Lyon och Alfort.

Vitet, Louis, (1736-1803), läkare i Lyon, lärare vid Bourgelats skola, sedan professor i kemi och anatomi vid universitetet i Lyon. Författade *Médecin Vétérinaire* (1771), som översattes till flera språk.

Wolstein, Joh Gottl., (1738-1820), medicine och chirurgie doktor, studerade i Alfort och i Paris hos *Lafosse*. Företog resor till England, Danmark och Holland; blev sedan professor vid veterinärskolan i Wien 1777 och föreståndare där men nödgades lämna skolan 1795. Han bosatte sig därefter i Altona.

Woodville, William W., (1752-1805), läkare i London. Han skrev flera böcker om skyddsympning med kokoppor emot smittkoppor.

Ingivning av flytande medicin till häst.
Kopia i Veterinärhistoriska Muséet.

Faksimil av kapitlet om veterinärmedicin i *P M Hebbes bibliografi "Den svenska lantbrukslitteraturen. I. Från äldsta tid t.o.m. år 1800"*

Denna bibliografi, som utgavs 1939 på uppdrag av Kungl. Lantbruksakademien, är ett mycket fullständigt och synnerligen tillförlitligt arbete - inte minst avdelningen "Hälso- och sjukvård", som har stort veterinärmedicinskt intresse. Tyvärr är boken numera svåråtkomlig, och därför återges nämnda kapitel nedan. Under beteckningen "Boskapssjukan" d v s boskapspest förtecknas ett förvånansvärt stort antal skrifter, men så hade också denna sjukdom en närmast oöverskådlig betydelse på 1700-talet.

4. Hälso- och sjukvård.

a. Diverse sjukdomar hos husdjuren.

HILDEBRAND, W., *Magia naturalis libri IV*, thet är fyra besynnerlige böcker aff undersamme konster, författade uthi åthskillige naturalium rerum secretis ... Nu nyligen förswänskat [aff E. Schrodorus] ... [Stockholm] 1650. (22), 292 s. — [Ny upl.] [Sthlm] 1654.

Andra boken (s. 116—207) innehåller botemedel mot kreaturssjukdomar, m. m. Reg. [1722]

[LAGERSTRÖM, M.], *En liten, doch nödig och nyttig samling af allahanda approberade läkedomar för boskap och creatur, neml. oxar och koor, hästar, får och gietter, swijn, giäss, ankor, kalkoner, höns och hundar, alla hushållare i vårt kiära fädernes land til tjänst, wälment til trycket befordrad. Stockholm 1726.* (6), 64, (9) s. [1723]

AKEN, F. M. v., *Hus- och rese-apotheque, huru man sin hälsa rätt skjöta och the rätta approberade medel uti ett hushåll bruka skal* ... Skara 1746. 368, (25) s.

Ref. i: *Lärda tidn.*, 1759, n:o 102.

Sjette delen av detta arbete bär tit. »Litet bihang, som visar några säkra och approberade hus-reglor och medel huru boskap och kreatur praeserveras och hjelpas för the wahnliga påkommande sjukdomar...» (s. 241—368).

Denna del senare självständigt utg. m. tit.:

Hus- och land-apotheque, bestående af approberade och säkra medel til boskaps, fårs samt andre kreaturs praeservation och curerande uti the wahnlige påkommande sjukdomar och farsoter ... 2 gången uplagdt och förbättradt medelst richtiga slags, eller specierum tilredelser jemte praxis och reglor ... Skara 1747. 158, (8) s. [1724]

AKEN, F. M. v., *Hus- och landt-apotheks tilökning* ... Örebro 1756. 90 s. [1725]

- (HAST, H. H.), Et souveraint praeserverande medel för kor, kalfwar, ungnöt, swin och hästar samt får. [Stockholm 1748.] (4) s.
Ref. i: Lärda tidn., 1748, n:o 70. [1726]
- Kreaturssjukdomar. 1749. Västernorrlands län. — 1751. Östergötlands län. Kronobergs län. Jämtlands län. Österbottens län. Savolax och Kymmegårds län. [o. s. v.: 1752—1800 med angivande av resp. län.] (Utdrag ur samtida uppgifter av prästerskapet. Utg. i: E. S i d e n b l a d h, Sällsamma händelser, 1908, s. 62—69.) [1727]
- DAHLMAN, K. E:SSON, Svenska hushålls-rön. Tredje del. Angående fänadens, såsom kors, oxars, kalfwars och fårs gemensamma och särskildta antingen in- eller utwärtens sjukdomar ... 1750 & 1760.
Se n:o 27. [1728]
- [FALKENBERG, G.], Boskaps-apotheque, med några bepröfwade medel emot åkommande siukdomar hos boskap, får, hästar, etc. Tryckt til inwånarens tjenst och nytta här i Skaraborgs lähn. [Skara] 1750. 24 s. [1729]
- Beskrifning om i synnerhet häste-siukdomars samt äfwen boskaps-siukans botande medelst linfrös- eller oljekakors bruk och nyttiande. Stockholm 1751. (8) s.
Tysk övers. i: D. G. Schrebers Neue Cameralschriften, T. 2, 1765, s. 468—472. [1730]
- [BRÖMS, P.], Den sluga och förståndiga gubben, som lærer de oförfarna både i städerna och på landet at igenom hwarjehanda hus-curer hela och bota mångfaldiga sjukdomar, så wäl hos människor som fänad ... Stockholm 1755. (2), 193, (15) s. — [Andra upplagor:] Sthlm 1758. (2), 192, (14) s. — Sthlm 1767. — Sthlm 1775. 194, (14) s. — Sthlm 1790.
Senare upplagor: Sthlm 1806. — Sthlm 1816. — Örebro 1837. — Sthlm 1858.
Uppdelad på två avdelningar, varav den senare med tit. »Om läkemedel för sjukdomar hos creatur». Reg.
Ref. i: Lärda tidn., 1755, n:o 4. [1731]
- [BRUNO, G. F.], Den kloka och husaktiga gumman, hwilken igenom egen och andras förfarenhet uptäcker hwarjehanda nyttiga och nödiga hus-curer, så wäl för människor som kreatur jämte hwad eljest nödwändigt och nyttigt pröfwat at weta uti et hus-håll, så i städerna som på landet. Stockholm 1762. (4), 246,

(26) s. — [2:a upl.] Sthlm 1767. — 3:e upl. Sthlm 1775. (2), 246, (24) s. — 4:e upl. Sthlm 1793.

Senare upplagor: Sthlm 1806. — Sthlm 1816. — Örebro 1837. — Sthlm 1858.

Uppdelad på fem avdelningar, varav del 4 med tit. »Om curer för ut- och invärtes boskaps sjukdomar». Reg.

Ref. i: Lärda tidn., 1762, n:o 91. [1732]

[FALKENBERG, G.], Anledning til en mulo-medicina med åtskillige bepröfwade medel emot åkommande sjukdomar hos boskap, får, hästar etc. Tryckt til inwånarens tjenst och nytta i Wässmanlands höfdingedöme. Wästerås 1763. 48 s. — 2:a upl. Wästerås 1781.

Tysk övers. i: D. G. Schrebers Neue Cameralschriften, T. 5, 1766, s. 431—457. [1733]

Afhandling om någre farsoter ibland hästar och boskaps kreatur som de sist förflutne åren uti åtskillige rikets provinser warit gångbare, jemte anledning till pålitelige läkemedel för desse sjukdomar. Utg. af Kongl. Collegium medicum. Stockholm 1766. 77, (1) s.

Ref. i: Lärda tidn., 1766, n:o 67; Götting. Anzeigen von gel. Sachen, 1767: 2, s. 1048; R. A. Vogels Neue medicin. Bibliothek, Bd 7: 6, 1769, s. 451—58. [1734]

ERXLEBEN, J. C. P., Underrättelse uti boskaps-medicin. Öfwer-satt ifrån tyskan. Del 1—2. Stockholm 1773—74. (14), 352, (6) s. + (2), 275, (1) s., s. 276—279, (6) s. [1735]

Följdskr. (n:o 1736):

FALANDER, H., Korta anmärkningar öfwer den nyligen utgifna Boskaps-medecine samt om herr baron Sinds Konst at wäl in-rätta betsel. Stockholm 1774. 60 s.

Ref. i: Nya lärda tidn., 1774, n:o 31. [1736]

Några wissa praeservativer och förswars-medel emot allahanda plågor och skador, som odjur och rof-foglar samt brömsar, flugor och ormar m. m. plåga tillfoga mång slags kreatur ... Upsala 1774. 14 s. [1737]

[ABILDGAARD, P. C.], Läke-bok för hästar och boskap uti ett kort utdrag af tydelig beskrifning på de sjukdomar som anfalla hästar, boskap, får och swin samt theras botande utan kost-samma medel ... Tryckt i Köpenhamn 1770 men nu på swenska öfwer satt och ... til trycket befordrad af C. G. Berling.

- Lund 1776. 72 s. — 2:a uppl., ökt o. förbättr. Lund 1796. (8), 51, (1) s.
 Senare uppl.: Lund 1804.
 Andra uppl. m. tit.: Läkare-bok för hästar, hornboskap, får och swinkreatur... [1738]
- TURSÉN, E., En wecko-skrift under namn af afhandling om hästars och fäkreaturs sjukdommar til ordsak, säte och bot samt nyttan och skadan af födan och skötslen. Stockholm 1777. 24 s.
 Mer synes ej ha utkommit. [1739]
- CAMPER, P., Wahre und eigentliche Ursache der Krankheiten die unter dem grossen und kleinen Viehe als ansteckende Seuche wüthen. (Samling af rön och uptäkter, bd 1, 1781, s. 289—316, 334—351.)
 Svensk övers. ur: Beschäftig. d. Naturforsch. Freunde, Berlin 1779. [1740]
- ABILDGAARD, P. C., Häst- och boskaps-läkaren, eller handbok för landtmannen wid de almännaste sjukdomar som anfalla hästar, horn-boskap, får och swin. Efter nya och förbättrade upl. tillika med auctors nya tillägg öfversatt af A. H. Florman. Stockholm 1785. (4), 82, (2) s. — [Ny upl.] Lund 1792. 146, (4) s. — 2 upl. Lund 1798.
 De bägge senare uppl., som ha något varierande undertit., utgöra översättn. av originalets 3:e utök. uppl.
 Senare upplagor, tryckta i Fahlun 1840, 1842, 1847, 1851, i Stockholm 1860, 1863, 1873, 1879, 1886, 1891, 1897 och 1907.
 Ref. i: Tidn. fr. bokhandlingen i Lund, 1793, s. 163—164. [1741]
- MODÉER, A., Styng-flug-släktet (*Oestrus*). (K. Vetensk. acad:s Nya handlingar, t. 7 (1786), s. 125—158, 180—185.)
 Redogörelse för de olika slag av styngflugor som lägga sina ägg på hästar, nötkreatur och renar.
 Rec. i: Läkaren o. naturforskaren, bd 8, 1787, s. 67—68 & 145. [1742]
- FLORMAN, A. H., Ondartade svulster, observerade på några ställen i Skåne år 1786 uti julii och augusti månader bland oxar och hästar. (K. Vetensk. acad:s Nya handlingar, t. 8 (1787), s. 219—226.)
 Tysk övers. i: K. Schwed. Akad. d. Wiss. Neue Abhandlungen, Bd 8, 1788, s. 209—215. [1743]
- GANANDER, C., Eläinden tauti-kirja, josa hewoisten, lehmäin, lamasten, ja muun pienen karjan ja rahwaan irujamen ja itikkain taudit ja parannuxet, lääkityxet ja kotihuusauxet... Suomexi tulkitut... [Djurens läkarbok, vari hästars, kors, fårs och övrig

småboskaps samt stora och små husdjurs sjukdomar och botande, läkemedel och huskurer finnas ... Översatt till finska ...] Stockholm 1788. 92 s.

Senare uppl.: Sthlm 1803. — Turku 1825. — Helsingf. 1829, 1860 & 1879. [1744

Almänna betraktelser öfver ars veterinaria. (Samlingar til befordran af häst- o. boskapssjukdomars kännande o. botande, årg. 1 (1794—95), s. 3—19.)

Övers. fr. tyskan ur: Auserlesene Beyträge z. Thierarzneykunst, Lpz 1788. [1745

Se även n:o 10, 136, 374 och 2185.

b. »Boskapssjukan.»

De under namn av fänadspest, boskapspest, boskapsstörtning, skott, häst- och boskapssjuka m. fl. ofta omtalade sjukdomar voro antagligen icke någon boskapspest enligt nutida betydelse, utan mjältbrand, ett namn som först på 1830-talet kom till användning. (E. S i d e n b l a d h, Sällsamma händelser i Sverige med Finland åren 1749—1801, Sthlm 1908, s. 12.)

LINDESTOLPE, J., Pestis bovina, per Scaniem, Blekingiam, Hallandiam, Westro-Gothiam aliasque terras grassata, A. 1722 ex actis publicis Regii Collegii sanitatis breviter descripta. (Acta liter. Sveciae, 1723, s. 404—406.) [1746

Kort och nödig underrättelse huru then i nästgräntsande orter och länder gångbara boskaps siukan förekommas samt, therest then sig insmyga skulle, botas må. Åhr 1745. Stockholm [1745]. (7) s.

Även i: L. Liedbecks Almanach, Jönkiöp:s horiz. 1747. [1747

SAUVAGES [DE LA CROIX], F. [B.] de, Boskaps-siukan. Ingifven af Carl Linnaeus [v. L i n n é]. (K. Sw. wetensk. acad:s Handlingar, vol. 7 (1746), s. 283—288.)

Även i: Stockholms weckobl., 1747, n:o 8.

Tysk övers. i: K. Schwed. Akad. d. Wiss. Abhandlungen, Bd 8, 1752, s. 291—295. — Dansk övers. i: K. Sv. Vidensk. Acad:s Afhandlingar, Bd 8, 1765, s. 383—390. [1748

SAUVAGES [DE LA CROIX, F. B.] de, Anmärkingar öfver boskaps-sjukan uti Vivarais. Ifrån fransöskan öfversatt [af I. S t e c k s e n i u s]. Stockholm 1748. 32 s.

Ref. i: Lärda tidn., 1748, n:o 9. [1749

[ROSENBLAD] ROSÉN, E., Observationes botanicae ... Quibus accessit brevis disquisitio de strage bovilla, qvotannis in pascuis Christianstadii observata. Londini Gothor. 1749. (8), 90 s.

Tillägget om boskapsdöden omfattar s. 65—90. Detta tillägg är även utg. separat i svensk övers. m. tit.:

Tankar om orsakerna til den boskaps död som på Christianstads betesmark åhrligen plägar tima... Lund [1749]. (4) s., s. 2—23.

Ref. i: Götting. Zeitungen von gel. Sachen, 1750, s. 1030. [1750]

Kongl. Collegii medici instruction för dem som äro närwarande at besigtiga de kreatur som komma at slagtas uti slagtare-husen wid den nu gångbara boskaps sjukom. Stockholm d. 28 julii 1750. (3) s. [1751]

UNBECK, N., Underrättelse om then uti Jönköpings län gångbara fänads-pästens hämmande och botande. Stockholm 1750. (4) s. [1752]

Utdrag af konungens i Preussen utfärdade beskrifning angående boskaps sjukans förekommande och botande ther i landet. [Stockholm 1750.] (7) s. — [Andra uppl.] U. o. o. å. (6) s. — Lund 1750. 12 s.

Första gången utfärdad såsom allm. kungörelse, sine dato 1750.

Även i: Samling af hushålls och andre rön, st. 4, 1795, s. 63—71.

Finsk uppl. m. tit.:

Ulosweto Preussin cuningan uloslähetetystä kirjoituxesta carjan taudin estämisestä ja parandamisesta sijnä waldacunnasa. [Sthlm 1740.] [1753]

Råd wid närwarande fänads-siuka til thess förekommande och botande. [Stockholm 1750.] (3) s. [1754]

Kongl. Collegii medici berättelse om sidsta boskaps-sjukan i Östergöthland och i Christianstads lähn i anledning af det som Erland Tursén ... der om i Collegio upgifwit. Stockholm 1751. 19 s.

Ref. i: Götting. Zeitungen von gel. Sachen, 1752, St. 122. [1755]

(TURSÉN, E. Z.), Beskrifning på de botemedel som med nytta blifwit brukade wid boskaps sjukans curerande uti Skåne åhr 1751 om sommartiden. [Dat.:] Christianstad d. 4/8 1751. (4) s. Fol.

Publ. såsom kungörelse av Christianstads landskansli. [1756]

(TURSÉN, E. Z.), Kårt beskrifning öfwer then uti Östergöthland i slutet af år 1750 och början af 1751 beklageligen gångbara fänads-pästen. [Dat.:] Linköping d. 16/2 1751. (4) s.

- Publ. såsom kungörelse av Linköpings landskansli m. tit. »Kundgiörelse om tillförlätelige känneteckn af then i Östergöthland gångbare boskaps-sjukan». [1757]
- KALM, P., Kort beskrifning öfwer den i Österbotn gångbara boskaps sjukan. Diss. Resp. I. Holstius. Åbo 1754. (4), 24 s.
 Utdrag i: Hushåls-bibliothec, 1756, s. 792—834, & 1757, s. 34—57.
 Ref. i: Lärda tidn., 1755, n:o 88, & Götting. Anzeigen von gel. Sachen, 1756: 1, s. 471—72. [1758]
- TURSÉN, E., Anmärkningar om den fä-sjukan som en lång tid grasserat, nu här, nu där uti Europa. (K. Sv. vetensk. acad:s Handlingar, vol. 17 (1756), s. 151—157, 233—237, 312—316.)
 Ref. i: Commentarii de rebus in scientia nat. et med. gestis, vol. 6: 3, 1757, s. 403, 409—410, 420—421.
 Tysk övers. i: K. Schwed. Akad. d. Wiss. Abhandlungen, Bd 18, 1757, s. 142—148, 221—224, 300—303. — Holländsk övers. i: Geneeskundige verhandelingen aan de K. Sweedsche academie medeged., deel 2, 1775, s. 223—238, 257—261. — Fransk övers. i: Recherches sur les maladies epizootiques, sur la manière de les traiter et d'en préserver les bestiaux, tirées ... par [F. C.] de Baer, Paris 1776, s. 1—23. [1759]
- HAARTMAN, J. [J:SSON], Om boskaps-sjukan som i Finland några år varit gångbar, och om de medel som lyckligen blifvit försökte til dess förekommande och botande. (K. Vetensk. acad:s Handlingar, vol. 19 (1758), s. 47—60.)
 Ref. i: Lärda tidn., 1758, n:o 40; Sw. Mercurius, 1758: oct., s. 79—81; Commentarii de rebus in scientia nat. et med. gestis, vol. 8: 1, Lipsiae 1759, s. 7—9; Mercure danois, 1759: déc., s. 107—109.
 Tysk övers. i: K. Schwed. Akad. d. Wiss. Abhandlungen, Bd 20, 1759, s. 47—58. — Fransk resumé i: Collection académique, t. 11, 1772, s. 320—322, sedermera fullst. övers. i Recherches sur les maladies epizootiques, sur la manière de les traiter et d'en préserver les bestiaux, tirées ... par [F. C.] de Baer, 1776, s. 35—54. — Holländsk övers. i: Geneeskundige verhandelingen aan de K. Sweedsche academie medeged., deel 2, 1775, s. 361—377. [1760]
- SNELLMAN, G., Beskrifning öfwer den i Kemi socken och Terwola capell gångbara skått-sjukan ... Stockholm 1759. 20 s.
 Omtr. i: Hygiea 1850, s. 39—47. [1761]
- Utdrag af Kongl. Collegii medici bref om läkemedel för boskaps störningen som nyligen wist sig ikring Upsala. [Stockholm 1759.] (2) s. [1762]
- HAARTMAN, [J. J:SSON], Om boskaps-pesten i Finland och dess förekommande samt botande. U. o. [1761.] (4) s.
 Även i: Inrikes tidn., 1761, n:o 66.
 Finsk uppl. m. tit.:
 Carjan taudista suomesa ja sen parannuxesta ja estämisestä. [Turku 1770.] (4) s.
 Jfr n:o 1765. [1763]

Kort beskrifning på några rätt goda boskaps-pulfwer til deras nytta och bruk, hwilka uti Inrikes-tidningarne n:o 75, 76 och 77 äro til allmänhetens tjenst upgifne. Stockholm 1763. (4) s.
Medel mot boskapssjukan. [1764]

HAARTMAN, [J. J:SSON], Om boskaps-pästen i Finland och dess förekommande och botande. Norrköping 1764. (8) s.

Utgör delvis en omarbetning av n:o 1763.

Finsk uppl. m. tit.:

Neuvo ja julistus, kuinga eläinden rutto eli tartuwainen ambu-tauti suomesa taitaan estettä ja parattaa. [Turku 1774.] (8) s. [1765]

HAARTMAN, J. J[:SSON], Om den i Finland gångbara boskapssjukans smittosamma beskaffenhet. (K. Vetensk. acad:s Handlingar, vol. 25 (1764), s. 49—50.)

Ref. i: Lärda tidn., 1764, n:o 37.

Tysk övers. i: K. Schwed. Akad. d. Wiss. Abhandlungen, Bd 26, 1767, s. 52—53. — Fransk resumé i: Collection académique, t. 11, 1772, s. 322—323. — Holländsk övers. i: Geneeskundige verhandelingen aan de K. Sweedsche academie medeged., deel 3, 1776, s. 163—165. [1766]

BERGMAN, J. G., Berättelse om boskaps-sjukans botande. 1768.

Enl. Åbo tidn., 1796, n:o 43. [1767]

SANDIFORT, E., Beskrifning öfver den smittosamma boskaps-sjukan som år 1769 grasserade i Holland. (K. Vetensk. acad:s Handlingar, vol. 30 (1769), s. 325—339.) [1768]

Följdskr. (n:o 1769):

BERGIUS, P. J., Tilläggnig af några betänkligheter vid boskaps-sjukans ympande. (S:a publ., vol. 30 (1769), s. 339—343.)

Ref. i: Lärda tidn., 1770, n:o 14, & Commentarii de rebus in scientia nat. et med. gestis, vol. 18: 1, Lips. 1772, s. 27—30. [1769]

Bägge dessa skrifter (n:o 1768—69) självst. utg. under den gemensamma övertit.:

Om den i Holland nu gångbara boskaps-sjukan med de deremot försökte botemedel. Stockholm 1770. 20 s.

Tysk övers. i: K. Schwed. Akad. d. Wiss. Abhandlungen, Bd 31, 1772, s. 323—335 & 336—340. Även separat m. tit.: E. Sandifort, Beschreibung der Viehseuche in Holland 1769, und P. J. Bergius, Bedenkligkeiten bey der Einimpfung der Viehseuche. Leipzig 1772.

Ref. i: Götting. Anzeigen von gel. Sachen, 1772: 1, s. 511—512, & J. Beckmanns Physikal.-ökonom. Bibliothek, Bd 3, 1772, s. 363—366.

Fransk övers. i: Recherches sur les maladies epizootiques, sur la manière de les traiter et d'en préserver les bestiaux, tirées ... par [F. C.] de Baer, 1776, s. 24—34.

Holländsk övers. i: Geneeskundige verhandelingen aan de K. Sweedsche academie medeg., deel 4, 1778, s. 248—263 & 264—269. [1770]

(BAGER, H.), Beskrifning om den förträffelige cur och hielpemedel, hwilka de uti Europa nyligen af få-pästen angrepne boskaps creaturen til hälsan hulpit . . . Lund 1773. (28) s. [1771]

HERNQUIST, P., Yttrande om botemedel mot boskapssjukan.

Publ. såsom allm. kungörelse d. 20/8 1773. (Sacklén, J. F., Sv. läkarehist., 1, 1822, s. 911.) [1772]

ODHELIUS, J. L., Berättelse om boskaps-sjukan som var gängse i Finland år 1774, som ock smittade människor. (K. Vetensk. acad:s Handlingar, vol. 36 (1775), s. 149—156.)

Ref. i: J. A. Murrays Medicin.-praect. Bibliothek, Bd 2: 3, 1777, s. 447—49; Commentarii de rebus in scientia nat. et med. gestis, vol. 24: 4, Lips. 1782, s. 587.

Fransk övers. i: Recherches sur les maladies epizootiques, sur la manière de les traiter et d'en préserver les bestiaux, tirées . . . par [F. C.] de Baer, Paris 1776, s. 55—63. — Tysk övers. i: K. Schwed. Akad. d. Wiss. Abhandlungen, Bd 37, 1781, s. 154—160. [1773]

STAARF, M., Om boskapssiukans förekommande. (Hushålln.journal, 1779: jan., s. 39—42.) [1774]

STAARF, M., Beskrifning på den nyligen yppade boskaps-sjukan i Halland samt påliteliga medel at förekomma den samma och curera. (S:a publ., 1779: jan., s. 42—44.)

Bägge uppsatserna (n:o 1774—75) även återgivna i: Ny samling af rön, försök och anmärkningar uti hushålln., del 3, 1796, s. 273—276 & 276—279. [1775]

CAMPER, [P.], Sätt at ympa boskaps-sjukan. (Physiogr. sälsk:s Magazin, bd 1, 1781—84, s. 192—195.) [1776]

HAARTMAN, J. [J:SSON], Om boskaps pesten, til disputations ämne för stipendiarierne förf. och uti Åbo academie försvaradt af Joh. Haartman och Gabriel B o n s d o r f f, d. 4 junii 1783. [Åbo] 1783. 30 s. [1777]

ABILDGAARD, P. C., Afhandling om boskaps-sjukan och des ympning. (Physiogr. sälsk:s Handlingar, del 1: 4, 1786, s. 221—287.)

Ref. i: Götting. Anzeigen von gel. Sachen, 1787: 2, s. 1201—04. [1778]

HAST, H. R., Kärrt underrättelse huru man bör sig förhålla vid yppande boskapspest. Wasa 1786. (4) s.

Finsk uppl. m. tit.:

Lyhykäinen neuwo ja opetus kuinga pitä itsens käytettämän norin- eli karjan taicka eläinden ruton-aikana. Wasa 1786. (4) s. — [Ny uppl.] Wasa u. å. [1779]

Instruction för krets- och stadsphysici i Slesien angående den af den wärkeliga boskapspesten sjuka boskapens ihjälsläende. De dato Breslau d. 24 Martti 1783. (Samlingar til befordran af häst- o. boskapssjukdomars kännande o. botande, årg. 1 (1794—95), s. 264—270.) [1780]

Underrättelse om boskaps pestens igenkännande, förekommande. botande och hämmande. Til allmogens tjenst utg. af Kongl. Finska hushållnings sällskapet. Åbo 1799. 10 s.

Finsk uppl. m. tit.:

Neuvo kuinga karjan rutto parhain tutaan, estetään, hillitetään ja parataan... Turku 1799. 12 s. [1781]

Betr. boskapssjukan, botemedlen däremot samt åtgärder för förhindrande av dess spridning ha följande kungörelser utfärdats:

Allmänna kungörelser av den 22/12 1721; 13/1 & 19/2 1722; 19/2 1735; 1/8 1744; 26/3, 11/4, 25/5, 1/7, 17/10, 16/11, 13/12, 23/12 & 30/12 1745; 4/7 1746; 14/7 1749; 23/3 1750 (även på finska); 21/6, 12/7, 16/7, 28/7 & 6/9 1750; 15/11 1750 (även på finska); 18/7 1770 (även på finska); 9/10 1771; 7/5 1776 (även på finska); 19/9 1777; 19/10 1779 (»Årstrycket»).

Länkungörelser för Skaraborgs län av den 10/8 1750; Westmanlands län u. d. 1764; Malmöhus län d. 23/12 1769, 28/6 1770, 13/3 1771, 27/7 1772, 22/12 1778, 12/3 1779; Upsala län d. 16/7 1798; St. Kopparbergs län d. 2/8 1798. [1782]

Kortare redogörelser för boskapssjukan och botemedlen häremot finnas även i: Sthlms weckobl., 1746, n:o 4 (J. G. Wagner); 1752, n:o 7; Hushålls- o. konst-cabinet, 1759, s. 20—24; Inrikes tidn., 1761, n:o 61 (C. Linnaeus [v. Linné]), 70 (E. Tursén), 72, 85—87 (J. Haartman); 1763, n:o 1—2, 5 (J. Borg), 10, 60, 63, 71, 95; 1765, n:o 30 (K. Stobaeus); 1767, n:o 13 & 27 (G. F. Hjortberg); 1770, n:o 81 (P. Hernquist); 1774, n:o 63 (E. Z. Tursén), 85 (C. G. Ringh); 1775, n:o 46; 1789, n:o 65 (C. G. Ringh); Bih. t. Götheb. magazin, 1763, n:o 21; Samling af hushålls o. andre rön, st. 2, 1788, s. 111—112 (J. J. Albinus), 112—115, 115—117 (E. Z. Tursén), 118—119; st. 3, 1788, s. 161—164, 176—179; st. 4, 1795, s. 62, 88—90, 94—96 (E. Z. Tursén), 116—117, 165—169 (M. Månson), 184—186; Nyttige rön o. upgifter rör. landthushålln., 1795, s. 29—33 (M. Månson), 37—38, 38—40 (J. J. Albinus), 40—47, 82—84; Samlingar til befordran af häst- o. boskapssjukdomars kännande o. botande, årg. 1 (1794—95), s. 124—126 (A. Timberg); Ny samling af rön, försök o. anmärkningar uti hushålln., del 2, 1796, s. 487—491; Läsning f. menige man, 1798, n:o 20. [1783]

Sju flygblad m. rekommendation av olika slags botemedel mot denna sjukdom föreligga dessutom, därav 6 odat. o. utan angiven tr.-ort samt 1 tr. i Sthlm år 1745. [1784]

Se även n:o 1730.

c. Hästens sjukdomar.

Een nyttigh läkiarebook för alla them som hästar hafwa til at sköta, ther aff man kan weta hwad siukdom hästen hafwer och sedan huru han beqwemligast botas kan. Först skrifwin aff en förnemligh läkiare och sedan på swensko uthtolkat (aff J. Š. W o l [l] i m h a u s) ... Stockholm 1647. (8), 258, (8) s., 1 pl. [1785]

[BÖHME], M., Een ny och ganska nyttigh läkiarebook om häste läkedomar, therutinnan allahanda wisse och kostelige recepter äre beskreffne och experimenterade, huruledes the uthi Turkiet, Ungern, Nederland och annorstädes uti förnemlige chur- och förstlige hoff i Tydskland blifwa brukade, lyckeligen och wäl affflupne, antingen siukdomarne hafwa sigh förorsakat af naturlige accidentier eller och aff truldom eller annor förgärning ... Aff Mårten B e h m. Och nu nyligen på swenska transfererat [aff L. F o r n e l i u s] ... Stockholm 1648. (24), 180, (18) s., 2 pl. — [Ny upl.] Sthlm 1692. (12), 355, (16) s., 2 pl.

Den senare uppl. m. tit.: En nyttigh läkiare bok emot dhe siukdomar som hästar gemenligen plågas aff... Nu effter mångens fljytiga begäran å nyo omtrycht medh en kort tilöckning aff dhe märckwärdigaste effterrättelser som baron Wolff Helmhard von H o h b e r g h i sin tyska *Georgica curiosa* eller Adelige landtlefwerne hafwer antecknat. [1786]

Hundrade nyttige samt god-fundne läkedomar och hus-remedier, som gifwa wid handen huru hästars åtskillige både in- och utwertes siukdomar och bräckligheter kunna hielpas och på en kort tid botas ... Stockholm 1737. 48, (4) s. — 2:a gången uplagd. Sthlm 1746. — 3:e upl. Sthlm 1757. — 3:e [3: 4:e] upl. Wästerås 1779. [1787]

[TRIEWALD, M.], Et bepröfwat medel til at bota the swåraste inwärtas krämpor som hästar kan tilstöta, samt thet aldrabästa preservativ at bibehålla them wid hälsan och godt hull. Stockholm 1741. (4) s. [1788]

TRIEWALD, M., Medel at bota och förwara hästar för qwarka, qwickdrag ock andra sjukdomar. (K. Sw. wetensk. acad:s Handlingar, vol. 2 (1741), s. 256—259.)

Även i: Hushåls-bibliotheq, 1756, s. 536—543.

Tysk övers. i: K. Schwed. Akad. d. Wiss. Abhandlungen, Bd 3, 1750, s. 294—297, & Leipz. Sammlungen von allerh. z. Land- ... Wesen dienl. Nachrichten, St. 152, 1758, s. 701—705. (Anon.) — Dausk övers. i:

K. Sv. Vidensk. Acad:s Afhandlingar, Bd 3, 1759, s. 413—417. — Norsk övers. i: Extract af det K. Sv. Vidensk. Acad:s Afhandlingar, [1762 el. 63?], s. 176—180. — Fransk resumé i: Collection académique, t. 11, 1772, s. 319—320. [1789]

(GISSLER, N.), Beskrifning på then i Wester-Norrland år 1751 gångbare häste-sjukan samt the botemedel theremot blifwit brukade. Stockholm [1751]. (4) s.

Även publ. såsom kungörelse av Vesterås landskansli d. 23/12 1751.

Tysk övers. i: D. G. Schrebers Sammlung verschied. Schriften welche in d. öconom. ... Wissenschaften einschlagen, T. 14, 1764, s. 287—289. (Anon.) [1790]

Et botemedel för den nu gångbara häste-sjukan. Stockholm 1752. (4) s.

Den ifrågavarande sjukdomen benämnes frosch-sjuka. [1791]

DAHLMAN, K. E:SSON, Svenska häste-botare, grundad så wäl å äldre och senare tiders förfarna hästebotares rön och försök som uppå egen förfarenhet. Stockholm 1759. (16), 148, (7) s. [1792]

B[RUNO], G. F., Den svenska hofslagaren, eller kårt dock tydelig underrättelse, huruledes de mäst gångbare häste sjukdomar på et säkert och försökt sätt tilförläteligen kunna botas och hielpas Strengnäs 1762. 67, (5) s. [1793]

[TURSÉN, E. Z.], Samling af goda och utsökta preserwatiwer och bote-medel för hästars sjukdomar, sammandragne ur de bästa hushålls-böcker ... Utgifwne af en landman som egenhändig försökt det mästa. Stockholm 1766. 38, (2) s.

Jfr: Frykholm, N. T., Sv. biogr. veterinärmatrikel, 2:a uppl. 1909, s. 381. [1794]

Den trogna stalldrängen, eller några försökte botemedel för mäst gångbara häste-sjukdomar. Stockholm 1768. 15 s. — [Ny upl.] Wasa 1787. 18 s.

Senare upplagor: Fahlun 1818. — Nyköping 1834—35. [1795]

[HERNQUIST] HEERENQVIST, P., Beskrifning på en häst-sjukdom som kallas farcin med botemedel deremot. Insänd från Lyon til Kongl. Sundhets commissionen år 1766. (K. Vetensk. acad:s Handlingar, vol. 29 (1768), s. 344—350.)

Även i: Ny samling af rön, försök och anmärkningar uti hushålln., del 3, 1796, s. 187—194.

Ref. i: Lärda tidn., 1769, n:o 10.

Tysk övers. i: K. Schwed. Akad. d. Wiss. Abhandlungen, Bd 30, 1771, s. 347—352. — Holländsk övers. i: Geneeskundige verhandelingen aan de K. Sweedsche academie medeged., deel 4, 1778, s. 164—171.

- Ref. av den tyska övers. i: J. Beckmanns Physikal.-ökonom. Bibliothek, Bd 2, 1771, s. 205—208, & Commentarii de rebus in scientia nat. et med. gestis, vol. 17: 1, Lipsiæ 1771, s. 74—75. [1796]
- NYBERG, J., Kortt och tydlig beskrifning på häst-curer. Stockholm 1771. 16 s. [1797]
- STAAF, M., Swenske kusken. Götheborg 1771. 16 s.
Berör huvudsakligen hästens sjukdomar. [1798]
- ROBERTSON, D., Konsten at curera hästar, eller grundelig underrättelse at utur sjelfwa grunden känna, hela och bota hwarje-handa både ut- och inwärtas häste-krämpor, bräckligheter och sjukdomar, jämte anwisning huru unga fohlar skola ansas ... Ny och förmerad uplaga tryckt i Berlin år 1767. Til allmänhetens tjänst ifrån tyskan öfwersatt år 1771 af P. L[agerhielm]. Stockholm 1772. (4), 322, (10) s., 1 pl.
Ref. i: Lärda tidn., 1773, n:o 21—22. [1799]
- [HALLSTRÖM, J.], Den kloka och förståndiga häst-gubben, eller konsten at känna hästars natur, skötsel och ans, sjukdomar och läkemedel. 1773 ff.
Se n:o 1556. [1800]
- HERNQUIST, P., Nödig underrättelse om åderlätning på hästar ... I största korthet förf. och til de enfaldigares tjenst med kopparstycken vidare förklarad. Stockholm 1773. 45 s., 1 pl.
Innehåller ett bihang m. tit. »Om rotsen hos hästar jemte sättet at trepanera (s. 30—45). [1801]
- HERNQUIST, P., Utförlig afhandling öfwer rotzen hos hästar, hwaruti icke allenast sjukans natur, dess kännetecken, säte och orsak undersökes, utan ock de mot nämde sjukdom mäst brukade botemedel upgifwas tillika med auctorens egna försökte curer. Stockholm 1773. (4), 48 s., 1 pl. [1802]
- SIND, J. B. [v.], Den uti fält och på resa hastigt helande häst-läkaren, hwilken meddelar en grundelig underrättelse om de wanligaste häste-sjukdomar uti fält och på resor ... Öfwersatt från tyskan [af J. Sjöborg]. Stockholm 1774. (16), 240 s., 2 pl. [1803]
- SAMUELSSON, S., Den förträffeliga och tilförläteliga häste-boken, ... innehållande säkra underrättelser om alla häste-kreaturens tilstötande sjukdomar samt ofelbara praeservativer och botemedel deremot ... Linköping 1775. 212, (12) s. — 2:a upl.,

med nödiga curer o. förbättr. register tilökt. Linköp. 1787. 227, (13) s. — 3:e upl. Linköp. 1794. 209, (15) s. — 4:e upl. Linköp. 1799. (4), 184 s.

Senare upplagor tryckta i Linköping 1815, 1822, 1831, 1838, 1849 och i Stockholm 1856, 1862, 1871, 1874, 1877 och 1890. [1804

ZUCKERT, D., Om en grasserande elakartad inflammations-feber bland hästar. (Physiogr. sälsk:s Magazin, st. 1, 1781—84, s. 13—23.) [1805

WEBER, C. F., Om fibel hos hästar. (Physiogr. sälsk:s Magazin, bd 1, 1781—84, s. 162—166.)

Ur: Schrift. d. Leipzig. oekon. Soc., Th. 1. [1806

Hjelpreda för landtbrukare och kuskar uti de på hästar i vårt land wanligast åkommande sjukdomar och bräckligheter, hvarjemte följer en stall- och fordrings-ordning. Stockholm 1785. (2), 24 s., 1 tab. [1807

Den ärfarne och pålitelige hästläkaren, eller bepröfwade och godkände botemedel för de mäst gångbara häste-sjukdomar. Samlade utur gamla och förfarne mäns och goda hushållares skrifter. Örebro 1787. (16) s. — [Ny upl.] Nyköping 1787. — [Ny upl.] Örebro 1788. — [Ny upl.] Fahlun 1790. (32) s. — 2:a upl. til mer än dubbelt förökt o. mycket förb. . . Gefle 1791. — [Ny upl.] Örebro 1792. (30) s. — 2:a upl. til mer än dubbelt förökt o. mycket förb. . . Gefle 1796.

Senare upplagor: Gefle 1801. (Deltryck.) — Sthlm 1856. [1808

HAGEL, C., Til allmänhetens tjenst: Några nyttige och pålitelige botemedel för sjukdomar och skador hos hästar, teknade efter egne anstälde rön och operationer, och ibland dem inga andra än de som lyckligen och efter önskan aflupit. Stockholm 1792. 45, (2) s. — 2:e upl. Sthlm 1794. — [3:e upl.] Örebro 1799. [1809

TIDEMAN, E., Nödig underrättelsse för landtmannen at känna och med minsta kostnad bota hästsjukdomar. Gefle 1793. 82, (6) s. [1810

(HUZARD, J.-B.), Om hudsjukdomar på hästens fötter. (Samlingar til befordran af häst- o. boskapssjukdomars kännande o. botande, årg. 1 (1794—95), s. 23—28, 33—56, 65—74, 97—115.)

Övers. fr. franskan ur förf:s Essai sur les eaux aux jambes des chevaux, Paris 1784. [1811

JUNG, D., Om qwarkan, falska qwarkan och rots hos hästar. (Samlingar til befordran af häst- o. boskapssjukdomars kännande o. botande, årg. 1 (1794—95), s. 86—92, 116—124, 129—130.)

I reg. anges C. A. Oehlman, på vilkens arbete »Versuch eines chirurgischen Handbuchs f. neu angehende Hufschmiede u. Pferdeärzte» (Lpz 1789) framställningen delvis är byggd, såsom medförf. [1812]

(PLOUQUET, W. G.), Om fel i hästens rörelser. (Samlingar til befordran af häst- o. boskapssjukdomars kännande o. botande, årg. 1 (1794—95), s. 211—222, 248—256, 279—285, 310—317, 369—381.)

Övers. fr. tyskan ur förf:s Ross-Arzt, Tüb. 1792. [1813]

Underrättelse om den hästsjukdom som kallas springorm. U. o. o. å. (2) s. [1814]

Följande kungörelser om hästens sjukdomar och botemedlen däremot ha utfärdats:

Allmänna kungörelser av den 20/3 1722, u. d. 1741 och u. d. 1751 & kung. fr. Överståthållareämbetet i Sthlm av d. 1/9 1780 (»Årstrycket»);

Länkungörelser för Linköpings län d. 27/3 1752, Malmöhus län d. 1/7 1773, Vesterås län d. 20/ 7 1798. [1815]

Kortare uppsatser berörande detta ämne finnas även i: Lärda tidn., 1756, n:o 99 (K. E. Dahlman), 101 (E. Tursén); 1757, n:o 9 (K. E. Dahlman), 19 (E. Tursén); Hushåls-bibliothec, 1756, s. 559—567, 606—610; 1757, s. 36—54; Inrikes tidn., 1761, n:o 70 (E. Tursén); 1764, n:o 72—74 (J. Manquer); 1766, n:o 31; 1767, n:o 29—30; 1768, n:o 25; 1770, n:o 65, 67, 72; Samling af hushålls o. andre rön, st. 1, 1786, s. 92—96; st. 2, 1788, s. 119 (E. Tursén); st. 3, 1788, s. 155—156, 158—161, 167—176, 222—224; st. 5, 1795, s. 86—90; st. 6, 1795, s. 184—186; Samlingar til befordran af häst- o. boskapssjukdomars kännaude o. botande, årg. 1 (1794—95), s. 20—23 (W. G. Plouquet), 127—28, 184—86 (H. Daum); Nyttige rön o. upgifter rör. landthushålln., 1795, s. 103—105, 152—159. [1816]

Se även n:o 1505.

d. Nötkreaturens sjukdomar.

[KELLMAN, J.], Nyttigt hus-apotheque för tahma horn-creatur.

Efter många lärda och berömeliga mäns underwisning formerad och hwar och en försiktig hus-hållare uti vårt kära fädernes land til tjenst ... Stockholm 1737. 90, (6) s. — [Ny upl] Sthlm 1741. — [Ny upl.] Sthlm 1757. [1817]

(TURSÉN, E. Z.), Botemedel för följande fäkreaturssiukdomar.

[Dat.:] Wexiö d. 5/6 1759. (4) s. [1818]

MARTIN, A. R., Anmärkningar öfver den så kallade spitelska fisk och boskap i Norrige. (K. Vetensk. acad:s Handlingar, vol. 21 (1760), s. 306—311.) [1819]

- HJORTBERG, G. F., Bästa wård och skötsel wid boskaps-kreaturens hälsos och sjukdoms tid. Igenom pröfwade medel och nyttiga råd til landtmanna tjenst ihopsamlade. Stockholm 1772. (8) s.
Redogör för behandling av div. sjukdomar hos nötkreaturen. [1820]
- (HJORTBERG, G. F.), Svenska boskaps-afwelen til sin rätta wård och skötsel uti helsos och sjukdoms tid. 1776 f.
Se n:o 1578. [1821]
- CAMPER, [P.], Maskar i wäderstrupen, en besynnerlig sjukdom hos kalfwar. (Physiogr. sälsk:s Magazin, bd 1, 1781—84, s. 182—188.)
Övers. ur: Schriften d. Berlin. Gesellsch. naturforsch. Freunde, Bd 1, 1780. [1822]
- (DEVILLAIN, A. L.), Om chroniska sjukdomar hos hornboskapen. (Samlingar til befordran af häst- o. boskapssjukdomars kännande o. botande, årg. 1 (1794—95), s. 135—156, 161—173, 193—203, 225—242, 257—260.)
Övers. fr. franskan ur förf:s Tableau des maladies aiguës et chroniques, Neuchâtel 1782. [1823]
- (SETTERQVIST, C.), Beskrifning öfwer en sjukdom hos boskaps-kreatur, som i Upland af allmogen kallas wällsjuka; des kännetecken, ordsaker och säkra botemedel. (Ny journal uti hushålln., 1795, s. 226—230.) [1824]
- Kortare notiser betr. sjukdomarna hos nötkreaturen finnas även i: Samlingar til befordran af häst- o. boskapssjukdomars kännande o. botande, årg. 1 (1794—95), s. 156—160, 174—177, 186—191 (J. O r u s), 353—362 (A. L. D e v i l l a i n e). [1825]
- Se även n:o 1, 27, 1500, 1505 och 1578.

e. Svinets sjukdomar.

- MODÉER, [A.], Om en mask-sjukdom uti swinens lungor. (Ny journal uti hushålln., 1791, s. 75—83.)
Tidigare publ. i: Mémoires d'agriculture, 1789: été, s. 187— [1826]
- Kortare notiser om svinets sjukdomar och botemedlen därför finnas i: Hushålls- och konst-cabinet, 1759, s. 385—391; Samlingar til befordran af häst- o. boskapssjukdomars kännande o. botande, årg. 1 (1794—95), s. 274—277. [1827]
- Se även n:o 1500 och 1505.

f. Fårets och getens sjukdomar.

- TURSÉN, E., Bot för kopporna, hwaraf fåren här på så många ställen äro angrepne. [Dat.:] Christianstad d. 5/9 1751.
Utfärdad såsom kungörelse av Christianstads landskansli. [1828]
- (ALSTRÖMER, JONAS), Underwiszning huru kopporna som nu graseras bland fåren, kunna förekommas och botas. [Dat.:] Höjentorp d. 10 sept. 1754. (4) s. [1829]
- (DAHLMAN, C. E:SSON), Berättelse öfwer fårsjukan i Långhundra härad och Stockholms län år 1756. Stockholm 1756. (4) s.
Omtr. se n:o 1831. [1830]
- [LINNÉ, C. v.], Utdrag af hr. archiaterns och riddarens Linnaei bref, dat. d. 14 april 1756. Stockholm 1756. (4) s.
Redogörelse för ett medel att bota mask hos får, tidigare beskrivet av L. i en diss. (n:o 1617).
Jämte n:o 1830 även publicerad såsom allmän kungörelse under tit. »Twenne berättelser som K. Sundhetskommissionen låtit utgå om fårsjukan år 1756...», Sthlm 1786. [1831]
- Kort underrättelse om skabb-sjukan hos får och läkemedel deremot. Calmar d. 19 febr. 1759. (2) s. [1832]
- Några bepröfwade medel til fårens förwarande emot sjukdomar och botande när de blefwit angrepna. Carlstad 1768. 8 s. [1833]
- HERNQUIST, P., Kort beskrifning om får-koppor, hwaruti sjukans kännetecken, dess åtskilliga slag, ursprung och utgång i största korthet, tillika med de deremot nyttiga, simplaste, minst kostsamme och säkraste botemedel anföras... Stockholm 1774. (12), 28 s. [1834]
- AFZELIUS, A. A:SON, Recension: Von dem Drehen der Schafe und dem Blasenband-Wurme im Gehirne derselben als der Ursache dieser Krankheit. Von Nath. Gotfr. Leske... Leipz. 1780, 52 sidor, 8:o. (Hushålln.journal, 1781: juni, s. 15—29.)
På svenska. [1835]
- DAUBENTON, [L. J. M.], De nödigaste läkemedel wid et schäferi. (Physiogr. sälsk:s Magazin, bd 1, 1781—84, s. 199—211.) [1836]
- CARNEGIE, J., Wälmente anmärkningar om får-skötselns förbättring i Sverige samt i synnerhet dessa kreaturs förwarande från sjukdommar och för skada af odjur. (Hushålln.journal, 1782: apr., s. 364—367.)
Se n:o 1636. [1837]

Medel emot wåta och torra skabben på får. (Hushålln.journal, 1787: aug., s. 592—594.)

Ur: Inrikes tidn., 1787, n:o 57. [1838]

DEVILLAINÉ, [A. L.], Om hitsige sjukdomar hos får och getter. (Samlingar til befordran af häst- o. boskapssjukdomars kända o. botande, årg. 1 (1794—95), s. 260—263, 289—299.)

Övers. fr. franskan ur förf:s Tableau des maladies aiguës et chroniques. Neuchâtel 1782. [1839]

Forts. se n:o 1840:

DEVILLAINÉ, [A. L.], Om chroniska sjukdomar hos får och getter. (Samlingar til befordran af häst- o. boskapssjukdomars kända o. botande, årg. 1 (1794—95), s. 321—337.) [1840]

Preservatif för fåresiuka. U. å.

Se n:o 1536. [1841]

Följande kungörelser med anvisning på botemedel mot sjukdomar bland fåren ha utfärdats:

Allmänna kungörelser av den 20/12 1744 och 22/3 1756 (»Arstrycket»);
Länskungörelse för Skaraborgs län d. 10/3 1753. [1842]

Kortare uppsatser berörande fårets sjukdomar och botemedlen däremot finnas även i: Lärda tidn., 1756, n:o 10; Hushålls- o. konst-cabinet, 1759, s. 372—379; Inrikes tidn., 1764, n:o 72—74 (J. M a n q u e r); Hvad nytt? Hvad nytt? 1774, n:o 43—44; Samling af hushålls o. andre rön, st. 1, 1786, s. 79—82; st. 3, 1788, s. 155, 158—159; st. 5, 1795, s. 212—214; Journalisten, t. 3, 1793, s. 525—527 (J. B a n k s); Samlingar til befordran af häst- o. boskapssjukdomars kända o. botande, årg. 1 (1794—95), s. 57—60, 60—63 (J. H. J u n g), 338—348 (J. H. S t e e b). [1842 a]

Se även n:o 1, 27, 1500, 1505 och 1618.

Litteraturförteckning

Källlitteratur och bearbetningar

- Abildgaard, P C*: Häst- och boskapsläkaren eller underrättelse wid de allmännaste sjukdomar, som anfalla hästar, horn-boskap, får och swin... Efter förökta och förbättrade uplagan öfwersat tillika med anmärkningar af *A H Florman*. 2 uppl. Lund 1798.
- Bendz, G*: Latin för medicinare. 2 uppl. Malmö 1952.
- Berlin, N J*: Den svenska farmakopeen öfversatt och kommenterad. Del 1-2. Lund 1849, 1851.
- Biographisches Lexikon* der hervorragenden Aerzte aller Zeiten und Völker. Herausgegeben von *A Hirsch*. 6 bd. Wien & Leipzig 1884-1888.
- Blumenbach, J F*: Handbuch der Naturgeschichte. Göttingen 1788.
- Carlsson, A W*: Med mått mätt. Svenska och utländska mått genom tiderna. Stockholm 1989.
- Deho, P*: Ueber die wirklich herrschende Hornviehseuche und die Auswahl der besten Heilmittel, nach der Brown'schen Arzneilehre. Översatt av Weikard från italienskan. U å, originalet utgavs 1795.
- Dictionnaire de médecine, de chirurgie et d'hygiène vétérinaires ...* par *L H J Hurtrel d'Arboval*. Édition entièrement refondue ... par *A Zundel*. Paris 1874-77.
- Dictionnaire général de médecine et de chirurgie vétérinaires ...* par [*P*] *Lecoq*, [*A*] *Rey*, [*E*] *Tisserant* et [*F*] *Tabourin*. Paris 1850.
- Dorland, W A Newman, & E C L Miller*: The American illustrated medical dictionary. 21 uppl. Philadelphia & London 1948.
- Dyrendahl, I: Lars Tidén*. Kungl Skogs- och Lantbruksakademiens tidskrift. Supplement nr 24. Stockholm 1990.
- Dyrendahl, I: Peter Hernquist* och Skaraborgs läns hushållningssällskap. Veterinärhistoriska Muséet i Skara. Meddelande nr 24. Skara 1991.
- Dyrendahl, I*: Katalog över handskrifter i Hernquistska biblioteket vid Veterinärinrättningen i Skara. 1992.
- Dyrendahl, I*: Trädgårdsundervisning för djurläkare. Lustgården 1993, sid 63-75.
- Eckartshaussen, K von*: Von der Nutzbarkeit des Gebrauches der reinen Phosphorsäure bey itzt grassirender Viehseuche als ein spezifisches Mittel wieder die Fäulnis. München 1797.
- Egardt, B*: Hästslakt och rackarskam. Lund 1962.
- Ekbohrn, C M*: Förklaringar öfver 100,000 främmande ord och namn m.m. i svenska språket. 2 bd. Stockholm 1936.
- Ellenberger & Baum*: Handbuch der vergleichenden Anatomie der Haustiere. Bearbeitet von *O Zietschmann, B Ackerknecht & H Grau*. 18 uppl. Berlin 1943.
- Erxleben, J C P*: Einleitung in die Vieharzneikunst. 1769. Översatt till svenska av *A Jacobsson Nordström*: Underrättelse uti boskaps-medicin. Stockholm 1773-1774.
- Fabricius, J C*: Systema entomologiae, sistens insectorum classes, ordines, genera, species. Flensburgi et Lipsiae 1775.

- Florman, A H*: Pharmacopoea veterinaria eller handbok för häst- och boskaps läkare... Lund 1809.
- Frey, J*: Etymologisches Wörterbuch der Veterinär-Medicin. Mit einem Anhang über Veterinär-Literatur. Stuttgart 1852.
- Fristedt, R F*: Lärobok i organisk farmakologi. Uppsala 1873.
- Fröhner, E*: Lehrbuch der thierärztlichen Arzneimittellehre. Stuttgart 1889.
- Förordning*. Kongl Maj:ts nådige förordning, huru här i riket bör förhållas i anseende till then uti Italien, Holland, Nederländerne, samt Schleswig och Hollsten införde smittosamma boskaps-sjukdomen. 15 Martii 1745. Stockholm 1745.
- Gaab, J A*: Practische Pferd-Arznei-Kunst oder der durch lange Erfahrung sicher curirende Pferd-Arzt. Herausgegeben von Gottlob Ludwig Fleischer. Erlangen 1784.
- Galvani, L*: De viribus electricitatis in motu musculari commentarius. 1791-92.
- [*Geoffroy, E-L*]: Histoire abrégée des insectes qui se trouvent aux environs de Paris. Tom 1-2. Paris 1762.
- Goeze, J A*: Versuch einer Naturgeschichte der Eingeweidewürmer thierischer Körper. Blankenburg 1782.
- Graumann, P B C*: Abhandlung über die Franzosenkrankheit des Rindviehes und die Unschädlichkeit des Fleisches solcher Thiere. Rostock & Leipzig 1784.
- Hagen, K G*: Lehrbuch der Apothekerkunst. Königsberg & Leipzig 1786.
- Hahnemann, S*: Über venerische Krankheiten. Leipzig 1788.
- Hahnemann, S*: Apothekerlexikon. Bd 1-2, Leipzig 1793, 1799.
- Hallgren, W*: "Hästebotaren" *Sven Samuelsson* och "Det ädla hästepulvret". Svenska Distriktsveterinärföreningen 1909-1934. Tranås 1934, sid 34-53.
- Hallgren, W*: Svensk veterinärhistoria i ord och bild. Malmö 1960.
- Hebbe, P M*: Den svenska lantbrukslitteraturen. I. Från äldsta tid t o m år 1800. Uppsala 1939.
- Hellquist, E*: Svensk etymologisk ordbok. Lund 1966.
- Hernquist, P*: Anatomia hippiatrica eller häst-anatomien, hwaruti häst-kroppens delar korteligen beskrifwas. Skara 1778.
- [*Hof, S*]: Dialectus vestrogothica, ad illustrationem aliquam linguae svecanae, veteris et hodiernae, dissertatione philologica et vocabulorum vestrogothicorum indice explanata. Stockholmiae 1772.
- Jenner, E*: An inquiry into the causes and the effects of the variolae vaccinae, a disease known by the name of cow pox. London 1798.
- Lafosse, G*: Traitée sur le véritable siège de la morve et les moyens d'y remedier. Paris 1749.
- Lafosse, P E*: Cours d'hippiatrique ou traité complet de la médecine des chevaux. Paris 1772.
- Liljeblad, S*: Utkast till en svensk flora. 2 uppl. Uppsala 1798.
- Linné, C von*: Flora Suecica. Exhibens plantas per regnum Sveciæ crescentes systematice cum differentiis specierum... Ed II. Stockholm 1755.
- Linné, C von*: Entomologia, faunæ Suecicæ descriptionibus aucta.... Tom 1-3. Lugduni 1768.

- Linné, C von*: Systema naturæ per regna tria naturæ.... Ed XII. Holmiae 1766-68.
- Linné, C von*: Systema naturæ per regna tria naturæ, secundum classes, ordines, genera, species, cum characteribus differentiis synonymis, locis. Editio decima tertia, aucta, reformata. Cura Jo. Frid. Gmelin... Lipsie 1788-93.
- Lüpke, J C G*: Veterinair-Receptirkunst nach neueren medicinischen Grundsätzen und Erfahrungen für Thierärzte und denkende Oeconomen. Aschersleben 1834.
- Meyers Konversations-Lexikon*. 5 uppl. Leipzig & Wien 1897-1898.
- Nordisk Familjebok*. Konversationslexikon och realencyklopedi. 1 uppl. Stockholm 1876-1893.
- Ordbok öfver svenska språket* utgifven af Svenska akademien. (SAOB). Bd 1 -. 1898-.
- Palmstruch, J W, & O Swartz*: Svensk zoologi. Bd 2. Stockholm 1809.
- Paulet, J-J*: Recherches historiques et physiques sur les maladies épizootiques, avec les moyens d'y remédier dans tous les cas. Bd 1-2, 1775. Tysk översättning av *G L Rumpelt* 1776.
- Peter Hernquists brev till Abraham Bäck* 1763-1792. Tolkade och kommenterade av *Ivar Dyrendahl*. Kungl Skogs- och Lantbruksakademins rapportserie nr 60; Skogs- och lantbrukshistoriska meddelanden utgivna av KSLA:s bibliotek nr 1. Stockholm 1992.
- Peter Hernquists Husdjurslära*. En handskrift från slutet av 1700-talet vid Veterinärinrättningen i Skara. Tolkad och kommenterad av *Ivar Dyrendahl*. Skogs- och lantbrukshistoriska meddelanden utgivna av KSLA:s bibliotek nr 7. Stockholm 1994.
- Pharmacopoea svecica*. Editio quarta emendata. Holmiae 1790.
- Pharmacopoea svecica*. Editio sexta. Stockholm 1846.
- Probstmayr, W*: Etymologisches Wörterbuch der Veterinär-Medicin und ihrer Hilfswissenschaften. München 1863.
- Quensel, C, & J W Palmstruch*: Svensk zoologi. Bd 1. Stockholm 1806.
- Ratzeburg, C*: Handbuch der Zoopharmacologie für Thierärzte. Bd 1-2. Berlin 1801, 1803.
- Reich, Gottf. Chr.* (Über Rindviehpest?) 1797. Enligt *Schrader & Hering* (1863).
- Rudolphi, C A*: Observationes circa vermes intestinales. Greifswald 1793-1795.
- Rudolphi, C A*: Entozoorum sive vermium intestinalium historia naturalis. Vol 1-2. Amsterdam 1808-1810.
- Russel, P R*: A treatise on the plague containing an historical journal, a periodical account on the plague of Aleppo in the years 1760-1762. London 1791.
- Räf, P-O*: Den namnkunnige rusthållaren *Sven Samuelsson* i Hadelö och hans förträffliga hästebok. Östergötland 1977. Meddelanden från Östergötlands och Linköpings stads museum. 1977, sid 68-85.
- Salberger, E*: Två äldre ordlistor från Västergötland. Föreningen Västgötalitteratur. Vara 1992.
- Samuelsson, S*: Den förträffliga och tillförlätliga häste-boken ... innehållande säkra underättelser om alla häste-kreaturens tilstötande sjukdomar samt ofelbara *præservativer* och botemedel deremot samt tecken til rätta sjukdomen. Linköping 1775.
- Santesson, C G*: Repetitorium i farmakologi efter professor *C G Santessons* föreläsningar å Karolinska Institutet. Stockholm 1927.

- SAOB*. Se *Ordbok öfver svenska språket...*
- Schrader, G W, & E Hering*: Biographisch-literarisches Lexicon der Thierärzte aller Zeiten und Länder,... Stuttgart 1863.
- Scopoli, J A*: Entomologia carniolica exhibens insecta carnioliae indigena et distributa in ordines, genera, species, varietates. Methodo Linnaeana. Vindobonae 1763.
- Sind, J B von*: Vollständiger Unterricht in den Wissenschaften eines Stallmeisters. Göttingen & Gotha 1770.
- Sonnenstein Wendt, C*: Försök till en förklarande ordbok till svenska, danska och finska farmakopeerna. Malmö 1855.
- Svenska farmakopén 1925. Pharmacopoea svecica ed. X*. Stockholm 1925.
- Tessier, [H A = Abbé Tessier]*: Observations sur plusieurs maladies de bestiaux, telles que la maladie rouge et la maladie du sang, qui attaquent les bêtes à laine, et celles que cause aux bêtes à cornes et aux chevaux la construction vicieuse des étables et des écuries; avec le plan d'une étable et celui d'une écurie convenable aux chevaux de cavalerie, de fermes, de postes... 1782. (Efter *Lenboms* manuskript.)
- Tidén, Lars*: Förslag till Kongl. Institutet för svenska djurläkarens bildande. Tolkning och utskrift av *Ivar Dyrendahl*. Veterinärhistoriska Muséet i Skara. Meddelande nr 26. Skara 1992.
- Treutler, S A*: Quaedam de echinorhyncorum natura. Lips. 1791.
- Utdrag af konungens i Preussen utfärdade beskrifning angående boskaps sjukans förekommande och botande ther i landet*. [Stockholm 1750.]
- [*Warg, Christina*.] Hjelpreda i hushållningen för unga fruentimber. 2 uppl. Stockholm 1759.
- Waxberg, H*: Betraktelser vid en gränssten. Bot för boskaps sot. Skara 1975. Sid 11-22.
- Vegetius, Publius Renatus: Vegetii Renati Artis veterinariae sive mulomedicinae. Libri quatuor curante Jo. Matthia Gesneri. Mannheimii 1828.*
- Veterinaire pharmacopoe*e författad af professorerne vid Veterinair-Inrättningen i Stockholm.... Stockholm 1832.
- Viborg, E*: Sammlung von Abhandlungen für Thierärzte und Oeconomen. Bd 1-5. Köpenhamn 1795-1807.
- Viborg, E*: Anvisning til at kiende og behandle Quarke, Hestekopper og Snive. Köpenhamn 1801.
- Viborg, E*: Om Usikkerheden af et fra den preussiske Regierung bekendtgjort Forvaringsmiddel mod Qvaegsyke. R. phys. oec. Bibl. 1806, sid 206. (Ej återfunnen. Uppgiften ur "*Eric Viborgs* samtlige... Se nedan.)
- Viborg, E*: Om Naturen af de saakaldte Franzoser eller Parresygen hos Hornkvaaget. Veterinair-Selskabets Skrifter. Tredie Deel. Köpenhamn 1818, sid 119-135.
- Eric Viborgs* samtlige Veterinair-Afhandlinger. Første Bind. Köpenhamn 1820.
- Viborg, E, & P Scheel*: Nye Forsøg med Insprøjtning af Lægemedler i Dyrenes Aadrer. Nyt Bibliothek for Physik, Medicin og Oeconomie 1801, sid 373-408.
- Woodville, W W*: The story of the inoculation of the small-pox in Great Britain. London 1796.
- Woodville, W W*: Report of a series of inoculations for the variolae vaccinae on small pox. London 1799.
- Zeder, J G H*: Erster Nachtrag zur Naturgeschichte der Eingeweidewürmer von Johann August Goeze. Leipzig 1800.

Zeder, J G H: Anleitung zur Naturgeschichte der Eingeweidewürmer. 1803.

Åkesson, M: Katalog över den äldre boksamlingen vid Veterinärinrättningen i Skara. Stockholm 1954.

Otryckta källor

Hernquist m fl: (Farmakologi). HS059 i Hernquistska biblioteket vid Veterinärinrättningen i Skara.

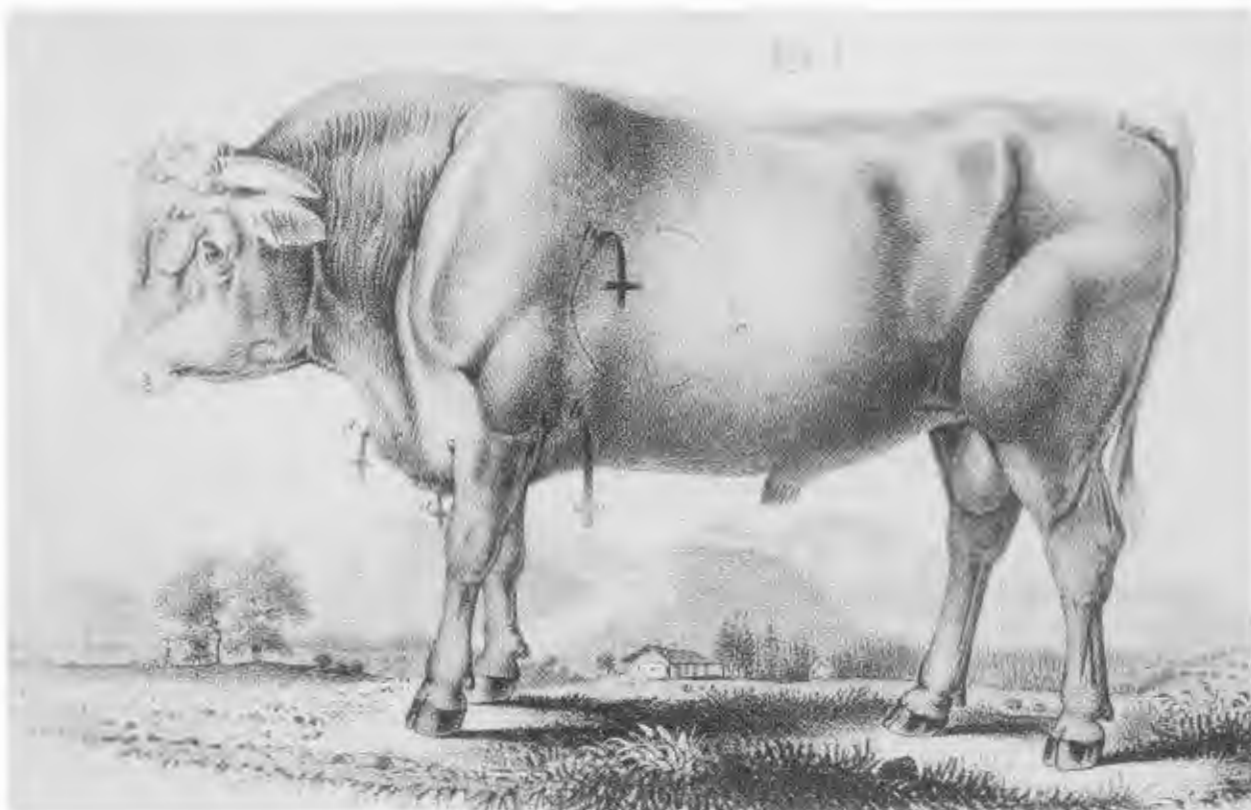
Hernquist, P: Sjukdomslära, inledning. HS094 i Hernquistska biblioteket.

Hernquist, P: Horticultura. HS153 i Hernquistska biblioteket.

Hernquist, P: Trägårdskonsten. HS175 i Hernquistska biblioteket.

Lenbom, G: Bibliographie vétérinaire ou notice des ouvrages qui ont été publiés depuis les Grecs et les Romains jusqu'à nos jours, sur l'art vétérinaire... (Tidigt 1800-tal. Fotostatkopia i Hernquistska biblioteket; originalet i Uppsala universitetsbibliotek.)

Åkesson, M: Kortkatalog till Lenboms bibliografi. (Oavslutad.)

Placering av hankar (aa, bb) och område för retande behandling (c) vid elakartad lungsjuka. Ur *Wagenfeld* (1843).

Litteraturförteckning för illustrationer

Där "Kopia i Veterinärhistoriska Muséet" angivits saknas uppgift om ursprunget

Areschoug, F W C: Naturlära för elementarläroverken. Läro- och läsebok. II. Lärnan om växterna. Lund 1875.

Bock (Tragus), Hieronymus: De stirpium maxime. Strasburg 1552.

Buffon, G L L de: Naturgeschichte der vierfüssigen Thiere. Bd 2. Berlin 1772.

Böhme, M: Ein neu Buch von bewehrter Ross-Artzneyen darinnen allerhand statliche Experiment, und Artzneyen... 9 uppl. Leipzig & Frankfurth 1674.

Cederberg, K: Nötkreaturs-hemläkaren. Utarbetad efter nyare och äldre författare såsom en hjälpreda för landtbor, innan veterinär hinner anskaffas, jemte några regler vid användandet af kött efter sjuka nötkreatur, till menniskoföda. Halmstad 1882.

Daubenton, J L M: Katechismus der Schafzucht zum Unterrichte für Schäfer und Schäferey-Herren, nach Anleitung eines französischen Werkes vom Herrn Daubenton ... zum Besten der Schäfereyen Deutschlands bearbeitet und herausgegeben von M. Christian August Wichmann ... Leipzig & Dessau 1784.

Driesch, A von den: Geschichte der Tiermedizin. 5000 Jahre Tierheilkunde. München 1989.

Estienne, C, & J Liebault: L'agriculture, et maison rustique. Lyon 1583.

Fiaschi, C: Trattato del' imbrigliare, atteggiare e ferrare cavalli. Venedig 1603.

Garsault, F A de: Le nouveau parfait maréchal, ou la connoissance générale et universelle du cheval, divisé en sept traités. Paris 1755.

Gloze, A: Vollständige Haus- und Land-Bibliothec. 1. Teil herausgegeben von G.P. Platz. Nürnberg & Frankfurt 1719.

Goeze, J A E: Versuch einer Naturgeschichte der Eingeweidewürmer thierischer Körper. Blankenburg 1782.

Haus Buch. Nürnberg 1710.

Hering, E: Handbuch der tierärztlichen Operationslehre. Stuttgart 1857.

Hernquist, P: Nödig underrättelse om åderlätning på hästar... Stockholm 1773.

Hernquist, P: Utförlig afhandling öfwer rotsen hos hästar, hwaruti icke allenast sjukans natur, dess kännetecken, säte och ordsak undersökas... Stockholm 1773.

Jacobi, G W: Archiv von durch vieljährige Erfahrung gesammelten richtigen Kenntnissen von Pferden und deren bei denselben vorkommenden möglichen äusserlichen Krankheiten, als geprüften kürzesten Heilmitteln, zum Nutzen für Stallmeister, Pferdeärzte und Oekonomen. Bd 1-2. Breslau 1810-12.

Kersting, J A: Nachgelassene Manuscripte über die Pferdearzneiwissenschaft. Herausgegeben und mit einem Anhang versehen von Otto Cothen. Berlin 1792.

Lafosse, G: Traité sur le véritable siège de la morve et les moyens d'y remédier. Paris 1749.

Lafosse, P E: Cours d'hippiatrique ou traité complet de la médecine des chevaux. Paris 1772.

- Liger, [L]:* La nouvelle maison rustique, ou économie generale et tous le biens de campagne. 7 uppl. Tome 1. Paris 1755.
- [Liger, L]:* La nouvelle maison rustique ou économie rurale, pratique et générale des tous les biens de campagne. Paris 1798.
- Monto y Roca, S:* Sanidad del cavallo. Valencia 1742.
- Newe Ross Artzney* darinne allerhand Gebrechen oder Mängel der Pferde, Wartung, Gebrauch und Eigenschafft, sampt derselbigen in allen zufälligen natürlichen Krankheiten oder Gebresten, Heylung, auch wie man gute gesunde Ross erkennen und behalten sol, eigentlich beschrieben. Jetz und aber von newem durch einen Liebhaber de Reiterey, an vielen Orten gemehret und gebessert... Leipzig 1630.
- Palmstruch, J W, & C W Venus:* Svensk botanik. Bd 1. Stockholm 1802.
- Palmstruch, J W:* Svensk botanik. Bd 2. Stockholm 1803.
- Palmstruch, J W, & C Quensel:* Svensk botanik. Bd 3-4. Stockholm 1804, 1805.
- Palmstruch, J W, & O Swartz:* Svensk botanik. Bd 5-6. Stockholm 1807, 1809.
- Palmstruch, J W, & O Swartz:* Svensk zoologi. Bd 2. Stockholm 1809.
- Piper, R:* Das Tier in der Kunst. München 1922.
- Pluvinel, A de, & S Bracciolini:* Zwey Bücher ausserlesen und bewerth befundener Ross Artzneyen in welchen alle Mekmal und Zeichen eines guten Pferdes.... Erfurth 1658.
- Quensel, C, & J W Palmstruch:* Svensk zoologi. Bd 1. Stockholm 1806.
- Robertson, D:* Konsten att curera hästar, eller grundelig underrättelse at utur sjelfwa grunden kända, hela och bota hwarjehanda både ut- och inwärtas häste-krämpor, bräckligheter och sjukdomar... 1767 års tyska upplaga översatt av D L. Stockholm 1772.
- Ruellius, J:* Rossartzney. Zwey nützliche sehr gute Bücher von mancherley Gebrechen und Krankheiten der Ross... Übers. von G. Zechendorffer. Nürnberg 1575.
- Samuelsson, S:* Den förträffeliga och tillförläteliga häste-boken ... innehållande säkra underrättelser om alla häste-kreaturens tilstötande sjukdomar samt ofelbara *præservativer* och botemedel deremot samt tecken til rätta sjukdomen. Linköping 1775.
- Solleysel, [J L de]:* Le parfait mareschal, qui enseigne a connoistre la beauté, la bonté et les défauts des chevaux... Tome 1 - 2. 3 ed. Paris 1713.
- Stork, M:* Lehrschemata in europäischen Tierheilkundebüchern des 16. bis 18. Jahrhunderts. Lassrösslein - Krankheitsnamenpferd - Fehlerpferd. Zentralblatt für Veterinärmedizin. Reihe A. 1971, sid 661-404.
- Svenska Familje-Journalen.* Årg. 1868.
- Toellner, E:* Illustrierte Geschichte der Medizin. Salzburg 1986.
- Wagenfeld, L:* Encyklopädie der gesammten Thierheilkunde. Leipzig 1843.
- Walther, J:* Kurze Beschreibung der Pferde- und Vieh-Zucht... Zum dritten Mahl in Druck gegeben. Erfurth 1658.
- Viborg, E:* Forslag til et forbedret Hundepolitie i de danske Stater. Veterinair-Selskabets Skrifter. Tredie Deel. Köpenhamn 1818, sid 307-350.

Register

över utskriftsdelens sjukdomsbeteckningar samt namn på sjukdomsframkallande parasiter

- Acarus americanus, 196
 Acarus reduvius, 195
 Acarus ricinus, 195
 Acarus sanguineus, 195
 Angina, 58
 Anomaliske febrar, 153
 Anthrax, 95
 Antonii eld, 145
 Apoplexia, 106
 Appetit de vorant, 113
 Ascaris canis, 197
 Ascaris cati, 198
 Ascaris cuculæ, 197
 Ascaris equi, 197
 Ascaris filiformis, 197
 Ascaris suum, 197
 Ascaris teres, 198
 Ascites, 121
 Asthma, 108; 190
 Barnkoppor, 190
 Bestignings brånad, 115
 Blodflöd, 187
 Blodig mjölk, 141
 Blodigel, 202
 Blodpink, 160
 Blodåderswulst, 135
 Blåfärgad mjölk, 160
 Blåsbälg, 108
 Blåsinflammation, 63
 Blåsstenar, 218
 Boskapspest, 148
 Brandaktig bubo, 95
 Brinnande hundhunger, 113
 Brist på närande, 126
 Bröstwatusot, 120; 159
 Bukflöd, 130
 Bukslag, 108
 Bukwatusot, 121; 159
 Bulimia, 117
 Börstfall, 191
 Carbunkel, 145
 Cistitis, 63
 Claveace, 166
 Colic, 114; 186
 Colica flatulenta, 124
 Colique, 65
 Conops calcitrans, 194
 Conops irritans, 194
 Contraction spasmod. de la bouche, 105
 Convulsioner, 186
 Coryza morfondure, 57
 Crampus, 118
 Culex reptans, 194
 Cynanche, 58
 Cystitis, 63
 Diabetes, 134
 Diarrhee, 130; 157; 175; 187
 Distoma hepaticum, 199
 Druse, 69
 Drusse, 69
 Dröppel, 184
 Durchfall, 175
 Dysenteria, 130; 157
 Dyspnea, 108
 Dödshändelser, 218
 Echinorhynchus gigas, 199
 Emphysema, 124
 Emprosthiotonus, 105
 Enteritis colica, 65
 Epilepsia, 108
 Epilepsie, 186
 Erysipelas, 67
 Esquinancie, 58
 Etonnement, 107
 Faim canine, 113
 Fallande sot, 108; 171
 Fames canina, 113
 Farcimen equorum, 101
 Farcin, 101
 Fasciola, 199
 Febris ab exhalatione paludosum, 72
 Febris continua remittens maligna, 77
 Febris nervosa benigna, 87
 Febris pernicioza, 87
 Felaktig mjölk, 160
 Flott, 195
 Fluget, 145
 Fluxus coeliacus, 133

- Fluxus hepaticus, 133
 Flygande brand, 145
 Flygtiga qwarkan, 71
 Flytningar, 130
 Fouge, 116
 Fourbure, 103
 Frisel, 90
 Frosk, 88; 89; 92; 130; 147; 150; 176
 Främmande kroppar, 216
 Fröflytning, 133
 Furie d'un cheval, 116
 Fång, 103
 Fårens hårflöd, 191
 Fårkoppor, 166
 Fårskabb, 167
 Fästing, 195
 Fördolda qwarkan, 71
 Förgiftningar, 208
 Förhärdad lefwer, 170
 Förlossningslamhet, 154
 Första grade lungfeber, 77
 Galeia, 136
 Gallsten, 217
 Gastritis, 64
 Gikt, 176
 Glos anthrax, 146
 Godartade qwarkan, benignus, 69
 Gordius aquaticus, 200
 Gordius intestinalis, 200
 Gourme, 69
 Gratteleux rogneau, 136
 Grodgift, 216
 Groupe, 69
 Gulsot, 112; 159; 171
 Hals och tungans inflammation, 67
 Halsbrånad, 58; 140
 Halsswulst, 169
 Heliga elden, 168
 Hepatitis, 62
 Hinterbrand, 174
 Hippobosca equina, 194
 Hippobosca ovina, 194
 Hirudo medicinalis, 202
 Hirudo sanguisuga, 203
 Hjernbrånad, 55
 Hjernhinnans inflammation, 67
 Hjerninflammation, 139
 Hjertklappning, 111
 Hornfånads hårflöd, 191
 Hosta, 110; 175; 186
 Hudens utslag, 135
 Hudrots, 101
 Hudwattusot, 159
 Hufwudwattusot, 119
 Hufwudwärk, 185
 Huggorms bett, 216
 Hundar och kattors hårflöd, 191
 Hundens spolmask, 197
 Hundraseri, 211
 Hydatigena orbicularis, 201
 Hydrocephalus, 119
 Hydrothorax, 120
 Hårfallen häst, 191
 Hårflöd, 191
 Häftig rots, 87
 Hästens spolmask, 197
 Icterus, 112
 Indigestio, 127
 Indigestion, 175
 Inelfwors brånad, 140
 Inflammatio spuria passiva, 67
 Inflammation de foi, 62
 Inflammation de la matrice, 64
 Inflammation de la vessie, 63
 Inflammation de l'estomac, 64
 Inflammation de rate, 64
 Inflammation des entrailles, 65
 Inflammation des poulmons, 59
 Inflammation des reins, 62
 Inflammation i öronspottkörteln, 190
 Inflammation på noshinnan, 57
 Inflammatorisk brånad, 173
 Inre falsk inflammation, 67
 Insektsstick, 216
 Ischuria, 114
 Ixodes ricinus, 195
 Jaunisse, 112
 Jlla artad halsbrånad, 67
 Jlla artad qwarka, 70
 Jlla artad slemagtig nerffeber, 93
 Jlla artad sumpfeber, 77
 Kaninens spolmask, 197
 Karbunkel, 95
 Kattens spolmask, 198
 Kattesjukan, 189
 Kattpest, 189
 Kehlsucht, 58
 Kieftbenskrampe, 95
 Klöfböld, 147
 Klöfwersjuka, 81

- Kokoppor, 161
 Kolik, 171
 Koller, 116
 Konkrement i lungan, 217
 Konkrement i tarmarna, 217
 Koppen, 112
 Krampe, 117; 118
 Krampsjukdomar, 105
 Kreutzlam och ländlam, 188
 Kringgången, 205
 Kropf, 70
 Krubbitare, 112
 Kvarka, 69
 Kwickdrag, 108
 Lefwer inflammation, 62; 163; 205
 Lefwerbrand, 141
 Lefwerförhårdelse, 205
 Lefwerkrampe, 112
 Lefwersjuka, 158
 Lemmens krampaktiga spännande, 115
 Lepa, 176
 Leverflundra, 199
 Lienitis, 64
 Lienteria, 130
 Lifmoderbrand, 68; 141
 Lifmoderns inflammation, 64
 Ljufrets brand, 141
 Loppa, 196
 Lungans inflammation, 59
 Lunginflammation, 67; 140
 Lungsjuka, 143; 153; 170
 Lungsot, 175; 186
 Lus, 194
 Lösedürre, 148
 Macies et tabes, 138
 Magerhet och twinsot, 138
 Maginflammation, 64
 Mal de gorge, 58
 Mal de Siam, 138
 Malleus humidus, 96
 Mania, 116
 Manskabb, 136
 Marasmus senilis, 138
 Mauke, 70; 162
 Meteorismus, 67; 125
 Metritis, 64
 Mjältbrand, 67; 142; 174
 Mjältinflammation, 64
 Mjolk- och gallflytning, 133
 Mjolkande kors stalltyphus, 154
 Mjölken blir bäsk, 160
 Mjölken blir seg, 160
 Mjölkkors lungsjuka, 154
 Moderkoller, 116
 Moderwe, 116
 Morbus caducus comitialis, 108
 Morbus glandularis equorum, 69
 Morbus glandulosus suspectus, 71
 Morve, 96
 Mugg, 124; 129
 Mumps, 190
 Mumps suppuratif, 190
 Munklämma, 105
 Munläsa, 60
 Musca carnaria cadaverina, 193
 Mygg, 194
 Månadsblindhet, 72
 Månke, 48; 71; 75; 136
 Nephritis, 62
 Njurbrand, 141
 Njurinflammation, 62
 Njurstenar, 217
 Nosslem, 130
 Nymphomania, 116
 Nötkreaturstuberkulos, 154
 Oestrus bovis, 192
 Oestrus equi, 193
 Oestrus equi haemorrhoidalis, 193
 Oestrus equi nasalis, 193
 Oestrus ovis, 193
 Opisthotonus, 105
 Ormen, 101
 Osmältbarhet, 175
 Osmältlighet, 127
 Oxbröms, 192
 Palpitatio cordis, 111
 Panaritium, 104
 Paracynanche, 58
 Parotitis suppurans seu felina, 190
 Passion iliaque, 65
 Pediculus asini, 195
 Pediculus bovis, 195
 Pediculus equi, 195
 Pediculus ovis, 195
 Pediculus suis, 195
 Pediculus vituli, 195
 Peripneumonia, 59
 Pestfeber, 145
 Pestis bovilla, 148
 Pleuritis, 59

- Pocken, 166
 Podagra, 187
 Priapismus, 115
 Ptualismus, 130
 Ptyalismus, 130
 Pulex irritans, 196
 Pung säckens wattusot, 123
 Pästböld, 95
 Pästen, 148; 168; 189
 Qwarka, 69
 Rabies canina, 179
 Rankkorn, 174
 Raseri, 179
 Rehe sjukdom, 103
 Rheumatismus, 103
 Rots, rotsen, 96; 170; 177
 Ructus, 112
 Ryggblod, 164
 Rödsjuka, 176
 Rödsot, 164
 Satyriasis, 115
 Scabies, 136
 Scarlakansfeber, 176
 Schnupfen, 57
 Schwämmchen, 186
 Skabb, 136; 161; 183; 169; 190
 Skrafwelsjuka, 145
 Slagfluss, 106; 185
 Smittande hufwudsjuka, 92
 Smittosam feber [översikt], 84
 Smittosam välartad feber, 87
 Smittosamma febrar, 164
 Smittosamma hästfebern, 87
 Smältningsfel, 126; 155
 Snib, 52
 Solstyng, 56
 Spanska hufwudsjukan, 92
 Splenitis, 64
 Spyfluga, 193
 Stallfeber, 153
 Stalltyfus, 153; 154
 Staupe, 177
 Stelhet af bulimia, 117
 Stenqwarkan, 98
 Stinnhet, 155
 Stjernkikare, 206
 Stjernormen, 147
 Stomatace, 130
 Stomoxys calcitrans, 194
 Stomoxys irritans, 194
 Strengel, 57
 Strongylus equinus, 198
 Strålröta, 110
 Styngfluga, 194
 Sugåder knölar, 135
 Sumpfeber, 72; 142; 163; 164; 169
 Sumpfeber, första graden, 73
 Sumpfeber, det andra Species, 74
 Sumpfeber, det 3dje Species, 74
 Sumpfeber, det fjerde Species, 75
 Sur mjölkad mjölk, 160
 Svinets spolmask, 197
 Swindel, 107; 171; 174; 184
 Swinkoppor, 176
 Swins hårflöd, 191
 Sår på kalfwens mun, 162
 Säckwattusot, 159
 Sömnsjuka, 175; 184
 Tabanus bovinus, 192
 Taenia canina, 200
 Taenia globularis [globulata], 201
 Taenia hydatigena, 201
 Taenia hydatigena anomala, 202
 Taenia moniliformis, 200
 Taenia ovina, 201
 Taenia perfoliata equina, 201
 Taenia rhinaris, 201
 Taenia serrata, 200
 Taenia socialis cerebri, 202
 Tarmarnas inflammation, 67
 Tarmbrånad, 65
 Tarminflammation, 65
 Tetanus, 105
 Threnitis, 55; 139
 Tic, 112
 Tic à l'appui, 112
 Tic en l'air, 112
 Torrfot, 190
 Torsken, 186
 Toux, 110
 Tranchées de ventre, 65
 Trichocephalus equi, 197
 Trismus, 95; 105
 Trismus traumaticus, 106
 Trummelsot, 125
 Trumsjuka, 155
 Trångbröstad, 108
 Trångbröstighet, 158
 Trånsjuka, 160
 Tungkräfta, 146; 147; 174

Tussis, 110
Tympanitis, 123
Typhus gravior, 92
Typhus, 164
Tångget, 164
Urinflöd, 134; 187
Urinstämna, 114
Urintäppa, 187
Urinvärktygens brånad, 68
Utslags sjukdomar, 161
Vaccin pox, 161
Vaccine, 161
Valpsjuka, 177
Variolae ovium, 166
Variolae vaccinae, 161
Vattuskräck, 211
Vertige, 107
Vertigo, 107
Vesicaria granulosa, 202
Vesicaria socialis, 202
Watnswulst, 122
Wattusot, 118; 159; 171; 187; 205
Wurm, 101
Wädersot, 123; 171
Wäderspänningar, 176; 186
Wädersupare, 112
Wärk i sätet, 188
Ängelska sjukan, 188